

เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ
พัฒนาการแห่งความเชื่อสู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่

วิทยานิพนธ์เสนอมหาวิทยาลัยพะเยา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย
กุมภาพันธ์ 2568
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยพะเยา

เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ
พัฒนาการแห่งความเชื่อสู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่

วิทยานิพนธ์เสนอมหาวิทยาลัยพะเยา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย
กุมภาพันธ์ 2568
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยพะเยา

CHAOPHOMAHAYAKSAMPANTON WAT SRILOM LAMPANG: BACKGROUND
AND DEVELOPMENT OF BELIEF TO RITUAL AND EXISTENCE

A Dissertation Submitted to University of Phayao
in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Doctor of Philosophy Degree in Thai
February 2025
Copyright 2025 by University of Phayao

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ
พัฒนาการแห่งความเชื่อสู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่

ของ พระมหาปิยพงษ์ วังศิริ

ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ของมหาวิทยาลัยพะเยา

..... ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร. อรทัย เพียยุระ)

..... ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เอื้อมพร ทิพย์เดช)

..... กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(ดร. บัณฑิต ทิพย์เดช)

..... กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(ดร. วชิรินทร์ แก่นจันทร์)

..... อาจารย์บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยพะเยา
(ดร. วรัญญา ยิ่งยงค์ศักดิ์)

..... คณบดีคณะศิลปศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิตติมา กาวีระ)

เรื่อง:	เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ พัฒนาการแห่งความเชื่อสู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่
ผู้วิจัย:	พระมหาปิยพงษ์ วังศิริ, วิทยานิพนธ์: ประ.ด. (ภาษาไทย), มหาวิทยาลัยพะเยา, 2567
อาจารย์ที่ปรึกษา:	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เอื้อมพร ทิพย์เดช อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ดร.บัณฑิต ทิพย์เดช ดร.วัชรินทร์ แก่นจันทร์
คำสำคัญ:	เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน, ลำปาง, ภูมิประวัติ, ความเชื่อ, พิธีกรรม, ปัจจัยการดำรงอยู่

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิประวัติของเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง วิเคราะห์ความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน และวิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ตามบทบาทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและบริบททางสังคม โดยดำเนินการวิจัยด้วยวิธีการทางคตินวิทยา ทั้งการศึกษาจากข้อมูลลายลักษณ์และข้อมูลมุขปาฐะ ด้วยการปฏิบัติงานภาคสนาม จากนั้นนำข้อมูลมาสังเคราะห์และวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย แล้วนำเสนอผลการศึกษาดูการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เป็นนามของท้าวเวสสุวรรณที่ประดิษฐานอยู่ ณ วัดศรีล้อม อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ตามตำนานการสร้างเมืองเขลางค์นคร ฤๅษณ์นคร (เมืองลำปาง) เอกสารโบราณเมืองลำปาง ตลอดทั้งคำบอกเล่าของชาวลำปาง ได้แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงระหว่างเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่หลายแห่งของเมืองลำปาง อันเป็นที่มาของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวัดศรีล้อม และความเลื่อมใสศรัทธาที่ชาวลำปางมีต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ส่วนความเชื่อที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนนั้น ปรากฏผ่านสัญลักษณ์ใน 5 ลักษณะ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับผู้ประกอบการพิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ประกอบพิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับวันเวลาในการประกอบพิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องประกอบพิธีกรรม และพฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีกรรม สำหรับปัจจัยที่ทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนยังคงดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน เกิดจากบทบาทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ซึ่งเป็นปัจจัยหลัก 6 ประการ คือ สร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เสริมสร้างความรัก ความสามัคคีระหว่างคนในชุมชน แสดงอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของกลุ่มชน เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในตัวบทพิธีกรรมและสัจจะในการดำเนินชีวิต ควบคุมพฤติกรรมความประพฤติของคนในชุมชน และเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรม กับทั้งปัจจัยเสริม ซึ่งเป็นบริบทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน 10 ประการ คือ การสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนจากบรรพบุรุษมาอย่างต่อเนื่อง ความต้องการที่จะรอดพ้นจากปัญหาต่าง ๆ ที่ประสบ เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นเสมือนตำนานของชุมชนที่เชื่อว่าเป็นจริง การจัดพิธีกรรมมีการพัฒนาและเป็นไปอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นความภาคภูมิใจของชาวชุมชนศรีล้อมและชาวลำปางโดยทั่วไป การจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนผ่านสื่อต่าง ๆ ข้อจำกัดเกี่ยวกับจำนวนสถานที่สำหรับการขนานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นโยบายของรัฐในการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ และการประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์แห่งพิธีกรรม ซึ่งปัจจัยดังกล่าวล้วนเกื้อหนุนให้พิธีกรรมยังคงอยู่อย่างมั่นคงท่ามกลางสภาวะการณที่แปรเปลี่ยนไปจากอดีต

Title: CHAOPHOMAHAYAKSAMPANTON WAT SRILOM LAMPANG: BACKGROUND AND DEVELOPMENT OF BELIEF TO RITUAL AND EXISTENCE

Author: PHRAMAHA Piyapong Wangkeeree, Dissertation: Ph.D. (Thai), University of Phayao, 2024

Advisor: Assistant Professor Dr. Uamporn Thipdet Co-advisor Dr. Bandit Thipdet Dr. Watcharin Kaenchan

Keywords: Chaophomahayaksamphanton, Lampang, Geographical Background, Factors of Existence, Ritual, Belief

ABSTRACT

This research aims to study the geographical background of Chaophomahayaksamphanton (The Great Guardian Spirit of the Three Thousand Giants), Wat Sri Lom, Mueang Lampang District, Lampang Province, analyze beliefs through symbols appearing in the ceremony of offering to Chaophomahayaksamphanton, and analyze factors of the existence of the ceremony based on the role of the ceremony of offering to Chaophomahayaksamphanton and the social context. The research was conducted using folklore methods, both written and oral data, through fieldwork. Then, the data were synthesized and analyzed according to the research objectives. The results of the study were presented in a descriptive analysis. The research findings reveal that Chaophomahayaksamphanton (The Great Guardian Spirit of the Three Thousand Giants) refers to a manifestation of Thaowessuwan enshrined at Wat Si Lom in Mueang District, Lampang Province, according to the legend surrounding the founding of Khelang Nakhon (Lampang City) and Kukkut Nakhon. Ancient documents from Lampang, as well as oral traditions of Lampang residents, illustrate the connections between Chaophomahayaksamphanton and various significant events in different locations within Lampang. These connections underpin the sacred status of Wat Si Lom and the enduring reverence that the people of Lampang hold for Chaophomahayaksamphanton. The beliefs embedded in the rituals dedicated to Chao Pho Maha Yak Sam Phan Ton are expressed through five symbolic dimensions: beliefs concerning the ritual practitioners, beliefs about the sacred space where the rituals take place, beliefs regarding the timing of the rituals, beliefs related to ritual offerings, and symbolic behaviors performed during the rituals. The persistence of the Chaophomahayaksamphanton ritual tradition can be attributed to six core functions of these rituals: providing solace and spiritual strength to devotees, fostering communal love and unity, showcasing the identity and self-expression of the community, promoting knowledge and understanding of the ritual texts and principles for moral living, regulating community members' behaviors, and enhancing the local economy through cultural capital. In addition, ten contextual factors reinforce the sustainability of the Chaophomahayaksamphanton's offering rituals. These include: the uninterrupted transmission of beliefs about Chaophomahayaksamphanton from ancestors, the community's desire to overcome personal and collective challenges, the perception of Chaophomahayaksamphanton as a living legend within the community, the annual development and regularity of the rituals, the pride the community of Si Lom and Lampang residents take in the rituals, the role of the rituals in improving the quality of life for community members, the promotion and dissemination of stories about Chaophomahayaksamphanton through various media, constraints regarding the number of sacred spaces for votive offerings, government policies aimed at promoting domestic tourism, and the constructed sacredness of the rituals themselves. These factors collectively support the enduring significance of the rituals amid changing sociocultural and historical circumstances.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง “เจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ พัฒนาการแห่งความเชื่อสู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่” นี้สำเร็จลุล่วงอย่างสมบูรณ์ด้วยความกรุณาและความร่วมมือจากบุคคล ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ ดังนี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ ครูผู้จุดประกายความคิดให้ผู้วิจัยได้ศึกษาต่อในระดับที่สูงสุด ครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทางด้านคติชนวิทยาให้แก่ผู้วิจัย ครูผู้เอาใจใส่ให้กำลังใจ อีกทั้งให้คำปรึกษา ช่วยแนะนำ ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ในเนื้อหาด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยซาบซึ้งในความเมตตาของท่านอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง และขอยกท่านไว้ในฐานะปูชนียบุคคลและเป็นครูในดวงใจของข้าพเจ้า

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เอื้อมพร ทิพย์เดช ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร.วัชรินทร์ แก่นจันทร์, ดร.บัณฑิต ทิพย์เดช กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อาจารย์ทั้งสามท่านที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ คำปรึกษา แนวคิด และการตรวจทานอย่างละเอียดรอบคอบ ตลอดจนให้กำลังใจ ความช่วยเหลือ และสนับสนุนด้วยดีเสมอมา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถดำเนินงานวิจัยให้แล้วเสร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.อรทัย เพี้ยยุระ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาใช้เวลาอันมีค่าตรวจสอบ ให้คำแนะนำ และข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการปรับปรุงแก้ไขงานวิจัยให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณนายจวน วังศิริ บิดา และนางบุญเรือน วังศิริ มารดา ที่ให้ความเมตตาให้คำแนะนำ และให้กำลังใจในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษา ห่วงใย และให้ความช่วยเหลือในทุก ๆ เรื่องมาโดยตลอด

และขอขอบคุณชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม ตลอดถึงชาวลำปาง และทุกคนที่มีส่วนร่วมกับผู้วิจัย ขณะเก็บข้อมูลโดยเฉพาะวิทยากรที่ให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาในงานวิจัย

คุณค่าและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอถวายเพื่อเป็นพุทธานุชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ และขอมอบเป็นเครื่องบูชาแด่บิดา มารดา ที่ได้อบรมสั่งสอนและให้กำลังใจมาโดยตลอด ตลอดจนครูอาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัย ที่สำคัญขอมอบข้อมูลคติชนอันมีคุณค่าในวิทยานิพนธ์เล่มนี้แด่ชาวบ้านชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ที่ทุกท่านมีส่วนในการทำวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ปิยพงษ์ วังศิริ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ขอบเขตของการวิจัย.....	5
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	6
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
ประโยชน์ที่จะได้รับการจากการวิจัย.....	7
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม	16
พิธีกรรมบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์.....	21
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ “ท้าวจตุโลกบาล”.....	47
แนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่ และทฤษฎีสัญวิทยา.....	53
แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม	58
ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดลำปาง.....	69
ข้อมูลทั่วไปของอำเภอเมืองลำปาง.....	75

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	82
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	98
พื้นที่ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	98
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	104
การเก็บรวบรวมข้อมูล	105
การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล	107
การเสนอผลการศึกษา	107
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	108
ภูมิประวัติเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง	108
วิเคราะห์ความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง.....	130
ความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน	186
ปัจจัยการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ตามบทบาทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน และบริบททางสังคม	212
บทที่ 5 บทสรุป	236
สรุปผลการวิจัย.....	236
อภิปรายผลการวิจัย	241
ข้อเสนอแนะ	247
บรรณานุกรม.....	249
ภาคผนวก.....	257
ภาคผนวก ก วิทยากรกลุ่มที่ 1.....	258
ภาคผนวก ข วิทยากรกลุ่มที่ 2.....	265
ภาคผนวก ค เอกสารรับรองโครงการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์	271
ภาคผนวก ง แบบสัมภาษณ์วิทยากรกลุ่มที่ 1	273

ภาคผนวก จ แบบสัมภาษณ์วิทยากรกลุ่มที่ 2	276
ภาคผนวก ฉ วัดศรีล้อม	278
ภาคผนวก ช การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)	280
ภาคผนวก ซ คัมภีร์ใบลานตำนานวัดศรีล้อมฉบับอักษรล้านนา (ตัวเมือง)	281
ประวัติผู้วิจัย	282

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพ 1 แสดงแผนผังความสัมพันธ์ระหว่าง ของจริง ตัวหมาย ตัวหมายถึง.....	56
ภาพ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมาย (Signifier) และ ตัวหมายถึง (Signified).....	57
ภาพ 3 แสดงดวงตราสัญลักษณ์ของจังหวัดลำปาง	69
ภาพ 4 แสดงธงประจำจังหวัดลำปาง.....	70
ภาพ 5 แสดงต้นชะจาวต้นไม้ประจำจังหวัดลำปาง	70
ภาพ 6 แสดงแผนที่ของจังหวัดลำปาง	72
ภาพ 7 แสดงแผนที่ของอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง	77
ภาพ 8 แสดงพื้นที่วิจัย	100
ภาพ 9 แสดงการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion).....	106
ภาพ 10 แสดงวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง.....	114
ภาพ 11 แสดงภาพมุมสูงพระธาตุม่อนพญาแช่.....	116
ภาพ 12 แสดงรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง วัดศรีล้อม	118
ภาพ 13 แสดง ไก่ขาว สัญลักษณ์เมืองลำปาง.....	119
ภาพ 14 แสดงภาพจำลองผังเมืองเขลางค์นครในอดีต	120
ภาพ 15 แสดงต้นศรีมหาโพธิ์ ภายในวัดศรีล้อม	121
ภาพ 16 แสดงภาพศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม	122
ภาพ 17 แสดงศาลเพียงตาหลังใหม่.....	123
ภาพ 18 แสดงบริเวณด้านหน้าศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม.....	123
ภาพ 19 แสดงบริเวณด้านข้างศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม.....	124
ภาพ 20 แสดงผังวัดศรีล้อม.....	124
ภาพ 21 แสดงรูปปั้นยักษ์ 2 ตน ในทำนองที่สร้างขึ้นแทนรูปปั้นยักษ์ 2 ตน ที่ถูกรื้อ	125

ภาพ 22 แสดงรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณองค์ที่ 3 ที่สร้างจากการนิมิตฝันของหญิงชาวบ้าน.....	126
ภาพ 23 แสดงรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ชาวบ้านผู้มีจิตเลื่อมใสศรัทธานำมาถวาย.....	127
ภาพ 24 แสดงภาพพระวิบูลเมธี หรือพระมหาตาคำ นนทิโย (ตาคำ ปั่นใจเย็น) อดีตเจ้าอาวาส วัดศรี ล้อม.....	128
ภาพ 25 แสดงภาพประชาชนทั่วไปไหว้ขอพรและแก้บนต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน	129
ภาพ 26 แสดงภาพผู้วิจัยสัมภาษณ์วิทยากรในชุมชนศรีล้อม	131
ภาพ 27 นางนัฐกานต์ กิตติจันทร์รัตนาร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน	133
ภาพ 28 นายชาติรี ยศสมแสน ผู้ประกอบพิธีในปัจจุบัน.....	134
ภาพ 29 ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน.....	135
ภาพ 30 แสดงสถานที่ในการประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน	136
ภาพ 31 แสดงเทียนใหญ่หน้าพิธีและรูปอัญเชิญ	137
ภาพ 32 แสดงดอกไม้แต่ละชนิดที่ใช้ในเครื่องประกอบพิธีกรรม.....	138
ภาพ 33 พวงมาลัยดอกไม้ที่ใช้สักการบูชาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน.....	139
ภาพ 34 ชันตั้ง (พานเครื่องครู).....	140
ภาพ 35 ชันเชิญ (พานอัญเชิญ).....	140
ภาพ 36 พานดอกไม้รูปเทียนแพ.....	141
ภาพ 37 หมุดบั้งตัว หัวหมู เลือดหมูสด สำหรับถวายเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน.....	142
ภาพ 38 เปิดและไก่สำหรับถวายเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน	142
ภาพ 39 ไช้ไก่ต้มสำหรับถวายเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน.....	143
ภาพ 40 สำหรับขันโตก.....	143
ภาพ 41 ขนมหวาน	144
ภาพ 42 กล้วยพืชชนิดต่าง ๆ	144
ภาพ 43 ผลไม้ต่าง ๆ	145
ภาพ 44 เหล้าขาว-แดง และเครื่องดื่มชนิดต่าง ๆ.....	145

ภาพ 45 น้ำชา สำหรับถวายเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน	146
ภาพ 46 เหมียง คำหมากพลู และยาสูบ (บุหรี)	147
ภาพ 47 บายศรีปากชาม	148
ภาพ 48 บายศรีเทพ	148
ภาพ 49 บายศรีพรหม	149
ภาพ 50 บายศรีตอ	150
ภาพ 51 บายศรีหลัก หรือบายศรีต้น	150
ภาพ 52 บายศรีพรหมเปิดโลก	151
ภาพ 53 เคียวท้าวเวสสุวัณ และเคียวยักษ์บริวาร	152
ภาพ 54 ดอกไม้สำหรับโปรย	152
ภาพ 55 ฮ้านเทวดา (แท่นบูชาเทวดา)	153
ภาพ 56 ราชาวัตร	154
ภาพ 57 โอง่นน้ำมันต์	155
ภาพ 58 ชั้นน้ำสั้มป่อย	155
ภาพ 59 สะตวงตัวตังสี่ (ท้าวทั้งสี่)	157
ภาพ 60 กระบองไม้สำหรับร่างทรง	157
ภาพ 61 ชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมสถานที่บริเวณพื้นที่ประกอบพิธีกรรม	159
ภาพ 62 ชาวบ้านช่วยกันทำความสะอาดภายในบริเวณเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน	160
ภาพ 63 ชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมเครื่องบูชาและเครื่องเซ่นไหว้	160
ภาพ 64 ชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมบายศรีแต่ละชนิดเพื่อใช้ในพิธีกรรม	161
ภาพ 65 ชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมผลไม้ต่าง ๆ เพื่อใช้ในพิธีกรรม	161
ภาพ 66 การวางสะตวงในพิธีขึ้นตัวตังสี่ (ท้าวทั้งสี่)	162
ภาพ 67 ภาพจำลองการวางสะตวงตัวตังสี่ (ท้าวทั้งสี่)	163
ภาพ 68 การตักลงสละบัตย์เพื่อเอาฤกษ์เอาชัยก่อนถึงวันพิธี	166

ภาพ 69 ชาวบ้านการเตรียมสำหรับอาหารเพื่อใช้พิธี	167
ภาพ 70 ชาวบ้านเตรียมหมุดิบทั้งตัวเพื่อใช้ในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน	168
ภาพ 71 ชาวบ้านจัดเตรียมยกบายศรีแต่ละชนิดขึ้นวางโต๊ะเลี้ยง	169
ภาพ 72 การตรวจสอบความพร้อมของเครื่องประกอบพิธีทั้งหมด.....	170
ภาพ 73 การเตรียมความพร้อมเครื่องประกอบดนตรีพื้นเมืองล้านนา.....	170
ภาพ 74 การเช่นสรวงเสี้ยววัดศรีล้อมด้วยสำหรับอาหารหวานคาว.....	171
ภาพ 75 พ่ออาจารย์กำลังทำน้ำมันตลงในขันสัมป่อย	172
ภาพ 76 การแสดงพื้นเมืองก่อนเริ่มประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน	173
ภาพ 77 นางนัฐกานณ์ กิตติจันทร์รัตน (แม่หนู) กำลังประกอบพิธีอัญเชิญ.....	174
ภาพ 78 นางนัฐกานณ์ กิตติจันทร์รัตน ผู้เป็นร่างทรงขณะร้ายรำและบริกรรมคาถา.....	175
ภาพ 79 การครอบเศียรท้าวเวสสุวรรณและแบกกระบองร้ายรำไปตามจังหวะดนตรี	175
ภาพ 80 ตัวแทนชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธีจุดเทียนที่โต๊ะบวงสรวง	176
ภาพ 81 พ่ออาจารย์ทำพิธีปาวเทพยดา.....	177
ภาพ 82 บรรดาร่างทรงทั้งหลายกำลังร้ายรำไปตามจังหวะเสียงดนตรีปี่พาทย์	178
ภาพ 83 ร่างทรงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนตรวจดูเครื่องเช่นไหว้	179
ภาพ 84 ชาวบ้านกำลังถวายขันตั้งหน้าศาลเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน	179
ภาพ 85 ร่างทรงยืนคุมพร้อมกับใช้ไม้กระบองขนาดเล็กชี้ไปยังศาลเพียงตา	180
ภาพ 86 บรรดาร่างทรงพบปะกับชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธีกรรม	181
ภาพ 87 พิธีครอบครูให้กับชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธี	182
ภาพ 88 ร่างทรงโปรยดอกดาวเรืองใส่ผู้เข้าร่วมพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคล	182
ภาพ 89 ร่างทรงกำลังทำพิธีรักษาผู้ที่โดนคุณไสย	183
ภาพ 90 คณะร่างทรงมอบสิ่งของและวัตถุมงคลให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธี.....	184
ภาพ 91 การออกโรงทานของบรรดาผู้ที่เคารพเลื่อมใสเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน	185
ภาพ 92 การฟ้อนรำแสดงการต้อนรับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน.....	198

ภาพ 93 ร่างทรงยกขาและแขนแสดงท่าทางของยักษ์	198
ภาพ 94 ร่างทรงกำลังขีดเขียนพื้นดินเพื่อบอกกล่าวแก่แม่ธรณีเจ้าที่เจ้าทาง	199
ภาพ 95 ร่างทรงรำเทียนสือไปยังเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน.....	199
ภาพ 96 ร่างทรงหยดน้ำตาเทียนไปตามร่างกายของตนเอง	200
ภาพ 97 ร่างทรงครอบเศียรท้าวเวสสุวรรณ.....	200
ภาพ 98 ร่างทรงแบกไม้กระบองขึ้นบนบ่า.....	201
ภาพ 99 เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนพบปะพูดคุยกับชาวบ้าน	202
ภาพ 100 เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเดินตรวจเครื่องเลี้ยง (เครื่องเช่นสังเวย).....	203
ภาพ 101 เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนรำรอบกระบอง.....	204
ภาพ 102 การรำรำของบรรดายักษ์ผู้เป็นบริวาร	204
ภาพ 103 ร่างทรงครอบเศียรท้าวเวสสุวรรณให้กับชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธี	205
ภาพ 104 เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเจิมหน้าผากและฝ่ามือให้กับชาวบ้าน	205
ภาพ 105 บริวารเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป่ากระหม่อมให้กับบรรดาชาวบ้าน	206
ภาพ 106 เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนโอบกอดและลูบหลังชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธี	206
ภาพ 107 ชาวบ้านถวายขันตั้งหน้าศาลเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน	207
ภาพ 108 เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและบริวารผูกข้อมือให้กับชาวบ้านและผู้ร่วมพิธี	208
ภาพ 109 บริวารยักษ์ใช้ไม้กระบองชี้ไปที่ชาวบ้าน	209
ภาพ 110 เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนกำลังรักษาชาวบ้านที่เจ็บป่วย.....	209
ภาพ 111 การแจกของเลี้ยง (ของเช่นสรวง) หลังเสร็จสิ้นพิธีกรรม	210
ภาพ 112 ผังการแบ่งพื้นที่ในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน.....	211
ภาพ 113 ผู้เลื่อมใสศรัทธาไหว้ขอพรและแก้บนต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน	213
ภาพ 114 กลุ่มวัยทำงานและกลุ่มวัยเรียนไหว้ขอพรต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน	214
ภาพ 115 ใบสำหรับบนบานกับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน	216
ภาพ 116 ชาวบ้านในชุมชนร่วมกันเตรียมงานพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน	218

ภาพ 117 การแสดงต่าง ๆ ในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน	219
ภาพ 118 การใช้หมุดบั้งตัวและเลือดสดในการเซ่นสังเวย	220
ภาพ 119 เครื่องประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน	221
ภาพ 120 บรรยากาศการทำโรตังของชาวบ้านในชุมชนและต่างชุมชน	223
ภาพ 121 วัตถุมงคลต่าง ๆ และการจำหน่ายวัตถุมงคล ดอกไม้ ธูปเทียน ภายในบริเวณ ศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน.....	226
ภาพ 122 ร้านค้าในชุมชนรับบริการจัดทำเครื่องแกงบนเซ่นไหว้เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน	226
ภาพ 123 แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จังหวัดลำปาง	227
ภาพ 124 การจำหน่ายสินค้าในบริเวณศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน	230
ภาพ 125 การประชาสัมพันธ์เจ้าพ่อมหายักษ์ตามสื่อต่าง ๆ	231
ภาพ 126 แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จังหวัดลำปาง	233
ภาพ 127 ร่างทรงกำลังสื่อสารกับผู้เข้าร่วมพิธีและเป่าศีรชะเพื่อความเป็นสิริมงคล	235

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และได้รับการปลูกฝังในระบบความคิดของคนในกลุ่มเดียวกันมาอย่างต่อเนื่องจนได้รับการยอมรับและกลายเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ในกลุ่มชน โดยความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมานั้นส่วนใหญ่จะเป็นการยอมรับนับถือในพลังอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องอธิบายหรือพิสูจน์ด้วยตรรกะหรือหลักการทางวิชาการที่เพียงพอต่อการยอมรับหรือไม่ อันเป็นที่มาของปรากฏการณ์ทางความเชื่อที่เกิดขึ้นและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่ สุทธาธิกุล กาญจนกรางกูร (2544, หน้า 1) กล่าวว่า ความเชื่อเป็นความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ที่มีการยอมรับนับถือต่อบุคคล หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใด ในเบื้องต้นมนุษย์ยังไม่มีความรู้และไม่เข้าใจในธรรมชาติ มนุษย์จึงตั้งข้อสงสัยในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนและพยายามค้นหาคำตอบในสิ่งที่ตนยัง 모르และไม่เข้าใจ โดยมีผู้คิดไปต่าง ๆ กัน ภายใต้ความเชื่อในพลังอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผี สางเทวดา ซึ่งเป็นความเชื่อในสิ่งที่ไม่มีตัวตน ไม่สามารถอธิบายหรือพิสูจน์ได้ และได้สร้างวัตถุสัญลักษณ์รูปผี วิญญาณ เทพารักษ์ และสมมติเป็นเทพเจ้าให้มีรูปร่างตามจินตนาการของตน เพื่อสักการบูชาและเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ให้มีกำลังใจในการดำรงชีวิต

ในขณะเดียวกัน มนุษย์ก็มีความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ มีพลังอำนาจที่สามารถดลบันดาลความเป็นไปในทางดีหรือไม่ดี ทั้งทำให้เกิดความสุข ความเจริญหรือก่อให้เกิดความเดือดร้อน หรือทำให้มนุษย์ได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ มนุษย์จึงคิดหาวิธีการต่าง ๆ ที่แสดงถึงการเคารพและทำให้สิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติพึงพอใจมาช่วยเหลือบรรเทาหรือแก้ไขจนทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติในลักษณะของการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้น เช่น พิธีกรรมบวงสรวงเทพเจ้า พิธีเซ่นสังเวย พิธีเลี้ยงผี ฯลฯ เมื่อได้ทำพิธีกรรมแล้ว เชื่อว่าจะส่งผลบันดาลให้เกิดความสุขกาย สุขใจ และสำเร็จตามสิ่งที่ตนปรารถนา ดังที่ กิ่งแก้ว อรรถการ (2525, หน้า 5-6) กล่าวว่า พิธีกรรม เป็นวิธีการชนิดหนึ่ง ที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่เราจะได้มาซึ่งสิ่งที่เราต้องการ เป็นการกระทำที่มีแบบแผนและขั้นตอน เพื่อที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา และมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ เน้นเรื่องจิตใจและการใช้สัญลักษณ์ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป ซึ่งการปฏิบัติตามความเชื่อนั้น จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำขึ้นจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอารยธรรมอินเดียมาแต่อดีตกาล (เชิดฉันท รัตนปิยะภากรณ์, 2531, หน้า 1) โดยเฉพาะคติความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือ

เทพเจ้า โดยเชื่อว่าทุกที่ทุกทิศมีเทพเจ้าคอยปกปักรักษาดูแล ซึ่งเรียกว่า โลกบาล คือหัวหน้าเทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นแรกที่มีหน้าที่ดูแลรักษาความสงบสุขของสัตว์โลกในทิศทั้ง 4 ทิศ เรียกเต็มว่า “ท้าวจตุโลกบาลหรือท้าวจตุโลกบาล” ได้แก่ ท้าวธตรฐ จอมภูติหรือคนธรรพ์ รักษาโลกด้านทิศบูรพาหรือทิศตะวันออก ท้าววิรูปักษ์ จอมเทวดาหรือจอมกุ่มภัณฑ์ รักษาโลกด้านทิศทักษิณหรือทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์จอมนาคร รักษาโลกด้านทิศประจิมหรือทิศตะวันตก และท้าวกุเวรหรือท้าวเวสสุวรรณจอมยักษ์ รักษาโลกด้านทิศอุดรหรือทิศเหนือ (อนนต์ ศรีศักดิ์, 2550, หน้า 73) ซึ่งความเชื่อดังกล่าวได้ฝังลึกอยู่ในระบบความคิดของคนไทยทั่วทุกภูมิภาคโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยหรือดินแดนล้านนา

ชาวล้านนามีระบบความคิดและคติความเชื่อความศรัทธาในท้าวจตุโลกบาลอย่าง แร่งกล้า โดยเรียกท้าวจตุโลกบาลว่า ท้าวทั้งสี่ โดยเชื่อว่าท้าวทั้งสี่ คือ เทวดาผู้รักษาโลกทั้ง 4 ทิศ มีหน้าที่คอยดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์และความเป็นไปในโลกมนุษย์ ตลอดจนปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา เพื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป เมื่อใดก็ตามที่มีการทำบุญหรือจัดงานประเพณี ชาวล้านนาจะต้องอัญเชิญท้าวจตุโลกบาลให้มาร่วมอนุโมทนาบุญ จากความเชื่อนี้ทำให้เกิดเป็นรูปแบบพิธีกรรมบูชาท้าวจตุโลกบาล หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ขึ้นท้าวทั้งสี่” ซึ่งเป็นการบูชาด้วยเครื่องพลีกรรมและอัญเชิญท้าวจตุโลกบาลมาร่วมในพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ นับตั้งแต่พิธีกรรมที่จัดขึ้นในครอบครัว เช่น การลงเสาเอกในการปลูกบ้านใหม่ งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน และงานมงคลต่าง ๆ รวมไปถึงพิธีกรรมที่จัดขึ้นเป็นประเพณีของชุมชน เช่น ประเพณีปีใหม่สงกรานต์ ประเพณีปอยหลวง ประเพณีแหกนาขวัญ ประเพณีสืบทอดเมือง หรืองานมงคลอื่น ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้นจะมีการขึ้นท้าวทั้งสี่ก่อนเริ่มงาน เพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่ท้าวจตุโลกบาลถึงการทำบุญ และขอให้ท่านช่วยรักษาดูแลความเป็นไปในงานให้เป็นไปด้วยความราบรื่นเรียบร้อยไม่ให้มีปัญหาอุปสรรค อันเกิดจากบริวารของท่านหรือจากธรรมชาติ ซึ่งความเชื่อในเรื่องท้าวจตุโลกบาลดังกล่าวนี้ มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและประเพณีของชาวล้านนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (จอมพน สมหวัง, 2561, หน้า 19)

“ท้าวเวสสุวรรณ” หรือในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เรียกว่า “เทพกุเวร” เป็นเทพที่มีความสำคัญองค์หนึ่งทำหน้าที่เป็นโลกบาลประจำทิศเหนือ ในวรรณกรรมมหาภารตะและรามายณะกล่าวว่า พระองค์ได้รับการยกย่องให้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง สมบูรณ์ ดังนั้นพระองค์จึงได้รับการยกย่องนับถือจากพ่อค้าชาวอินเดียทุกศาสนาว่า เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งที่สามารถบันดาลให้ผู้ที่นับถือพระองค์ประสบความมั่งคั่งจากการค้าขายได้ คติการนับถือเทพกุเวรในศาสนาฮินดูได้ตกทอดมายังพระพุทธศาสนาและศาสนาเชนอย่างต่อเนื่อง โดย พุทธศาสนิกชนต่างนับถือเทพกุเวรในพระนามเทพขัมภล หรือท้าวเวสสุวรรณ โดยมีฐานะเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและโลกบาลเช่นกัน เรื่องราวของเทพกุเวรในศาสนาพุทธมีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายตอน เช่น มหาสมัยสูตร อาฏานาฎยปริตร และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น คัมภีร์ปฐมสมโพธิกา ไตรภูมิภิกษา ฯลฯ ซึ่งบทบาทหน้าที่

ของเทพกู่เวรมีมากยิ่งขึ้นในพระพุทธรูปศาสนานิกายมหายานและนิกายย่อยวัชรยานที่นับถือกันอย่างแพร่หลายในประเทศ เนปาล ทิเบต จีน และญี่ปุ่น (อุษา โพธิกนิษฐ, 2527, หน้า 1) ดังนั้น ท้าวเวสสุวรรณจึงเป็นนามของเทพที่เป็นที่รู้จักของพุทธศาสนิกชน ทั้งชื่อที่คุ้นเคยและรูปลักษณะที่ปรากฏใน ฝ้ายันต์ ผืนสีแดงมีรูปยักษ์ (ท้าวเวสสุวรรณ) ถือกระบองอยู่ตรงกลาง ซึ่งมักปิดเอาไว้หน้าห้อง หรือหน้าบ้านด้วยความเคารพและศรัทธาโดยเชื่อว่าอำนาจของท้าวเวสสุวรรณจะสามารถปกป้องรักษาและคุ้มครองให้ปลอดภัยจากภูต ผี ปีศาจและวิญญาณได้ (กิตติวดี ชาญประโคน, 2560, หน้า 1-2)

อย่างไรก็ตาม นับแต่อดีตกาล กลุ่มชนพื้นถิ่นที่อาศัยอยู่ในเมืองลำปางอันเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในดินแดนล้านนา ต่างมีความเคารพศรัทธาท้าวเวสสุวรรณเป็นอย่างมาก ซึ่งเรื่องราวของท้าวเวสสุวรรณได้มีความเกี่ยวข้องกับตำนานเมืองเขลางค์นครหรือ กุกกฏนคร (ชื่อเดิมของเมืองลำปาง) ในครั้งที่ท้าวเวสสุวรรณได้พิจารณาตัวว่าจะเป็นผู้ดูแลรักษาสถานที่ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ให้พุทธบริวารนำหน่อมหาโพธิ์มาปลูกไว้ ณ พื้นที่แห่งหนึ่งในเมืองกุกกฏนคร (เชื่อกันว่าปัจจุบันคือบริเวณวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง) โดยชาวลำปางจะกล่าวนามท้าวเวสสุวรรณว่า “เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน” อันหมายถึง ผู้เป็นหัวหน้าหรือผู้เป็นใหญ่ในบรรดายักษ์ 3,000 ตน ด้วยความเคารพศรัทธา และเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน (ท้าวเวสสุวรรณ) ชาวจังหวัดลำปางจึงได้ร่วมกันสร้างศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนขึ้น ณ บริเวณใต้ต้นโพธิ์ ภายในวัดศรีล้อม เพื่อให้ประชาชนได้เคารพสักการะและเป็นที่พักทางจิตใจให้แก่ชาวบ้านซึ่งในทุก ๆ ปีชาวบ้านจะจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนขึ้นอย่างยิ่งใหญ่โดยการนำหมูและเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ มาถวายเพื่อเป็นการบวงสรวง อีกทั้งในทุก ๆ วัน ชาวบ้านผู้ที่มีความเชื่อความศรัทธาทั้งในจังหวัดลำปางและจังหวัดอื่น ๆ เป็นจำนวนมากต่างมาขอพรเพื่อให้ท่านปกป้องคุ้มครองและอำนวยพรให้ประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ อีกทั้งมีการบนบานศาลกล่าวเพื่อให้บรรลุผลตามที่ตนปรารถนา

จากสภาพการณ์ทางสังคมในปัจจุบัน วิทยาการความรู้ในด้านต่าง ๆ ได้มีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้สังคมและบริบททางสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างหลากหลายรวมทั้งระบบความคิดของคนในชุมชน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลต่อพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจนทำให้ต้องปรับเปลี่ยนและแปรเปลี่ยน เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้น แต่ถึงกระนั้นชาวจังหวัดลำปาง ก็ยังมีความเคารพศรัทธาในเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนอย่างเหนียวแน่น ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้รักษาพระพุทธศาสนา อารักษ์ผู้ดูแลรักษาบ้านเมือง และเทวดาผู้ให้ความช่วยเหลือมนุษย์ เป็นที่พึ่งทางใจให้กับผู้ที่มีความทุกข์ อีกทั้งยังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่บ้านคู่เมืองของชาวเมืองลำปาง มาตั้งแต่โบราณ ดังเป็นที่ประจักษ์ว่าในแต่ละวันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทุกวันหยุดได้มีผู้คนเป็นจำนวนมากมาราบไหว้ขอพรอย่างไม่ขาดสาย ซึ่งมีใช้ผู้คนแต่เพียงในจังหวัดลำปางเท่านั้น แต่ยักรวมถึงผู้คนที่นับถือศรัทธาจากต่างจังหวัดด้วย ผู้คนที่มานั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มคน

ที่มาขอพร บนบานศาลกล่าว และกลุ่มคนที่สำเร็จในสิ่งที่ตนได้บนบานไว้แล้วมาแก้บน ซึ่งนับวันมีผู้คนที่ศรัทธาเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า เจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความผูกพันอย่างแนบแน่นในระบบความคิดของชาวลำปางมาอย่างเนิ่นนานและมีบทบาทสำคัญในการสร้างขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิตของผู้คน จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาในระบบความคิดและพฤติกรรมการแสดงออกของชาวลำปางและคนทั่วไป ในภาวะที่ความเจริญทางวิทยาการและทางวัตถุได้พัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง แต่ผู้คนจำนวนไม่น้อยกลับมีความสุขลดลงและมีความทุกข์ใจมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงต้องหาที่พึ่งทางใจเพื่อเป็นกำลังใจในการต่อสู้ชีวิต และผู้วิจัยเองก็อยู่ในฐานะพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณให้กับชาวบ้านที่ได้เห็นและสังเกตพฤติกรรมความรู้สึกของชาวบ้านที่มาบนบานศาลกล่าวกับเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน ล้วนแต่มีความทุกข์ทางใจด้วยกันทั้งสิ้น การกระทำเช่นนี้ อาจจะเป็นที่พึ่งสุดท้ายที่จะทำให้พวกเขาได้ผ่านพ้นความทุกข์ไปได้ ซึ่งเมื่อได้สมดังความปรารถนาแล้ว ก็ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตนขึ้น เพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณสิ่งที่ตนนับถือคือเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นตัวตนแต่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตจิตใจ ความเป็นอยู่ของผู้คนเป็นจำนวนมาก ปรากฏการณ์ความเชื่อ พิธีกรรม และการดำรงอยู่ของพิธีกรรมดังกล่าว จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา โดยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการวิจัยในครั้งนี้ นอกจากจะทำให้ทราบถึงรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับภูมิหลังของเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน สัญญาแห่งความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตนแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดพิธีกรรมความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์รวมทางใจของชาวลำปางที่นับวันจะแปรเปลี่ยนไปให้คงอยู่และสืบทอดต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาภูมิประวัติของเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
2. วิเคราะห์ความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
3. วิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน ตามบทบาทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง และบริบททางสังคม

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีขอบเขตดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่การศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้คือ วัดศรีล้อม และชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยในครั้งนี้จะศึกษาถึง

2.1 ประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

2.2 ความเชื่อ โดยการตีความจากสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

2.3 ปัจจัยการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ตามบทบาทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง และบริบททางสังคม

3. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยกำหนดคุณสมบัติของวิทยากรโดยพิจารณาคัดเลือกกลุ่มบุคคลแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

3.1 กลุ่มที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

3.1.1 อายุ 50 ปีขึ้นไป

3.1.2 มีภูมิลำเนาและปัจจุบันอาศัยอยู่ในชุมชนศรีล้อม หรืออาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครลำปาง

3.1.3 เคยเป็นผู้ประกอบพิธีและหรือเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 5 ครั้ง

3.1.4 ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนว่ามีความรู้อย่างแท้จริงเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

3.1.5 มีความพร้อมและเต็มใจที่จะให้ข้อมูลเพื่อการวิจัยในครั้งนี้

3.2 กลุ่มที่ 2 ผู้เลื่อมใสศรัทธาและขอพรจากเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ซึ่งมีความพร้อมและเต็มใจที่จะให้ข้อมูลถึงความศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

4. ขอบเขตด้านเวลา

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยในครั้งนี้จะกระทำในช่วง เดือนมกราคม 2566 ถึง เดือนกันยายน 2567

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยอาจใช้คำว่า “เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน” เป็นนามเต็ม และใช้คำว่า “เจ้าพ่อมหัยักษ์” เป็นนามย่อ แต่โดยความหมายแล้วคือบุคคลเดียวกัน ซึ่งเป็นชื่อเรียก ท้าวเวสสุวรรณ หรือ ท้าวกุเวร ที่เชื่อกันว่าสถิตอยู่ ณ วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
2. ในงานวิจัยเรื่องนี้ จะศึกษาเฉพาะพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเท่านั้น ไม่เน้นเรื่องพิธีกรรมที่ชาวบ้านมาบนบานศาลกล่าว เพราะพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านร่วมกันจัดขึ้น อันเป็นเสมือนพิธีกรรมที่มีลักษณะที่เป็นทางการ มีรูปแบบพิธีกรรมที่ชัดเจน และได้รับการยอมรับจากคนในกลุ่มชนโดยรวม

นิยามศัพท์เฉพาะ

เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน หมายถึง ท้าวเวสสุวรรณ หรือท้าวกุเวร ผู้ปกครองสูงสุดของยักษ์ทั้งหลายซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวจังหวัดลำปาง โดยเฉพาะชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ให้ความเคารพศรัทธา โดยเชื่อกันว่าท่านสถิตอยู่บริเวณต้น ศรีมหาโพธิ์ภายในวัดศรีล้อม ทำหน้าที่ดูแลรักษาต้นโพธิ์ และรอยพระพุทธรูป รวมทั้งคอยช่วยเหลือปกป้องคุ้มครองรักษาชาวลำปางและคนทั่วไปให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ

ยักษ์สามพันตน หมายถึง ยักษ์ที่เป็นบริวารของเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน (ท้าวเวสสุวรรณ หรือท้าวกุเวร) ที่เชื่อกันว่ามีจำนวน 3,000 ตน ทำหน้าที่ดูแลรักษาต้นศรีมหาโพธิ์ และรอยพระพุทธรูปภายในวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน หมายถึง การประกอบพิธีบวงสรวง เช่น ไห้บูชา เพื่อแสดงความเคารพนับถือและตอบแทนเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและบริวารที่ท่านได้ช่วยปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา และบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข

สัญลักษณ์ หมายถึง สิ่งแทนตามที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนซึ่งได้มีการกำหนดความหมายโดยการตีความจากสิ่งของและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

การดำรงอยู่ หมายถึง การคงอยู่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน อันเป็นผลมาจากบริบททางสังคมและบทบาทของเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนที่มีต่อชาวจังหวัดลำปาง จึงทำให้พิธีกรรมยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน

ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

1. ทำให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนในเรื่องต่อไปนี้

1.1 ภูมิประวัติ บทบาทของเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

1.2 คติความเชื่อ ขั้นตอนของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง และประชาชนทั่วไปที่ศรัทธาเคารพนับถือ

1.3 ปัจจัยการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

2. เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานพิธีกรรมพื้นบ้านของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

3. เพื่อปลูกจิตสำนึกสำหรับเยาวชนชาวล้านนารุ่นหลังให้เห็นความสำคัญของพิธีกรรมที่มีต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนที่ได้ปฏิบัติสืบกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่อง “เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ พัฒนาการแห่งความเชื่อสู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่” ที่หลากหลายมาศึกษาเพื่อเป็นความรู้พื้นฐานและเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ พัฒนาการแห่งความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และวิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และบริบททางสังคม ที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรมที่มีต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน โดยแบ่งเอกสารที่เกี่ยวข้องออกเป็น 9 กลุ่ม ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ
2. แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม
3. พิธีกรรมบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์
4. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ “ท้าวตุงโลกบาล”
5. แนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่ และทฤษฎีสัญวิทยา
6. แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม
7. ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดลำปาง
8. ข้อมูลทั่วไปของอำเภอเมืองลำปาง
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

ความหมายและการเกิดขึ้นของความเชื่อ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556, หน้า 390) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เชื่อ” (ก.) มั่นใจ ไว้ใจ เห็นตามด้วย ดังนั้น “ความเชื่อ” จึงหมายถึง ความมั่นใจ ความไว้วางใจ ซึ่งอาการเหล่านี้จะทำให้มนุษย์เกิดการยอมรับ นับถือ และยึดมั่น โดยเกิดขึ้นด้วยความรู้สึกรหรือ การไตร่ตรองด้วยเหตุผลเป็นความคิดที่มนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อม อันเป็นผลมาจากการได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ ทำให้เกิดความเชื่อความเข้าใจต่อสิ่งนั้น ซึ่งความเชื่อจะมีบทบาทสำคัญต่อเจตคติของบุคคล และเป็นตัวกำหนดแนวทางหรือรูปแบบพฤติกรรมของบุคคล (เฉลิมพล ตันสกุล, 2543, หน้า 49-50)

ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล (2504, หน้า 1) ได้อธิบายความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือนมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ เป็นต้น เมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้นมนุษย์ก็จะวิงวอน

ขอความช่วยเหลือสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์ ที่มนุษย์เข้าใจว่าสามารถจะช่วยเหลือตนได้ และเมื่อภัยพิบัติผ่านพ้นไปแล้วมนุษย์ก็แสดงความรู้คุณต่อสิ่งนั้น ๆ ด้วยการสักการบูชา เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนตามคติความรู้สึกละและความเชื่อในกาลนั้น ๆ เป็นยุค ๆ มา

พระยาอนุนามราชชน (2505, หน้า 32-33) ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของความเชื่อ ความเชื่อเดิมของมนุษย์ก่อนที่จะคลี่คลายออกเป็นศาสนาต่าง ๆ นั้น อาจแบ่งออกได้เป็นสองระยะ คือ ระยะแรกที่มนุษย์เชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ จะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ย่อมมีอะไรอย่างหนึ่งเป็นแรงอำนาจอยู่ในตัวของสิ่งนั่นเอง อาจให้คุณให้โทษแก่คนได้ คติความเชื่อนี้เรียกว่า คติความเชื่อ ความหลัง ความศักดิ์สิทธิ์ (Animatism) ระยะต่อมามนุษย์มีความเชื่อว่า คนตลอดจนสิ่งอื่นที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ย่อมมีสิ่งหนึ่งซึ่งมองไม่เห็นตัวสิ่งอยู่ในนั้น สิ่งนี้เรียกกันว่าผีหรือวิญญาณ (Animism) ซึ่งพัวพันกันอยู่อย่างใกล้ชิดแยกออกจากกันได้ยาก

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2522, หน้า 54) อธิบายเกี่ยวกับความเชื่อ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจมาเป็นเวลานาน ซึ่งเชื่อว่าอำนาจลึกลับเหล่านี้เป็นผู้กระทำการสิ่งต่าง ๆ ขึ้น และเพื่อเป็นการมิให้ถูกลงโทษ หรือเพื่อเป็นการเอาใจต่อสิ่งลึกลับเหล่านี้ จึงได้กระทำพิธีบูชาบวงสรวง เพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาลทำให้เกิดขึ้น มนุษย์จึงตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ปัจจุบันความเชื่อก็ยังมีอยู่ในชีวิตประจำวันแม้ว่าวิทยาศาสตร์จะเจริญก้าวหน้ามากขึ้นแล้วก็ตาม

ธวัช ปุณโณทก (2529, หน้า 350) ได้นิยามความหมายของความเชื่อ ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้น ๆ หรือสังคมมนุษย์นั้น ๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัว สิ่งเหล่านี้เรียกว่าความเชื่อ

เสาวลักษณ์ อนันตสานต์ (2543, หน้า 257) กล่าวถึงความหมายของความเชื่อ ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือ หรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีตัวตนและไม่มีตัวตนว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับนับถือนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจจะไม่มีก็ได้

ชนิษฐา จิตชินะกุล (2545, หน้า 33-35) กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึง การที่มนุษย์ยอมรับนับถือ หรือการเกิดยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้เกิดความรู้สึกรอบอุ่น ปลอดภัยและมั่นคงในชีวิตนั้น อาจมีเหตุผลที่เพียงพอต่อการยอมรับหรือไม่ก็ได้ และเมื่อมนุษย์เกิดการยอมรับในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว ก็จะมีการแสดงออก ไม่ว่าจะทางกายหรือทางใจ ซึ่งการยอมรับนับถือนี้ เรียกว่า ความเชื่อนั่นเอง ซึ่งสาเหตุของการเกิดขึ้นของความเชื่อมาจากการค้นคว้าหาคำตอบในเรื่องที่ไม่รู้ และเมื่อมีสิ่งนั้นมาสอดคล้องกับความรู้สึกดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ก็จะตกลงใจเชื่อในทันที นอกจากนี้ความเชื่อของมนุษย์มีสาเหตุมาจากสิ่งอื่น ๆ เช่น เกิดจากความกลัว หรือความไม่รู้ของมนุษย์ที่ไม่สามารถหาเหตุผลหรือคำอธิบายใด ๆ มาอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้

เช่น ทำไม้ฝนจึงตกฟ้าจึงผ่า เป็นต้น จึงทำให้มนุษย์เกิดความกลัว และเชื่อว่าเป็นสิ่งลึกลับที่จะต้องมีผู้กระทำให้ขึ้น มนุษย์จึงสมมติให้มีเทพประจำสิ่งต่าง ๆ เช่น พระพาย พระเพลิง ฯลฯ แล้วได้ทำพิธีบูชา เช่นสรวง เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล และอีกประการหนึ่งนั้น ความเชื่อเกิดจากการที่มนุษย์มีพัฒนาการขึ้นแล้ว ต้องการให้สังคมเกิดความสงบสุข มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มนุษย์จึงต้องตั้งความเชื่อขึ้นมา โดยแฝงเหตุผลต่าง ๆ ไว้

ประชิด สกฤษณ์พัฒน์ (2546, หน้า 42) ได้ให้นิยามความหมายของความเชื่อไว้ว่า ความรู้สึกนึกคิดของคนในอดีตที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาและมีเหตุผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชนโดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ความเชื่อจะมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

ปกรณ ดันสกุล (2552, หน้า 6) ได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มนุษย์ได้ให้การยอมรับนับถือ ทั้งที่มีให้เห็นปรากฏเป็นตัวเป็นตน มีอยู่จริง หรือไม่ปรากฏเป็นตัวตน และการยอมรับนับถือนี้อาจจะมีหลักฐานที่สามารถพิสูจน์ได้ หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์ให้เห็นเป็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นเลยก็ได้

ลักขณา ศกุนะสิงห์ (2556, หน้า 2) กล่าวว่า ในสมัยโบราณวิทยาศาสตร์ยังไม่เจริญ เมื่อปรากฏการณ์สิ่งใดที่มนุษย์คิดว่า เป็นสิ่งประหลาดหรือมหัศจรรย์ผิดธรรมดาที่เคยเห็นเคยเป็น และมนุษย์ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ หรือยังไม่สามารถหาเหตุผลอธิบายได้ แม้แต่เรื่องปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ เช่น พายุร้าย ฟ้าผ่า เป็นต้น มนุษย์ก็เข้าใจเอาเองว่าสิ่งลึกลับที่มีอำนาจเหนือมนุษย์เป็นผู้บันดาลให้เกิดต่าง ๆ นานา ด้วยความกลัวจึงเกิดเป็นความเชื่อต่าง ๆ ขึ้น

จากการทบทวนแนวคิดและความหมายที่เกี่ยวกับความเชื่อสามารถสรุปได้ว่า ความเชื่อหมายถึง การยอมรับนับถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความมั่นใจ โดยไม่ต้องพิสูจน์หรือใช้หลักการใด ๆ มายืนยันหรืออธิบาย พร้อมจะแสดงออกต่อสิ่งที่เชื่อมั่นด้วยความยำเกรงและหรือความภักดี ซึ่งเชื่อว่าการปฏิบัติตามก็จะเกิดความสุขสงบแก่ผู้ปฏิบัติและสังคม จึงได้มีการสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชุมชนและสังคมโดยรวม

ประเภทของความเชื่อ

มนุษย์ทุกคนมีความเชื่อและความศรัทธาในแต่ละลัทธิ ศาสนา ที่สืบทอดมาจาก บรรพบุรุษตามเผ่าพันธุ์ที่สืบทอดสืบทอดกันมา ในบริบทของสังคมไทยซึ่งประกอบด้วยภูมิภาคต่าง ๆ ต่างมีความเชื่อที่หลากหลายอันเป็นที่มาของพฤติกรรมและแนวปฏิบัติที่แตกต่างกันไป นักมานุษยวิทยาและนักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อจึงได้พยายามรวบรวมและจัดประเภทของความเชื่อในมุมมองต่าง ๆ อาทิ

กัญญา จิตต์ธรรม (2522, หน้า 55-57) ได้แบ่งประเภทของความเชื่อต่าง ๆ ไว้ทั้งหมด 6 ประการ คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับความกลัวหรือความไม่รู้ เช่น เชื่อเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การลาตาย เช่น ให้เอาหนามล้อมรั้วบ้านขณะที่มีคนคลอดลูก เชื่อว่าป้องกันผีกระสือมากินตับไตไส้พุงของแม่และเด็ก เป็นต้น

2. ความเชื่อที่เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติและ การสังเกตธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องดาวหาง รุ้งกินน้ำ จันทรปราคา สุริยุปราคา ฯลฯ เชื่อว่าเป็นสิ่งผิดปกติจะต้องมีเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามมาในภายหลัง เป็นต้น

3. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน เป็นความเชื่อที่ได้มีการลองผิดลองถูกจนสามารถนำสิ่งต่าง ๆ มารักษาโรคได้ผลพอสมควร เช่น ใบกะเพราแก้ปวดท้อง ดอกแคแก้ไข้หัวลม เป็นต้น

4. ความเชื่อทางไสยศาสตร์และคาถาอาคมต่าง ๆ เช่น การเสกเป่า การทรงเจ้าเข้าผี การมีของศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เป็นต้น

5. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง เกิดจากการสังเกตและจดสถิติที่ได้พบเห็นมา เช่น จิ้งจกตกการพูดเป็นกลาง สัตว์บอกเหตุ เป็นต้น

6. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमितผืน เช่น การหาฤกษ์ การทำนายผืน เป็นต้น

จิราภรณ์ ภัทรภาณุภัทร (2528, หน้า 12-22) ได้แบ่งประเภทของคติความเชื่อของไทยออกเป็น 8 ประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อถือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติที่มนุษย์ยังไม่สามารถอธิบายได้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับกำเนิดโลกและจักรวาล และสรรพสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ

2. ความเชื่อเรื่องการเกิด การตาย และช่วงเวลาที่สำคัญในชีวิต มักแสดงออกมาในรูปแบบของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิต เช่น การทำขวัญเดือน การโกนจุก การบวช การแต่งงาน การตาย เป็นต้น

3. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการนับถือผี สามารถแบ่งประเภทของผี ได้ 4 ประเภท คือ

3.1 เจ้าพ่อ มีหน้าที่ให้ความคุ้มครองคนและสถานที่

3.2 หล็กเมือง หมายถึงผู้พิทักษ์เมือง มีความเชื่อว่า เมื่อสร้างสถานที่ใดขึ้นมาจะต้องมีผีคอยเฝ้าอยู่ ทำให้เกิดการสร้างศาลหลักเมืองขึ้น

3.3 เสือบ้าน หมายถึง ภูตผีที่คุ้มครองหมู่บ้าน คอยเป็นผู้ช่วยเหลือและให้กำลังใจแก่ชาวบ้าน จะมีการสร้างศาลไว้โดยทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีความเคารพเชื่อถือมากกว่าชาวบ้านในภาคกลาง และจะมีพิธีกรรมในการไหว้ผีเหล่านี้ปีละสองครั้ง

3.4 ผีเรือน หมายถึง ผีรักษาบ้าน คอยคุ้มครองคนในบ้าน แต่ถ้าทำให้ผีโกรธก็อาจก่อให้เกิดทุกข์ภัยแก่คนในบ้านได้ การเชื่อถือผีเรือนยังมีอยู่มากในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และบางหมู่บ้านในภาคกลาง ส่วนคนในเมืองและในหมู่บ้านภาคกลางส่วนใหญ่จะหันไปนับถือพระภูมิเจ้าที่ ซึ่งเป็นอิทธิพลของศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูแทน

4. ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นความเชื่อต่าง ๆ เมื่อคนไทยนับถือพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติแล้ว

5. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่จะมีการนับถือพระพุทธศาสนา แบ่งได้หลายอย่าง เช่น ไสยศาสตร์ที่มีจุดประสงค์ในทางไม่ดี (Black Magic) ไสยศาสตร์ที่มีจุดประสงค์ในทางดี (White Magic) ไสยศาสตร์เกี่ยวกับคาถาอาคมหรือเครื่องรางของขลัง เป็นต้น

6. ความเชื่อเกี่ยวกับครัวเรือนและที่อยู่อาศัย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องใช้ไม้สอย ในครัวเรือนว่ามีผีประจำอยู่ ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารการกิน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ตั้งบ้านเรือน และการก่อสร้างบ้านเรือน ที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับผีสงฆ์ โฉลก โชคเคราะห์ต่าง ๆ

7. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ เช่น เชื่อว่าบางอาชีพอาจต้องมีการศึกษาจากครูหรือต้องมีการเสี่ยงอันตราย ทำให้ต้องมีพิธีไหว้ครู พิธีลงครู เป็นต้น

8. ความเชื่อที่มีลักษณะผสมผสานกับความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ไม่สามารถแยกศึกษาได้ มณี พยอมยงค์ (2529, หน้า 72-73) ได้กล่าวถึงประเภทของความเชื่อว่า ความเชื่อนั้นหากเป็นความงมงายไม่ใช้วิจารณ์ญาณ คือ เชื่อตามการบอกเล่าของบรรพบุรุษ ไม่มีการศึกษาวิเคราะห์หาเหตุผล ความเชื่อแบบนี้ก่อให้เกิดผลเสีย โดยเฉพาะต่อการพัฒนาทางสังคมอย่างยิ่ง เพราะคนที่เชื่ออย่างนั้นจะต่อต้านกับเหตุผลของคนสมัยใหม่ ที่ได้ศึกษาค้นคว้าเปรียบเทียบเหตุผลแล้ว ความไม่เจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง ก็มาจากศรัทธาความเชื่อประชาชนส่วนหนึ่งเหมือนกัน ซึ่งความเชื่ออาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ความเชื่อที่มั่งงายไร้เหตุผล คือ ยังไม่ทราบเจตนา
2. ความเชื่อที่มีเจตนาแฝงอยู่ เพื่ออบรมสั่งสอนให้คนประพฤติดี อยู่ร่วมกับสังคมอย่างถูกต้องและเกิดสุขกับตนเอง

แสง จันทรงาม (2534, หน้า 96) ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมหรือพฤติกรรมทางจิตใจที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน แยกออกเป็น 3 ข้อ ดังนี้

1. ความเชื่อประเภทประสาทศรัทธา (Faith) เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยอารมณ์ เช่น ความรัก หรือความกลัว ประกอบด้วยความเชื่อถือว่าไว้วางใจ ความจงรักภักดี บางทีอาจถึงขั้นหลงใหล และเป็นความเชื่อแบบอัตวิสัย (Subjective) คือ เป็นความเชื่อของผู้เชื่อ
2. ความเชื่อประเภทศรัทธา (Belief) หมายถึง การยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่หรือเป็นอยู่ โดยมีหลักฐานพยานสนับสนุนอยู่บ้าง เนื่องจากมีเหตุผลมากขึ้น อารมณ์ย่อมลดลง มีความเป็นอัตวิสัยน้อยลง
3. ความเชื่อประเภทความรู้ (Knowledge) หมายถึง การยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่จริง เพราะได้เข้าสัมผัสกับสิ่งนั้นโดยตรง ได้มีประสบการณ์โดยตรง และมีพยานหลักฐานพร้อมข้อมูล

เสน่หา บุญยักษ์ (2535, หน้า 252) ได้แยกประเภทของความเชื่อ ออกเป็น 11 ประเภท ได้แก่

1. ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล
2. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
3. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
4. ความเชื่อเรื่องเพศ
5. ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ
6. ความเชื่อเรื่อง ฤกษ์ ยาม โชคเคราะห์
7. ความเชื่อเรื่องความฝัน
8. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง ไสยศาสตร์
9. ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ
10. ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์
11. ความเชื่อเรื่องหมอดู โหราศาสตร์

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (2536, หน้า 8) ได้แบ่งความเชื่อออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ความเชื่ออย่างมโน เป็นความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล เนื่องจากความกลัวและความไม่รู้ ทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อ และแสดงพฤติกรรมต่อสิ่งนั้น ๆ ตามความเชื่อที่คิดว่าทำอย่างนั้นแล้วสิ่งนั้นจะดลทุกข์ แล้วช่วยบันดาลสุขให้เกิดขึ้นกับตนเอง เช่น การที่มนุษย์กราบไหว้บูชา พันผ้าให้ต้นไม้ใหญ่ ๆ ด้วยเข้าใจว่าต้นไม้มีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ การเชื่อว่านาง “นางค่อม” จะช่วยคุ้มครองป้องกันภทภัยต่าง ๆ เป็นต้น

2. ความเชื่ออย่างมีเหตุผล เป็นความเชื่อที่มีหลักการ มีเหตุผลน่าเชื่อถือขึ้น เชื่อถือว่าถ้าทำอย่างนี้แล้วจะเกิดผลอย่างนั้น เช่น เชื่อว่าปลูกต้นไม้ใหญ่ไว้กับบ้านไม่ดี เพราะรากของต้นไม้จะชอนไชเข้ามาในบ้าน หรือกิ่งของต้นไม้ใหญ่จะหักลงมาทับบ้าน เชื่อว่าสตรีมีครรภ์ไม่ควรยืนขวางบันได เพราะจะทำให้เกิดขวางคนขึ้นลงบันได และคนท้องอาจตกบันไดลงมาได้

ชนิษฐา จิตชินะกุล (2545, หน้า 38-51) ได้แบ่งประเภทของความเชื่อ ออกเป็น 7 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ความเชื่อเรื่องบุคคล เป็นความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด การตั้งชื่อ การตาย การดูแลบุคลิกลักษณะ และกิริยาอาการต่าง ๆ
2. ความเชื่อเรื่องผีसागเทวดา เป็นการนับถือผีसागเทวดาของมนุษย์ ได้มีส่วนช่วยเสริมสร้างกำลังใจ และความมั่นใจให้แก่มนุษย์เป็นอย่างมาก
3. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อที่เร้นลับยากแก่การพิสูจน์

4. ความเชื่อเรื่องโชคลาง เป็นความเชื่อที่ปรากฏให้เห็นเพื่อบอกเหตุล่วงหน้า ซึ่งมีทั้งบอกเหตุร้ายและเหตุดี

5. ความเชื่อเรื่องความฝันและการทำนาย ด้วยมนุษย์เชื่อว่าความฝันเป็นอาการทางจิตที่มีแรงบันดาลใจมาจากสิ่งลึกลับ มหัศจรรย์และยังเชื่อว่าความฝันสามารถที่จะเป็นลางหรือบอกเหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้ฝันได้ว่าจะร้ายดีประการใด

6. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับการทำนายทายทักดูฤกษ์วันดีวันร้าย ดูโชคชะตาราศีจากวัน เดือน ปี

7. ความเชื่อเรื่องยากลางบ้าน ในอดีตการแพทย์ยังไม่เจริญคนโบราณจึงมีวิธีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ โดยการเก็บยาสมุนไพร สัตว์ แล้วนำมาเข้ากับส่วนผสมใช้เป็นยารักษาโรคต่าง ๆ โดยวิธีการและเคล็ดลับที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งเมื่อรักษาหายก็จะจดจำเล่ากันสืบต่อมา

ประชิด สกฤษณ์พัฒน์ (2546, หน้า 42-43) กล่าวว่า ประเภทของความเชื่อ แบ่งได้หลายแบบตามวิธีการพิจารณา ถ้าจำแนกความเชื่อตามหลักเหตุผล จะแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1. ความเชื่อที่มีเหตุผล

2. ความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล ถ้าพิจารณาความเชื่อจากจำนวนบุคคล จะแบ่งความเชื่อออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ความเชื่อส่วนบุคคล

2.2 ความเชื่อของกลุ่มชน

ลักขณา ศกุนะสิงห์ (2556, หน้า 5-6) ได้แบ่งความเชื่อออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความเชื่อที่มโยงไว้เหตุผล และความเชื่อที่มีเจตนาแฝงอยู่เพื่ออบรมสั่งสอนให้เป็นคนประพฤติดี จะเกิดผลดีมีความสุขแก่ตน แก่ครอบครัวและสังคม ซึ่งความเชื่อทั้ง 2 ประเภทนั้น แบ่งออกได้เป็น 12 กลุ่ม คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ

2. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน

3. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง

4. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ ยาม นิमित ฝัน

5. ความเชื่อทางไสยศาสตร์

6. ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของคนและสัตว์

7. ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา

8. ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ

9. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี

10. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเคล็ดและการแก้เคล็ด

11. ความเชื่อเกี่ยวกับนรก สวรรค์ ชาต ภพ
12. ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับประเภทของความเชื่อ ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ความเชื่อแบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่ ความเชื่อที่มีเหตุผล คือความเชื่อที่มีหลักการมีเหตุมีผล น่าเชื่อถือ เช่น ความเชื่อในเรื่องกรรมว่าทำได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ฯลฯ และความเชื่อที่ไร้เหตุผล คือ ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ หรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ อันเกิดจากความกลัวในสิ่งที่ไม่รู้เป็นประการสำคัญ เช่น ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ฤกษ์ปีศาจ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คุณให้โทษ ฯลฯ

ประโยชน์ของความเชื่อ

ทัศนีย์ ทานตวนิช (2523, หน้า 238-239) กล่าวถึงบทบาทของความเชื่อที่มีผลต่อพฤติกรรมของคนในสังคม ดังนี้

1. ความเชื่อเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันด้วยดี
2. ความเชื่อเป็นสิ่งสะท้อนความคิดและจินตนาการ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล
3. ความเชื่อเป็นกำลังใจของคน เช่น การนุ่งผ้าใหม่ การทอผ้าเสกแบ่งผัดหน้า
4. ความเชื่อเป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้ประมาทลืมนั่น มีความระมัดระวัง

มณี พยอมยงค์ (2529, หน้า 71) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความเชื่อไว้ ดังนี้

1. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ
2. ความเชื่อทำให้เกิดพลัง
3. ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์
4. ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี
5. ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม
6. ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา
7. ความเชื่อทำให้เกิดการนับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง
8. ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ

อารี ถาวรเศรษฐ์ (2546, หน้า 95) กล่าวว่า ความเชื่อมีอิทธิพลต่อความรู้สึกความคิดและการแสดงออกของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ถ้าเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ หรือบุญบาปก็มักจะยำเกรงที่จะกระทำการสิ่งที่จะส่งผลให้ตนไปสู่ภพภูมิที่ลำบากในอนาคต จะมีการทำบุญ บริจาคทาน การบวช และพิธีกรรมอื่น ๆ ตามความเชื่อและศรัทธาในศาสนาที่ตนนับถือ เป็นต้น

ดังนั้น ความเชื่อจึงมีประโยชน์และคุณค่าทางด้านจิตใจ ทำให้เกิดพลัง ความมั่นใจ มีกำลังใจ และส่งผลให้คนในสังคมมีความสามัคคีและอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และความเชื่อมีประโยชน์และมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและมีอิทธิพลต่อสังคม ความเชื่อเป็นตัวกำหนดการแสดงออกทางพฤติกรรมของคนในสังคม ย่อมเป็นเหตุจูงใจให้เกิดการกระทำหรือพฤติกรรม

ตอบสนองต่อความเชื่อนั้น ๆ และถ้าเปลี่ยนความเชื่อไปจากเดิม พฤติกรรมก็จะเปลี่ยนไปด้วย และพฤติกรรมเช่นนี้อาจสะท้อนให้สังเกตเห็นได้ในลักษณะของข้อห้ามและข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม

ความหมายของพิธีกรรม

พิธีกรรม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556, หน้า 835) หมายถึง การบูชา แบบอย่างแบบแผนที่ปฏิบัติทางศาสนา การบูชา หมายถึง การแสดงความเคารพบุคคลหรือสิ่งที่นับถือด้วยเครื่องสักการะ

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย (2524, หน้า 314) ได้ให้ความหมาย ไว้ว่า พิธีกรรม หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยเกณฑ์หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำ และเพื่อให้มีความขลัง

เริง อรรถวิบูลย์ (2521, หน้า 49) ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรมตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาว่า หมายถึง การกระทำพิธีของพระสงฆ์ เพื่อให้เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจได้ พิธีกรรมที่เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจที่เกิดจากพระสงฆ์ เช่น พิธีกรรมในการสวดมนต์ก่อนนอนตามหลักพระพุทธศาสนา

ประมวญ คิตคินสัน (2521, หน้า 80) ได้ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรมไว้ว่า คือ การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนให้แก่เพื่อนมนุษย์และคนรุ่นต่อมา ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ และการรวมกลุ่มรวมใจอันเป็นความสัมพันธ์ที่สำคัญยิ่งของมนุษย์

กิ่งแก้ว อรรถากร (2525, หน้า 5-6) ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรม ว่าเป็นวิธีการชนิดหนึ่งที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่เราจะได้มาซึ่งสิ่งที่เราต้องการ เป็นการกระทำที่มีแบบแผน และขั้นตอนเพื่อที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา และมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ เน้นเรื่องจิตใจและการใช้สัญลักษณ์

ประชิด สุกฤษณ์พัฒน์ (2546, หน้า 60) ได้อธิบายคำว่า พิธีกรรม หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นพิธีการสำหรับกลุ่มชนทั่วไปที่กระทำเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ต้องการ

สุเมธ เมธาวิทยากุล (2547, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของ พิธีกรรม ว่า พิธีกรรม หมายถึง การกระทำที่คนเราสมมติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอนมีระเบียบวิธี เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป

บุญมี แท่นแก้ว (2547, หน้า 2) กล่าวว่า พิธีกรรม หมายถึง การบูชา การสักการะการจัดงานอันเป็นแบบอย่าง หรือตามธรรมเนียมของคนในกลุ่มนั้น หรือสังคมนั้นได้กำหนดจัดขึ้น เพื่อเป็นวิธีการนำไปสู่ผลสำเร็จที่ต้องการ อันเป็นพิธีกรรมที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่อดีต ซึ่งผู้กระทำพิธีกรรมมักจะมีความเชื่อมั่นว่าสามารถนำไปสู่ความสำเร็จตามที่ตนปรารถนามากบ้างน้อยบ้าง

กรมการศาสนา (2552, หน้า 1) กล่าวถึง พิธีกรรม ว่า พิธีกรรม หมายถึงการกระทำที่คนเราสมมติขึ้นเป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป หรืออีกนัยหนึ่ง พิธีกรรมหมายถึงพฤติกรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของตนเองไม่ว่าจะเป็นศาสนาใด ๆ ก็ตามต่างก็มีการปฏิบัติต่อศาสนาของตน ตามความเชื่อและความศรัทธาของตนเองในแต่ละศาสนา

ธิดา โมสิกรัตน์ (2555, หน้า 7) ได้ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรม คือวิธีการที่กระทำเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ หรือมีผลสำเร็จตามความต้องการ เป็นการกระทำของบุคคล เมื่อเป็นที่ยอมรับในสังคมก็จะกำหนดเป็นแบบแผนการกระทำของส่วนรวมกลายเป็นประเพณีของสังคมซึ่งสมาชิกในสังคมรับมาปฏิบัติร่วมกัน

จากการทบทวนแนวคิดของนักวิชาการที่ได้ให้ความหมายของพิธีกรรม สรุปได้ว่า พิธีกรรมหมายถึง การปฏิบัติตามความเชื่อความศรัทธาที่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งอย่างมีขั้นตอนและมีระเบียบวิธี เพื่อเป็นสื่อกลางถึงสิ่งที่ตนเองเชื่อโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความสบายใจ และเชื่อว่าเมื่อได้ประกอบพิธีกรรมแล้วจะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการ ซึ่งองค์ประกอบของพิธีกรรมนั้นอาจจะมีการคงไว้ตามเดิมหรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขในบางส่วนตามปัจจัยหรือบริบทในยุคสมัยนั้น ๆ

ประเภทของพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตของมนุษย์ที่มีหลากหลายรูปแบบ จึงทำให้นักวิชาการแต่ละท่านได้แบ่งประเภทของพิธีกรรม ดังนี้

สุพัตรา สุภาพ (2525, หน้า 137) ได้กล่าวถึงประเภทของพิธีกรรมไว้ว่า พิธีกรรมแยกได้เป็น 2 อย่างคือ พิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องของพิธีโดยตรง และพิธีกรรมของชาติต่าง ๆ ซึ่งเรามักเรียกกันว่าขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งหมายถึงวิธีการปฏิบัติตนของบุคคลในสังคม เพื่อให้ถูกต้องเหมาะสมตามที่สังคมนั้น ๆ ประพฤติปฏิบัติหรือยอมรับ หรือเป็นนิสัยที่มนุษย์ได้เรียนรู้กันมาและยึดถือปฏิบัติกันมาในสังคม

กิ่งแก้ว อัดถากร (2528, หน้า 4-30) ได้แบ่งประเภทของพิธีกรรมเป็น 3 ประเภท สรุปได้ดังนี้

1. พิธีกรรมตามปฏิทิน เช่น พระราชพิธี 12 เดือน และฮีตสิบสองของชาวอีสาน ฯลฯ
2. พิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต เช่น แต่งงาน การบวชพระ คลอดบุตร ฯลฯ

3. พิธีกรรมรักษาโรค เช่น รักษาผู้ป่วยที่ถูกเสกของเข้าร่างกาย ฯลฯ

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537, หน้า 7) ได้แบ่งพิธีกรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. พิธีกรรมสร้างความสามัคคี ซึ่งสามารถจัดอยู่ในประเภทเดียวกันกับพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ เช่น การแห่นางแมว ทำบังไฟ การแรกนา ทั้งหมดนี้เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อความอุดมสมบูรณ์ และมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน

2. พิธีกรรมการเปลี่ยนสถานภาพ โดยเห็นว่าพิธีกรรมประเภทนี้จัดขึ้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกิด แก่ ความตายของมนุษย์ อาทิ การสู่ขวัญ การรักษาพยาบาล การแต่งงาน พิธีศพ

พระครูโสภณกิตติญาณ (สิงค์ ดวงวิไล) (2555, หน้า 15) ได้แบ่งประเภทของพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ดังนี้

1. พิธีกรรมในพระพุทธศาสนา มี 2 ลักษณะ คือ

1.1 พิธีกรรมที่เป็นพิธีกรรมทางศาสนาพุทธล้วน ๆ เช่น กฐิน อุโบสถกรรม และบรรพชาอุปสมบท ฯลฯ

1.2 พิธีกรรมที่เป็นแบบผสมผสาน หมายถึง พิธีกรรมที่มีในพระพุทธศาสนากับพิธีกรรมท้องถิ่น และพิธีจากศาสนาอื่น ๆ เช่น พิธีสืบชะตา เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นในท้องถิ่นส่วนใหญ่ โดยพระสงฆ์จะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม เพื่อให้คนที่สืบชะตามีอายุยืนยาวต่อไป

2. พิธีกรรมทางสังคม มี 2 ลักษณะ คือ

2.1 พิธีกรรมตามปฏิทิน เช่น สงกรานต์ วิสาขบูชา เป็นต้น

2.2 พิธีกรรมตามโอกาส เช่น พิธีทำบุญเลี้ยงพระ เป็นต้น

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2555, หน้า 9) ได้กล่าวถึงประเภทของพิธีกรรมตามแนวคิดในการกระทำแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. พิธีกรรมตามปฏิทิน หรือพิธีกรรมในเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นและหมุนเวียนกันเป็นประจำ เป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญต่อบุคคลหรือหมู่คณะ

2. พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เป็นพิธีกรรมที่กระทำในช่วงที่ชีวิตเปลี่ยนแปลงสถานภาพ

3. พิธีกรรมรักษาโรค เป็นพิธีที่มีแนวคิดเพื่อแก้ไขความเจ็บป่วยด้วยวิธีการจัดปัดเป่าสิ่งร้ายตามความเชื่อที่เกิดจากการกระทำของวัตถุหรือภูตผีมารังควار

นอกจากนี้พิธีกรรมอาจแบ่งประเภทเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. พิธีกรรมของบุคคล

2. พิธีกรรมของหมู่คณะหรือชุมชน ซึ่งจะกระทำแตกต่างกันตามฐานะของบุคคล

3. พิธีกรรมของหมู่คณะ

จากการทบทวนในเรื่องของประเภทของพิธีกรรมที่นักวิชาการได้แบ่งประเภทนั้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ประเภทของพิธีกรรมนั้นแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. พิธีกรรมที่ประกอบขึ้นตามกาลเวลา กล่าวคือ เป็นพิธีกรรมที่มีการจัดขึ้นเป็นประจำในทุกรอบเดือนหรือปีที่กลุ่มชน หรือท้องถิ่นนั้น ๆ กำหนดไว้ตามความเชื่อของตน เช่น พิธีกรรมในวันสงกรานต์ พิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา พิธีกรรมในพระราชพิธี 12 เดือน และพิธีกรรม 12 เดือนของชาวล้านนา เป็นต้น

2. พิธีกรรมที่ประกอบขึ้นตามโอกาสต่าง ๆ กล่าวคือ เป็นพิธีกรรมที่มีการจัดขึ้นในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ที่นอกเหนือจากพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นตามกาลเวลา เช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกิด การเสียชีวิต การแต่งงาน การบวช การเจ็บไข้ได้ป่วย การประสบพบเจอกับสิ่งที่ไม่ดีหรือเป็นลางร้าย พิธีกรรมการบวงสรวงในรูปแบบต่าง ๆ ฯลฯ

ความสำคัญของพิธีกรรม

ประเพณีและพิธีกรรมเป็นสมบัติของสังคมที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมมาโดยตลอด ประเพณีและพิธีกรรมจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์หลายประการ ดังนี้

1. เป็นสัญลักษณ์ชี้แนะให้เข้าใจสาระสำคัญของชีวิต ประเพณีและพิธีกรรมแต่ละอย่างย่อมมีแนวคิดหรือแบบแผนการปฏิบัติที่แฝงอยู่ในพิธีกรรม โดยเฉพาะประเพณีและพิธีกรรมส่วนบุคคลจะแฝงแนวคิดที่เป็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลในแต่ละช่วงอย่างน่าสนใจ เช่น พิธีทำขวัญเดือน สัญลักษณ์แสดงให้เห็นว่าเด็กพ้นอันตรายจากโรคภัยไข้เจ็บอย่างแน่นอน จึงได้จัดพิธีทำขวัญตั้งชื่อเด็กขึ้น

2. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ คนเราเมื่อประสบปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ จะเกิดความเครียดและเกิดความกังวล สภาวะจิตใจที่ไม่มั่นคงนี้ โดยมากจะมีผลต่อร่างกาย บั่นทอนสุขภาพที่อาจทำให้เกิดความเจ็บป่วยทางกายหรือทางจิตประสาท การประกอบพิธีกรรมจะเป็นการแก้ไขเรื่องร้ายให้กลายเป็นดี ทำให้จิตใจสบาย รู้สึกผ่อนคลายและสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้เข้มแข็งขึ้น

3. เป็นเครื่องผูกพันความเป็นพวกเดียวกัน การประพฤติปฏิบัติ การกระทำกิจกรรมร่วมกันเป็นแบบแผนเดียวกัน เป็นสิ่งที่ผูกพันใจคนในกลุ่มหรือสังคมมีความผูกพันใกล้ชิดกัน และรู้สึกว่าเป็นพวกพ้องเดียวกัน

4. เป็นแนวทางการปฏิบัติอันเป็นเสมือนสิ่งควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเรียบร้อยและมีสันติสุขได้นั้น สังคมนั้น ๆ จะต้องมีการมีข้อตกลง มีระเบียบแบบแผนที่ทุกคนยอมรับและประพฤติตาม

5. เป็นเครื่องมือผสมผสานความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน จากอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันชนชาติไทยมีวัฒนธรรมที่ได้วิวัฒนาการต่อเนื่องกันมาตลอด ในแง่ของความเชื่อก็เช่นเดียวกัน แต่เดิม

คนไทยมีความเชื่อเรื่องผีสาร และวิญญาณต่าง ๆ และเมื่อมีลัทธิพราหมณ์แพร่ขยายเข้ามา รวมกับความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนาที่รับมาใหม่ ความเชื่อเหล่านี้ถูกผสมกลมกลืนด้วยประเพณีและพิธีกรรม จะเห็นได้จากพิธีโกนจุก เป็นพิธีที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับ “ขวัญ” มีพราหมณ์เป็นเจ้าของพิธี รวมทั้งการทำบุญเลี้ยงพระ เจริญพระพุทธมนต์ พิธีโกนจุก จึงเป็นตัวอย่างของประเพณีที่รวมพิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อหลายประการ และผสมผสานได้อย่างเหมาะสมกับชีวิตของคนไทย (อุดม เขยกิจวงศ์, 2548, หน้า 83-86)

ในขณะเดียวกัน พระครูโสภณกิตติญาณ (สิงค์ ดวงวิไล) (2555, หน้า 15) ได้กล่าวถึงความสำคัญของพิธีกรรมไว้ดังนี้

1. เป็นเครื่องเสริมสร้างปสาทะศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ องค์ประกอบของศาสนานั้นต้องมีพิธีกรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งเพื่อเป็นเครื่องเตือนให้เกิดปสาทะศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์
2. เป็นเครื่องสร้างความสัมพันธ์กับเทพเจ้า ศาสนิกชนที่เคารพนับถือเทพเจ้า มีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะได้เข้าไปสัมผัสกับเทพเจ้าของตน เพื่อที่ตนจะได้สัมผัสหรือได้รับทิพยภาวะจากเทพเจ้านั้น ดังนั้นศาสนาต่าง ๆ จึงใช้พิธีกรรมเพื่อการนี้
3. เป็นเครื่องจรรโลงอารมณ์ พิธีกรรมทำให้ศาสนามีชีวิตชีวาและมีความหมายสำหรับบุคคลโดยทั่ว ๆ ไประดับคนที่มีสติปัญญาสูงก็เข้าหาระดับปรัชญามีสติปัญญาระดับกลางก็เข้าหาระดับจริยธรรม มีสติปัญญาระดับธรรมดาก็เข้าหาระดับพิธีกรรม
4. เป็นเครื่องห่อหุ้มจริยธรรมและปรัชญาไว้ พิธีกรรมเปรียบเสมือนเปลือกของต้นไม้ ทำหน้าที่ห่อหุ้มกระพี้และแก่นของต้นไม้ไว้ ทำให้ต้นไม้มีชีวิตอยู่ได้ ถ้าศาสนามีแต่คำสอนระดับปรัชญาก็จะมีแต่คนส่วนน้อยที่สนใจ
5. เป็นด่านแรกที่ดึงดูดใจคนภายนอกให้มาสนใจ เพราะพิธีกรรมทั้งหลาย แสดงออกให้เห็นชัด มีแสง เสียง และบรรยากาศชวนให้ตื่นตาตื่นใจ คนต่างชาติต่างศาสนาที่เข้าไปสู่วัฒนธรรมใหม่ ๆ มักจะมีโอกาสสัมผัสกับพิธีกรรมก่อน เมื่อเข้าร่วมหรือได้ชมพิธีกรรมแล้ว ก็อาจจะเกิดความสนใจอยากรู้ลึกซึ้งต่อไปถึงคำสอนระดับจริยธรรม และระดับปรัชญาของศาสนานั้น ๆ แล้วก็ทำการศึกษาต่อไป
6. เป็นการปฏิบัติตามหลักจริยธรรม โดยใช้ความศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องชักนำ พิธีกรรมมีความสำคัญและมีบทบาทในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเป็นอย่างมากเนื่องจากพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สังคมได้ปฏิบัติร่วมกันสามารถเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้คลายความกังวลใจขึ้นเมื่อมีความทุกข์ รวมถึงเป็นสิ่งที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คนในสังคมให้มีความสมัคปรองดองสามัคคีกัน อีกทั้งพิธีกรรมยังช่วยขัดเกลาควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมได้อีกทางหนึ่ง กล่าวคือ ผู้คนในสังคมจะปฏิบัติร่วมกันในระเบียบแบบแผนที่ได้ตกลงไว้และทุกคนยอมรับพร้อมที่จะปฏิบัติตาม และพิธีกรรม

ยังเป็นเครื่องมือผสมผสานความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เช่น ความเชื่อดั้งเดิมในการนับถือผีสงเทวดา กับความเชื่อทางศาสนาสามารถผสมผสานกันได้อย่างกลมกลืน

พิธีกรรมบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ความหมายของการบวงสรวง

การบวงสรวงเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์ใช้ในการบ่าวาง เช่น ไหว้ และสังเวยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งที่ตนเคารพนับถือ เพื่อช่วยคลอบคลอบให้ประสบกับโชคลาภ ความผาสุก และความสำเร็จในกิจการทั้งปวง (เบญจมาศ แพทอง และศิวพร สุกุมาทวงศ์, 2565, หน้า 61) และคำว่า “บวงสรวง” มีความหมายที่ใกล้เคียงกันกับคำว่า สังเวย พลี เช่น ซึ่งนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

คำว่า “บวงสรวง” ตามความพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 (2556, หน้า 656) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คือการบูชาเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยเครื่องสังเวยและดอกไม้ธูปเทียน เป็นต้น ส่วนคำว่า ศักดิ์สิทธิ์ ตามความพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 (2556, หน้า 1138) ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง สิ่งที่มีอำนาจอาจบันดาลให้สำเร็จได้ดังประสงค์ ดังนั้น “บวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์” หมายถึง การบูชาสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยเครื่องสังเวยต่าง ๆ และดอกไม้ธูปเทียน

คำว่า “สังเวย” หมายถึง ก.บวงสรวง, เช่นสรวง (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2556, หน้า 1201) กล่าวคือ การบวงสรวงหรือการบูชาเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่ตนเคารพนับถือในโอกาสและกาลต่าง ๆ ด้วยเครื่องสังเวยคือสิ่งของต่าง ๆ ที่จัดขึ้นสำหรับบูชาเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อที่เป็นพิธีกรรมตามประเพณีนิยมสืบกันมา (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 2542, หน้า 1166) ส่วนคำว่า “พลี” มีความหมายว่า การบวงสรวง, เครื่องบวงสรวง, ส่วย, การบูชา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, 2556, หน้า 820) และคำว่า “เช่น” หมายถึง ก.เอาอาหารไปไหว้หรือสังเวยผีหรือเจ้า เช่น เช่นผี เช่นเจ้า เป็นต้น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, 2556, หน้า 405) ซึ่งของที่เอาไปไหว้หรือสังเวย เรียกว่า เครื่องเช่น คือ ของกิน ของดื่ม ที่จัดให้ผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์กินตามประเพณี คำว่า เช่น คำนี้ นัยว่ามาจากภาษาจีน เดิมออกเสียงว่า “เจียน” แปลว่า บูชา คนไทยติดต่อกับชาวจีนมานาน จีนมีความเชื่อในการ “เช่นวัก” คล้ายกันกับไทย ครั้นอยู่ร่วมกันนานเข้าไทยก็ยืมคำว่า “เช่น” มาใช้เรียกการจัดของให้ผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์กินตามอย่างจีนไปตามสะดวกปาก แต่ก็ยังพอเป็นที่เข้าใจได้ (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 2542, หน้า 1071)

วีรวรรณ ชุรินทร์ (2554, หน้า 7) กล่าวว่า บวงสรวง หมายถึง การเช่นไหว้ ขอพร หรือบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีปู่ ย่า ตา ยาย บรรพบุรุษ รวมถึงเจ้าที่เจ้าทางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่สถิตอยู่ ณ บริเวณที่ทำพิธีนั้น ๆ ให้มาอวยพรให้ประสบความสำเร็จ แคล้วคลาดจากสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายทั้งปวง

พระครูสิริรัตนาวุธ (ทวี ฐานวโร) (2555, หน้า 9) ให้นิยามคำว่า “บวงสรวง” ว่า หมายถึง การบอกกล่าว การขออนุญาตต่อเทพยดาอารักษ์ที่สิ่งสถิต ณ ที่นั้น ๆ รวมไปถึงบวงสรวงดวงวิญญาณของบุรพชนที่มีเดชมีอำนาจที่สถิตอยู่ตรงนั้นหลายภพหลายชาติ ซึ่งผู้บวงสรวงไม่อาจรู้ได้ว่าวิญญาณอะไรหรือของใครบ้าง แต่ก็เชื่อว่ามีวิญญาณสถิตอยู่ที่นั่น ขณะเดียวกันนี้มีการขอพร ขอโชคลาภ ให้ได้ในสิ่งที่ตนหวังด้วยเครื่องบวงสรวง จะเป็นสิ่งมีชีวิตที่ตายและสุกแล้ว มีหัวหมู ไข่ต้ม ดอกไม้ และผลไม้ต่าง ๆ มีการจัดรูปเทียนจำนวนมาก ๆ

ประเสริฐศักดิ์ มีหมู่ (2561, หน้า 7) กล่าวว่า การบวงสรวง หมายถึง การประกอบพิธีกรรมของบุคคลโดยจะต้องมีการเตรียมสิ่งของคาว หวาน เครื่องดื่ม ดอกไม้ ในการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการเริ่มต้นจัดงาน

จากการทบทวนแนวคิดและความหมายเกี่ยวกับการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาจสรุปได้ว่าการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ การที่บุคคลผู้ที่มีความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างแรงกล้า กระทำขึ้นเพื่อบูชาด้วยการจัดเครื่องสังเวยและดอกไม้ธูปเทียนเพื่อเป็นการสักการบูชา โดยเป็นการอัญเชิญและแจ้งให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์รับรู้ว่ากำลังจะทำอะไร ขณะเดียวกันก็เป็นการขอพรให้ประสบความสำเร็จ รวมทั้งยังเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการจะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงามไม่มีปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ

ประเภทของการบวงสรวง

สุทัศน์ คล้ายสุวรรณ (2556, หน้า 41-48) ได้แบ่งประเภทของการบวงสรวงในประเพณีและพิธีกรรมทางล้านนาในจังหวัดเชียงราย ไว้ดังนี้

1. การบวงสรวงบูชาเพื่อยกย่องสดุดีเกียรติหรือบุคคลสำคัญที่มีคุณูปการต่อบ้านเมืองและประชาชน ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ได้แก่

1.1 บวงสรวงพ่อขุนเม็งราย เพื่อสดุดีและรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณและพระบุญญาบารมีแห่งพ่อขุนเม็งรายมหาราชพระมหากษัตริย์ผู้สถาปนานครเชียงรายเป็นปึกแผ่นมั่นคงจวบจนถึงปัจจุบัน

1.2 บวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพื่อสดุดีและรำลึกถึงพระราชวีรกรรมพระมหากษัตริย์คุณ และพระบุญญาบารมีแห่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่พระองค์ได้ปกป้องบ้านเมืองให้มั่นคง ปลอดภัย และดำรงความเป็นชาติไทยจวบจนถึงปัจจุบัน

1.3 บวงสรวงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อสดุดีและรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณและพระปรีชาสามารถที่พระองค์ทรงเป็นผู้วางรากฐานและองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์เป็นแบบอย่างทางวิชาการ

2. การบวงสรวงบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อแสดงออกถึงความยำเกรงต่อสิ่งที่กลุ่มชนเคารพนับถือ ได้แก่

2.1 บวงสรวงขอขมาพญานาคที่บนพระมหาเจดีย์คุ้มเวียงสรวย เพื่อขอขมาพญานาค อันจะก่อให้เกิดความสุขสงบ ร่มเย็น และเป็นสิริมงคลต่อไป

2.2 บวงสรวงพิธีส่งแถน เพื่อทำพิธีบวงสรวงส่งแถนให้หายหรืออาการเบาบางจากการเจ็บไข้ได้ป่วย

2.3 บวงสรวงส่งเคราะห์นระรา เพื่อส่งเคราะห์นระราให้พ้นเคราะห์และโชคดี หายจากอาการเจ็บป่วยและชนะคดีความ

2.4 บวงสรวงพิธีส่งเคราะห์เรือน เพื่อก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัยและครอบครัว

2.5 บวงสรวงพิธีบูชาเทวดา 9 หมู่ เพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่มีความสุข ทำอะไรก็เจริญงอกงาม หายจากอาการเจ็บไข้ได้ป่วย

2.6 บวงสรวงพิธีส่งอุบาทว์รอม เพื่อบรรเทาเบาบางอุบาทว์ทั้งหลายที่บังเกิดกับชีวิตหรือปรากฏให้เห็น มีลักษณะผิดแผกแตกต่างไปจากธรรมชาติที่เคยเป็น มาปรากฏสำแดงให้บุคคลได้พบเห็น ดังนั้นหากเกิดอุบาทว์ขึ้นที่ไหน เมื่อใด ต้องรีบทำพิธีบวงสรวงแก้ไขภายใน 3-7 วันทันที

2.7 บวงสรวงส่งขึ้นเรือน เพื่อปิดเป่าความอับมงคลและความโชคร้าย หรือขจัดสิ่งอับมงคลทั้งหลายที่เข้าไปในบ้าน ดังนั้นบุคคลในครอบครัวหรือในบ้านเรือนนั้น จะต้องทำพิธีบวงสรวงส่งเพื่อล้างอับมงคลนั้น ๆ ให้สูญสลายไป

2.8 บวงสรวงพิธีส่งจนหน้า เพื่อบรรเทาอาการเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่ค่อยสบาย หรือส่งเสริมดวงชะตาให้ดีขึ้น

2.9 บวงสรวงพิธีส่งจนหลัง เพื่อบรรเทาอาการเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่ค่อยสบาย หรือส่งเสริมดวงชะตาให้ดีขึ้น

2.10 บวงสรวงบูชาส่งแมงบั้ง แมงเพี้ย นกหนู กวนข้าวและหน่วยไม้ เพื่อเสริมสร้างพลังใจและบังเกิดโชคลาภสวัสดิ์ในการทำเกษตร เช่น ปลูกข้าว ทำสวนผลไม้ ให้ผลิติดอกผลเกษตรปราศจากปัญหาเกี่ยวกับแมลงที่มารบกวน รวมไปถึงเหล่าศัตรูของพืชผักเหล่านี้ เช่น หนู เพี้ย นก หนอน บั้ง ฯลฯ

2.11 บวงสรวงบูชาขึ้นดาวดั่งสี่ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว และเพื่อป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ

2.12 บวงสรวงบูชาตั้งศาลพระภูมิ เพื่อบวงสรวงบูชาและอัญเชิญเจ้าที่เจ้าทางมาอยู่อย่างอารามและที่พำนักที่เรียกว่า ศาลเพิงตา หรือศาล ที่จัดหามาให้ และบ้านที่มีฐานะอาจมีการบวงสรวงบูชาเพื่ออัญเชิญเทพยดาที่เรียกว่า “พระภูมิ” มาปกป้องรักษาดูแลในเขตคามบ้านช่องที่อยู่อาศัยนั้น

2.13 บวงสรวงบูชาพญานาคในโอกาสที่จะสร้างบ้านใหม่ เพื่อทำพิธีบวงสรวงบูชาพญานาคที่สถิตอยู่ใต้ผืนแผ่นดินแห่งนั้น นับว่าเป็นการขอขมาและขอใช้ผืนดินแห่งนั้นเพื่อการอยู่อาศัยอย่างสงบสุข โดยปราศจากเภทภัยภัยอันตราย

2.14 บวงสรวงส่งเคราะห์ปีใหม่ เพื่อให้เคราะห์ภัยไข้เจ็บได้หายหรือทุเลาเบาบางลง หรือเป็นการทำตามประเพณีนิยมของทางล้านนา เชื่อว่าช่วยสร้างขวัญกำลังใจ เสริมบารมี เสริมดวงก่อให้เกิดกำลังใจ ขจัดเสนียดจัญไรทั้งปวง

2.15 บวงสรวงเพื่อส่งผี เพื่อบวงสรวงส่งผี เพื่อช่วยให้หายจากอาการเจ็บป่วยนั้น

2.16 บวงสรวงพิธีส่งเคราะห์รวม เพื่อบูชาเคราะห์รวมให้บังเกิดโชคดีและแคล้วคลาดจากเคราะห์หามยามร้ายทั้งปวง

2.17 บวงสรวงพิธีส่งเกิด เพื่อบูชาให้แก่เด็กน้อย (ลูกอ่อน) ขายหญิงที่อยู่ไม่สุขสบาย และมักร้องไห้ในเวลากลางคืน เป็นเปลี่ยนเป็นคอมให้หายจากอาการและสิ่งที่เป็น

2.18 บวงสรวงพิธีบูชาส่งถ่านหลวง เพื่อให้หายจากโรคภัยอายุยืนยาวและมีชีวิตที่สุขสบาย

2.19 บวงสรวงพิธีส่งซัด (จัญไร) ตกบ้านเรือน เพื่อทำพิธีบูชาส่งซัด (จัญไร) ตกบ้านเรือนให้บ้านเรือนและผู้อยู่อาศัยมีความสงบสุข ร่มเย็น มีโชคลาภสวัสดิ์

2.20 บวงสรวงพิธีบูชาผีห่า ผีเซ็ญ ตกบ้านเมือง เพื่อทำพิธีบูชาผีห่า ผีเซ็ญ ตกบ้านเมืองให้เกิดความสุข สันติ และความสงบร่มเย็นแก่ผู้อยู่อาศัยในบ้านเมืองนั้น ๆ

2.21 บวงสรวงพิธีส่งเคราะห์คนป่วย เพื่อจัดทำพิธีบวงสรวงส่งเคราะห์คนป่วยให้หายจากอาการเจ็บป่วยทั้งปวง

ยุพารักษ์ ชนะบรรวัฒน์ (2560, หน้า 30-46) ได้แบ่งประเภทการบวงสรวงและการบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธในประเทศไทยตามความเชื่อในพระพุทธศาสนาและความเชื่อของคนในสังคมไทย ไว้ดังนี้

1. การบวงสรวงบนบานพระพุทธรูป มีการปฏิบัติทั้งบนบาน ขอพร ในเรื่องต่าง ๆ ทั้งในยามที่สบายใจและไม่สบายใจ

2. การบวงสรวงบนบานต่อรูปเคารพพระเกจิ และพระเกจิ เกิดจากความเคารพเลื่อมใสในตัวพระเกจิ หรืออิทธิฤทธิ์ของท่านเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ เมื่อท่านมรณภาพแล้วยังคงศรัทธาทำให้มีการสร้างรูปเคารพเพื่อเป็นตัวแทน จากนั้นก็มีผู้คนไปกราบไหว้ บ้างก็มีผู้คนไปบนบาน ขอให้ท่านช่วยเหลือ ขอให้ได้รับโชคลาภเงินทองหรือทำการค้าร่ำรวย เป็นต้น แล้วประสบผลสำเร็จจึงเกิดความเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์

3. การบวงสรวงบนบานต่อพระเครื่อง พระเครื่อง คือ พระพุทธรูปปฏิมาหรือพระพุทธรูปขนาดเล็กที่สร้างเพื่อเป็นตัวแทนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ารวมทั้งรูปเคารพขนาดเล็กของ

พระสงฆ์ ซึ่งสร้างมาจากวัสดุหลากหลายชนิดทั้งผงเกสร เนื้อว่านยา เนื้อดินเผา ปูน และโลหะ ชนิดต่าง ๆ

4. การบวงสรวงบนบานต่อเทพ พระพุทธศาสนาเชื่อว่าเทพเจ้าหรือเทวดาทุกองค์ล้วนเวียนว่ายตายเกิด บางองค์เรียกชื่อโดยตำแหน่งเมื่อองค์เดิมพ้นไปจะมีองค์ใหม่มาแทนที่ในตำแหน่งเดิม ทั้งนี้มนุษย์ที่มีคุณธรรมสูงสามารถไปเกิดเป็นเทพได้ ความเชื่อว่ามีเทพเทวดาอยู่จริงนี้ทำให้รูปเคารพของเทพทั้งหลายได้รับการยกย่องให้มีความศักดิ์สิทธิ์มีความน่าเชื่อถือ เช่น เทพทันใจ เจ้าแม่ทับทิม เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เป็นต้น

5. การบวงสรวงบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากเทพตามความเชื่อต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นที่ชาวพุทธไทยเคารพ เช่น บุคคลสำคัญที่ได้รับความเคารพสมัญยังมีชีวิตอยู่ เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วก็ได้รับความเคารพยกย่องประดุจเทพ รวมทั้งสัตว์กึ่งเทพอย่างพญานาคก็เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการเคารพบูชาและเป็นที่ยกย่องไปบวงสรวงบนบานขอความช่วยเหลือ ตัวอย่างเช่น พระยาพิชัยดาบหัก ไอ้ไข่ พญานาค เจ้าที่ เจ้าแม่ต่าง ๆ เป็นต้น

ประสาร โกวิสันเทียะ (2563, หน้า 85-87) ได้สรุปประเภทของการทำพิธีกรรมหรือการบวงสรวงในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ไว้ดังนี้

1. พรหมยัญญะ การตั้งจิตนาการถึงเฉพาะแต่พระปรมาตมน์และอาตมา โดยตั้งสมาธิทางลัทธิโยคะหรือกระทำพิธีบูชาตามคำสั่งสอนของคัมภีร์พระเวทหรือมีฉะนั้นก็ทำการศึกษาพระธรรมให้แตกฉานยิ่งขึ้น ผู้บรรลุพรหมยัญญะจะสามารถบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่คนทั้งปวงได้ด้วยใจบริสุทธิ์โดยมิได้เลือกหน้า

2. เทวยัญญะ คือการทำพิธีบูชาไฟชนิดที่เรียกว่าการหวน หมายถึงการเวียนกลับหรือหมุนเวียนกลับ ในการบูชาไฟย่อมมีสิ่งของต่าง ๆ เช่น เนย งาดำ ธูป ผงไม้จันทร์ กายาน ฯลฯ ของเหล่านี้เมื่อนำมาเผาทำให้เกิดควัน ซึ่งควันเหล่านี้ก็จะกลายมาเป็นเมฆและเมฆกลายเป็นฝนตามลำดับ

3. ปิตถยัญญะ คือ การสักการบูชาบรรพบุรุษ ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ และล่วงลับไปแล้ว มี 4 ประเภทด้วยกัน คือ

3.1 บิดามารดา น้ำ อา ป่า ลุงที่เป็นบรรพบุรุษสายเลือดแห่งตระกูลและยังมีชีวิตอยู่

3.2 ครู อาจารย์ ผู้สอนศาสนา ตลอดจนผู้เขียนหนังสือธรรมะ นักบวช พระเจ้าแผ่นดินที่ยังมีชีวิตอยู่

3.3 สิ่งที่มีประโยชน์แก่มนุษยชาติโดยธรรมชาติ เช่น มาตุภูมิ ดิน น้ำ ลม ไฟ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ฯลฯ

3.4 บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

4. มนุษยัญญะ คือการรู้จักต้อนรับแขก และการปฏิบัติในทางที่ดีต่ออาคันตุกะ ผู้มาเยี่ยมเยียน รวมถึงการกระทำเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษย์

5. ภูตัญญะในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือการมีอุปการคุณต่อเหล่าสรรพสัตว์ การมีความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ทุกชีวิตในโลก หรือด้วยการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์

สรุปได้ว่า การบวงสรวง หรือการทำพิธีกรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ การบวงสรวงปฏิบัติต่อสิ่งที่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา กล่าวคือ สามารถรับรู้และสัมผัสได้ด้วยการมองเห็น การสัมผัสด้วยกาย เช่น บุคคล สัตว์ สิ่งของต่าง ๆ ฯลฯ และการบวงสรวงต่อสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาสัมผัสได้ด้วยกาย กล่าวคือสิ่งที่อยู่เหนือการควบคุม หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมหรือบังคับได้

ลักษณะของการบวงสรวง

การบวงสรวง เป็นพิธีกรรมที่กระทำขึ้นตามความเชื่อความศรัทธาการนับถือของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งอาจจะมีลักษณะที่เหมือนกันหรือคล้ายกันขึ้นอยู่กับความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมของแต่ละท้องถิ่น ดังนี้

ธวัชชัย ธาตุดี (2555, หน้า 73-77) ได้กล่าวถึงลักษณะของการบวงสรวง สรุปได้ว่า การบวงสรวงจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมของแต่ละท้องถิ่น สิ่งใดที่เราได้ขอไว้แล้วสำเร็จก็จะตอบแทนด้วยการนำของเช่น ไหว้ไปถวายหรือด้วยการปฏิบัติตนถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น เช่น ด้วยการถวายเครื่องเลี้ยงสักการะ ถวายมหรสพ บูชาบวงสรวงด้วยการจุดบั้งไฟหรือแม้แต่การบวชเพื่อตอบแทน เป็นต้น

ยุพารักษ์ ชนะบวรวัฒน์ (2560, หน้า 46-52) ได้กล่าวถึงลักษณะของการบวงสรวงไว้ดังนี้

1. การบวงสรวงด้วยวัตถุสิ่งของ เป็นที่นิยมกันอย่างมาก เนื่องจากเป็นวิธีที่ง่ายและสะดวก รวดเร็ว วิธีการคือนำของไปถวายแด่สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ๆ เช่น การบวงสรวงด้วยอาหาร เครื่องดื่ม ดอกไม้ของหอม รูปปั้นต่าง ๆ ศาสดารูป ฯลฯ

2. การบวงสรวงด้วยการแสดง มีรูปแบบการแสดงที่หลากหลายและแตกต่างกันตามสถานที่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การรำ การจัดมหรสพ ฯลฯ

เบญจมาศ แพทอง และศิวพร สุกุณาทวงศ์ (2565, หน้า 62-63) ได้กล่าวถึงลักษณะในการบวงสรวงสังเวทที่ต้องใช้บายศรีในการประกอบพิธีกรรม สรุปได้ว่า ในการบวงสรวงสังเวท จะมีเครื่องสังเวทบูชาเป็นโภชนาหารต่าง ๆ โดยต้องมีบายศรีเป็นองค์ประกอบหลัก การบวงสรวงจึงเป็นการบอกกล่าวเทวดา อัญเชิญมารวมในพิธีและเสวยอาหารในบายศรีและเครื่องสังเวท การบวงสรวงสังเวท จะมีทั้งพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับ พระมหากษัตริย์ และพิธีที่ราษฎรจัดทำขึ้น ในการบวงสรวงของราษฎรมักใช้บายศรีปากชาม เครื่องบวงสรวงสังเวท ได้แก่ โภชนาหารที่มีพวกเนื้อสัตว์ ที่เรียกว่า

เครื่องมัจฉมังสาหาร เช่น หัวหมู เป็ด ไก่ กุ้ง ปู ปลา ซึ่งส่วนใหญ่ต้มสุกแล้ว และพวกที่ไม่ปรุงด้วยเนื้อสัตว์ เรียกว่า เครื่องกระยาบวช เช่น มะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำไท ขนมห่มแดง ขนมห่มขาว เพื่อกดดันมันต้ม แกงบวด ถั่ว งา และนมเนย ถ้าเป็นบายศรีในศาลพระภูมิต้องมีไข่ต้มสุกอีก 3 ฟอง การทำพิธีบวงสรวงสังเวยของราษฎร เช่น การบวงสรวงสังเวยตั้งหรือถอนศาลพระภูมิเจ้าที่ ใช้พราหมณ์หรือผู้รู้เป็นผู้ประกอบพิธี แล้วแต่จะทำในโอกาสใด พิธีบวงสรวงของหลวงมักใช้บายศรีต้น 3 ชั้น ไม่ใช้บายศรีปากชามอย่างของราษฎร เครื่องประกอบบายศรีมีหัวหมู เป็ด ไก่ กุ้ง ปู ปลาช่อน แปะชะ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ขนมห่มแดง ขนมห่มขาว ไข่ เมี่ยงส้ม ผลไม้ กล้วยน้ำไท มะพร้าวอ่อน เครื่องประกอบบายศรีเหล่านี้ อาจดัดแปลงบางอย่างก็ได้ ไม่ได้บังคับว่า ต้องมีตามรายการนี้ทั้งหมด การทำพิธีนั้น พราหมณ์เป็นผู้ทำพิธี โดยกล่าวคำชุมนุมเทวดาและอ่านคำประกาศบวงสรวง พิธีบวงสรวงของหลวงเป็นพิธีใหญ่ และมักเกี่ยวกับ เรื่องของพระมหากษัตริย์ เช่น พิธีบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี พิธีบวงสรวงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ที่เชิงสะพานพระพุทธรูปอดฟ้า การบวงสรวงสังเวยพระภูมิเจ้าที่ ที่วังไกลกังวล หัวหิน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปว่า ในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงนั้นพบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกันคือ การบวงสรวงด้วยอาหารหวานคาวและดอกไม้ของหอมตามความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น ส่วนที่แตกต่างกันคือ ในรายละเอียดของสิ่งของนั้น ๆ ที่อาจจะแตกต่างกันไป เมื่อกล่าวโดยรวมแล้วลักษณะของการบวงสรวงมี 2 ประการคือ การบวงสรวงด้วยสิ่งของ และการบวงสรวงด้วยการปฏิบัติตน

จุดประสงค์ของการบวงสรวง

การบวงสรวง เป็นพิธีกรรมที่กระทำขึ้นตามความเชื่อของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมีจุดประสงค์เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดังที่ สุทัศน์ คล้ายสุวรรณ (2556, หน้า 41-49) กล่าวว่า การบวงสรวงบูชาผู้มีจุดประสงค์เพื่อแสดงออกถึงความเคารพยำเกรง จงรักภักดี และศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ และเพื่อขอให้มีความร่มเย็นเป็นสุข สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข ประสบความสำเร็จในสิ่งอันพึงปรารถนาทุกประการ ในขณะที่ ทิพย์วรรณ สินสอด (2560, หน้า 128-130) ได้กล่าวเรื่องการจัดพิธีกรรมบวงสรวง สรุปได้ว่า การบวงสรวงจัดขึ้นเพื่อติดต่อสื่อสารกับผีสงเทวดา ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษผู้กล้าในชุมชนที่ล่วงลับไปแล้วให้มารับเอาเครื่องสังเวย และเพื่อขอให้ท่านเหล่านั้นช่วยปกป้องรักษาคุ้มครองตน ครอบครัว และบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขมีความสุขเป็นสิริมงคล นอกจากนี้ ทรงพล อินท (2560, หน้า 72-74) กล่าวว่า พิธีกรรมเลี้ยงหรือการบวงสรวงจัดขึ้นเพื่อเป็นการแสดงความเคารพและระลึกถึงบุญคุณของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือ และเพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาให้บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุขให้ชาวบ้านอยู่ดีกินดี ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย และให้การทำงานต่าง ๆ ประสบผลสำเร็จ

กล่าวโดยสรุปว่า ในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงนั้น มีจุดประสงค์หลักเพื่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้ท่านเหล่านั้นได้มาปกป้องรักษาคุ้มครองให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข และให้ตนเอง

และครอบครัวอยู่รอดปลอดภัยในการดำเนินชีวิต อีกประการหนึ่งการบวงสรวงเป็นไปเพื่อแสดงออกถึงการตอบแทนและความขอบคุณต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นที่ท่านได้ช่วยให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนได้ขอไว้

ความเชื่อเรื่องการบวงสรวง

สังคมไทยมีความเชื่อเรื่องการบวงสรวงบูชาในลัทธิศาสนาต่าง ๆ มีจุดประสงค์คือเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีความกลัวและขาดที่พึ่งมาตั้งแต่ยุคโบราณ ดังนั้น ศาสนาเทพ เทวดารวมถึงดวงวิญญาณของบรรพบุรุษจึงถูกนำมาใช้เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจบำรุงขวัญและกำลังใจ (เทวากร คำสัตย์, 2556, หน้า 128) ความเชื่อเรื่องการบวงสรวง เป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยซึ่งสืบทอดกันมาแต่อดีตกาล ทั่วทุกภาคของไทยต่างก็มีความเชื่อเรื่องการบวงสรวง หากแต่กลุ่มชนแต่ละกลุ่มอาจปรับเปลี่ยนเนื้อหาและรายละเอียดให้แตกต่างกันไปตามสภาพถิ่นที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม ซึ่งการจัดพิธีกรรมบวงสรวงขึ้นนั้นล้วนเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถมองเห็นและควบคุมได้ว่าสิ่งเหล่านั้นมีอำนาจสามารถบันดาลให้เกิดสิ่งที่ดีและไม่ดีได้ ดังนั้นการบวงสรวงจึงเกิดจากความเชื่อที่ว่าสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ เช่น ต้นไม้ ภูเขา เสาไม้ ฯลฯ ล้วนมีวิญญาณสิงสถิต หรือเชื่อว่ามีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์มาสิงสถิตอยู่ เช่น ศาลพระภูมิเจ้าที่ ศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ ศาลเทพารักษ์ ศาลหลักเมือง ฯลฯ รวมทั้งเชื่อว่า ปุชนิเวศวัตถุต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ฯลฯ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาอยู่ หรือแม้แต่สถานที่ต่าง ๆ ก็เชื่อว่ามีเทพยดา หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกปักรักษาอยู่ (พระครูสิริรัตนาวุธ (ทวี ฐานวโร), 2555, หน้า 33-34) ทำให้มนุษย์ซึ่งมองไม่เห็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นเกิดความกลัวว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจะให้คุณให้โทษ จึงได้จัดเครื่องบวงสรวงสังเวยถวายแด่สิ่งเหล่านั้นโดยเชื่อว่าเมื่อได้ทำพิธีบวงสรวงเช่นนี้แล้ว จะนำความสุขความเจริญ ความร่มเย็นมาสู่ตนเองและครอบครัว รวมถึงบ้านเมืองด้วย (ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์, 2554, หน้า 101) กล่าวได้ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายกับมนุษย์ถือว่ามีความสัมพันธ์กันมาก เป็นความเชื่อที่มีความรัก ความผูกพันเกี่ยวกับภูตผีของบรรพบุรุษ เทวดา หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย โดยเชื่อว่าเมื่อได้ทำพิธีบวงสรวงแล้วจะทำให้คุ้มครองลูกหลานให้ปลอดภัย ประสบแต่ความสุข จะประกอบกิจการงานใดก็จะประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนา (สุทัศน์ ประทุมแก้ว, 2563, หน้า 651) ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมของผู้คนเป็นอย่างมาก โดยเชื่อว่าผีบางเทวดา ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษผู้กล้าที่ล่วงลับไปแล้ว สามารถบันดาลทุกข์สุขให้แก่คนในชุมชนได้ จึงต้องประกอบพิธีกรรมบวงสรวงขึ้นเพื่อติดต่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นเพื่อทำให้ท่านเหล่านั้นพึงพอใจ และปกปักรักษาคุ้มครองอำนวยผลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิต (ทิพย์วรรณ สินโสด, 2560, หน้า 127) อย่างไรก็ตามความเชื่อนี้เป็นความเชื่อที่มีอยู่ในสังคมไทยโดยทั่วไป ที่ได้สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบันดังเช่น ในภาคเหนือตอนบนของไทย หรือดินแดนล้านนา ชาวบ้านมีความเชื่อ

เรื่องการบวงสรวงเช่นไหว้ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีบรรพบุรุษ เทวดาทั้งหลาย เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องการบวงสรวงต่อท้าวทั้งสี่ (ท้าวจตุโลกบาล) และดวงวิญญาณผีบรรพบุรุษ (ผีปู่ย่า) วิทยาลัยเจ้าพ่อต่าง ๆ เพื่อให้ท่านเหล่านั้นได้ช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ประสบแต่ความสุข ความเจริญ ปกป้องรักษาให้อยู่ดีมีสุข และเชื่อว่าถ้าไม่จัดพิธีเลี้ยงหรือบวงสรวงจะเกิดเภทภัยต่าง ๆ และจะเจ็บไข้ได้ป่วย (ชยันต์ วรรณระภูติ, 2540, หน้า 114) ดังนั้น การบวงสรวงสังเวยจึงเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์ใช้ในการบ่าวบวง เช่นไหว้ และสังเวยสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่ตนเคารพนับถือ ช่วยลดบันดาลให้ประสบกับโชคลาภ ความผาสุก และความสำเร็จในกิจการทั้งปวง

จากการศึกษาแนวคิดดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า ความเชื่อเรื่องการบวงสรวง เป็นความเชื่อที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณและทุกกลุ่มชนก็มีความเชื่อนี้ โดยได้สืบทอดต่อกันมารุ่นต่อรุ่นจนถึงปัจจุบัน นับเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่ช่วยให้มนุษย์ได้สื่อสารกับศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือและได้แสดงออกถึงความนอบน้อมกตัญญูทวนเวทิตาคุณต่อสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้แต่สัมผัสได้ด้วยความรู้สึกมีอิทธิพลต่อความรู้สึกเป็นอย่างมาก เพราะเชื่อว่าเมื่อได้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงนี้แล้ว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายก็จะบันดาลให้เกิดความผาสุก นำความโชคดี ไร้ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ทำให้เกิดความสุขความเจริญแก่ผู้ที่ได้ประกอบพิธีกรรมนี้ขึ้น

พิธีกรรมการบวงสรวง เช่นไหว้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ

ประเทศไทย เป็นประเทศที่มีความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลาย ซึ่งการบวงสรวงเป็นพิธีกรรมหนึ่ง ที่คนไทยปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยโบราณโดยมีชื่อเรียกและวิธีการที่ต่างกันไปตามสำเนียงของแต่ละท้องถิ่น แต่ยังคงมีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือเพื่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้ท่านเหล่านั้นได้มาปกป้องรักษาคุ้มครองให้อยู่ดีมีสุข การบวงสรวงนั้นเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นจากความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่บุคคลหรือกลุ่มชนให้ความเคารพนับถือ ในปัจจุบันชาวชนบทยังนับถือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติกันอย่างแพร่หลาย สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือสิ่งที่เชื่อว่ามีอำนาจอาจบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นคุณและเป็นโทษแก่มนุษย์ได้ถ้าผู้นั้นประพฤติคนดี ย่อมได้รับความคุ้มครอง ถ้าหากประพฤติไม่ดี ก็อาจจะให้โทษแก่คนนั้น ๆ ให้เป็นไปในทางร้าย ในลักษณะต่าง ๆ ได้ ดังนั้น จึงเป็นเหตุให้เกิดการบวงสรวงเช่นไหว้ เพื่อบอกกล่าวในสิ่งที่ตนเองประสงค์ หรือจะกระทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือได้รับรู้ จะได้ไม่ขัดเคืองเมื่อภายหลัง และประการหนึ่ง เพื่อบอกกล่าวให้มาเป็นประจักษ์พยานในพิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นได้มาช่วยให้ประสบผลสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เห็นภาพรวมของการบวงสรวง เช่นไหว้ ในแต่ละท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทย ผู้วิจัยจึงขอเสนอการบวงสรวง เช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของกลุ่มชนต่าง ๆ ในพิธีกรรมสำคัญบางพิธีดังต่อไปนี้

1. ภาคเหนือ

1.1 พิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นพิธีกรรมบวงสรวงเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คือผีที่รักษาต้นน้ำลำธารของชาวล้านนาไทย ซึ่งชาวล้านนาแต่เดิมส่วนมากมีอาชีพทำการเกษตรกรรม ต้องอาศัยน้ำจากลำห้วยลำธารลำคลองในการเกษตร บางปีฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลก็ทำให้ขาดแคลนน้ำ จึงเกิดความเชื่อว่ามีเทวดาอารักษ์บันดาลให้น้ำน้อยน้ำมากได้ และคิดว่าผู้กำหนดนั้นคือขุนน้ำต้นน้ำ ดังนั้น จึงมีการบวงสรวงขอให้ผีขุนน้ำตามความเชื่อนี้ได้ปล่อยน้ำให้อุดมสมบูรณ์เพียงพอที่จะเลี้ยงพืชพันธุ์ธัญญาหารให้งอกงามได้ตลอดปี

ผี หมายถึง วิญญาณหรือเทวดาที่ศักดิ์สิทธิ์

ขุน หมายถึง ความเป็นใหญ่ ประธานหรืออารักษ์

น้ำ หมายถึง แม่น้ำ ลำคลอง เหมือง ฝ่าย

ผีขุนน้ำ คือ ผีที่รักษาต้นน้ำลำธาร น้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการทำการเกษตรเป็นอย่างมาก ถ้าปีไหนมีน้ำไหลจากขุนน้ำมากเกินไปจะเกิดน้ำท่วมไร่นา ถ้าปีไหนมีน้ำน้อยข้าวกล้าในนาตายเพราะขาดน้ำ คนล้านนาแต่ก่อนเชื่อว่าเหตุที่ทำให้มีน้ำน้อยหรือน้ำมากอยู่ที่ผีขุนน้ำ ถ้าปีไหนมีการเลี้ยงผีลูก ปีนั้นจะมีน้ำพอดีในการเพาะปลูก จึงมีพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำเมื่อต้นฤดูทำนามาถึง คือเดือน 9 เหนือ (เดือนมิถุนายน) จะมีการเลี้ยงผีขุนน้ำที่บริเวณต้นน้ำของแม่น้ำแต่ละสาย หรือบริเวณหัวฝายของแต่ละฝาย

เครื่องประกอบพิธี

1. ทำศาลเพียงตาชั้นหลังหนึ่ง ณ ต้นน้ำลำธาร ณ สถานที่เลี้ยงนั้น
2. มีชะลอม 3 ใบ สำหรับบรรจุเครื่องสังเวยบูชา ซึ่งเครื่องสังเวยบูชา ประกอบด้วยเทียน 4 เล่ม ดอกไม้ 4 ดอก พลุ 4 สวย หมาก 4 คำ ข้าว 8 ฝืน มะพร้าว 2 ทะลาย กล้วย 2 หวี อ้อย 2 ลำ หม้อใหม่ 1 ใบ หัวหมู ไก่ต้ม สุรา และโภชนาหาร 7 อย่าง รวมทั้งเมี่ยงและบุหรี

3. ดอกไม้ รูปเทียน

ขั้นตอนการประกอบพิธี

1. ประชุมร่วมกันระหว่างลูกเหมือง (หมายถึงผู้ที่ใช้น้ำในแม่น้ำทำการเกษตร) เพื่อหาฤกษ์

2. มีการเรียไรเงินเพื่อนำไปใช้จ่ายในการทำพิธี

3. เอาเครื่องสังเวยใส่ชะลอม 3 ใบ 2 ใบแรกให้คนهامไป ใบที่ 3 ให้คนคอนไป (“คอนไป” คือลักษณะการผูกหรือห้อยไปกับหัวไม้ข้างหนึ่ง เอาไม้พาดบ่าให้ของที่จะคอนอยู่ข้างหลัง ใช้มือข้างหนึ่งจับหัวไม้ข้างหน้าไว้แล้วพาของนั้นไปกับตัว)

4. ทำหลักข้าง หลักม้า ปักอยู่ใกล้ศาลเพียงตา

5. นำเครื่องสังเวยต่าง ๆ ขึ้นวางไว้บนศาล

6. แก่เหมืองหรือผู้อาวุโสจตุรปูเทียนบูชา แล้วกล่าวอัญเชิญอารักษ์ตลอดจนถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผีสิงเทวดาอันประจำรักษาอยู่ ณ เหมืองฝ่ายให้ได้มารับเอาเครื่องบูชาสังเวตต่าง ๆ

7. กล่าวคำโหวาดังนี้ “ขออันเจิญผิพะผิป่า ขุนหลวงมะลังกะ แม่ธรณีเจ้าดี เจ้าดินเทวดาอารักษ์ทั้งหลาย อันปกปักรักษา ยังป่าต้นน้ำ ลำธาร ภูผา ปูดอย จุ่งปล่อยน้ำปล่อยฝนหื้อชาวบ้านชาวเมืองได้น้ำดื่ม น้ำใช้ ตลอดจนได้บำรุงต้นกล้าต้นข้าวหื้ออุดมสมบูรณ์ อย่าหื้อศัตรูหมู่ร้ายมากวนมาควี้จิมเตอะ”

8. เมื่อรูปหมตดอก แสดงว่าผิขุนน้ำยินดีและมารับเอาเครื่องเช่นสังเวตไปแล้ว

9. ชาวบ้านที่มาที่จะเอาเครื่องเช่นสังเวตมารับประทานร่วมกัน (กรมการศาสนา, 2552, หน้า 133-134)

1.2 พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่า และพิธีกรรมพ่อนผิมต-ผิเม็ง ชาวล้านนามีความผูกพันเกี่ยวเนื่องอยู่กับการนับถือผีมาอย่างช้านาน ในที่นี้จะกล่าวถึงการบวงสรวง สังเวตผีที่ชาวล้านนา นับถือและปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจากรากอดีตจนถึงปัจจุบันดังนี้

1.2.1 พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่า คือ การทำพิธีสังเวตผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นพิธีที่ลูกหลานของแต่ละสกุลจะจัดขึ้นเพื่อแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษของตน โดยปกติแล้วผู้ที่จะเป็นเจ้าผีหรือบุคคลในแต่ละสกุลที่จะต้องดูแลผีปู่ย่าคือลูกผู้หญิงคนหัวปี บางแห่งว่าลูกผู้หญิงคนสุดท้าย ซึ่งจะต้องสร้างหอผีหรือศาลไว้ทางทิศหัวนอนหรือในที่อันสมควร ลูกหลานที่ถือผีปู่ย่าเดียวกันนั้น ท่านห้ามแต่งงานกัน

ผีปู่ย่า เป็นผีบรรพบุรุษซึ่งล่วงลับไปแล้ว แต่ได้รับการเชิญจากลูกหลานให้มาอยู่ในศาลเพื่อช่วยคุ้มครองลูกหลานผู้ที่เลี้ยงผีหรือดูแลผิวนั้น กล่าวกันว่าแต่เดิมจะเลี้ยงผีทุกมื้อที่มีการกินอาหาร ต่อมาเมื่อเห็นว่าลำบากก็เลยเลี้ยงวันละครั้งเดือนละครั้ง และในกรณีมีกิจกรรมพิเศษ เช่น ขึ้นบ้านใหม่หรือแต่งงาน และต่อมาในปัจจุบันการเลี้ยงผีปู่ย่าจะจัดขึ้นปีละครั้ง

เรือนที่มีผีเรือนหรือผีปู่ย่าอยู่ด้วยนั้น ทำให้มีข้อห้ามไว้ด้วย เช่น

1) สำหรับลูกผู้หญิง หากมีชายมาลูกเนื้อต้องตัวไม่ว่าในที่ลับหรือที่แจ้งแล้วจะโดยที่หญิงสาวพอใจหรือไม่พอใจก็ตามฝ่ายชายจะต้องเสียผี

2) หญิงที่มีชายมาทำให้ตั้งครรภ์ หากหาตัวชายมาเสียผีไม่ได้ หญิงนั้นจะต้องเสียผีเอง

3) ห้ามหิวผมหรือส่องกระจกในเวลากลางคืน

4) ห้ามชายที่มีใจวงศ์ญาติหรือผีเดียวกันก้าวล่วงธรณีประตูห้องนอนเข้าไป คู่ผัวเมียที่หย่าร้างกันไปเกิน 15 วันแล้ว หากมาคืนดีกันใหม่ จะต้องเสียผีหรือบอกกล่าวแก่ผีอีกครั้งหนึ่ง

5) ห้ามบุคคลในวงศ์ญาติเดียวกันทะเลาะกัน มิฉะนั้นจะเป็นการผิดผี

กำหนดในการเลี้ยงผีปู่ย่านี้จะจัดทำขึ้นเป็นประจำปี คือ เดือน 9 เหนือ ขึ้น หรือแรม 9 ค่ำ เป็นวันและเดือนที่ทุกคนจะมีการเลี้ยงผีปู่ย่ากันตามประเพณี แต่ก็อาจจัดทำในช่วงสงกรานต์หรือวันใดวันหนึ่งในเดือน 7, 8, และ 9 (พฤษภาคม-กรกฎาคม) ก็ได้ ทั้งนี้หากมีกิจกรรมพิเศษในเรือน เช่น การแต่งงาน การบวชพระหรือการขึ้นบ้านใหม่ ตลอดจนการแก้บน เมื่อเจ็บป่วยแล้ว ก็จะมีการเลี้ยงผีเป็นกรณีพิเศษตามวาระนั้นด้วย ในกรณีที่เลี้ยงผีปู่ย่าในเทศกาลสงกรานต์นั้น ถือว่าเป็นการดำหัวผีปู่ย่าและปู่ย่าจริง ๆ ไปพร้อม ๆ กัน

ในพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าซึ่งเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นประจำทุกปี บุคคลในเครือญาติ ไม่ว่าจะเป็นลูกพี่หรือลูกน้องจะต้องมาร่วมตามกำหนดที่อาจตกลงกันเป็นครั้งคราวไป เมื่อนัดหมายกันแล้ว ถึงกำหนดวันมาถึงพวกลูก ๆ จะนำไก่ต้มสุกแล้วครอบครว้ละ 1-2 ตัว มารวมกันที่บ้านของพ่อแม่ ในเวลาก่อนอาหารเช้า บางแห่งอาจจะก่อนอาหารกลางวันก็มี เมื่อลูกนำไก่มาแล้วพ่อแม่ก็จัดใส่ในภาชนะชั้นโตกให้หมด นอกจากนั้นยังมีพานดอกไม้ธูปเทียน ข้าวสุก ผลไม้ ขนมต่าง ๆ หมากเมี่ยง บุหรี่ และน้ำ บางแห่งมีเหล้าด้วย นำไปตั้งวางตรงมุมในห้องเรือนแล้วพ่อแม่จะตัดหรือฉีกเอาชิ้นส่วนของไก่ทุกตัว โดยเอาเครื่องใน หัว ปีก ตีน และเนื้อ กะพอให้เต็มชามใบใหญ่และเอาน้ำพริกที่เตรียมไว้ ยำไก่ในชามนั้น แล้วจึงยกไปตั้งพร้อมกับของอย่างอื่น จากนั้นจึงเป็นการกล่าวบอกว่า “ในวันนี้เป็นวันประเพณีเลี้ยงผีมาถึงข้าพเจ้าพร้อมด้วยลูกหลานไม่ได้ละทิ้งรื้อเกียรยหลัง จึงได้นำข้าวตอกดอกไม้ ข้าวสุก ส้มสุกลูกไม้ ข้าวต้ม ข้าวหนม และไก่ต้ม มาถวายเลี้ยงแก่ผีปู่ย่า ตั้งแต่นี้ไปขอให้ผีปู่ย่าของช่วยปกปักรักษาคุ้มครองข้าพเจ้าและลูกหลานทุกคนให้อยู่เย็นเป็นสุข มีอายุมั่นคงยืนด้วยเถิด” จากนั้นตั้งเครื่องสังเวยนั้นไว้จนกว่าผีจะกินอิ่มจึงยกออก ทั้งนี้คำกล่าวบอกในการเลี้ยงนั้นไม่เป็นมาตรฐาน ใครจะว่าอย่างไรก็ได้ขอให้ไปไปในทางที่ดีก็ใช้ได้ การที่จะให้ผีชอบผีรักอยู่ที่คำพูดดังกล่าวที่ว่า “แม่น้า ได้หนทาง ผีสงได้คำปาก”

การเลี้ยงผีปู่ย่าที่นอกจากการเลี้ยงประจำปีแล้ว ยังมีการเลี้ยงผีปู่ย่าในกรณีที่ผู้ชายมากระทำถูกเนื้อต้องตัวของเรือนนั้น ๆ เรียกว่า การผิดผี จนต้องมีการไล่ผีเสียผี ก็จะมีการเลี้ยงผีเป็นกรณีพิเศษ โดยมีกำหนดหลังจากกระทำผิดผีไม่เกิน 7 วัน เครื่องเลี้ยงผีในกรณีนี้ก็แล้วแต่ผีของแต่ละตระกูลว่ากินอะไร บางแห่งผีกินไก่ บางแห่งผีกินหมูและบางแห่งกินหมูแล้วยังต้องมีไก่อีก 4 ตัว ตามจำนวนของเท้าหมูอีกด้วย วิธีการเลี้ยงก็คล้าย ๆ กับการเลี้ยงประจำปี มีแตกต่างกันเล็กน้อยเท่านั้น เช่น ถ้าผีกินหมู ฝ่ายชายก็ต้องต้มหัวหมู 1 หัว ไก่ 4 ตัว หมาก 1 หวี พลุ 1 มัด พานดอกไม้ธูปเทียน ข้าวสุกขนมต่าง ๆ นำมาให้ทางผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเป็นผู้เลี้ยงให้ ต่อมาภายหลังฝ่ายชายมอบเงินให้ฝ่ายหญิงจำนวนหนึ่ง เพื่อใช้จ่ายในการเลี้ยงผี โดยฝ่ายหญิงจะจัดการเองทั้งหมด เมื่อทำพิธีเลี้ยงเสร็จแล้ว ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจะตัดแบ่งหัวหมูออกเป็นชิ้น ๆ แจกให้แก่พี่น้องลูกหลานกินจนทั่วถึง เรียกว่า จนทั่วถึงในกลุ่มสายผีเดียวกัน

การที่จะรู้ว่าผีกินอ้อมหรือยังไม่อ้อมนั้น ในสมัยโบราณใช้เมล็ดข้าวสาร เป็นเครื่องเสี่ยงทาย โดยจะนำข้าวสารใส่ถ้วยเล็ก ๆ ครึ่งถ้วย ไปตั้งไว้ใกล้กับของเลี้ยงเหล่านั้น หลังจากที่ย่างได้ประมาณ 20 นาที ผู้ใหญ่มักจะเป็นผู้เป็นพ่อก็จะเข้าไปหยิบเอาข้าวสารใส่ใน อ้อมมือ แล้วนับเมล็ดดู ถ้าได้จำนวนคี่แสดงว่าผียังกินไม่อ้อมก็จะออกไปก่อน สักครู่หนึ่งจึงกลับเข้าไป หยิบข้าวสารเสี่ยงทายใหม่ ถ้าได้เมล็ดข้าวสารจำนวนคู่แสดงว่าผีเรือนกินอ้อมแล้ว ก็ถอนไก่ต้มทั้งหมด ออกไปได้ ให้เหลืออย่างอื่นตั้งไว้อย่างนั้นค่อยยกออกไปทีหลังก็ได้ ส่วนไก่ต้มนั้นส่วนหนึ่งก็จะยัดด้วย น้ำพริกตำแล้วนำมาเลี้ยงดูกันที่บ้านของพ่อแม่ อีกส่วนหนึ่งจะแบ่งแจกให้ลูก ๆ ทุกคนนำไปปรุงเป็น อาหารเลี้ยงกันที่บ้านของแต่ละคน ไก่ที่ใช้เลี้ยงผีป่วนนี้ ให้นำไปแจกกันกินได้ แต่ห้ามไม่ให้ซื้อขาย

ทั้งนี้พิธีกรรมในการเลี้ยงผีนับว่าเป็นเรื่องที่วุ่นวายและสิ้นเปลืองไม่น้อย ดังนั้นบางท่านจึงนิยมเลี้ยงผีแบบที่เรียกว่าเลี้ยงทำ (อ่าน “เลี้ยงดำ”) หรือเลี้ยงดัก คือการจัดสำรับ อาหารไปสังเวยที่หอผีเท่านั้นและไม่มีการรวมญาติแต่อย่างใดและลูกหลานของเจ้าผีบางคนอาจ รังเกียจที่จะรับสภาพเจ้าผีต่อจากแม่ เมื่อแม่เสียชีวิตก็เผาทั้งศพแม่และหอผีไปพร้อม ๆ กันเพื่อเลิก ระบบผีป่วนของตนไปด้วยก็มี (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542, หน้า 6061-6063)

1.2.2 พิธีกรรมพ่อนผีผัด-ผีเม็ง “การพ่อนผีผัด-ผีเม็ง” เป็นการพ่อนรำเพื่อเป็น การสังเวย หรือแก้บนผีของบรรพบุรุษเป็นชื่อที่เรียกขานตามแบบชาวบ้านทางภาคเหนือหรือท้องถิ่น ล้านนา การพ่อนผีมีอยู่ 2 ประเภท คือ พ่อนผีผัด และพ่อนผีเม็ง มีพิธีกรรมเหมือนกัน มีรายละเอียด ปลีกย่อยบางอย่างที่ต่างกันบ้าง การพ่อนผีผัด เป็นการพ่อนผีของชาวล้านนา ส่วนการพ่อนผีเม็งนั้น ได้รับอิทธิพลมาจากชนชาติมอญ (บุญเลิศ ครุฑเมือง, 2538, หน้า 214)

พิธีกรรมพ่อนผีผัดผีเม็งมักทำระหว่างเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน การจัดนั้น ทางผู้ที่เป็นเจ้าภาพจะทำหน้าที่เลี้ยงดูแขกเหรื่อที่มาร่วมงานส่วนมากเป็นญาติและเพื่อนบ้านใกล้ เรือนเคียงกัน เริ่มต้นด้วยการสร้างปะรำ (ทางเหนือเรียกว่าผาม) ไว้กลางลานบ้าน ภายในปะรำจะมี เครื่องเช่นสังเวยต่าง ๆ เช่น หัวหมู ไก่ต้มสุกทั้งตัว เหล้า ข้าวตอก ดอกไม้ รูปเทียนขนม ข้าวต้ม มะพร้าว ขมน้ำอ้อย กล้วย อ้อย ใส่ภาชนะวางไว้บนร้านที่ทำคล้ายศาลเพียงตา สูงประมาณ 1 เมตร ในปะรำต้องมีราวสำหรับพาดผ้าโสร่ง ผ้าพันหัว ผ้าพาดบ่า สำหรับใส่ทับเวลาพ่อนตรงกลางปะรำ จะผูกผ้าขาวห้อยไว้ให้ยาวระพื้น หญิงชราที่เป็นหัวหน้าของตระกูล นำลูกหลานว่านเครือเข้าไปทำพิธี สักการบูชาผีบรรพบุรุษ ขอให้ผีบรรพบุรุษคุ้มครองลูกหลานให้ได้รับความสุข ทำมาค้าขึ้น จากนั้น จจุดรูปเทียนบูชา พิธีดังกล่าวจะต้องทำที่หอผี ซึ่งผู้ที่ถือผีผัดต้องปลุกหอผี (ศาล) ไว้แห่งใดแห่งหนึ่ง ภายในบ้าน มักเป็นทางหัวนอนเมื่อทำพิธีสักการบูชาบอกกล่าวแล้วมักอัญเชิญผีหรือเรียกกันว่า เจ้าพ่อ ไปยังปะรำ พิธีในการทำพิธีอัญเชิญนี้จะมีที่นั่ง (คนทรง) ไปทำพิธีด้วย เมื่ออัญเชิญเจ้าพ่อไปที่ปะรำพิธี จะนำพานดอกไม้ซึ่งเป็นพานสักการบูชาไปยังปะรำพิธี นอกจากนี้ยังมีการอัญเชิญเจ้าพ่อเข้าทรงคนทรง เมื่อเข้าทรงแล้วเจ้าพ่อจะตมกินของเช่นไข่ หัว พร้อมทั้งพูดคุยกับญาติพี่น้องลูกหลาน หลังจากนั้น

เชิญเจ้าพ่อออกจากคนทรง จากนั้นจึงมีการพ่อนผีเป็นการบวงสรวงสังเวยเจ้าพ่อ ซึ่งพวกผู้หญิงหรือญาติพี่น้องที่มีอายุมักเป็นผู้พ่อนำขึ้นก่อน ผู้ที่จะพ่อนจะเข้าไปหยิบเครื่องแต่งตัวที่ราวผ้า เปลี่ยนผ้า แล้วไปยังผ้าที่ผูกห้อยไว้กลางปะรำเอามือเคาะและพูหน้ากับผ้าผืนนั้น แล้วโยนตัวไปมา สักครู่ก็ออกมาพ่อนรำไปตามจังหวะกลองที่บรรเลงกลองดังกล่าว ทางเหนือเรียกว่า “เต่งทิ้ง” มีอุปกรณ์ คือ กลองสองหน้าขนาดกลาง 1 ใบ กลองซัดจังหวะ 1 ใบ ฆ้องวง ปี่ (ทางเหนือเรียกแน) ฉาบ ฉิ่ง และมีฆ้องเล็กสำหรับตีบอกจังหวะ 1 อัน พวกที่จะเข้าไปพ่อนสังเวยต้องเป็นผู้ที่อยู่ในเครือญาติตระกูลเดียวกัน เมื่อเลิกพ่อนก็เอาผ้าไปไว้ที่เดิม พวกผู้ชายมักพ่อนดาบ ผีผดและผีเม็งนั้นมียูวิธีการที่คล้ายคลึงกัน อาจจะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดอื่น ๆ เช่น บางตำราบอกว่าผีเม็งจะมีกระบอกปลาร้า เป็นเครื่องสังเวย ชาวบ้านมักจะพูดกันเล่น ๆ ติดปากว่า “เม็งน้ำฮ้า” หมายถึง พวกมอญชอบปลาร้า และชอบนอนอมอาหารด้วยการดองผักต่าง ๆ ไว้กินนาน ๆ การพ่อนนอกจากจะเป็นพิธีรำลึกถึงพระคุณของบรรพบุรุษแล้วยังสร้างความสามัคคีกลมเกลียวขึ้นในกลุ่มที่นับถือผีด้วยกัน ซึ่งจะต้องปฏิบัติตามจารีตที่วางไว้โดยเคร่งครัด เช่น ไม่ยอมให้แต่งงานในกลุ่มผีเดียวกัน เป็นต้น (ธนวัติ สุขประเสริฐ, 2559, สื่อบอนไลน์)

1.3 พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ ผีปู่แสะย่าแสะ เดิมเป็นผีที่ดูแลรักษาเมืองเชียงใหม่ แต่ต่อมาผีปู่แสะย่าแสะและลูกหลานดูแลเฉพาะในเขตนอกเมือง (เพราะมีผีตนอื่นดูแลในเขตเมืองอยู่แล้ว) ผีปู่แสะย่าแสะได้รับอนุญาตจากเจ้าเมืองให้กินควายได้ปีละครั้ง จึงได้มีประเพณีฆ่าควายเอาน้ำสดสังเวยผีปู่แสะย่าแสะ ส่วนบุตรของปู่แสะย่าแสะได้บวชเป็นฤๅษีชื่อสุเทวฤๅษี แต่เดิมนั้น กษัตริย์ ขุนนาง และชาวบ้าน จะร่วมกันทำพิธีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะเป็นประจำทุกปี ต่อมาชาวบ้านตำบลสุเทพ อำเภอเมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้จัดเลี้ยงผีปู่แสะในบริเวณที่อยู่ของผีปู่แสะ คือ หอผีกลางหมู่บ้านดอยสุเทพ ในวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 9 เหนือ คือ ประมาณเดือนมิถุนายนของทุกปี ขณะเดียวกันชาวบ้านตำบลแม่เหียะ อำเภอเมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่ จะเลี้ยงผีย่าแสะที่ “ดงย่าแสะ” บริเวณเชิงดอยคำ ในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 9 เหนือ และชาวบ้านจากสองตำบลนี้จะเลี้ยงผีเองโดยไม่มีเจ้าเมืองหรือผู้ว่าราชการจังหวัดไปร่วมพิธี ราว พ.ศ. 2480 ทางกรมได้ห้ามจัดการเลี้ยงผี แต่ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วจึงได้ฟื้นฟูขึ้นอีก แต่ให้ฆ่าควายตัวเดียวและทำพิธีรวมกันที่ดงย่าแสะเชิงดอยคำ ซึ่งก็ได้ดำเนินการตามนี้เรื่อยมา ในการเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะนี้ ชาวบ้านจะเลี้ยงผีขุนหลวงวิรังคะ ซึ่งหมายถึงนางจามเทวีในอดีตไปพร้อมกันด้วย ก่อนจัดพิธีจะมีการขึ้นท้าวทั้งสี่ คือ พิธีบอกกล่าวแก่ท้าวจตุโลกบาล มีการสร้างปราสาท คือ หอผีชั่วคราว ทำด้วยโครงไม้ไผ่ 12 หอ ซึ่งปราสาทของปู่แสะย่าแสะจะมีขนาดใหญ่กว่าผีอื่น ๆ โดยถือว่าผีปู่แสะย่าแสะนี้เป็นผียักษ์ หอทั้ง 12 นี้ จะปลูกยกพื้นเรียงเป็นแถวตามลำดับคือ 1) หอปู่แสะ 2) หอย่าแสะ 3) หอเจ้าแม่คำเขียว 4-11 ไม่ทราบชื่อ 12) หอขุนหลวงวิรังคะ โดยหอปู่แสะและย่าแสะมีขนาดกว้างประมาณ 50 x 50 เซนติเมตร

ยกพื้นสูงประมาณ 1.50 เมตร หลังคามุงด้วยตองทิง (อ่าน “ต๋องตึง”) คือใบพลวง ส่วนหอผีอื่น ๆ ทุกหอ มีขนาดประมาณ 40 x 50 เซนติเมตร ยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร และไม่มีหลังคา

ในขั้นตอนการจัดเตรียมเครื่องเช่นสังเวย จะต้องทำ “ควัก” คือ กระทงที่บรรจุเครื่องเช่นทำด้วยตองทิง กว้างประมาณ 25 เซนติเมตร และลึกพอสมควร รวม 12 กระทง นอกจากควักขนาดใหญ่ดังกล่าวแล้ว ยังจะต้องทำควักขนาดเล็กอีกประมาณ 40 กระทง เพื่อบรรจุเนื้อดิบ เนื้อสุก แกงขึ้นลาบ เนื้อปิ้ง ข้าวสุก ดอกไม้ ธูป เทียน แล้วนำกระทงดังกล่าวไปใส่ในกระทงใหญ่ทั้ง 12 กระทงนั้นให้พอดีแล้วนำไปวางไว้บนหอผี ส่วนพานข้าวตอกดอกไม้ให้นำไปจัด 5 พาน พร้อมทั้งเทียนเงินเทียนทอง ทั้งนี้ยังมีกระบอกไม้ไผ่บรรจุสุราอีก 22 กระบอก วางไว้ที่หอผีทั้ง 12 อีกด้วย และยังต้องวางด้ายสายสิญจน์ล้อมหอทั้ง 12 ไว้หมด ถือเป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ที่ห้ามคนที่ไม่เกี่ยวกับพิธีการเข้าในนั้น สัตว์ที่จัดมาสังเวยผีปู่และย่าและคือควายเขาคำหรือควายรุ่นที่มีเขาสั้นเพียงหู เดิมให้นำสังเวยผีปู่และด้วยควายดำและสังเวยย่าและด้วยควายเผือก เมื่อฆ่าควายแล้วก็เอาเนื้อไปปรุงเป็นลาบและแกงต่าง ๆ และยังต้องนำเนื้อสันในสองชิ้นไปแขวนไว้ที่หอผีปู่และและย่าและ เนื้อที่เหลือก็จะนำไปปรุงเป็นอาหารเลี้ยงกัน ส่วนหนังควายที่ติดกับศีรษะนั้นจะนำไปปูไว้ที่หน้าปราสาทของผีปู่และย่าและ เมื่อเริ่มพิธี อาจารย์หรือตั้งเข้าคือคนประกอบพิธีจะทำพิธีอัญเชิญผีปู่และย่าและก่อนผีอื่น ๆ โดยมีใจความว่า “ขอเชิญผีปู่และย่าและเพนเค้า (อ่าน เพนเก้า) คือ เป็นประธานของผีทั้งหลาย พร้อมทั้งผีลูกหลานเสนาอำมาตย์ทั้งปวงมารับเครื่องสังเวย และขอให้ผีทั้งหลายช่วยกันดูแลรักษาบ้านเมืองให้อยู่เป็นสุข” จากนั้นผีปู่และย่าและจะเข้าทรงม้าขี่หรือคนทรงซึ่งจะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่จัดไว้แล้วอวยชัยให้พรต่าง ๆ ต่อจากนั้นผีในร่างทรงก็จะไปหยิบอาหารจากกระทงในปราสาททั้ง 12 มากินอย่างละเล็กละน้อยพร้อมทั้งดื่มสุราที่จัดไว้ให้ จากนั้นก็ไปนั่งบนหนังควายและโยกหัวควายไปมาพร้อมกับนำเอาเนื้อสดที่แขวนไว้ที่หอเคี้ยวกินไปด้วย เมื่อเคี้ยวกินเนื้อและดื่มสุราแล้ว ม้าขี่ก็จะนำเอาท่อนไม้มาทำที่เคาะฟันแสดงว่าอิมหนาสำราญแล้ว เมื่อกินจนพอแล้วผีปู่และย่าและก็จะกราบไหว้ภาพพระบฏ และท้ายสุดม้าขี่จะล้มลงนอนกับพื้นสักครู่หนึ่ง เมื่อผีลาทรงแล้วก็ลุกขึ้นมามีอาการเป็นปกติเป็นเสร็จพิธี (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542, หน้า 6063-6064)

2. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน)

2.1 แชนยะจั่วชะโร (เช่นผีบ้าน-ชาวภู) แชนยะจั่วชะโร เป็นพิธีกรรมการบวงสรวงของชาวภูในเขตอีสานใต้ที่เรียกตนเองว่า กวยมะโฮ (หรือเขมรเรียกว่า กูยแซร์ แปลว่า กวย ที่ทำนา) ซึ่งมีอาชีพหลัก คือ การทำนา ตั้งหมู่บ้านอยู่เป็นแบบกระจุกหรือรวมอยู่เป็นกลุ่มตามที่เนินหรือที่ดอน มีพื้นที่นาอยู่รอบ ๆ หมู่บ้านในรัศมีประมาณ 2 กิโลเมตร ชาวภูกลุ่มนี้นับถือบรรพบุรุษที่มาตั้งหมู่บ้านเรียกว่า ยะจั่ว ชาวบ้านจะเลือกสร้างศาลยะจั่ว (กวยเรียกโลงยะจั่ว) อยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ผิยะจั่วเป็นผู้ริมหูบ้านหรือริมหนองใกล้หมู่บ้านปกปักรักษาลูกบ้าน ซึ่งเปรียบเสมือนลูกหลานของท่าน เช่นป้องกันไม่ให้โจรปล้นหมู่บ้าน ในสมัยก่อนโจรที่จะเข้าปล้นหมู่บ้านจะต้องไปขอหรือเช่นยะจั่วก่อน

ถ้ามีสัญญาณบอกหรืออนุญาตให้เข้าปล้นได้ โจรจึงเข้าปล้นหมู่บ้านนั้นถ้าไม่อนุญาตก็จะไม่เข้าปล้น เป็นต้น โลงยะจั่วะ (หรือศาลปู่ตา) จะทำเป็นโรงศาลเตี้ย ๆ สูงประมาณครึ่งเมตร หรือทำถาวรติดกับพื้น มีเสา 4 เสาด้านหน้าจะโล่ง ส่วนด้านข้างอีก 3 ด้านจะทำด้วยฝาไม้หรือฝาสังกะสี และหลังคามุงด้วยสังกะสีเป็นส่วนใหญ่ ภายในจะมีรูปสลักไม้เป็นสัญลักษณ์ของชายหญิง (ตา ยาย) และลูกหลานอีก 1-2 คน บางหมู่บ้านจะเป็นหิน 3-4 ก้อน (ตะเภาปอนกอน) และมี ดาบ มีด ทำด้วยไม้หรือหินก็มี ชาวควยมีพิธีเช่นยะจั่วะตามประเพณีปีละ 2 ครั้ง คือ เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ และเดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำ

2.1.1 การเซ่นในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน คือ ก่อนเผาป่า เผาหญ้าตามที่นาและที่ดอน ถูฤดูกาลในเดือน 3 เป็นเดือนที่ย่างเข้าฤดูร้อน เมื่อเซ่นบอกปู่ตา แล้วจึงจะไปจุดไฟเผาป่าหรือหญ้าในเขตที่นาของตนได้ เครื่องเซ่นประกอบด้วย ไก่ต้ม 1 ตัว (หรือไข่ 1 ฟอง) เหล้าขาว 1 ขวด พลุ บุหรี่ ฐูป เทียน อย่างละ 1 คู่ กรวยใส่พาน 5 อัน (ขึ้น 5) ก่อนถึงเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ (ราวเดือนกุมภาพันธ์) 1 วัน จะมีเคาจำ (ชะจ๊า) ไปบอกให้ทุกครัวเรือนเตรียมเครื่องเซ่นไปที่โลงยะจั่วะในตอนเช้าเวลาประมาณ 08.00 น. เมื่อชาวบ้านไปรวมกันจำนวนมากพอสมควร เคาจำจะบอกให้ทุกคนจุดฐูปเทียน แล้วพูดพร้อม ๆ กันว่า “ยะจั่วะโจจาโจจอยเยอ (พร้อมรินเหล้า) ออนแบล๊ะออนปิ่น ะออนตะเก๊าะ” แปลว่า “เชิญปู่ตามากินมาดื่ม ให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข” แล้วทุกคนยกมือขึ้นไหว้ท่วมหัว เสร็จแล้วจะดูคางไก่หรือไข่ไก่ที่เตรียมมา ถ้าคางไก่ (กระดูกคาง) โค้งหรือชูตรง แสดงว่าเป็นมงคลฝนฟ้าจะตกตามฤดูกาล ถ้าคางไก่โค้งมากหรือหักงอลงมาแสดงว่าไม่ดี ครอบครัวยังจะไม่สบาย ถ้าปอกไข่ดูพบว่าไข่เต็มไม่มีช่องโหว่ของผิวไข่แสดงว่าเป็นมงคล ข้าวปลาจะอุดมงามดี

2.1.2 การเซ่นยะจั่วะในเดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำ มีเครื่องเซ่นเหมือนกับการเซ่นเดือน 3 แต่อาจมีการจุดบั้งไฟหรือตะไลด้วย เพราะจะย่างเข้าฤดูฝนแล้ว ถ้าไม่เซ่นปู่ตา ชาวบ้านเชื่อว่า ฟ้าจะผ่าขณะที่ไปทำนา (ไถนาหว่านกล้า หรือดำนาขณะฝนตก) ดังนั้น ทุกครัวเรือนถือว่าเป็นหน้าที่ที่พ่อแม่หรือสมาชิกในครอบครัวคนใดคนหนึ่งต้องไปทำพิธีเลี้ยงปู่ตา หรือแซนยะจั่วะ ซโระ ในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ และเดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำ โดยมีเคาจำเป็นผู้เดินบอกให้สมาชิกในหมู่บ้านเตรียมตัวก่อนวันทำพิธี แซนยะจั่วะ 1 วัน ชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้ทำนาได้ผลบริบูรณ์ นอกจากการเซ่นยะจั่วะซโระตามฤดูกาลดังกล่าวแล้ว ชาวบ้านบางคนที่จะออกจากหมู่บ้านเพื่อไปทำงานที่อื่นเป็นเวลาหลายเดือนก็จะไปบอกยะจั่วะซโระให้ทราบเพื่อเป็นสิริมงคลเมื่อกลับจากทำงานหรือค้าขายวัวควายกลับมา ก็จะบอกให้ยะจั่วะซโระทราบด้วยวาจาหรือด้วยเหล้า 1 ขวด หมาก พลุบุหรี่ ไปเช่นไหว้ เป็นเสร็จพิธี (ไพฑูรย์ มีกุล, 2542, หน้า 1233-1235)

2.2 เลี้ยงเจ้าบ้าน พิธีกรรม-ย้อ ฝิเจ้าบ้าน คือ ฝิประจำหมู่บ้านของชาวไทยย้อ ซึ่งเป็นราษฎรส่วนใหญ่ของจังหวัดสกลนคร และนครพนม ฝิเจ้าบ้าน คือ วิญญาณบรรพบุรุษที่กำหนดไม่ได้ว่าเป็นผู้ใด ส่วนใหญ่มักจะกล่าวว่าเป็นบุคคลสำคัญของเผ่าพันธุ์ หรือเป็นหัวหน้าปกครองบ้านเมืองมาก่อน

ผีเจ้าบ้าน ของชาวย้อยจะตรงกับผีปู่ตาของชาวไทย-ลาว นั่นคือ ทั้งผีปู่ตาและผีเจ้าบ้านจะมีหน้าที่คุ้มครองปกป้องรักษาชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข เมื่อชาวบ้านเดือดร้อนหรือเจ็บไข้ได้ป่วย ก็สามารถมาคอบ (คอบ-บอกล่าว) หรือ บนบานให้ผีประจำหมู่บ้านช่วยปัดเป่าโศกภัยได้ ชาวบ้านต้องให้ความเคารพยำเกรง และเซ่นไหว้ประจำปี หรือเซ่นไหว้เมื่อบนบานไว้ได้สำเร็จผลตามประสงค์ เรียกว่าเสียคาย ผู้ที่มีหน้าที่ติดต่อกับวิญญาณประจำหมู่บ้าน ชาวย้อยเรียกว่า กวนจ้ำ หรือกวนจ๋า หรือกวนบ้าน (ไทย-ลาวเรียกว่า จ้ำ หมอจ้ำ ขะจ้ำ) ความเชื่อเรื่องผีเจ้าบ้านชาวย้อยยังมีความเชื่อเรื่องผีเจ้าบ้านเหนียวแน่นกว่ากลุ่มไทย-ลาว นั่นคือ ยังมีพิธีกรรมเซ่นไหว้อย่างสม่ำเสมอไม่เฉพาะบุญเลี้ยงผีเจ้าบ้านประจำปีเท่านั้น นั่นคือ บุคคลที่ป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ หรือป่วยเรื้อรัง หรือปวดท้องไม่ทราบสาเหตุ ชาวย้อยจะมาคอบเจ้าบ้าน (การคอบนี้จะนำธูปเทียนไปให้กวนจ้ำคอบ คือ บอกล่าวแทนตนเอง) ครั้นเมื่อหายป่วยไข้ ก็จะนำขัน 5 และเครื่องคาย (อาหาร เหล้า หมากพลู ฯลฯ) ไปเสียคาย (คือถวายผีเจ้าบ้าน) การเสียคายนี้จะให้กวนจ้ำเป็นผู้ทำพิธีให้

บุญเลี้ยงผีเจ้าบ้านมีพิธีคล้ายกับบุญไหว้ผีปู่ตาของชาวไทย-ลาว เพียงแต่มีส่วนปลีกย่อยแตกต่างกัน ชาวย้อยจะกำหนดวันไหว้ผีเจ้าบ้านปีละ 2 ครั้ง (ไทย-ลาว 1 ครั้ง คือในเดือนหก) คือ เดือนหกและเดือนสิบสอง นั่นคือ เซ่นไหว้ก่อนลงมือทำนา 1 ครั้ง และหลังการเก็บเกี่ยวอีกครั้ง ดังที่มีคำกล่าวว่า “ขึ้นปลง ลงเลี้ยง” อธิบายว่า นำข้าวขึ้นเล่า (ใส่ยุ้งฉาง) ก็เลี้ยง และเมื่อจะลงมือทำนาก็เลี้ยงคือ “เซ่นไหว้” ซึ่งการเซ่นไหว้ผีเจ้าบ้านประจำปี คือ เดือนหก และเดือนสิบสอง ถือว่าเป็นกิจประเพณีของหมู่บ้าน กวนจ้ำจะเป็นผู้กำหนดวัน บอกชาวบ้านล่วงหน้าวันพิธี 10-15 วัน ผู้ช่วยกวนจ้ำหรือกวนจ้ำ จะเดินเรียไรเงินจากชาวบ้าน ครั้วเรือนละ 2 บาท เพื่อนำมาใช้จ่ายในการเตรียมเครื่องคาย (อุปกรณ์) ในพิธีเลี้ยงผีเจ้าบ้าน การเซ่นไหว้ผีเจ้าบ้านประจำปีนี้ชาวบ้านจะมาร่วมทุกครั้วเรือน เพราะต่างก็เกรงว่าจะทำให้ผีเจ้าบ้านโกรธ จะไม่คุ้มครองตนและครอบครัว หรืออาจจะมียันเป็นไปต่อบุคคลในครอบครัว เช่น ป่วยไข้ ถูกผีกระทำ ฯลฯ (บุคคลที่มีกิจธุระจำเป็นจริง ๆ จะต้องฝากให้กวนจ้ำเซ่นไหว้แทนตน)

2.2.1 เครื่องคาย (อุปกรณ์ในการเซ่นไหว้)

1) ขันห้า หรือ ขันแปด คือ ดอกไม้และเทียนอย่างละ 5 ดอก (8 ดอก ถ้าเป็นขันแปด) จัดใส่พานหรือจาน

2) เหล้า 1 ขวด

3) ไก่ต้มทั้งตัว 1 ตัว

4) ข้าว 1 กระติบ

5) น้ำ 1 ขัน

6) หมากพลู (ทำเป็นคำ ๆ) มวนยาสูบ

2.2.2 เครื่องคายส่วนบุคคล

มีบุคคลจำนวนหนึ่งที่เคยบ่นไว้ คือ บะ (บน) เจ้าบ้านไวยังไม่ได้แก่นบน ก็จะนำอาหารมาเสียดาย คือ แก่นบนในวันเช่นผีเจ้าบ้านประจำปีด้วย ฉะนั้นชาวบ้านจำนวนมากมักจะนำเครื่องคายส่วนตัวมาเสียดายในวันพิธีด้วย เมื่อถึงวันกำหนดทำพิธี ชาวบ้านจะไปรวมกันที่บริเวณหอเจ้าบ้าน ซึ่งมักจะตั้งอยู่นอกหมู่บ้านไม่ไกลนัก เป็นสถานที่ชาวบ้านเคารพยำเกรงมาก ไม่มีผู้ใดกล้าไปตัดไม้ ตัดฟันในบริเวณนั้น ฉะนั้นจึงมักจะเป็นป่าไม้ร่มรื่น บริเวณหอเจ้าบ้านก่อนวันพิธีชาวบ้านจะช่วยกันทำความสะอาด (ตัดหญ้า ตัดต้นไม้ขนาดเล็ก) รวมทั้งซ่อมแซมหอเจ้าบ้าน (คือศาลเจ้า) หากทรุดโทรมมาก ชาวบ้านจะเริ่มทำพิธีเช่นไหว้ผีเจ้าบ้านตอนเช้า (ก่อนเพล) ซึ่งต่างกับชาวไทย-ลาวที่เช่นปูตาในตอนเย็น กวนจ้ำจะนำเครื่องเช่น คือ เครื่องคายไปวางหน้าหอเจ้าบ้าน (วางบนเสื่อที่จัดปูไว้) ชาวบ้านอื่น ๆ ที่จะเสียดายก็นำเครื่องคายมารวมกันที่หน้าหอเจ้าบ้าน กวนจ้ำจะจัดรูปเทียนแล้วกล่าวเชิญผีเจ้าบ้านมารับเครื่องเช่นส่งเวทย์ที่ชาวบ้านนำมาถวายว่า “ลูกหลานนำเครื่องคาย มาถวายหลักบ้านมิ่งเมืองขอให้มากินของฮับของต๋อนชะ ขอให้อลูกหลานอยู่ดีมีแฮงอย่าสู้รบอันหาญ อย่าสู้พาลอันฮ้าย ขอหลักบ้านมิ่งเมืองให้อกุ่มให้อกวม ให้อเบ้งแยงฮักษา ก็ข้าเทิน” หลังจากนั้นกวนจ้ำก็ทิ้งไว้สักครู่ เมื่อได้เวลาพอสมควรกวนจ้ำก็นำอาหารเหล่านั้นมาเลี้ยงกันกับประชาชนที่ไปร่วมงานเป็นอันเสร็จพิธี ชาวบ้านเชื่อว่าการไหว้ผีเจ้าบ้านนั้น เป็นการเช่นไหว้ประจำปีที่จะลี้ภัยถึงบุญคุณผีเจ้าบ้านที่คุ้มครองรักษาไพร่พล และยังเป็นการบอกกล่าวให้ผีเจ้าบ้านทราบถึงเวลาที่ชาวบ้านจะเริ่มลงมือทำนา ขอให้ผีเจ้าบ้านได้ช่วยดลบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ให้พืชพันธุ์ธัญญาหารเจริญงอกงามตลอดจนให้คุ้มครองสัตว์เลี้ยงไม่ให้เกิดโรคระบาด ส่วนเช่นผีเจ้าบ้านในเดือนสิบสองก็เป็นการบอกกล่าวถึงลูกหลานได้ทำนาเสร็จได้ผลแล้ว เป็นการขอบคุณผีเจ้าบ้านที่ช่วยคุ้มครองให้ข้าวกล้าบริบูรณ์ และนอกจากนี้ยังได้คุ้มครองดูแลลูกหลานไม่ให้เจ็บไข้ได้ป่วยอีกด้วย (ธวัช ปุณณทก, 2542, หน้า 4015-4017)

2.3 พิธีกรรมเลี้ยงผีปูตา ผีปูตา เป็นวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านของชาวอีสาน ซึ่งชาวอีสานจะสร้างศาลผีปูตาไว้ที่ดอนนอกหมู่บ้าน (ไม่กำหนดทิศ) ทุกหมู่บ้าน เรียกว่า “ตูปปูตา” หรือ “ตูปตาปู” (ตูป-กระท่อม หรือ ศาลเจ้า) ส่วนชาวฮ่อในเขตจังหวัดสกลนคร และนครพนม เรียกวิญญาณบรรพบุรุษว่า “เจ้าบ้าน” และเรียกศาลเจ้าบ้านว่า “หอเจ้าบ้าน” ผู้ที่ทำหน้าที่ติดต่อกับวิญญาณบรรพบุรุษ คือ ผีปูตาเรียกว่า จ้ำ หรือ หมอจ้ำ หรือ ชะจ้ำ ส่วนชาวฮ่อจะเรียกผู้ติดต่อกับวิญญาณบรรพบุรุษว่า กวนบ้าน หรือ กวนจ้ำ ส่วนชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เรียกผู้ติดต่อกับวิญญาณบรรพบุรุษว่า เจ้ากวน และเรียกศาลปูตาว่า หอหลวง และหอน้อย (ชาวด่านซ้ายมีศาลปูตา 2 ศาล และทำพิธีไหว้ปูตาหรือเจ้าหอหลวง เจ้าหอน้อย อย่างใหญ่โต มีพิธีกรรมถึง 2 วัน) ส่วนชาวผู้ไทย เรียกศาลประจำหมู่บ้านว่า หอถลา หรือหอธาตา (ออกเสียงว่า อ้าด้า) ผู้ที่ติดต่อกับวิญญาณหอถลาเรียกว่า กวนจ้ำ แต่กระนั้นก็ตาม ชาวผู้ไทยอธิบายเจ้าปูตาประจำหอถลาของหมู่บ้านว่าเป็นผีมหัศจรรย์ด้วย

การเซ่นไหว้ประจำปีของชาวผู้ไทยนั้น กระทำเป็นพิธีใหญ่ โดยใช้วัวควาย เป็นเครื่องเซ่นสำคัญ กล่าวกันว่าเจ้าปู่ชอบอาหารคาวและเลือดสด ๆ การเลี้ยงผีปู่ตา คือ การเซ่นสรวงวิญญาณบรรพบุรุษประจำปี ซึ่งชาวอีสานจัดทำพิธียิ่งใหญ่มาช้านาน ชาวบ้านทุกคนจะมาร่วมพิธี และบริจาคเงิน ทรัพย์สินของเพื่อใช้ในพิธีไหว้ผีปู่ตา เครื่องเซ่นสรวงสำคัญ ได้แก่ หมู (ชาวผู้ไทยนิยมเซ่นด้วย วัว หรือ ควาย 1 ตัว) และเหล้า เป็นเครื่องเซ่นสำคัญส่วนชาวย้อยในจังหวัดนครพนม และสกลนคร นิยมเซ่นด้วยไก่ 1 ตัว เหล้า และเครื่องคาวอื่น ๆ เท่าที่หาได้ พิธีเลี้ยงผีปู่ตานี้กระทำในเดือน 6 ข้างขึ้นต้นเดือน ซึ่งเป็นระยะก่อนที่ชาวบ้านจะเริ่มลงมือไถและตกกล้า ถือกันว่าถ้าพิธีเลี้ยงผีเจ้าปู่ยังไม่ได้ทำแล้ว การปลูกข้าวจะเริ่มขึ้นไม่ได้ ฉะนั้น เวลาจึงเป็นเครื่องเร่งรัดให้ชาวบ้านต้องจัดงานเลี้ยงผีปู่ตา มิฉะนั้นแล้วการทำนาจะล่าช้าไม่ทันฝนและน้ำที่ท่วมเจิ่งขึ้นมาจากลำเซ แต่ในทางกลับกันถ้าปีไหนฝนมาล่าช้า งานเลี้ยงก็อาจจะยืดเวลาออกไปได้บ้าง แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็พยายามที่จะจัดให้มีการเลี้ยงให้เสร็จสิ้นไปก่อนที่ฝนจะเริ่มตกและถึงเวลาที่จะต้องไถและตกกล้า

เครื่องคาวหรืออุปกรณ์ในพิธีเซ่นผีปู่ตา

2.3.1 เครื่องคาวประจำปี

- 1) ชันห้ำ คือ ดอกไม้ และเทียน 5 คู่ ใส่จาน
- 2) หมู 1 ตัว (บางแห่ง 2 ตัว) นำมาชำแหละกันที่บริเวณศาลปู่ตา ถ้าเป็นวัวหรือควาย ก็นำมาชำแหละที่บริเวณศาลปู่ตา และจะทำอาหารเลี้ยงกันจนหมด
- 3) เครื่องแต่งกายและอาวุธหมอจำ ได้แก่ โสร่ง เสื้อคลุม ดาบ ขงจ้าว ขมา ทำด้วยใบลานสาน หรือมาลัยดอกไม้ (บางแห่งไม่มี)
- 4) ขวดเหล้า (มากน้อยตามฐานะ) พานยาสูบ

2.3.2 เครื่องคาวส่วนบุคคล

- 1) ทุกคนจะนำดอกไม้ธูปเทียนมาบูชาเจ้าปู่
- 2) ใบมะพร้าว โดยขมวดด้านโคนเป็นรูปสามเหลี่ยมเป็นสัญลักษณ์แทนวัวควาย นำมาเท่าจำนวนวัวควายของตน เพื่อถวายให้ผีเจ้าปู่ดูแลรักษาเชื่อว่า วัว ควายจะไม่เป็นโรคหาเรียกว่า พากินวัวกินควาย
- 3) ไก่ต้ม 1 ตัว และเหล้า 1 ขวด เฉพาะผู้ที่เคยบนบานไว้ คือ เคย บะ เจ้าปู่ให้ช่วยเหลือและมีผลสัมฤทธิ์ตามประสงค์ จึงนำมาแก้บน คือเสียค่าคาวในวันเลี้ยงผีปู่ตาประจำปี (ธวัช ปุณโณทก, 2542, หน้า 4020-4025)

3. ภาคใต้

3.1 พิธีกรรมปญาปาตา ปญาปาตา หรือ ปุโยปาตา เป็นคำประสมระหว่าง ปญา กับ ปาตา “ปญา” เป็นคำเดียวกับ “บุชาบวงสรวง” ส่วน “ปาตา” เป็นภาษาถิ่นปัตตานี แปลว่า หาดทราย ดังนั้น “ปญาปาตา” จึงหมายถึง การเฉลิมฉลองหาดเพื่อบุชาบวงสรวงเทพมัมบัง

(พระสมุทรเทว) พิธีกรรมนี้ถือปฏิบัติกันแก่อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี โดยจัดทุก 3 ปี ในวันข้างขึ้นของเดือน 6 หรือเดือน 7 พิธีกรรมปฎิญาปาตา เริ่มด้วยการเลือกหาทรายสำหรับประกอบพิธีกรรม ซึ่งไม่ห่างไกลจากละแวกบ้านมากนัก นัดแนะรวมพลกันปลุกสร้างปะรำพิธี โรงมหรสพสำหรับ มะนอโร (มะโย่งที่สามารถเจรจาได้ทั้งภาษาไทยและมลายู) โรงแสดงว้ายยาวอและว้ายเฉียง ศาลเพียงดาที่วางเครื่องเช่นสังเวทเพมัมบัง และศาลสำหรับตั้งเครื่องบูชาพระภูมิเจ้าหาด (อะตุตตานะ) เฉลวขนาดใหญ่ทำด้วยไม้ไผ่ ตัวเฉลวทั้ง 5 มุม ใช้ด้ายดิบพันไว้โดยรอบ แลคล้ายรูปพัด เพื่อนำไปปักไว้ข้างศาลเพียงดาทั้งสองข้าง ๆ ศาลมีตม่น้ำมนต์วางอยู่ 1 ตม่น ตรงหน้าศาลเพียงดาชุดหลุมไว้สำหรับลงเสาธงไม้ไผ่ ตรงยอดมีกิ่งก้านไว้ติดกับปันหยี (ธงทิว) และที่ขาดเสียมได้คือ ควายเผือกเพศผู้ซึ่งจะใช้ เช่นสังเวทเพมัมบัง 1 ตัว ตกแต่งด้วยด้าย 7 สี ผูกปิดตาทั้งสองไว้ ลำตัวคลุมผ้าขาว ตรงลำคอผูกด้วยผ้าสีแดง เท้าทั้ง 4 ข้าง มีเชือกป่านผูกข้างละเส้นยาวพอสมควร นำมาเตรียมไว้ งานฉลองหาดจะมีครั้งละ 3, 5 หรือ 7 วัน ส่วนมากนิยมจัดในเดือน 9 ข้างขึ้น ทั้งนี้แล้วแต่คณะกรรมการและหมอไสยศาสตร์ เป็นผู้กำหนด พิธีกรรมแบ่งออกเป็น 2 ภาค ภาคแรกเป็นพิธีกรรมบูชาพระภูมิเจ้าหาดทราย (อะตุตตานะ) ซึ่งจะกระทำในวันแรกของงานพิธี ภาคที่ 2 เป็นพิธีบูชาเทพมัมบัง (พระสมุทรเทว) ซึ่งจะกระทำในวันสุดท้ายของงานฉลองหาด พิธีเริ่มต้นด้วยประธานยกเสาธงไม้ไผ่ที่เตรียมไว้วางลงในหลุมหน้าศาลเพียงดา เป็นสัญญาณการเปิดงานเฉลิมฉลองหาดจากนั้นหมอไสยศาสตร์ซึ่งเป็นครุหมอประจำคณะของมะนอโรก็จะลุกออกไปจุดเทียนบนศาลเพียงดา อันประกอบด้วยเครื่องบูชา มี ข้าวเหนียวสมำงัด (สีแดง เหลือง ขาว) ข้าวตอก ข้าวพอง ข้าวต้มห่อใบกะพ้อ ขนมหาดดา ขนมหานมไข่ไก่ 7 ฟอง ข้าวเจ้า ปลายมีหาง น้ำ กระทัง หมากพลู บุหรี่ แล้วนั่งลงบริกรรมคาถา อัญเชิญพระภูมิเจ้าหาด มารับเครื่องสังเวท เมื่อหมอกล่าวคาถาจบก็จะดึงใบมะพร้าวให้ขาดออกจากกัน เป็นสัญญาณให้ผู้ประโคมดนตรีบรรเลงพร้อมกับเสียงโห่ร้องของผู้ร่วมพิธี ติดตามด้วยเสียงปี่ดังก้องขึ้น 3 นัด เป็นนิมิตหมายว่างานปฎิญาปาตาเริ่มขึ้นแล้ว วันนี้บริเวณหาดจะเต็มไปด้วยผู้คนและเรือชาวประมงที่ประดับตกแต่งด้วยธงทิวมาจอดเรียงรายสลับกันเป็นแถวแนวยาวเหยียด เรือทุกลำจะนำคนในครอบครัวมาพักผ่อนนอนค้างแรมตามบ้านเพื่อนฝูง หรือไม่ก็ปลุกเพิงปะรำขึ้นชั่วคราวเพื่อหาความสำราญในการชมมะนอโรและว้าย ในยามค่ำคืนมหรสพเหล่านี้จะเริ่มแสดงตั้งแต่ก่อนเที่ยงคืนไปจนสว่าง เพื่อให้ผู้มาเที่ยวงานชมกันอย่างอึดอัดใจ รอคอยวันเวลาที่ตื่นเต้นระทึกใจ นั่นคือพิธี เช่นสังเวทกระบือเผือกแก่เทพมัมบัง พิธีกรรมจะเริ่มขึ้นตอนก่อนเที่ยงของวันจะสิ้นสุดงานเฉลิมฉลองหาดทราย เมื่อเสียงฆ้องกลองและเสียงปี่ชวาดังกระหึ่มขึ้น หมอไสยศาสตร์ก้าวออกจากโรงปะรำพิธี มุ่งตรงไปยังศาลเพียงดา โดยมีผู้ช่วยจูงควายเผือกที่ประดับตกแต่งด้วยผ้าขาวคลุมลำตัว ช่วงคอผูกผ้าสีแดง ดวงตาทั้งสองรีดด้วยด้าย 7 สี มายืนเคียงข้างหมอ หมอจุดเทียนบูชาแล้วกล่าวคาถาตามลัทธิไสยเวท เสร็จแล้วออกเดินทักษิณาวรรตไปรอบ ๆ ศาลเพียงดา โดยมีผู้ช่วยจูงควายเผือกเดินตามมาจนครบ 7 รอบ หลังจากนั้นผู้ทำหน้าที่เพชฌฆาตและผู้ช่วยอีก 4 คน จูงควายเผือกมุ่งตรงไปยังบริเวณ

หาดทราย ผุ่ชนที่ชุมนุมแออัดกันอยู่ในบริเวณนั้นต่างก็พากันโห่ร้องดีเกราะเคาะไม้เพื่อให้ควาย ตื่นตระหนกตกใจและออกวิ่ง ผู้ทำหน้าที่เพชฌฆาตและเด็ก ๆ ้วยคะนองวิ่งไล่ติดตามไปเป็นกลุ่ม ๆ เนื่องจากตาของควายถูกปิดไว้ด้วยด้าย 7 สี จึงมองอะไรไม่เห็น ประกอบกับเท้าทั้งสี่ของมันยังมีเชือก ผูกห้อยอยู่ข้างละเส้นจึงวิ่งวกไปวนมาไม่รวดเร็วนัก บางครั้งควายก็วิ่งฝ่าผุ่คนที่แวดล้อมอยู่รอบตัวมัน ทำให้คนเหล่านั้นวิ่งหนีกันกระเจิดกระเจิง เพื่อให้รอดพ้นจากการถูกขวิด เมื่อควายวิ่งจนหมดแรงและ หยุดพัก ผู้ช่วยเพชฌฆาต ทั้ง 4 ก็วิ่งเข้าดิ่งเชือกทั้ง 4 เส้น ที่ผูกเท้ามาผูกมัดจนแน่นและช่วยกันจับเขา ทั้งสองไว้ เพชฌฆาตจะกระโดดขึ้นคร่อมคอควาย ชักมีดจ้วงแทงตรงหัวใจแล้วเชือดคอจนตาย ฝ่ายผุ่คนก็เข้ามาช่วยกันชำแหละ ส่งเนื้อที่ชำแหละส่วนหนึ่งนำไปวางไว้บนศาลเพียงตาเป็นเครื่องสังเวย เทพम्मมัง ที่เหลือนำแจกจ่ายแก่ชาวเรือประมงที่มาร่วมชุมนุมทำพิธีนำไปประกอบอาหารเลี้ยงดูกัน ในบริเวณหาดทราย จะนำไปปรุงรับประทานที่อื่นไม่ได้ และต้องกินให้หมดในวันนั้น ถ้ากินไม่หมด ต้องนำทิ้งทะเล หนึ่งควายเผือก หลังจากแล่เอาเนื้อออกหมดแล้วก็นำเอาเชือกมาเย็บร้อย เอาเศษวัสดุ ฟางข้าว หญ้าคา ยัดท้องและส่วนต่าง ๆ ให้ตึงเต่งคงรูปเหมือนควายที่ยังมีชีวิตอยู่เพื่อนำไปใช้ ในการทำพิธีกรรมในตอนบ่าย

หลังจากหุงหาอาหารรับประทานจนอิ่มหน้าสำราญกันแล้วชาวเรือประมงต่างก็พากัน มารับน้ำมนต์จากตุ่มน้ำมนต์ที่วางไว้ข้างศาลเพียงตา นำไปประพรมชำระล้างเรือของตนเพื่อขับไล่ เสนียดจัญไร และป้องกันอุปัทวันตรายในการนำเรือออกท่องทะเลจับปลา ต่อมาหมู่เรือประมงและ ฝิพายก็จะพายเรือมาชุมนุมกันอยู่ในทะเลตรงหน้าศาลเพียงตา เพื่อจัดเป็นขบวนเรื่อนำเครื่องสังเวย ออกไปทำพิธีเช่นสังเวยเทพम्मมังในท้องทะเลอีกครั้งหนึ่ง เรือลำแรกซึ่งประกอบด้วยคณะดนตรีของ มะนอรอและวา ยังทำหน้าที่ประโคมและร่ายรำขับร้องนำขบวนเรือออกสู่ทะเล ลำถัดมาเป็นเรือ บรรทุกศาลเพียงตาและซากควายเผือก มีหมอไสยศาสตร์เป็นผู้ควบคุม นั่งบริกรรมคาถาอยู่ตรงบริเวณ หัวเรือ ต่อมาเป็นขบวนเรือซึ่งประกอบด้วยฝิพายที่เป็นชายฉกรรจ์ขบวนละ 4 ลำ ติดตามกันออกไป เป็นระลอก แลยาวเหยียดเต็มท้องทะเล ครั้นได้ระยะทางพอสมควร เรือบรรทุกศาลเพียงตาก็หยุด ลอยลำ เพื่อให้หมอทำพิธีเช่นบวงสรวงเทพम्मมังด้วยการกล่าวคาถาบูชา ขอความสุขสวัสดี ขจัด สรรพภัย บันดาลให้ผุ่ปลามาสู่อ่าว คอยเฝ้าพิทักษ์รักษา ฉลามร้ายเหร่อย่าได้มารบกวน กล่าวจบ ผู้ช่วยหมอช่วยกันนำศาลเพียงตา และซากควายเผือกซึ่งวางไว้บนแพหย่อนลงสู่ทะเล ได้แพมีเชือกผูก ก้อนหินถ่วงไว้มิให้กระแสน้ำพัดพาซากควายและศาลเพียงตาล่องลอยไป ฝ่ายขบวนเรือที่ติดตามก็พา กันแวดล้อมศาลเพียงตาและซากควายเป็นวงกลมขนาดใหญ่ เรื่อนำขบวนก็จะประโคมเครื่องดนตรี ดีฆ้องกลองขึ้นพร้อมกัน ฝิพายจะพายเรือ ทำทักษิณาวรรตรอบศาลเพียงตา 7 รอบ เพื่อบูชาและอำลา เทพम्मมัง พิธีกรรมขั้นสุดท้ายของงานปฐญาปาตาสิ้นสุดลงด้วยยุทธการสมมติ ระหว่างชาวเรือที่จะนำ เรือกลับคืนสู่ฝั่งซึ่งสมมติเป็นตัวแทนของภูตพรายทะเล (บอดอ) ส่วนคนบนฝั่งเปรียบประดุจทหาร ของมหาราชฯ ต่างฝ่ายต่างเตรียมอาวุธกระสุนซึ่งทำด้วยใบมะพร้าวสานเป็นลูกตะกร้อภายในบรรจุ

ทรายเปียกน้ำไว้คอยที่ที่จะประหัดประหารกัน พอหมู่เรือภูตพราย (บอดอ) วิ่งเข้ามาใกล้ตลิ่ง ทหารฝ่ายมหาราชาก็ส่งเสียงโห่ร้อง วิ่งประดากันออกไปสู่หาดทราย ขว้างปากระสุนตะกร้อเข้าหาเรือภูตพราย ซึ่งฝ่ายภูตพรายนอกจากคอยปิดป้องลูกตะกร้อไว้ด้วยดาพายและปาตะกร้อโต้ตอบขึ้นไปบ้าง ยังจะต้องแบ่งกำลังฝิพายไว้อีกส่วนหนึ่ง เพื่อเร่งพายให้หัวเรือวิ่งเกยหาดทรายโดยเร็วที่สุด กติกาถือว่าหัวเรือลำใดเกยหาดทรายแล้วห้ามขว้างปาคนในเรือลำนั้นเด็ดขาด ถือว่าเป็นฝ่ายมีชัยในการยกพลขึ้นบกสำเร็จ เป็นเสร็จพิธีปูญาปาตา (อนันต์ วัฒนานิก, 2542, หน้า 4637-4638)

3.2 พิธีกรรมลาซัง ลาซัง เป็นพิธีกรรมประจำปีของชาวนาในแถบจังหวัดชายแดนภาคใต้ เรียกชื่อต่างกันไปบ้าง กล่าวคือ แถบอำเภอสาบยุ รีจังหวัดปัตตานี เรียก “ลาซัง” ชาวไทยพุทธแถบอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาสเรียก “ลัมซัง” บ้าง “กินขนมจีน” บ้าง “กินพ้องข้าว” บ้าง “กินท้องข้าว” บ้าง และชาวไทยมุสลิมเรียก “ปุยอมือแน” สาเหตุที่ทำให้เกิดพิธีกรรมลาซังขึ้น ก็สืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องการบวงสรวงแม่โพสพโดยเชื่อว่าถ้าจัดทำพิธีนี้แล้วจะทำให้ข้าวในนาปีต่อไปงอกงามให้ผลผลิตสูง เพราะชาวนารู้คุณเจ้าที่นาและแม่โพสพ ช่วงเวลาที่จัดพิธีกรรมนี้จะทำกันในเดือน 6 สำหรับที่อำเภอสาบยุรีจะทำในวันจันทร์ใดวันจันทร์หนึ่งของเดือน โดยเลือกทำในวันคี่ จะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ เช่น วัน 1 ค่ำ 3 ค่ำ 5 ค่ำ เป็นต้น จะเป็นวันไหนแล้วแต่ชาวบ้านจะตกลงกันและจะทำพร้อมกัน ส่วนที่อำเภอตากใบแต่ละหมู่บ้านอาจจะทำไม่พร้อมกัน ขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละหมู่บ้านเป็นสำคัญ เมื่อถึงวันพิธีชาวนาจะนำซังข้าวซึ่งเก็บจากนาบั้ง (กะบั้ง) หลังสุด 2-3 ต้น พร้อมด้วยข้าวเหนียวข้าวเจ้า แกงเป็ดแกงไก่ (อาจใช้ไข่เป็ดหรือไข่ไก่แทนก็ได้) ปลาหมี่หุ้มหาง อย่างละพอประมาณไปยังที่ประกอบพิธี นอกจากนั้นจะต้องจัดสำรับเพื่อนำไปถวายพระด้วย พิธีจะเริ่มด้วยหมอไสยศาสตร์เอาซังข้าวจากของทุกคนมารวมกัน แล้วแบ่งซังออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งทำเป็นหุ่นผู้ชาย อีกส่วนหนึ่งเป็นหุ่นผู้หญิงให้มีหัว คอ ลำตัว แขน และขา หุ่นผู้หญิงที่ทำจากซังนี้จะต้องมีการแต่งกายให้ด้วย คือต้องนุ่งผ้าถุงและสวมเสื้อ ทำผมในลักษณะเกล้ามวย มีไม้กลัดและต้องทัดดอกไม้ตรงส่วนที่สมมติให้เป็นหูด้วย ส่วนหุ่นผู้ชายอาจจะแต่งตัวหรือไม่ก็ได้ เรียกหุ่นคนที่ทำขึ้นจากซังนี้ว่า “ซุมพุก” เมื่อทำซุมพุกเสร็จแล้ว ผู้ที่มาร่วมพิธีก็จะช่วยกันจัดสร้างศาลเพียงตาขึ้น เพื่อใช้เป็นที่ตั้งเครื่องเซ่นสรวงที่เตรียมมาที่ศาลเพียงตาจะต้องวางดอกมะพร้าวและมะพร้าวอ่อน 1 ผล น้ำ และมีภาชนะที่จะใส่สิ่งของอื่น ๆ ที่จะใช้เซ่นสรวงเจ้าที่นาและแม่โพสพ เมื่อทำศาลเพียงตาเสร็จแล้วก็จะจัดการปูเสื่อ จัดเชียนหมาก หมอนสำหรับหนุน รูปเทียน และสำรับกับข้าวมาตั้งบนเสื่อนั้น จากนั้นก็เอาซุมพุกที่จัดทำไว้แล้วมาจัดให้นั่งคู่กันบนเสื่อ รูปผู้หญิงนั่งด้านซ้าย รูปผู้ชายนั่งด้านขวา เพื่อจะทำพิธีแต่งงานและทำขวัญให้กับซุมพุก ในช่วงนี้ชาวนาที่เข้าร่วมพิธีทั้งหมดจะนั่งล้อมซุมพุก แล้วจุดธูปเทียนบูชาพระ จากนั้นจึงประกาศอัญเชิญเจ้าที่นา อันได้แก่ “ตากระบุตร ยายกระบุตร ตาสีรด ยายพุทโธ” ให้มารับเครื่องเซ่น แล้วจึงโรยข้าวสารและดอกไม้ให้ซุมพุก ช่วงนี้ชาวนาที่มาร่วมพิธีจะเดินเทียน โบกควันให้ซุมพุกไปรอบ ๆ วงจนครบ 3 รอบ แล้วจึงช่วยกันป้อนข้าว

และน้ำให้ชุมพุก โดยใส่ลงไปทางช่องตรงลำคอ ชุมพุก ซึ่งเจาะเตรียมไว้ก่อนแล้ว เมื่อเสร็จแล้วจึงนำอาหารที่เหลือไปใส่ภาชนะวางไว้บนศาลเพียงตาแล้วกลับมานั่งรอบ ๆ ชุมพุกอีกครั้ง จากนั้นประกาศถึงเจ้าที่นาและแม่โพสพในทำนองว่า ขอให้การทำงานในปีต่อไปจงได้ผลดี ต้นข้าวงอกงาม และให้ผลผลิตสูงอย่าให้ข้าวในนาต้องเสียต้องลืมนับเป็นเสร็จพิธีแต่งงานให้ชุมพุกเมื่อเสร็จจากพิธีแต่งงานชุมพุกแล้วก็จะจัดการอาบน้ำทาแป้งและประพรมน้ำหอมอบร่ำให้แก่ชุมพุก แล้วช่วยกันหามชุมพุกไปริมป่าใกล้ ๆ ท้องนาที่ทำพิธี (ปกตินาที่ใช้เป็นสถานที่ทำพิธีมักอยู่ใกล้ ๆ วัด) ช่วยกันตัดเชือกที่มัดขึ้นเป็นตัวชุมพุกให้ขาดเพื่อทำลายชุมพุก แล้วโยนซึ่งที่สร้างเป็นตัวชุมพุกนั้นขึ้นสู่ท้องฟ้าเป็นอันเสร็จพิธีลาซัง (สถาพร ศรีสังข์ และศรีน มณีโชติ, 2542, หน้า 6806-6807)

3.3 พิธีเซ่นไหว้ผีตายาย ผีตายายเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษซึ่งไม่ยอมไปผุดไปเกิด เพราะยังมีความรักความห่วงใยคอยพิทักษ์รักษาลูกหลานทุกคนในวงศ์เครือญาติ ผีตายายจะให้คุณมากกว่าให้โทษ โดยมีลูกหลานที่เป็นผู้อาวุโสในวงศ์เครือญาติทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างลูกหลานกับผีตายาย โดยลูกหลานที่เป็นผู้อาวุโสจะทำหิ้งหรือसानกระสอบใบเล็ก ๆ ให้ตายายอาศัยอยู่ นอกจากนี้ผีตายายอาจจะเลือกที่จะไปอยู่บ้านลูกหลานคนใดก็ได้ตามที่ผีตายายพอใจ และเลือกที่จะอาศัยอยู่โดยไม่จำเป็นต้องเป็นลูกหลานที่เป็นผู้อาวุโสสูงสุดในวงศ์เครือญาติเสมอไป หรืออาจจะอยู่ประจำทั้งสองแห่งก็ได้ โดยผีตายายจะกระทำให้เกิดการเจ็บป่วย เมื่อเกิดการเจ็บป่วยลูกหลานจะให้ม้าทรงมาทรงตายาย ตายายก็จะบอกให้ทราบว่าตายายอยากจะไปอยู่กับผู้ที่ตายายทำให้เจ็บป่วย เมื่อผู้ที่เจ็บป่วยตกลงที่จะให้ตายายไปอยู่ด้วยก็จะหายจากการเจ็บป่วย โดยลูกหลานผู้นั้นจะต้องทำหิ้ง หรือसानกระสอบใบเล็ก ๆ ให้ผีตายายอยู่อาศัยเช่นกัน ในหิ้งหรือกระสอบใบเล็ก ๆ จะใส่เครื่องบูชาจำพวก หมาก พลู ฐูป เทียน และมักจะแขวนไว้ในระดับสูงเหนือหัวนอนทางด้านทิศเหนือ

พิธีเซ่นไหว้ผีตายาย จะประกอบพิธีกรรมขึ้นในโอกาสที่มีแขกใหม่ สะใภ้ใหม่ มีบุตรธิดาคนใหม่ หรือมีงานมงคลต่าง ๆ ลูกหลานจะต้องทำเครื่องคาวหวานที่ผีตายายชอบ แล้วตั้งเครื่องสังเวยก็จะมีแต่ลาภผล แต่ถ้าไม่นึกถึงเอ่ยถึงก็อาจถูกผีตายายทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย ผีตายายจะไม่มีพิธีกรรมลงโรง (การเซ่นสรวงโดยมีการสร้างปะรำพิธี) มีแต่เฉพาะการเซ่นไหว้ ดังมีรายละเอียดดังนี้

3.3.1 การเซ่นไหว้ผีตายายในพิธีการเกิด ในสมัยอดีตการคลอดบุตรจะคลอดกับหมอดำแย โดยเมื่อหญิงมีครรภ์เริ่มเจ็บท้องใกล้คลอดหมอดำแยจะทำพิธีตั้งราด ซึ่งก็คือการทำพิธีบูชาครู โดยใช้สิ่งของและเงินเป็นเครื่องบูชา เพื่อเชิญผีตายายของผู้ที่จะคลอด ของหมอดำแยและของสามีของผู้ที่จะคลอด ให้มาช่วยอำนวยความสะดวกให้การคลอดเป็นไปด้วยดี

การตั้งราด (พิธีบูชาครู) ในการคลอดโดยปกติจะมีจำนวน 3 ราด คือ

1. ราดของพ่อ จำนวน 1 ราด
2. ราดของแม่ จำนวน 1 ราด

3. รางของหมอดำแย จำนวน 1 ราง

ภาชนะสำหรับใส่รางและเครื่องบูชาที่บรรจุในราง มีดังต่อไปนี้ คือ

1. รางของพ่อ จำนวน 1 ราง

2. รางของแม่ จำนวน 1 ราง

3. รางของหมอดำแย จำนวน 1 ราง

ภาชนะสำหรับใส่รางและเครื่องบูชาที่บรรจุใส่ในราง มีดังต่อไปนี้

1. กระสอบใบเล็ก ๆ เส้นผ่าศูนย์กลางของปากกระสอบประมาณ 3-4 นิ้ว ทรงเตี้ย สูงประมาณ 3-4 นิ้ว สานด้วยใบเตยจักเป็นดอกเล็ก ๆ แล้วตากแดดให้แห้ง กระสอบนี้จะใช้สำหรับใส่เครื่องบูชาของรางทั้งสาม

2. ด้ายดิบ ใส่ลงในราง รางละ 3 นิ้ว ด้ายเหล่านี้จะคดขดกันเป็นปมไม่ได้ เพราะถ้านั้นเชื่อว่าจะทำให้คลอดยาก

3. หมาก ใส่ลงในราง รางละ 3 คำ

4. พลุ ใส่ลงในราง รางละ 3 คำ

5. ข้าวสาร ใส่ลงในราง รางละ 1 ชัน 1 ป้อย (ป้อย คือภาชนะที่ใช้เป็นเครื่องตวงข้าวสาร ทำจากกะลามะพร้าวซีกผู้) 1 กำ และ 1 หยิบ

6. เงินเหรียญ ใส่ในราง รางละ 1 เหรียญ

7. เทียนไข ใส่ลงในราง รางละ 1 เล่ม

เมื่อเตรียมเครื่องบูชาและบรรจุเครื่องบูชาลงในรางแล้ว หมอดำแยจะเริ่มทำพิธีเชิญตายายเพื่อให้มารับรู้และช่วยอำนวยความสะดวกให้การคลอดเป็นไปด้วยดี โดยเอารางทั้งหมดมาวางไว้ที่หัวนอนของผู้ที่จะนอนคลอด และจุดเทียนที่รางทั้งหมดแล้วอัญเชิญตายาย โดยออกซื้อตายายทุกคนที่นับถือ ดังนี้

“วันนี้เป็นวันดี ได้ตั้งรางเพื่อเชิญแม่เฒ่า พ่อเฒ่า พ่อหมอและพ่อครูมากินหมากกินพลูและรับเครื่องบูชาทั้งหลายที่เตรียมมานี้แล้วช่วยกันให้พร คຸ້ມภຸ້ຍ และระวังรักษาในการคลอดให้เป็นไปด้วยความปลอดภัยทั้งแม่ทั้งลูก”

ในวันออกไฟหมอดำแยจะทำพิธีบัตราง คือ พิธีที่จะนำเครื่องบูชาที่ตั้งรางออกไปโดยต้องบอกกล่าวให้ตายายของหมอดำแยและของพ่อแม่เด็กทราบด้วย

ในปัจจุบันการคลอดบุตรจะคลอดที่โรงพยาบาล ดังนั้นพิธีตั้งรางในขณะที่หญิงมีครรภ์เจ็บท้องใกล้คลอดจะไม่มีให้เห็น ส่วนใหญ่เมื่อมีเด็กเกิดมาใหม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ของเด็กที่เกิดจะตั้งเครื่องเซ่นบูชาบอกกล่าวให้ผีตายายรับทราบ ในการบอกกล่าวจะทำหลังจากเด็กคลอดได้ประมาณ 7-15 วัน

3.1.2 การเซ่นไหว้ผีตายายในพิธีแต่งงาน จะประกอบพิธีขึ้นเมื่อเจ้าบ่าวขึ้นบนบ้านเจ้าสาวแล้ว เจ้าบ่าวก็จะกราบพระ กราบเครื่องขันหมาก เสร็จแล้วจึงไหว้ผีตายาย วิธีการไหว้

1. ให้ปูเสื่อหน้าห้องตายายผืนหนึ่งและปูผ้าขาวทับ มีหมอนวางไว้ 1 ใบ
2. นำเครื่องเซ่นประกอบด้วย ไก่ต้ม ขนม ผลไม้ เหล้า ไม่จำกัดจำนวน
3. เจ้าบ่าวจัดรูปเทียนบูชาปักไว้ที่เครื่องเซ่นไหว้ จากนั้นพ่อแม่เจ้าสาวจะบอกกล่าวให้ผีตายายทราบว่า ใครจะมาแต่งงานกับลูกสาว บอกให้ทราบเพื่ออย่าให้โทษแต่อย่างใด
4. เจ้าบ่าววางหมากพลูลงบนหมอนแล้วก็นั่งกราบ 1 ครั้ง
5. ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวจะกวาดหมากพลุนั้นออกไป เจ้าบ่าววางหมากพลูลงบนหมอนครั้งที่ 2 และครั้งที่ 3 แล้วก็นั่งกราบ ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวจะกวาดหมากพลุนั้นออกไปอีกเช่นกัน เป็นเสร็จพิธีเซ่นไหว้ผีตายาย (ผลิพันธุ์ พวงซ้อ, 2538, หน้า 110-116)

4. ภาคกลาง

4.1 พิธีกรรมไหว้แม่ย่านางเรือ ประเพณีไหว้แม่ย่านางเรือ เป็นความเชื่อของชาวประมงทั่วไป ด้วยชาวประมงเชื่อว่า เรือประมงทุกลำมีแม่ย่านางเรือประทับอยู่ การบวงสรวงเซ่นไหว้แม่ย่านางเรือจะทำเมื่อชาวประมงจะออกเรือเพื่อจับปลาทุกครั้ง หรือออกเรือจับปลาทุกน้ำ (การนับน้ำจะเริ่มนับตั้งแต่ แรม 3 ค่ำ ขึ้น 11 ค่ำ เรียกว่า 1 น้ำ) เพื่อให้แม่ย่านางเรือปกป้องคุ้มครองมิให้เกิดอันตรายและให้มีสวัสดิมงคลต่อการประกอบอาชีพ อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีไหว้หรือบวงสรวงแม่ย่านางเรือที่สมุทรสาคร ได้แก่ ขนมจันอับ เป็ด ปลาหมึกแห้ง เนื้อหมูสามชั้น ข้าว ผลไม้ 3 อย่าง ผ้าสามสี กระดาษเงิน กระดาษทอง รูป 1 กำ ดอกไม้ 1 กำ น้ำ 1 ขัน กิ่งทับทิม 1 กำ การประกอบพิธีจะทำโดยเจ้าของเรือจะนำขนมจันอับ เป็ด ปลาหมึกแห้ง เนื้อหมูสามชั้น ข้าว ผลไม้ ผ้าสามสี กระดาษเงิน กระดาษทอง ดอกไม้ น้ำ กิ่งทับทิม ใส่ในถาด นำถาดไปวางที่โชนเรือ ต่อจากนั้นจัดรูปแล้วกล่าวคำอัญเชิญแม่ย่านางเรือมารับเครื่องเซ่นไหว้ และขอพรให้คุ้มครองปกป้องรักษาให้เกิดอันตรายและให้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ เสร็จแล้วนำผ้าสามสี ดอกไม้ รูปไปผูกที่โชนเรือ เเผกระดาษเงิน กระดาษทอง จุดประทัด ประพรมน้ำจากขันด้วยกิ่งทับทิมจนทั่วลำเรือ ต่อจากนั้นจึงเริ่มออกเรือ โชนเรื่อนับว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุดของเรือชาวประมง เชื่อว่าโชนเรือเป็นที่ประทับของแม่ย่านางเรือ และเป็นเสาเอกของเรือ จึงให้ความเคารพกราบไหว้และห้ามมิให้ผู้ใดเตะ เหยียบ นั่ง ยืน ข้าม หรือกระทำการใด ๆ อันเป็นที่ลบลู่ต่อโชนเรือ เพราะเชื่อว่าถ้ามีผู้ลบลู่โชนเรือ แล้วจะนำความเดือดร้อนและความอัปโชคมาสู่เจ้าของเรือและลูกเรือ (รัตน บำรุงญาติ, 2542, หน้า 7277-7279)

4.2 ประเพณีกองข้าวบวงสรวง ประเพณีกองข้าวบวงสรวง เป็นประเพณีที่ชาวจังหวัดชลบุรี ปฏิบัติสืบทอดกันมาในเทศกาลตรุษสงกรานต์ เพื่อบวงสรวงดวงวิญญาณทั้งหลาย และเสริมสร้างเสถียรภาพทางจิตใจ มีความเชื่อสืบต่อกันมาว่า เมื่อกระทำพิธีแล้วจะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข

สร้างความสัมพันธ์ในชุมชนให้เป็นปึกแผ่น ให้ทุกคนรักและผูกพันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเป็นการพบปะกันเพื่อความสุขสนุกรสนและกลับไปอย่างมีความสุข โดยกำหนดการบวงสรวงสังเวย ในพิธีเอาวันที่ 19-21 เมษายนของทุกปี เป็นวันจัดงาน สถานที่จัดงานกำหนดเอาบริเวณทางสามแพร่ง คือ บริเวณเกาะลอย บริเวณแหลมฟานและสามแยกเทศบาลตำบลศรีราชา โดยวันที่มีพิธีกองข้าว บวงสรวง จะเป็นวันที่ 21 เมษายน พิธีจะเริ่มเวลาประมาณ 17.00 น. ชาวบ้านจะนำข้าว อาหาร ที่เตรียมไว้ไปตั้งสถานที่นัดหมาย ซึ่งเป็นบริเวณที่ว่าง จัดที่นั่ง ปูเสื่อ นำอาหารคาวหวาน เครื่องดื่ม พร้อมรูปเทียน มีผู้นำทำพิธีขออาหารจากชาวบ้านมาใส่กระทงที่เตรียมไว้ จุดธูปเทียนพร้อมกันรวมไป ปักไม้ไผ่กระทง แล้วร้องเชิญผีสงเทวดาทั้งหลาย ให้มารับเครื่องสังเวย และอำนวยการให้ผู้มีศรัทธา นำอาหารมาเช่นสังเวยอยู่เย็นเป็นสุข ทำมาค้าขายคล่องได้กำไรงาม ถ้าปลูกพืชก็ขอให้ได้เก็บเกี่ยว มาก ๆ ออกทะเลหาปลาก็ขอให้จับปลาได้มาก ๆ ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง เมื่อธูปหมดดอก ชาวบ้านจะล้อมวงรับประทานอาหารในสำรับ ร่วมกันร้องรำทำเพลงสนุกรสน ก่อนแยกย้ายกันกลับบ้าน อาหารที่เหลืออยู่ให้ทิ้งไว้ให้ทานแก่สัตว์โดยไม่นำกลับบ้านโดยเด็ดขาด (วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, 2542, หน้า 204-205)

4.3 บวงสรวงพ่อพันท้ายนรสิงห์ เป็นพิธีกรรมของชาวจังหวัดสมุทรสาคร ที่รำลึกถึง พันท้ายนรสิงห์ ซึ่งเป็นวีรบุรุษแห่งความซื่อสัตย์และรักษาไว้ซึ่งกฎหมายเทียรบาล ขั้นตอนในการประกอบ พิธีกรรมบวงสรวงพ่อพันท้ายนรสิงห์ จะเริ่มในวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 3 เวลา 08.00 น. ชาวบ้านจะช่วยกัน ตั้งศาลเพียงตาขึ้นบริเวณด้านหน้าศาลพันท้ายนรสิงห์ โดยศาลเพียงตาอยู่ด้านทิศตะวันออก แล้วช่วยกัน เตรียมอุปกรณ์ ได้แก่ กระดาษเงิน กระดาษทอง หัวหมู 2 หัว เป็ด 2 ตัว ไก่ 2 ตัว ขนมห่มแดง ขนมห่มขาว ขนมห่มกล้วย ขนมห่มเป็ดยักษ์ใหญ่ ผลไม้ 9 ชนิด ชนิดใดก็ได้ แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ มะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำว้า (ผลไม้ที่ห้ามใช้ในพิธีคือ มังคุด ละมุด เนื่องจากชื่อไม่เป็นมงคล) หมาก 5 คำ ยาจิต 1 กำ พลุ 5 จีบ น้ำ 1 ชัน บายศรีปากชาม 1 คู่ เวลา 09.19 น. พราหมณ์นั่งชาวหม่นขาว เป็นผู้นำพิธีบวงสรวง โดยนำผ้าขาวปูบนศาลเพียงตา นำอุปกรณ์ทั้งหมดวางลงบนผ้าขาว จุดธูป 3 ดอก ท่องนะโม 3 จบ บูชาพระรัตนตรัย เสร็จแล้วจุดธูป 36 ดอก บูชาเทวดาและพันท้ายนรสิงห์ เพื่อขออนุญาตทำพิธีเช่น สังเวยบูชา เวลา 17.00 น. ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 9 รูป สวดมนต์เย็น ในวันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 3 เวลา 07.00 น. ชาวบ้านจะถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์จำนวน 9 รูป หลังจากนั้นจะนำของ ที่เข้าพิธีบวงสรวงแจกจ่ายกันไปรับประทาน หรือนำไปบูชา โดยเชื่อว่าจะมีโชคและโรคภัยไม่เบียดเบียน (ปิ่นวัฒน์ ผ่องจิต, 2560, สื่อออนไลน์)

จากข้อมูลเรื่องการบวงสรวงของกลุ่มชนต่าง ๆ สรุปได้ว่า การบวงสรวงในแต่ละภาคของไทย มีหลักการที่คล้ายคลึงกัน คือ มีเครื่องบวงสรวง เครื่องบูชา หรือเครื่องสังเวย และมีการประกอบ พิธีกรรมโดยใช้บทสวดที่ต่อการสื่อสารอันอ่อนน้อมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ท่านเหล่านั้นได้รับรู้ถึง จุดประสงค์ของการจัดพิธีกรรม ซึ่งจากการที่ได้ทบทวนวรรณกรรมข้างต้นการประกอบพิธีกรรม

บวงสรวงทุกภาคของไทยล้วนมีจุดประสงค์เป็นไปในทิศทางเดียวกันคือต้องการแสดงความเคารพนับถือ และทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นมีความพึงพอใจ โดยเชื่อว่าเมื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือพึงพอใจ ก็จะช่วยดลบันดาลให้ตนเองและครอบครัว บ้านเมืองมีความสงบสุขมีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป ดังนั้น ถึงแม้ว่าการประกอบพิธีกรรมในแต่ละท้องถิ่นอาจมีความเหมือนและแตกต่างกันบ้างหรือมีชื่อเรียก ที่แตกต่างกันไป มีการปรับเปลี่ยนประยุกต์ให้เข้ากับวัฒนธรรมและความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น แต่พิธีกรรมการบวงสรวงนั้นมีจุดประสงค์เดียวกันดังที่กล่าวมา

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ “ท้าวจตุโลกบาล”

ท้าวจตุโลกบาล หรือ จตุโลกบาล พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556, หน้า 311) อธิบายว่า จตุโลกบาล หมายถึง ท้าวมหาราชหัวหน้าเทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช มีหน้าที่รักษาโลกในทิศทั้ง 4 เรียกว่า ท้าวจตุโลกบาล คือ “เทวดาผู้เป็นใหญ่แห่งทิศ” เป็นกลุ่มเทวดาที่มีความสัมพันธ์กับทิศและโครงสร้างจักรวาล ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับเทวดากลุ่มดังกล่าวได้ปรากฏอยู่ในความเชื่อทั้งศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้รวบรวมข้อมูลความรู้เกี่ยวกับ ท้าวจตุโลกบาลเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อไป

1. ท้าวจตุโลกบาลในศาสนาพราหมณ์

ศาสนาพราหมณ์นั้น คนอินเดียสมัยก่อนตั้งชื่อทิศใหญ่ทั้ง 4 ทิศตามแขนซ้ายขวา ข้างหน้าและข้างหลัง โดยถือทิศตะวันออกเป็นทิศเบื้องต้น ถ้าอยากจะทราบก็ให้ยื่นหันหน้าไปทางทิศ ที่ดวงตะวันขึ้น ทางที่ดวงตะวันขึ้นนี้เรียกว่า ปุรติมทิศหรือปุริมทิศ แปลว่าทิศตั้งอยู่เบื้องหน้า ไทยนำมาใช้ตามสันสกฤตว่า ทิศบูรพา แปลว่าทิศเบื้องหน้า หมายถึง ทิศตะวันออก ทิศที่อยู่เบื้องหลัง เรียกว่า ปศุจิมทิศ แปลว่าทิศตั้งอยู่ข้างหลัง ไทยนำมาใช้ตามสันสกฤตว่า ประจิม (ปรัจิม) หมายถึง ทิศตะวันตก ทิศที่อยู่ข้างแขนซ้ายเรียกว่า อุตตรทิศ แปลว่าทิศเบื้องซ้าย ไทยนำมาใช้เป็นอุดร หมายถึง ทิศเหนือ และทิศที่ตั้งอยู่ทางแขนขวา เรียกทกขินทิศ ไทยนำมาใช้เป็นทักษิณ หมายความว่า ทิศใต้ (อนนต์ ศรีศักดิ์ดา 2550, หน้า 74-75) มีรายละเอียดดังนี้

1.1 เทวดาประจำทิศบูรพา (ตะวันออก) คือ พระอินทร์ ผู้ที่จะได้เป็นพระอินทร์ ตามตำราทางไสยศาสตร์กล่าวว่า จะต้องเป็นผู้ที่ได้เคยทำพิธีอัศวเมธ (การฆ่าม้าบูชาโย) ถึง 100 ครั้ง ผลของอาณิสสจึงจะส่งให้เป็นพระอินทร์ได้ พระองค์ถือกำเนิดเป็นโอรสของพระกัศยปเทพบิดร และพระอิตถีเป็นมารดา ในยุคไตรเพทกล่าวว่าพระอินทร์มีลักษณะรูปร่างกำยำ มี 4 กร ผม เครา และเล็บสีทอง มีตาหัวตัว ผิวกายเป็นสีแสด หรือสีทอง แต่ในชั้นหลัง ๆ ว่า สีนวล สามารถเปลี่ยนรูปร่างต่าง ๆ ได้ตามใจนึก พระอินทร์มีหน้าที่ปกครองสวรรค์และอภิมหาโลกโลกมนุษย์ เป็นราชาธิบดี คือ เป็นผู้ปกครองเหล่าท้าวจตุมาหาราชิกา (ท้าวจตุโลกบาล ทั้ง 4) และเป็นเจ้าแห่งพายุฝนและสายฟ้า มีอำนาจมากล้นสามารถรับรู้ถึงภัยอันตราย ความสิ้นหวัง และความเจ็บปวดได้ เมื่อทรงนั่งบัลลังก์เทพ

ของพระองค์ เมื่อบัลลังก์ร้อนดั่งไฟนรกหรือเย็นดั่งยอดเขาหิมาลัย พระองค์จะรับรู้ถึงปัญหาของผู้ติดตามและมุ่งตรงไปช่วยเหลือทันที

1.2 เทวดาประจำทิศปรัศจิม (ตะวันตก) คือ พระวรุณ (พินฺ) ในไตรเพทกล่าวว่าเป็นโอรสของนางทิตีเทพมารดา กับพระกัศยปเทพบิดร มีนามเต็มว่า พระวรุณาทิตย เป็นพระเชษฐาองค์แรกในพวกอาทิตยทั้ง 8 แต่ในมหาภารตะว่า พระวรุณเป็นโอรสพระฤๅษีกรรมพรหมบุตร และในรามเกียรติ์ว่าเป็นบิดา สุรเสน นายทหารของพระราม พระวรุณ มีรูปลักษณะอันงดงาม มี 4 กร (บางแห่งว่า 6 กร) หัตถ์ขวาลือโลก (ร่มที่ถูกน้ำไม่เปียกลักษณะคล้ายเศียรนาคร) หัตถ์ซ้ายถือบาตร คือ บ่วง มีผิวกายอันขาวผ่อง ส่วนพาหนะนั้นเป็นมังกร หรือจระเข้ มีเมืองที่อยู่ชื่อ วสุธา หรือสุขา และมักสถิตบนบุษบปคีรี พระวรุณ มีหน้าที่เป็นโลกบาลปรัศจิมทิศ (ทิศตะวันตก) ตามพระเวทว่าเป็นเจ้าฟ้าอยู่ทั่วไป มีมเหศวรศักดิ์ยิ่งเทพเจ้าอื่น ๆ นับว่าเป็นผู้สร้างและบำรุงทั้งเทวโลกและมนุษย์โลก พระองค์เกลียดความเท็จ แต่เปี่ยมด้วยเมตตากรุณา ฉะนั้น ใครกล่าวเท็จหรือเสียสัญญา พระองค์จะใช้วรุณบาตรล่อไปลงทัณฑ์หรือบันดาลให้มีอาการป่วยไข้ เป็นต้น ถ้าใครอยู่ในสัจย์หรือรู้สึกเกรงต่อบาปแล้ว พระองค์ก็ยอมบำเหน็จให้มีความสุขสวัสดิ์และช่วยให้พ้นมฤตยูในบางคราว ในพระเวทกล่าวว่า พระวรุณมิได้เป็นใหญ่เฉพาะในการน้ำอย่างเดียว คือ เป็นเทพเจ้าแห่งทะเลและอากาศอีกด้วย

1.3 เทวดาประจำทิศอุดร (เหนือ) คือ ท้าวกุเวร (เวสสุวัณ) ในรามเกียรติ์เรียกว่า ท้าวกุเปริน หรือที่รู้จักกันในนามท้าวเวสสุวัณ ภาษาสันสกฤตเรียก ไวศรวณ ภาษามคธ เรียก เวสสวณ โณ ในไตรเพทว่า เป็นอธิบดีของพวกอสูรและรากษสตลอดจนพวกภูตผี ท้าวกุเวรนี้ เป็นยักษ์ที่ดำรงอยู่ในสัจธรรม เป็นโอรสพระวิศรวัสมีกับนางอิททวิทา แต่ในมหาภารตะว่า เป็นโอรสของพระปลัสตย์ ซึ่งเป็นบิดาของพระวิศรวัสอีกชั้นหนึ่ง มีเรื่องเล่าว่า ท้าวกุเวรไปไฟใจกับท้าวพรหมา บิดาโกรธจึงได้แบ่งภาคมาเป็นพระวิศรวัส เพราะเหตุที่วิศรวัสได้เกิดแต่ปลัสตย์ จึงได้นามอีกว่าเปาลัสตย์ม ซึ่งในรามเกียรติ์ของไทยเรียกว่า ลัสเตียน แล้วท้าวลัสเตียนจึงมาได้กับนางนิษาบุตรท้าวสุมาลีรากษสเป็นชายา เกิดโอรสด้วยกันคือ ราพนาสูร (ทศกัณฐ์) กุมภกรรณ วิภิชณ์ (พิเภก) และนางศุรปนา เหตุนี้ท้าวกุเวรกับพวกทศกัณฐ์ จึงนับว่าเป็นลูกร่วมบิดาเดียวกัน ท้าวกุเวรได้รับพรจากพระพรหมให้เป็นอมฤต (ไม่ตาย) และเป็นโลกบาลรักษาทิศอุดร (เหนือ) ท้าวกุเวรนี้ มีนามที่เรียกกันอยู่หลายอย่าง เช่น เรียกว่า ธนบดี (เป็นใหญ่ในทรัพย์), ธนศวร (เจ้าเก่งทรัพย์), อิจฉาวสุ (มั่งมีได้ตามใจ), ยักษราช (ขุนแห่งยักษ์), มยุราช (ขุนแห่งกนิษฐ), รากษเสนทร์ (เป็นใหญ่ในพวกรากษส), เปาลัสตย์ (ลูกปลัสตย์) เป็นต้น รูปของท้าวกุเวร เป็นรูปคนมีกายพิการถือคทา หน้าเป็นยักษ์ มีขา 3 ขา มี 4 กร บางแห่งว่าขาพิการ มีฟัน 8 ซี่ สีกายขาว มีอภรณ์ทรงมงกุฎอย่างงาม นั่งบนบุษบก และมีม้าสีขาวเป็นพาหนะ มเหสีชื่อจารวิ หรือฤทธิ (บุตรมยุราสูร) มีโอรส 2 องค์ชื่อมณีศรีพรหรือวรรณกวี และนลกพร หรือมยุราช กับมิดิตา 1 องค์ ชื่อ มินากษี (ตาปลา) ในรามเกียรติ์ว่า ท้าวเวสสุวัณเป็นบิดา คันธมาทนต์

นายทหารของพระราม มีสวนชื่อ เจตรรถ หรือมนธรร และมิบุษบกเมื่อขึ้นขี่แล้วก็ลอยไปได้ตามปรารถนา รถทรงคันนี้ได้ถูกทศกัณฐ์น้องชายแย่งเอาไปไว้ในนครลงกา

1.4 เทวดาประจำทิศทักษิณ (ใต้) คือ พระยม ถือกันว่าเป็นเทพเจ้าแห่งความตาย มีนามเรียกเป็นอันมาก เช่น ยมราช หรือ ยมเทพ หรือ ธรรมราช บางทีเรียกว่า พระกาฬ หรือตามภาษามคธ เรียกว่า ท้าวมัจจุราช ในพระเวทออกนามพระยกว่า “สัคมโน ชนนานาม” แปลว่า ผู้รวบรวมคน และว่าเป็นใหญ่เหนือปิตุทั้งหลาย (คือต้นโคตรแห่งคนที่ล่วงลับไปแล้ว) ในตำราไสยศาสตร์ว่า พระยมนั้นเป็นมนุษย์คนแรกในมนุษย์ยุคที่ 7 เป็นพี่ชายมโนวงศ์ที่ 7 เป็นโอรสพระไววัส (พระอาทิตย์) กับนางสร้อยยุ พระยมมีชายา 13 นาง เป็นธิดาพระทักษปะชบาดี และพระยมยังเคยมีบุตรอันเกิดแต่นางกุนตี มเหสีท้าวปาณฑุ อีกองค์หนึ่งชื่อ ยุธิษฐิธร และมีกนิษฐภคินีชื่อว่า ยมิ ลักษณะของพระยมนั้น ตามคัมภีร์มหาภารตะว่า รูปร่างใหญ่โต หน้าตาชั่วร้าย สีกายเลื่อมประภัสสร ใสอย่างแก้ว หรือนัยหนึ่งว่า สีเขียว นัยนันทาวว ทรงมงกุฏ นุ่งห่มสีแดงเลือด มี 4 กรมือถือบ่วง เรียก ยมบาศ และถือไม้ชื่อ ยมทัณฑ์ วิมานทองแดงและเหล็ก มีมโหรีสาเป็นพาหนะ หน้าที่สำคัญของพระยม เป็นโลกบาลทิศทักษิณ (ใต้) และมีหน้าที่เป็นตุลาการของเปตชน และวินิจฉัยความดีความชั่วแห่งมนุษย์โลกที่ล่วงลับไป ถ้าความดีมีมากก็ส่งไปสวรรค์ ถ้าความชั่วมีมากก็ส่งไปนรก สำหรับการทรมานใช้บาปที่ตนกระทำให้ พระยมนี้ยืนยันว่าเดิมเป็นกษัตริย์ครองนครไวศาลี ในขณะที่ทำศึกอย่างฉกรรจ์ได้อิฐฐานขอเป็นจ้านรก การนั้นก็ปรารถนา แม่ทัพ 18 คน กับทหาร 80,000 คน ก็ตามไปเกิดในนรกด้วย แบ่งหน้าที่ต่าง ๆ กัน แต่พระยมยังมีกรรมตามสนองอันหนึ่งที่ได้กระทำไว้ คือในระยะเวลา 24 นาฬิกา จะมีปีศาจมากรอกน้ำทองแดงลงไปในปาก 3 ครั้งเสมอ ๆ ไป จนกว่าจะสิ้นกรรมจึงจะได้ไปบังเกิดเป็นท้าวสมันตราช พระยมนั้น มีที่อยู่เป็นเมืองใหญ่มาก ในตำราว่าด้วยนรกภูมิว่า อยู่ใต้แผ่นดินที่มนุษย์อาศัยอยู่ เรียกว่า ยมโลก คือ เมืองนรก มีเขตสำหรับทรมานสัตว์ที่ทำบาป มี 8 ชุม เรียงลำดับลงไปเป็นชั้น ๆ คือ สลึงขีปนรก กาลสูตรนรก สังฆาฏนรก โรฎพนรก มหาโรฎพนรก ดาปนรกมหาดาปนรก มหาอเวจินรก นอกจากนี้ยังมีชุมเล็ก ๆ น้อย ๆ อีกเป็นอันมาก อยู่ในความอำนวยการพระยมทั้งสิ้น (พระยาสังฆาภิรมย์ อุคตราชกัคดี, 2502, หน้า 18-33)

2. ท้าวจุลโลกบาลในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเชื่อว่ามิต้าวโลกบาลเพียง 4 องค์ คือ ประจำอยู่ในทิศทั้ง 4 เท่านั้น ซึ่งเรียกว่า ท้าวจุลุมหาราช หรือท้าวจาตุมหาราช มีความหมายว่า ท้าวมหาราชสี่องค์ อันประจำอยู่ในสวรรค์ชั้นต้นในสวรรค์หกชั้น สวรรค์ชั้นนี้เรียกว่า จาตุมหาราชิกา แปลว่า สวรรค์เป็นที่อยู่ของท้าวมหาราชทั้งสี่ ตั้งอยู่บนยอดเขาคุคนธรซึ่งเป็นเทือกเขาชั้นแรกในเทือกเขาทั้งเจ็ดชั้นที่เรียกว่า สัตตภัณฑ์ อันล้อมรอบเขาพระสุเมรุอยู่ โดยถือเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง โดยมีเทวดาดูแลรักษาในแต่ละทิศทั้ง 4 ทิศ ดังนี้

2.1 เทวตาประจำทิศบูรพา (ตะวันออก) คือ ท้าวธตรฐ (พระอินทร์) ธตรฐ แปลว่า ผู้รังเมือง หรือผู้มีแว่นแคว้นอันมั่นคง ในมหาสมยสูตรและภณยักร์กล่าวว่า มีหน้าที่รักษาโลกด้านทิศตะวันออก เป็นหัวหน้าคนธรรพ์ สถิตอยู่บนยอดเขาคุนธด้านทิศตะวันออกของเขาพระสุเมรุ มีรัศมีกายสีขาว สูง 2 คาวุต เท่ากับ 200 เส้น มีพระขรรค์เป็นอาวุธ มีช้างเป็นพาหนะ สวมอาภรณ์ผ้าทิพย์ยาว 40 ศอก กว้าง 20 ศอก มีบริวารแสนโกฏิถือหอกทอง โล่ทอง ท้าวธตรฐมีพระนครกว้าง 1,000 โยชน์ ยาว 1,000 โยชน์ มีทิพย์วิมานตั้งอยู่ในพระนครด้านทิศเหนือ วิมานมีบริเวณกว้าง 250 โยชน์ มีกำแพงทองล้อมรอบ มีเชิงเนิน ชุ่มประตุ หอรบ และเสาด้ายสวยงาม นอกพระนครมีสวนอุทยานและสระโบกขรณี ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ในระหว่างสวนและสระนั้นเป็นที่ตั้งแห่งวิมานของบรรดาเทพบุตรและเทพธิดาซึ่งเป็นบริวาร

2.2 เทวตาประจำทิศปรศิม (ตะวันตก) คือ ท้าววิรูปักษ์ มีหน้าที่ดูแลรักษาโลกทางทิศตะวันตก เป็นหัวหน้าเหล่านาค ซึ่งพวกนาคนี้มีฤทธิ์มาก พืชของนาคจะมีฤทธิ์กล้ำมาก สามารถตัดผิวคนได้ภายในพริบตาเหมือนกับคมดาบ ทำให้ถึงแก่ความตายได้ นอกจากนั้นพวกนาคยังสามารถเนรมิตตนได้ หากจะเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ โดยบางครั้งก็เป็นงู หรือบางครั้งก็แปลงร่างเป็นมาณพหนุ่ม เพื่อเที่ยวไปในป่าหรือสถานที่ต่าง ๆ ได้อย่างสุขสบาย ลักษณะของท้าววิรูปักษ์มีกายสีทอง สูง 2 คาวุต เท่ากับ 200 เส้น มีศรเป็นอาวุธ พาหนะเป็นม้ามังกร สวมมงกุฎประดับรูปนาค มีบริวารแสนโกฏิ ถือโล่ แก้วมณี และหอกทอง สถิตอยู่บนยอดเขาคุนธด้านทิศตะวันตกของเขาพระสุเมรุ มีวิมานกว้าง 250 โยชน์ มีกำแพงทองล้อมรอบ ภายนอกพระนครมีสวนอุทยานและสระโบกขรณี ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ในระหว่างสวนและสระเป็นที่ตั้งแห่งวิมานของบรรดาเทพบุตรและเทพธิดาซึ่งเป็นบริวาร

2.3 เทวตาประจำทิศอุดร (เหนือ) คือ ท้าวกุเวรหรือกุเปร มีหน้าที่ดูแลรักษาโลกทางทิศเหนือ เป็นอธิบดีปกครองพวกยักษ์ เหล่ายักษ์ก็มีหลายประเภท ตั้งแต่ ยักษ์บนโลกมนุษย์ ยักษ์ที่มีฤทธิ์น้อย จนถึงมีอำนาจมาก พระองค์ต้องคอยสำรวจตรวจตรา ความเรียบร้อยของยักษ์ เพื่อไม่ให้มาทำร้ายมนุษย์ และไม่ให้นำร้ายหรือรุกร้าเขตแดนของกันและกัน ถ้ายักษ์ตนไหนทำผิด ก็จะถูกลงโทษเหมือนในโลกมนุษย์ สถิตอยู่บนยอดเขาคุนธด้านทิศเหนือของเขาพระสุเมรุและได้ชื่อว่า เป็นเจ้าแห่งขุมทรัพย์ มีชื่อหลายชื่อ ได้แก่ ไวศรวณ เวสสุวัน และไพศรพน เป็นต้น ท้าวกุเวรนี้มีรัศมีกายสีเขียว สูง 2 คาวุต เท่ากับ 200 เส้น ในอรรถกถาอาฏานาฏิยสูตรกล่าวว่า ท้าวกุเวรครองอีสานราชธานี มีสระโบกขรณีใหญ่สระหนึ่งชื่อว่า ธรณี กว้าง 50 โยชน์ ในสระมีดอกบัวและสัตว์หลายชนิด ขอบสระมีมณฑปแก้วชื่อภคลาวดีกว้างใหญ่ 12 โยชน์ เป็นที่พักผ่อน มีเครื่องเสวยทิพย์ปดลุม มีดอกห้อยย้อยสวยงาม เป็นสโมสรสถานของเหล่ายักษ์บริวาร นอกจากนี้ยังมีนครอื่นอีก 10 นคร ท้าวกุเวรมียักษ์เสนapati 12 ตน ยักษ์รักษาพระนคร 12 ตน ยักษ์เฝ้าประตูนิเวศ 12 ตน และยักษ์ที่เป็นทาส 9 ตน

2.4 เทวดาประจำทิศทักษิณ (ใต้) คือ ท้าววิรุฬหก มีหน้าที่ดูแลรักษาโลกทางทิศใต้ พระองค์มีกำลังมาก มีฤทธิ์อานุภาพ มียศเป็นอันมาก พระองค์ทรงปกครองเทพบริวารทางด้านทิศใต้ และเป็นอธิบดีของพวกกุมภัณฑ์ซึ่งเป็นกายทิพย์พวกหนึ่ง มีรูปร่างแปลกพิกล คือ มีท้องใหญ่ มีอ้นตะเหมือนหม้อ ฉะนั้นจึงได้นามว่า กุมภัณฑ์ ซึ่งแปลว่า เหล่าสัตว์ที่มีอ้นตะเหมือนหม้อ และพวกครุฑ ซึ่งมีรูปร่างแปลกประหลาด คือมีตัวเป็นคน มีมือเหมือนคน แต่มีปากเหมือนนก นอกจากนี้ยังมีสัญลักษณ์พิเศษที่สังเกตได้ง่ายก็คือ มีร่างกายกำยำ และมีท่าทางน่าเกรงขาม อีกทั้งมีปีกและเท้าเหมือนนก เพราะฉะนั้น จึงได้นามว่า ครุฑ ลักษณะของท้าววิรุฬหกมีรัศมีกายสีแดงดังสีชาดหรรษ สูง 2 ศอกเท่า กับ 200 เส้น มีหอกทองเป็นอาวุธ มีม้าเป็นพาหนะ นุ่งห่มผ้าทิพย์ มีบริวารแสนโกฏิ ถือโล่เงิน หอกทอง สถิตอยู่บนยอดเขาขจรด้านทิศใต้ของเขาศรีสุเมรุ พระนครกว้าง 1,000 โยชน์ ยาว 1,000 โยชน์ (ประกอบ นิมมานเหมินท์, 2542, หน้า 1333-1335)

3. ท้าวจตุโลกบาลจีน

ท้าวจตุโลกบาลจีน หรือชื่อตำแหน่ง บ้างเรียกว่า ท้าวจตุมหาราชา หรือ ชื่อตำแหน่ง ในประเทศจีนตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 หรือ ท้าวจตุมหาราชา ทั้ง 4 เป็นมหาเทพผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา ชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า “เทพสี่ทิศ” หรือ “ท้าวทั้งสี่” เช่นเดียวกับท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ของพระพุทธศาสนาในไทย มีรายละเอียดดังนี้

1. โมห์ลีซิง โลกบาลประจำทิศตะวันออก คือ ท้าวธตรฐ ทรงมีพระพักตร์สีขาวย แสดงความดุร้าย มีพระมัสสุและพระเกศายาวแข็งดุจเส้นลวด ทรงถือห้วงหยกและหอกและทรงมีดาบวิเศษ “เมฆมน้ำเงิน” ซึ่งบนใบดาบมีจารึกคำว่า ดิน น้ำ ไฟ ลม เมื่อทรงพิโรธจะบันดาลให้เกิดหอกเป็นพัน ๆ เล่ม พุ่งไปในร่างของคนจนกลายเป็นผงไป ตามด้วยลมที่เป็นไฟที่เต็มไปด้วยรูปงูพิษสีทองเป็นหมื่น ๆ ตัว อยู่ในอากาศ หมอกควันจะปกคลุมไปทั่วพื้นและผู้คนจะถูกเผาไหม้หมด โมห์ลีซิงทรงเป็นเทพที่มีอาวุธที่สุดในเทพเจ้าประจำทิศทั้ง 4

2. โมห์ลีไห่ โลกบาลประจำทิศตะวันตก คือ ท้าววิรุฬปักข์ ทรงมีพระพักตร์เป็นสีน้ำเงิน ทรงถือพิณ 4 สาย เสียงของพิณจะทำให้โลกและสัตว์ถูกไฟเผาผลาญหมด

3. โมห์ลีฮึง โลกบาลประจำทิศใต้ คือ ท้าววิรุฬหก ทรงมีพระพักตร์เป็นสีแดง ทรงถือร่มซึ่งเรียกว่า ร่มแห่งความวุ่นวาย ซึ่งทำขึ้นจากไข่มุกที่เป็นสมบัติของภูตต่าง ๆ เมื่อยกขึ้นจักรวาลจะเต็มไปด้วยความมืด และเมื่อกางออกก็จะเกิดพายุฟ้าผ่าและแผ่นดินไหวอย่างน่าสะพรึงกลัว

4. โมห์ลีโซว โลกบาลประจำทิศเหนือ คือ ท้าวเวสสุวรรณ พระองค์ทรงมีพระพักตร์สีดำ ทรงถือแส้ 2 อัน และสรวายยามที่ทำด้วยหนังเสือดำ ทรงสร้างหนูขาวเป็นที่รู้จักในชื่อ “หั่วหูเตียว” เมื่อหนูโตขึ้นก็จะเปลี่ยนรูปเป็นช้างเผือก มีปีกซึ่งคอยกินมนุษย์ โมห์ลีโซวนี้บางครั้งก็ถืองูหรือสัตว์ที่กินคนซึ่งพร้อมเสมอที่คอยทำตามบัญชาของพระองค์และทรงถือไข่มุกไว้ในพระหัตถ์ด้วย (ณัฐภัทร จันทวิช, 2542, หน้า 1451)

ในจีนนั้นท่านอโมฆวัชรได้เผยแพร่การบูชาโลกบาลแห่งจักรวาลทั้ง 4 ทิศ เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 8 และจีนได้นับถือเป็นสัญลักษณ์ของฤดูทั้ง 4 ด้วย คือ

1. ท้าวกุเวร จีนเรียกว่าโต-เหวิน มีพระกายเป็นสีเหลือง หมายถึงฤดูใบไม้ร่วง ใช้นักรบสีดำเป็นเครื่องหมายสัญลักษณ์คือธงหรือหอกในพระหัตถ์ขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายทรงถือไข่มุกหรือเจดีย์หรือฟังพอนซึ่งกำลังคายเพชรพลอยออกมาจากปาก

2. ท้าววิรุพหก จีนเรียกว่าเซ่ง-ฉาง มีพระกายเป็นสีน้ำเงิน หมายถึงฤดูใบไม้ผลิ ใช้นกสีแดง เป็นเครื่องหมายประดับยืนบนลิงและภูต ทรงถือดาบ

3. ท้าวธตรฐ จีนเรียกว่าฉี-กัว มีพระกายสีขาวหมายถึงฤดูร้อน ใช้นักรบสีน้ำเงินเป็นเครื่องหมาย ทรงถือพิณ

4. ท้าววิรูปักษ์ จีนเรียกว่ากวาง-วู มีพระกายเป็นสีแดง (บางที่เป็นสีเขียวมีหนวดแดง) หมายถึงฤดูหนาวใช้เสือขาวเป็นเครื่องหมาย ทรงถือเจดีย์ในพระหัตถ์ขวาและงูในพระหัตถ์ซ้าย

ในยุคนานปรางค์รูปจตุโลกบาลบนเสาใกล้ยุคนาน-ผู่ เรียกว่า ซาน-โส-ต้า มีอายุอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 10 ซึ่งปรากฏรูปท้าวกุเวรหรือเวสสุวรรณ ซึ่งปกติจะทรงถือหอกและเจดีย์ แต่โลกบาลองค์อื่น ๆ จะไม่ถือสัญลักษณ์ มีตัวอย่างที่เก่าที่สุดของรูปจตุโลกบาลในจีน คือ ที่วิหารถ้ำล่งเม้น มีอายุระหว่าง ค.ศ. 672-675 ณ ที่แห่งนี้ท้าวธตรฐแทนที่จะถือพิณจะทรงถือธนู และท้าววิรุพหกปกติจะทรงถือดาบก็จะทรงถือตะบองสั้น ส่วนท้าววิรูปักษ์เป็นโลกบาลองค์เดียวที่เสวยปากสะพายดาบแทงไว้ที่อก พระหัตถ์ขวาทรงจับด้ามดาบ พระหัตถ์ซ้ายทรงจับอยู่ที่ใบดาบ

อย่างไรตามจตุโลกบาลนี้ปรากฏว่ามีท้าวกุเวรหรือเวสสุวรรณองค์เดียวที่ได้รับการบูชาอย่างแพร่หลายในดินแดนทางภาคเหนือด้วยเชื่อว่าทรงสร้างทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้นด้วยการที่ทรงเป็นโลกบาลประจำทิศเหนือ ทรงเป็นผู้ดูแลจุดเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง และในศิลปะจีนเคยปรากฏรูปท้าวเวสสุวรรณ ที่พระหัตถ์แสดงมูทรา ทรงถือม้วนธงแทนที่จะทรงถือเจดีย์นอกจากนี้ก็มีเทพนิยายจีนหลายเรื่องที่มีเรื่องเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณอวตารไปช่วยในการรบ (ณัฐภักดิ์ จันทวิษ, 2542, หน้า 1452-1455)

สรุปได้ว่า ท้าวจตุโลกบาล หรือท้าวจตุมหาราช คือ ผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา เป็นสวรรค์ชั้นแรกชั้นล่างสุดในฉกามาพจรภูมิ ชั้นจาตุมหาราชิกามีที่ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาพระสุเมรุ จาตุมหาราชิกา แปลว่า ดินแดนเป็นที่อยู่อาศัยของท้าวมหาราชทั้งสี่ กล่าวคือ สวรรค์ชั้นนี้เป็นดินแดนที่จอมเทพ 4 องค์ คอยสอดส่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรวมถึงดูแลบริวารในอำนาจของตน ถึงแม้ว่าชื่อของท้าวจตุโลกบาลที่ประจำทิศทั้งสี่ของพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ และจีน จะไม่ตรงกัน แต่เทวดาแต่ละองค์ก็มีหน้าที่ประจำทิศทั้งสี่เหมือนกันและคอยดูแลโลกมนุษย์และโลกสวรรค์ให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป

แนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่ และทฤษฎีสัญวิทยา

1. แนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่ จากการศึกษาทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคตินในสังคม ในหนังสือทฤษฎีคตินวิทยาวิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้านของ ศิราพร ณ ถลาง (2557, หน้า 359-414) พบว่า ศิราพร ณ ถลาง ได้นำแนวคิดบทบาทหน้าที่ของคติน 4 ประการ ของ วิลเลียม บาสคอม (William Bascom) ประกอบด้วย

1.1 บทบาทในการใช้อธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรม

1.2 บทบาทในการให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า

1.3 บทบาทในการรักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม

1.4 บทบาทในการให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคล มาประยุกต์ใช้ในการเขียนอธิบายบทบาทหน้าที่ของคตินในสังคม และอธิบายเพิ่มเติมประเด็นย่อย ในแต่ละหัวข้อพร้อมยกตัวอย่างคตินที่มีอยู่ในสังคมต่าง ๆ โดยจำแนกบทบาทหน้าที่ของคติน เป็น 3 ประการ คือ

1. บทบาทคตินในการอธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและพิธีกรรม กล่าวคือ ในทุกสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมระดับเล็กหรือระดับใหญ่ล้วนมีประเพณีพิธีกรรมที่สำคัญของสังคมนั้น ๆ พิธีกรรมถือเป็นกลไกหนึ่งในการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชน และช่วยสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้กับ มนุษย์ ซึ่งตำนานมักเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพิธีกรรม เนื่องจากตำนานเป็นเรื่องเล่าที่สังคม ใช้สร้างมาตรฐานทางศีลธรรม สร้างคำอธิบายและเหตุผลในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในกลุ่มชน มาลินอฟสกี นักวิชาการสำนักคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม เป็นผู้ที่มีความสำคัญกับข้อมูลประเภท ตำนานปรัมปราอย่างมาก

2. บทบาทคตินในการให้การศึกษา อบรมระเบียบสังคมและรักษามาตรฐานพฤติกรรม ของสังคม ในสังคมที่ไม่มีตัวหนังสือ คตินถือเป็นกลไกสำคัญที่ทำหน้าที่เป็นสถาบันการศึกษา ให้ความรู้ ถ่ายทอดวัฒนธรรม ปลูกฝังทัศนคติ อบรมสั่งสอนระเบียบสังคมและรักษาบรรทัดฐานทาง จริยธรรมและพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม ผ่านเพลงกล่อมเด็ก นิทาน ภาษีต ปรีศนาคำทาย การละเล่น และการแสดง โดยศิราพร ณ ถลาง ได้จำแนกบทบาทคตินในด้านการให้การศึกษา อบรมระเบียบสังคมและรักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม เป็นบทบาทย่อย 3 ประการ คือ

2.1 บทบาทคตินในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นของตน

2.2 บทบาทคตินในการให้ความรู้และเสริมสร้างปัญญา

2.3 บทบาทคตินในการอบรมระเบียบสังคม ปลูกฝังค่านิยม และรักษาบรรทัดฐาน ทางพฤติกรรมในสังคม

3. บทบาทคติชนในการเป็นทางออกให้กับความคับข้องหมองใจของบุคคลอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมคติชนประเภทนิทานมหัศจรรย์ นิทานมุกตลก เพลงร้องเล่น การละเล่นพื้นบ้าน ถือเป็นประเภทคติชนที่มีบทบาทโดยตรงในการทำหน้าที่เสนอทางออกทางใจให้แก่มนุษย์ในสังคม เป็นทางออกในการระบายความกดดันในใจอันเกิดจากกฎเกณฑ์ในสังคม ซึ่งในสังคมของทุกกลุ่มชนต่างมีข้อกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมซึ่งในบางครั้งก็ย่อมทำให้คนในสังคมรู้สึกอึดอัดกับข้อกำหนดกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนด และเมื่อคนในกลุ่มชนมีความรู้สึกอึดอัดและคับข้องหมองใจกับการที่ต้องปฏิบัติตามกฎดังกล่าว จะมีคติชนบางประเภทที่ทำหน้าที่ช่วยเป็นทางออกในการลดความรู้สึกอึดอัดและคับข้องหมองใจของคนในกลุ่มชน ได้แก่ นิทานมุกตลก และเพลงปฎิพากย์

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม ถือว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ในวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นระบบความเชื่อและศาสนา ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ระบบการศึกษา ระบบนันทนาการ ล้วนทำหน้าที่ช่วยสร้างความมั่นคงทางใจให้มนุษย์และความมั่นคงทางสังคม ระบบต่าง ๆ ที่เป็นกลไกทางสังคมหรือวัฒนธรรมต่างก็มีหน้าที่ของตน เปรียบได้กับอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายของคนเราล้วนมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน ที่จะทำร่างกายดำรงอยู่ได้ หากอวัยวะใดในร่างกายไม่สามารถทำหน้าที่ได้ ก็จะมีผลกระทบต่อความแข็งแรงของร่างกาย ระบบต่าง ๆ ในวัฒนธรรมก็เช่นกัน ถ้ายังสามารถทำหน้าที่ของตนได้ดี สังคมนั้นก็จะดำรงอยู่และดำเนินไปได้อย่างดี ดังนั้นแม้ว่าจะแยกบทบาทหน้าที่ของคติชนออกเป็น 3 ประเภท ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ก็อาจสรุปโดยรวมได้ว่าในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรม คติชนมีหน้าที่เช่นเดียวกับวัฒนธรรมส่วนอื่น ๆ คือ ช่วยรักษาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและความมั่นคงให้แก่สังคม (ศิริพร ณ ถลาง, 2557, หน้า 367-368)

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม ของ ศิริพร ณ ถลาง สะท้อนให้เห็นว่า ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชน ทั้งในระบบการศึกษา ศาสนา ความเชื่อ ระบบการปกครอง ฯลฯ โดยคติชนประเภทต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่ทำหน้าที่ในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ สร้างความมั่นคงทางสังคม และความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ โดยผู้วิจัยจะนำหลักแนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของเจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันตน วัดศรีล้อม ที่มีต่อคนในชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

2. ทฤษฎีสัญวิทยา

2.1 ความหมายและความสำคัญ สัญศาสตร์ (Semiotics) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัญญวิทยา (Semiology) เป็นศาสตร์ที่ศึกษากระบวนการต่าง ๆ ที่มนุษย์ในสังคมใช้ในการสื่อความหมายกัน พัฒนาขึ้นภายใต้อิทธิพลความคิดของ แฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) บิดาแห่งวิชาภาษาศาสตร์นั้นคือ สัญศาสตร์แนวโครงสร้าง (Structural Semiotics)

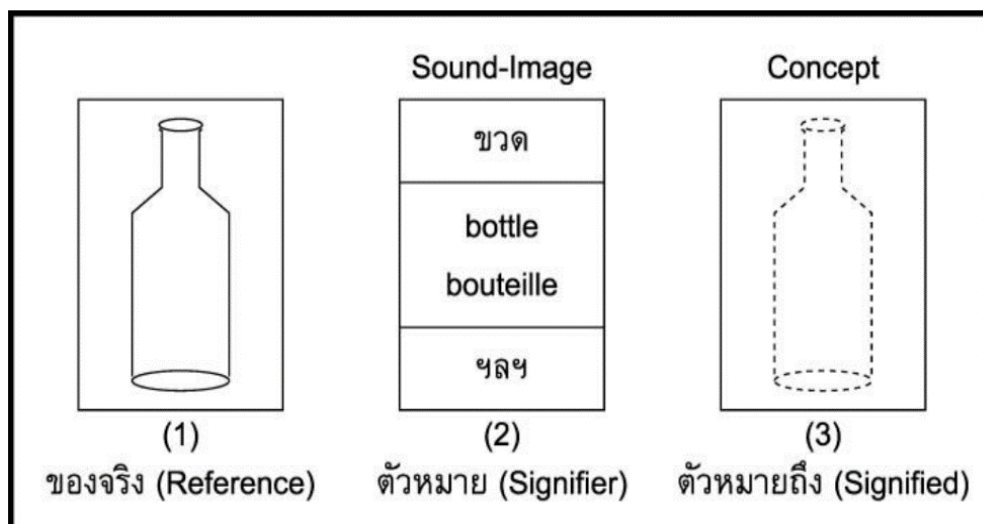
สัญศาสตร์แนวนั้นเน้นย้ำหลักการเรื่อง “โครงสร้าง” ที่ว่าค่าสื่อความหมายของสัญลักษณ์แต่ละตัวเกิดจากความสัมพันธ์ ที่สัญลักษณ์นั้น ๆ มีกับสัญลักษณ์ตัวอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมในระบบเดียวกัน มิใช่ว่าสัญลักษณ์แต่ละตัวจะสื่อความหมายได้ด้วยตัวของมันเองโดด ๆ (นพพร ประชากุล, 2552, หน้า 320)

สัญลักษณ์ (Sign) หมายถึง สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมาย (Meaning) แทนของจริง ตัวจริง (Object) ในตัวบท (Text) และในบริบท (Context) หนึ่ง ๆ สิ่งที่เราใช้มาเป็นสัญลักษณ์นั้น อาจจะเป็นวัตถุสิ่งของ หรืออาจจะเป็นรูปภาพ และสัญลักษณ์ที่เรารู้จักกันมากที่สุดก็คือ ภาษา ถึงแม้ว่า “สัญลักษณ์” จะเป็นเพียงตัวแทนความหมายของความเป็นจริง แต่นั่นก็มิได้ทำให้สัญลักษณ์มีความสำคัญลดน้อยลงเลย และทฤษฎีสัญวิทยาที่มีเอกลักษณ์อยู่ตรงที่จะสนใจเรื่องการสร้างสรรค์และการแปรเปลี่ยนความหมายที่ดำรงอยู่ในสัญลักษณ์ต่าง ๆ (กาญจนา แก้วเทพ, 2542, หน้า 80)

ทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) สามารถถอดความหมายจากรากศัพท์เดิมได้ว่าเป็น “ศาสตร์แห่งสัญลักษณ์” (Science of Sign) ที่พยายามจะอธิบายถึงวิถีสงสารของสัญลักษณ์ คือ การเกิดขึ้น การพัฒนา การแปรเปลี่ยน รวมทั้งการเชื่อมโยง ตลอดจนการสูญสลายของสัญลักษณ์หนึ่ง ๆ ที่ปรากฏออกมาอย่างเป็นแบบแผนและระบบระเบียบ ทฤษฎีนี้ กำเนิดมาจากการคิดค้นของนักภาษาศาสตร์เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 19 โซซูร์ (Saussure) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส ผู้บุกเบิกวางรากฐานทฤษฎีสัญวิทยา ได้นิยาม (Semi logy) ใหม่ว่าเป็นศาสตร์ที่ศึกษาวิถีชีวิต ของสัญลักษณ์ที่อยู่ในบริบทหนึ่ง (Life of Sign) คำว่า สัญลักษณ์ (Sign) หมายถึง สิ่งที่มีความหมายมากกว่าตัวของมันเอง เป็นการแทนความหมายของความเป็นจริง ในสัญลักษณ์หนึ่ง ๆ จะมีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified) ยกตัวอย่างแสดงความสัมพันธ์ระหว่างของจริง ตัวหมาย และตัวหมายถึง เช่น สัตว์ปีกชนิดหนึ่งเป็นของจริง (Reference) ในบริบทของสังคมไทยได้สร้างสัญลักษณ์เขียนเป็นตัวอักษรว่า “ไก่” สังคมอังกฤษเขียนว่า “chicken” เมื่อใส่เสียง (Sound) โดยเปล่งออกมาเป็นถ้อยคำว่า “ไก่” ส่วนนี้ เรียกว่า “ตัวหมาย”(Signifier) และเมื่อคนในแต่ละวัฒนธรรมได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้สัญลักษณ์ เช่นการอ่านออกเมื่อเห็นสัญลักษณ์ “ไก่” หรือ “chicken” ในหัวสมองหรือความคิดคำนึงของเขาก็จะเกิดแนวคิดจินตนาการของภาพ “ไก่” ขึ้นมา ที่เราเข้าใจกันว่า “เป็นภาพในใจ หรือเป็นภาพในความมืด” (Concept) ซึ่งก็คือตัวหมายถึง (Signified) เพราะฉะนั้นอักษร “ไก่” จึงหมายถึง สิ่งอื่นซึ่งไม่ใช่ตัวมัน แต่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้ได้ความหมายแทนของจริง ซึ่งต้องการสร้างระบบสัญลักษณ์ (Symbol) นอกจากนี้ ยังมีความสำคัญอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นสิ่งที่สัญวิทยาสนใจวิเคราะห์ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบท (Text) และในบริบท (Context) คำว่า “Con” หรือ “ปริ” มีความหมายถึงสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ดังนั้น Context หรือบริบท จึงหมายถึงสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวบทนั่นเอง (จุฑาพรรธ ผดุงชีวิต, 2551, หน้า 274-276)

2.2 องค์ประกอบของสัญลักษณ์ ตามแนวคิดของ แฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) เรื่องของสัญลักษณ์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ 3 ส่วน และพบความสัมพันธ์ระหว่าง

องค์ประกอบทั้งสาม คือของจริง (Reference) สัญญะหรือตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึงหรือแนวคิด (Signified) โดยจะได้อธิบายรายละเอียดตามภาพที่ 1 (กาญจนา แก้วเทพ, 2542, หน้า 85) ดังนี้

ภาพ 1 แสดงแผนผังความสัมพันธ์ระหว่าง ของจริง ตัวหมาย ตัวหมายถึง

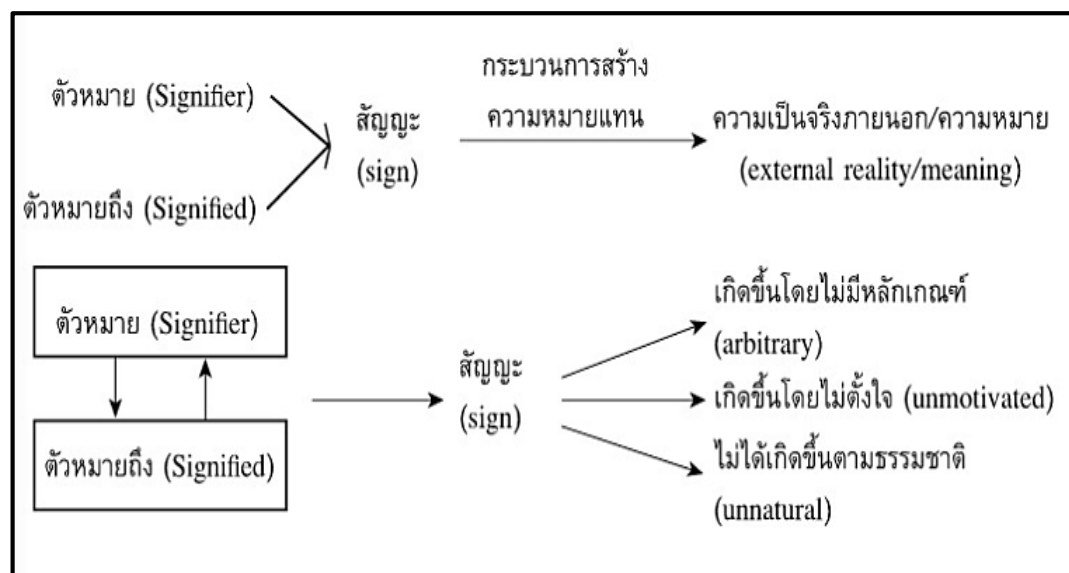
ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ, 2542, หน้า 86

2.2.1 ในภาพหมายเลข 1 เรียกว่า ของจริง (Reference) คือ บรรดาของจริงทั้งหลาย เช่น ขวดแก้วจริง ๆ

2.2.2 ในภาพหมายเลข 2 เรียกว่า ตัวหมาย (Signifier) คือ ในแต่ละวัฒนธรรมจะสร้างสัญญะขึ้นมาแทนตัวขวดจริง เช่นในบริบทของสังคมไทยจะสร้างสัญญะที่เขียนเป็นตัวอักษรว่า “ขวด” สังคมอังกฤษเขียนว่า “Bottle” สังคมฝรั่งเศสเขียนว่า “Bouteille” และสังคมอื่น ๆ ก็จะมีวิธีสร้างสัญญะที่ต่างกันไป สัญญะในภาพหมายเลข 2 อาจจะเป็น “เสียง” (Sound) คือ การเปล่งเสียงออกมาเป็นถ้อยคำว่า “ขวด” หรือเป็น “ภาพ” (Image) เช่น เป็นตัวอักษรหรือรูปภาพ เป็นต้น

2.2.3 ในภาพหมายเลข 3 เรียกว่า ตัวหมายถึง (Signified) เมื่อคนในแต่ละวัฒนธรรมได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้สัญญะ เช่น อ่านออก เมื่อเห็นสัญญะ “ขวด/Bottle/ Bouteille” ในสมองหรือความคิดคำนึงของเขาก็จะเกิดแนวคิดจินตนาการภาพของ “ขวด” ขึ้นมา ที่เราเข้าใจกันว่าเป็น “เป็นภาพในใจหรือในความคิด” (Concept)

ในกระบวนการศึกษาเรื่องระบบสัญญาณ แฟร์ดีนังด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ให้ความสนใจแต่เฉพาะองค์ประกอบที่ 2 และ 3 เท่านั้น คือ ตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified) (กาญจนา แก้วเทพ, 2542, หน้า 86) ดังนี้

ภาพ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมาย (Signifier) และ ตัวหมายถึง (Signified)

ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ, 2542, หน้า 86

แฟร์ดีนังด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) อธิบายว่า องค์ประกอบของสัญญาณ มี 2 ส่วน คือ ตัวหมาย (Signifier) และ ตัวหมายถึง (Signified) ซึ่งทั้ง 2 ส่วนนี้มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งลักษณะสำคัญของความสัมพันธ์ มี 3 ประการ คือ

1. เกิดขึ้นโดยไม่มีหลักเกณฑ์ใด ๆ (Arbitrary) เช่น ตัวอักษร ก ไม่ได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับหรือคล้ายคลึงกับลักษณะของตัวไก่จริง ๆ
2. เกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจ (Unmotivated) คือ ความสัมพันธ์นั้นไม่ได้เกิดจากความตั้งใจของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง
3. ไม่ได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (Unnatural) หมายความว่าเราจะไม่สามารถเข้าใจสัญญาณได้เองตามสัญชาตญาณ แต่ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้

แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม

การเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เป็นไปตามวัฏจักรของวิถีธรรมชาติ วัฒนธรรม ความเชื่อ ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงได้พ้น ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมความเชื่อนั้นจะได้รับการสืบทอดต่อกันมาอย่างมั่นคงเพียงใดก็ตาม กาลเวลาและเงื่อนไขปัจจัยหลายอย่างก็สามารถทำให้รูปแบบและรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ แตกต่างไปจากเดิมไม่มากนักน้อย หากแต่แก่นหรือรากฐานของวัฒนธรรมความเชื่อยังมีการคงอยู่ จึงควรทำความเข้าใจยอมรับในการเข้าถึงกฎของการเปลี่ยนแปลง และดำรงอยู่ สำหรับวัฒนธรรมความเชื่อ พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหาภัยกษสามพันตน วัดศรีล้อม อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ที่มีการปฏิบัติถ่ายทอดสืบทอดกันมายาวนาน จนเป็นวัฒนธรรมความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำมาใช้วิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อ พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหาภัยกษสามพันตน วัดศรีล้อม อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เพื่อที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่คนรุ่นใหม่ ด้วยใจที่เป็นกลางและเล็งเห็นความสำคัญที่จะอนุรักษ์ให้คงอยู่ โดยในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำหลักการเรื่อง การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลง มานำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการดำรงอยู่ ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของท้องถิ่น ย่อมแสดงให้เห็นว่าประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อชีวิตของคนในสังคมไทยมาอย่างช้านาน มีความสัมพันธ์กับสภาพท้องถิ่น และมีบทบาทหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างในสังคมนั้น ซึ่งปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการดำรงอยู่ของประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อนั้นเกิดจากปัจจัยหลายประการ ดังนี้

1. ความสอดคล้อง หรือเข้ากับความประเพณีที่มีอยู่เดิม เช่น พระพุทธศาสนาแพร่หลายในประเทศไทยมากกว่าศาสนาพราหมณ์ ซึ่งอาจนับได้ว่าเพราะเราไม่นิยมแบ่งคนออกเป็นชนชั้นต่าง ๆ เหมือนระบบวรรณะในศาสนาพราหมณ์

2. อิทธิพลของศาสนา คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อคนไทยมาก เช่น ความกตัญญูกตเวที การมีสัมมาคารวะ ความสุภาพเรียบร้อย ความโอบอ้อมอารี ฯลฯ

3. การเห็นคุณประโยชน์ หากประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่าทำแล้วได้ประโยชน์ จะทำให้รักษาและปฏิบัติตามวัฒนธรรมนั้น ๆ เช่น ในเทศกาลตรุษสงกรานต์ก็มีการสรงน้ำพระ รดน้ำและขอพรผู้ใหญ่

4. กลุ่มผลประโยชน์ เป็นกลุ่มที่ต้องการรักษาวัฒนธรรมของตน เช่น กลุ่มอนุรักษ์ วัฒนธรรม กลุ่มดนตรี ฯลฯ จึงพยายามส่งเสริมและคัดค้านการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่ทำลายวัฒนธรรม ที่ตนเห็นว่าดี และจะสนับสนุนส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้วัฒนธรรมที่ตนส่งเสริมดีขึ้น

5. ตัวแทนของวัฒนธรรม ตัวแทนใด ๆ ก็ตามที่มีอิทธิพลหรือมีอำนาจจะเป็นเครื่องช่วย ส่งเสริมวัฒนธรรมได้มากยิ่งขึ้น เช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้านายและ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้แต่งกายแบบยุโรป ทำให้ประชาชนนิยมเลียนแบบแต่งกายตามแบบยุโรปด้วย เป็นต้น

6. สภาพเศรษฐกิจ หากสภาวะทางเศรษฐกิจรุ่งเรือง ไม่ขาดแคลน คนจะมีจิตใจสบาย ความปิติสุขจะเกิดขึ้น คนจะอยู่อย่างสงบสุขหรือพยายามอยู่ให้ดีขึ้น โดยสิ่งใดดีมักจะรับไว้ วัฒนธรรม จึงดำรงอยู่ได้ และอาจมีวัฒนธรรมที่ใหม่และดีขึ้น

7. สภาพทางการเมือง ประเทศใดมีสภาวะทางการเมืองมั่นคง ประเทศนั้นจะมีแต่ ความปิติสุข สถาบันต่าง ๆ ก็สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง (สุกัญญา จันทะสุน, 2538, หน้า 35-36)

ทิพวรรณ คำมา (2546, หน้า 170-171) ได้กล่าวถึงปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้ความเชื่อ เรื่องผีของปกากะญอคริสต์ดำรงอยู่ มีดังนี้

1. ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่

1.1 ความเชื่อเดิม เนื่องจากปกากะญอคริสต์เดิมนั้นนับถือผี โดยได้รับการถ่ายทอด ความเชื่อเรื่องผีจากบรรพบุรุษมานานหลายชั่วอายุคนแล้ว จึงทำให้ปกากะญอ คริสต์มีการขอผีช่วย ในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านเกษตร ด้านการจัดการทรัพยากรและด้านการรักษาพยาบาล แต่เนื่องจากความเชื่อ ดั้งเดิมขัดกับความเชื่อทางศาสนาคริสต์ ดังนั้นการแสดงออกของปกากะญอคริสต์จึงได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการแสดงออกถึงผีแตกต่างไปจากเดิมให้เข้ากับศาสนาคริสต์ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ และโอกาสด้วย

1.2 การศึกษาดั้งเดิม การศึกษาแบบดั้งเดิมของชุมชน ชาวบ้านได้รับการศึกษาอย่าง ไม่เป็นทางการมาตั้งแต่เกิด การศึกษาดั้งเดิมของชาวบ้านได้มาจากการบอกเล่าเป็นนิทาน บทเพลง และสอนโดยการกระทำ ซึ่งเด็กมักจะเลียนแบบพฤติกรรมมาจากพ่อแม่ของตนเองในด้านการเกษตร การรักษาพยาบาล และการจัดการทรัพยากร ทั้งทางตรงและทางอ้อม เด็กก็จะค่อย ๆ ศึกษาและ เรียนรู้ไปเรื่อย ๆ ประกอบกับเด็กบางคนเคยมีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องผี การเรียนรู้จาก ประสบการณ์ตรงที่เกี่ยวกับเรื่องผีถือเป็นวิธีการศึกษาอีกอย่างด้วย

1.3 เพื่อนบ้านและญาติพี่น้อง เนื่องจากเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องซึ่งเป็นบุคคล ใกล้ชิดกับปกากะญอคริสต์ ยังเชื่อและทำพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีอยู่ พร้อมได้ชักชวน แนะนำ ให้ปกากะญอคริสต์ทำตาม ทำให้ความเชื่อเรื่องผียังคงดำรงอยู่

2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

ความยากจน เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ปากาเกะญอคริสต์เลือกที่จะรักษากับหมอผีก่อน เนื่องจากไม่มีเงินมากพอที่จะนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปรับการรักษาที่โรงพยาบาล และยังมีผลต่อความเชื่อเรื่องผีในด้านการทำการเกษตร โดยการขอผีให้ช่วยดูแลและรักษาผลผลิตให้เพื่อให้ผลผลิตออกงอกงามและได้ผลผลิตมาก ๆ การขอผีเป็นการช่วยให้ชาวบ้านมีความสบายใจมากขึ้น เพราะเชื่อว่าผีจะช่วยดูแลและอวยพรให้ผลผลิตของตนเองเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง

3. ปัจจัยทางด้านการเมืองการปกครอง

ผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการซึ่งมีอิทธิพลต่อบุคคลอื่น เมื่อผู้นำดังกล่าวยังคงประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อเรื่องผีอยู่ ทำให้ชาวบ้านซึ่งเป็นลูกบ้านที่รู้และเห็นการกระทำดังกล่าวนำไปปฏิบัติตาม

พิมพ์นภัส จินดาวงศ์ (2554, หน้า 160) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่ยังคงดำรงอยู่ได้ในสังคมด้วยยังมีบทบาทที่รองรับความต้องการของคนในสังคม ถึง 3 ประการด้วยกัน คือ

1. บทบาททางด้านจิตใจ ที่ทำให้เกษตรกรสบายใจและเกิดความเชื่อมั่นในการเพาะปลูกที่มีความเสี่ยงกับสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่แน่นอน ส่วนคนที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ ก็ได้รับการตอบสนองทางจิตใจเรื่องที่เป็นปัญหาส่วนตัวที่ตนไม่สามารถคาดการณ์ได้หรือควบคุมได้เช่นกัน ด้วยเชื่อว่าอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของอารักษ์เมืองรวมกับอำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยในศาสนาจะช่วยเหลือให้ปัญหาของตนเป็นไปในทางที่ดีขึ้น

2. บทบาททางด้านสังคม ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองมีส่วนช่วยสังคมทั้งในแง่การสร้าง ความมั่นคงปลอดภัยให้คนในสังคม แ่งของการรักษาความเรียบร้อยในสังคม และในแง่ของการรักษาสภาพแวดล้อมในสังคม

3. บทบาทในการตอบสนองนโยบายของรัฐด้านการสืบสานประเพณีของจังหวัด เพื่อเป็นการให้องค์ความรู้แก่คนในชุมชนและเผยแพร่พิธีกรรมให้เป็นที่รับรู้ต่อคนในวงกว้างขึ้นทั้งในระดับตัวบริบทและบริบท รัฐจึงจัดวิธีการประชาสัมพันธ์และดึงคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับพิธีกรรมให้ได้มากที่สุด รวมไปถึงการให้การศึกษาแก่นักเรียน ทั้งนี้เพื่อจะได้เก็บความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์เมืองเชียงใหม่นี้ให้อยู่ในความทรงจำของบุคคลและในสื่อต่าง ๆ อันเป็นวิธีการสืบสานและแสดงอัตลักษณ์ของจังหวัดที่ดีอีกทางหนึ่ง

ณรงค์ฤทธิ์ สุขสวัสดิ์ (2557, หน้า 323-324) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนชาวไทยเขมรว่า มีหลายปัจจัยที่เป็นส่วนสำคัญหนุนเสริมให้ยังคงดำรงอยู่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การปลูกฝังความเชื่อสู่กลุ่มชนรุ่นต่อ ๆ ไป การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวไทยเขมร ได้สอดแทรกกุศโลบายด้านจิตวิทยาเข้าไปในพิธีกรรมเพื่อเป็นการปลูกฝังค่านิยมและความเชื่อไปสู่กลุ่มชนในชุมชน กุศโลบายเหล่านี้ได้ถูกสอดแทรกเข้าไปในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชาวชุมชนปฏิบัติ ผ่านการสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงกลุ่มชนรุ่นปัจจุบัน

2. มีพลวัต พิธีกรรมตามความเชื่อของชาวไทยเขมรได้มีการปรับปรุง ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันของชุมชน ที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การปรับปรุง ปรับเปลี่ยนที่ยังคงรักษาแก่นของตามความเชื่อ โดยจะเปลี่ยนเพียงรูปแบบแต่ยังคงสาระสำคัญของความเชื่อไว้

3. การถ่ายทอด สืบทอดความเชื่อ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดที่ผ่านกระบวนการบอกเล่าจากผู้อาวุโสในชุมชนที่สืบทอดมายังสมาชิกรุ่นต่อ ๆ ไปในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้พิธีกรรมตามความเชื่อต่าง ๆ ยังสามารถคงดำรงอยู่ในชุมชน

4. ผู้ควบคุมให้กลุ่มชนปฏิบัติตามความเชื่อ ความเชื่อเป็นนามธรรมไม่มีใครสามารถจับต้องได้ กลุ่มชนจะเชื่อในสิ่งใดได้นั้นจะต้องมีกลุ่มคนปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง และจะต้องมีกลุ่มคนที่คอยควบคุมให้กลุ่มชนปฏิบัติตามความเชื่อเหล่านั้น

5. ความศรัทธาต่อความเชื่อ ความเชื่อเป็นนามธรรม ถ้าไม่มีบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ที่ให้ความศรัทธาต่อความเชื่อรูปแบบต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ความเชื่อก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ในชุมชน

6. สนองความต้องการของกลุ่มชน พิธีกรรมตามความเชื่อที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นในชุมชนชาวไทยเขมร จะเป็นพิธีกรรมที่กระทำขึ้นเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจด้านต่าง ๆ และเป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความประสงค์ของชาวชุมชนที่ต้องการใช้พิธีกรรมเหล่านี้มาช่วยประคับประคองกลุ่มชนให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ที่เชื่อว่าเกิดจากการกระทำของสิ่งเร้นลับ

กานต์ทิศา สีหมากสุก (2558, หน้า 253-257) ได้กล่าวถึงปัจจัยการดำรงอยู่ของความเชื่อในพิธีกรรมของไทยทรงดำ กรณีศึกษาเขตตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี มีปัจจัยที่ส่งผล ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน ที่ส่งผลให้ความเชื่อในพิธีกรรมไทยทรงดำดำรงอยู่ ได้แก่

1.1 การอบรมจากครอบครัวซึ่งมีปู่ ย่า ตา ยาย และบุคคลผู้เป็นบิดามารดาของเยาวชนคนรุ่นหลังช่วยกันเลี้ยงดูบุตรหลาน โดยมีการอบรมสั่งสอนที่เป็นการปลูกฝังความเชื่อดั้งเดิม ด้วยการบอกเล่าและการปฏิบัติพิธีกรรมให้กับลูกหลานตั้งแต่วัยเยาว์ จากรุ่นสู่รุ่น

1.2 ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานอย่างใกล้ชิด ด้วยการถ่ายทอดความเชื่อผ่านคำสั่งสอนจากปู่ ย่า ตา ยาย ที่จะเป็นผู้เลี้ยงดูบรรดาหลาน ๆ แทนบิดามารดา ทำให้เด็ก ๆ มีความผูกพันกับบุคคลเหล่านั้น และได้เรียนรู้ซึมซับความรู้เรื่องความเชื่อดั้งเดิมเข้าไปในแนวปฏิบัติของวิถีชีวิต

1.3 ความสามัคคี ที่เกิดจากการรวมกลุ่มกัน ผ่านการจัดพิธีกรรมมีอะไร ช่วยเหลือกันทั้งคนที่เป็นครีญาติและคนที่ไม่ได้เป็นญาติกัน ดังนั้นความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มี ขึ้นจะช่วยสร้างและสนับสนุนความปรองดองของคนในครอบครัวและชุมชนยิ่งขึ้น

1.4 การมีผู้นำชุมชนที่ใส่ใจ ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมให้มีการดำรงอยู่ ของประเพณีและพิธีกรรม อีกทั้งกลุ่มผู้นำยังมีบทบาทสำคัญ ในการสนับสนุนให้เกิดการติดต่อ สัมพันธ์กันในชุมชน อันเป็นการส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีปรองดอง และสร้างความเข้มแข็งอย่าง ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านด้วย

1.5 ระบบเศรษฐกิจ มีการแบ่งปันสิ่งของที่เรียกว่าน้ำใจ กล่าวคือ ในชุมชน มีการแบ่งปันสิ่งของให้กับเพื่อนบ้าน เมื่อเพื่อนบ้านมีสิ่งใดที่สามารถจะแบ่งปันได้ก็จะนำมาแบ่งปันคืน เป็นระบบแลกเปลี่ยนแบบดั้งเดิมในสังคม รวมถึงเมื่อมีการจัดพิธีต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน ชาวบ้านก็จะนำ สิ่งของต่าง ๆ มาช่วยกันเพื่อให้การจัดพิธีเป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม

2. ปัจจัยภายนอก ที่ส่งผลให้ความเชื่อในพิธีกรรมไทยทรงดำดำรงอยู่ ได้แก่

2.1 ระบบการปกครองของบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย ระบบการปกครอง และการส่งเสริมจากรัฐในปัจจุบัน ได้มีส่วนช่วยส่งเสริมให้คนได้มีสำนึกรักในกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมของ ตนเอง ด้วยการส่งเสริมให้ใส่ชุดประจำเผ่า หรือการที่รัฐส่งเสริมให้มีวิชาท้องถิ่นของเรา บรรจุเข้าไป ในระบบการศึกษาของโรงเรียนทุกแห่ง โดยในหลักสูตรรายวิชาของแต่ละพื้นที่ จะมีการเรียนการสอน เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในพื้นที่นั้น เป็นการส่งเสริมให้อัตลักษณ์ดั้งเดิมยังคงมีปรากฏอยู่

2.2 เทคโนโลยีสื่อสารและการโทรคมนาคม เทคโนโลยี มีผลทำให้ความเชื่อดั้งเดิม ยังคงดำรงอยู่ได้ ด้วยการใช้อยู่จากเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการกระจายข่าวสารเรื่องการจัดงาน พิธีกรรมต่าง ๆ

ประเสริฐศักดิ์ มีหมู่ (2561, หน้า 126) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อพญาแล ที่สำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1. เมืองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การสืบทอดวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงการดำรงรักษา และสืบทอดความเชื่อและวิถีปฏิบัติต่าง ๆ ที่กระทำมาตั้งแต่ดั้งเดิมในวัฒนธรรมของตน โดยการสืบทอด นั้น อาจจะรักษารูปแบบดั้งเดิมอย่างครบถ้วน หรือมีการสืบทอดพร้อมทั้งดัดแปลงรูปแบบบางอย่าง หากแต่องค์ประกอบหลักและสาระสำคัญยังคงฐานความเชื่อเดิม

2. มีการประกอบพิธีกรรมเป็นการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลอย่างต่อเนื่อง คือ เป็นการสืบทอดความคิดที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ トラบใดที่มีการประกอบพิธีกรรมอยู่ ความเชื่อ ก็ยังคงต้องอยู่

กฤตยา สารพุทธิ (2563, หน้า 124-125) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนปากเกาะญอ พระบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ยังดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากปัจจัยหลัก 2 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยภายใน โดยชาวปากเกาะญอพระบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน มีความเคารพผู้นำชาวชุมชน ให้ความร่วมมือกับผู้นำเป็นอย่างดี โดยมีทั้งผู้นำแบบไม่เป็นทางการ คือ ผู้นำศาสนาและผู้นำจิตวิญญาณ และผู้นำที่เป็นทางการ คือ ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้นำชุมชน โดยชาวบ้านมีความเคารพและให้ความร่วมมือกับผู้นำทั้ง 2 แบบจึงทำให้อัตลักษณ์ของชุมชน ปากเกาะญอ ยังดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ กระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งในปัจจุบันกระแสการท่องเที่ยวชุมชน หรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ชาวชุมชนได้ส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในชุมชน โดยการใช้อัตลักษณ์และจุดเด่นของชุมชนมาเป็นจุดขายให้นักท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นประโยชน์อย่างสำคัญในการดำรงอัตลักษณ์ของชุมชนในแง่การสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยมีการประชาสัมพันธ์ชุมชนผ่านรายการท่องเที่ยวต่าง ๆ รวมทั้งการจัดเตรียมความพร้อมต้อนรับนักท่องเที่ยวของชุมชน ทั้งเรื่องของกิจการโฮมสเตย์ รถจักรยานให้เช่า ร้านอาหารม้งสวัสดิ และศูนย์หัตถกรรมเพื่อขายสินค้าที่ระลึกให้แก่ นักท่องเที่ยว มีกลุ่มชาวบ้านที่ทำหน้าที่จัดการเรื่องการท่องเที่ยวอย่างครบวงจร การจัดแพ็คเกจท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีรางวัลด้านการจัดการการท่องเที่ยวระดับประเทศหลายรางวัลเป็นเครื่องจูงใจความสามารถในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้อัตลักษณ์ของชุมชน ปากเกาะญอ ยังดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

สรุปได้ว่า การที่ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อดำรงอยู่ได้เพราะสิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้นับถือในท้องถิ่น และมีความเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อและสังคมทำให้เกิดความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ และมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ อันได้แก่ บทบาทต่อบุคคล คนเราทำตามประเพณีและพิธีกรรมเพื่อให้เกิดสิ่งที่ดีงามต่อตนเองหรือครอบครัวประเพณี พิธีกรรม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำเนินชีวิตและในการทำงานประเพณีและพิธีกรรมยังมีบทบาทต่อบุคคลในด้านชี้แนะให้เขาใจสาระของชีวิตว่ามีเปลี่ยนแปลงหรืออาจจะเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่คาดคิด และประเพณีพิธีกรรมมีบทบาทที่มีต่อชุมชนและสังคม ซึ่งวัฒนธรรมที่เสริมสร้างความผูกพัน ความเป็นพวกเดียวกัน ประเพณีปฏิบัติหรือกระทำในสิ่งที่เป็นแบบแผนเดียวกัน และยังเป็นเครื่องมือควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมทำให้เกิดความสงบ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่กระทำผิดหรือประพฤติดน “แหวกประเพณี” ซึ่งปัจจัยทั้งหมดที่กล่าวมา จึงทำให้ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อสามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง

การเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งที่เป็นไปตามวัฏจักรของวิถีธรรมชาติ วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงได้พ้น ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมความเชื่อนั้น จะได้รับการสืบทอดต่อกันมาอย่างมั่นคงเพียงใดก็ตาม กาลเวลาและเงื่อนไขปัจจัยหลายอย่างก็สามารถ ทำให้รูปแบบและรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ แตกต่างไปจากเดิมไม่มากนักน้อย หากแต่แก่นหรือ รากฐานของวัฒนธรรมความเชื่อยังมีการคงอยู่ จึงควรทำความเข้าใจยอมรับในการเข้าถึงกฎของการเปลี่ยนแปลงและดำรงอยู่ ดังที่ สนิท สมักรการ (2538, หน้า 4) กล่าวว่า โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์ไม่เคยหยุดนิ่ง มักจะพยายามปรับตัวให้สอดคล้องกับธรรมชาติเสมอ บางทีพยายามปรับธรรมชาติ ให้เข้ากับตัวมนุษย์เองด้วย ฉะนั้นมนุษย์จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจน เมื่อเวลาผ่านไปในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคม เกิดมีความแตกต่างกันไป ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้น ไม่ว่าจะเล็กน้อยหรือใหญ่โตเพียงใด ย่อมถือเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้ทั้งสิ้น ซึ่งทั้งหมดเหล่านี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงภาพสังคมนั้น ๆ ที่มีการเรียนรู้สิ่งใหม่ในบริบท ที่มีการเปลี่ยนไปที่เกิดขึ้นจากปัจจัยต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก ดังที่ สนธยา พลศรี (2545, หน้า 196-198) ได้กล่าวถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ว่าเกิดจากสาเหตุสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. การสังสมทางวัฒนธรรม หมายถึง การที่หน่วยต่าง ๆ ของสังคมได้สังสมวัฒนธรรม ติดต่อกันเป็นเวลานาน เช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณจนกระทั่งถึง ทุกวันนี้ เป็นเหตุให้วิทยาศาสตร์ในทวีปยุโรปเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้าน เทคโนโลยี ทำให้สังคมปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมากมาย
2. ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมอื่น การรับและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะสังคมที่อยู่ใกล้ชิดกัน โอกาสที่จะแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันมีมากขึ้น เช่น สังคมไทย อยู่ใกล้ชิดกับสังคมจีน การที่ไทยจะยอมรับเอาวัฒนธรรมจากจีนเป็นไปได้ง่ายและรวดเร็ว
3. การติดต่อกับวัฒนธรรมอื่นโดยตรง คือ การที่บุคคลในสังคมได้ติดต่อกับบุคคล อีกสังคมหนึ่ง ทำให้บุคคลนั้นได้เรียนรู้สิ่งใหม่ แนวความคิดใหม่แล้วนำมาสู่สังคมของตน เช่น คนไทย ไปต่างประเทศ หรือคนต่างประเทศมาประเทศไทย ก็จะมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอันเป็นเหตุ ให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมขึ้นได้
4. ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลง สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น ที่ตั้ง ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ วัฒนธรรม ถ้าสิ่งเหล่านี้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะทำให้สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงด้วย

5. ปัจจัยทางประชากร การเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพ ขนาดของประชากร การเพิ่มการลดจำนวนประชากร การย้ายถิ่น การเปลี่ยนแปลงอัตราส่วนของเพศชายและเพศหญิง และอัตราส่วนของคนหนุ่มและคนสูงอายุ ซึ่งเพิ่มภาวะทางประชากร จะมีผลอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการจัดระเบียบทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงด้านขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ

6. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือการผลิต การบริโภค การจำหน่าย และการแบ่งปันผลประโยชน์ รวมทั้งระบบและโครงสร้างทางเศรษฐกิจ มีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ สังคมและวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

7. ปัจจัยทางการเมือง การเกิดสงคราม หรืออิทธิพลของผู้นำในสังคม เช่น คาร์ล มาร์กซ์ เลนิน มหาตมะคานธี เป็นต้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้

8. ปัจจัยทางศาสนาและอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์และศาสนา อาจเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น จรรยาแบบโปรเตสแตนต์ เป็นรากฐานของกำเนิดระบบทุนนิยมในยุโรปตะวันตก เป็นต้น

9. วิฤติการณ์ในสังคม การเกิดความวุ่นวายและความยุ่งยากในสังคม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ เช่น เศรษฐกิจตกต่ำ ภัยธรรมชาติ โรคระบาด เป็นต้น

10. ความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดการศึกษาค้นคว้าวิจัย และประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ขึ้น ในสังคมเสมอ เป็นสาเหตุสำคัญให้สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและในทุก ๆ ด้าน ทั้งวัฒนธรรมและวัตถุธรรม

11. ปัจจัยทางจิตวิทยา นักจิตวิทยาเชื่อว่าสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องมาจากความรู้สึกของมนุษย์ในสังคมที่ชอบการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ชอบค้นคว้าสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ชอบหาประสบการณ์ใหม่ จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้น

12. ความสนใจและความต้องการของคนส่วนใหญ่ในสังคมจนกลายเป็นประชาคมติหรือเสียงส่วนใหญ่ ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ประชาชนนัดประชุมกันเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือให้มีไฟฟ้า ประปา จนรัฐบาลต้องให้ความช่วยเหลือตามที่ต้องการ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2541, หน้า 183-185 อ้างอิงใน เจริญ ศรีศัลลักษณ์, 2557, หน้า 50-51) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มีรูปแบบที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงแบบวัฏจักร คือ สังคมและวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงเป็นวัฏจักร หรือหมุนเวียนเป็นวงกลมสลับกันระหว่างความเจริญรุ่งเรืองกับความเสื่อมถอย เช่น อาณาจักรบางอาณาจักรเคยมีอำนาจยิ่งใหญ่แล้วค่อย ๆ หมดอำนาจลง และอาจฟื้นกลับสู่ความรุ่งเรืองได้อีกครั้ง

เช่น อียิปต์ จีน อินเดีย กรีก โรมัน สเปน และอังกฤษ เป็นต้น หรือการหมุนเวียนกันขึ้นครองอำนาจระหว่างกลุ่มชนชั้นนำประเพณีอนุรักษนิยมกับกลุ่มหัวก้าวหน้า เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ คือ สังคมและวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปสู่ความก้าวหน้าหรือความซับซ้อนมากขึ้นเสมอ เช่น จากสังคมดั้งเดิมเป็นสังคมสมัยใหม่ จากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง จากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม จากสังคมทเวนนิม เป็นสังคมแบบวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

อุมาภรณ์ วงศ์วิสูตรศักดิ์ (2547, หน้า 226) กล่าวว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณีและพิธีกรรมของชาวลอง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ได้แก่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อม จากเดิมที่ใช้การสัญจรทางน้ำมีการเปลี่ยนแปลงมาใช้ในการสัญจรทางบกมากขึ้น ชาวลองจึงมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมมากขึ้น วิวัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีและการสื่อสารที่ช่วยให้ได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น แต่ในทางกลับกันทำให้ระบบพึ่งพาภายในชุมชนคล่องลดลง ด้านเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตที่พึ่งตนเองมาเป็นการให้ความสำคัญกับเงินตราเพื่อสร้างความร่ำรวย ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ศาสนา ค่านิยม ทศนคติ และความเชื่อ มีการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมซึ่งเป็นการยากที่คู่ครองที่มีความแตกต่างกันจะเข้าใจในรายละเอียดคุณค่า ประโยชน์ที่ได้รับจากการปฏิบัติตามประเพณีและพิธีกรรมนั้นอย่างลึกซึ้ง จึงมองเห็นความสำคัญน้อยลง รูปแบบวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป มาจากการผู้คนมีการศึกษาที่สูงขึ้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอาชีพและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปคล้ายรูปแบบชีวิตในเมืองใหญ่มากขึ้น การเปลี่ยนแปลงขนาดของครอบครัวที่มีขนาดเล็กลง ดังนั้นประเพณีที่ซับซ้อนและมีรายละเอียดมากจึงต้องนำมาปรับให้เหมาะสม การขาดผู้รู้จริงในประเพณีพิธีกรรมในท้องถิ่น ซึ่งผู้สืบทอดไม่ได้เข้าใจประเพณีพิธีกรรมนั้นอย่างลึกซึ้ง จึงปรับเปลี่ยนโดยไม่คำนึงถึงความสำคัญและคุณค่าที่ถูกต้องในบางขั้นตอน

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2555, หน้า 44-46) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณีและพิธีกรรมไทย ดังนี้

1. สภาพสังคม ลักษณะของวิถีชีวิตหรือความเป็นอยู่ของคนไทยในอดีตเป็นไปตามลักษณะที่ตั้งตามภูมิศาสตร์ สภาพภูมิอากาศและพื้นที่ มีการทำเกษตรเป็นซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่ในประเทศ และมีประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่หลากหลาย ปัจจุบันมีวิถีชีวิตเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมสมัยใหม่ที่มีการประกอบอาชีพต่าง ๆ หลากหลาย มีการติดต่อกับชาวต่างชาติและเปิดรับความเจริญทางวิทยาการและวัฒนธรรมตะวันตกอย่างกว้างขวาง นำเทคโนโลยีมาใช้ในการเกษตร มีเครื่องจักรกลต่าง ๆ ทำงานแทนแรงงานคน ลดความสัมพันธ์ที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันประเพณีการลงแขกเสื่อมสลาย ประเพณีและพิธีกรรมที่กระทำตามอย่างบรรพบุรุษ กลายเป็นการปฏิบัติที่ล้าสมัย ประเพณีและพิธีกรรมเป็นเพียงข้อมูลความรู้ที่บอกกล่าวและบันทึกไว้เป็นเก่าในสมัยโบราณ ที่นำมาใช้ศึกษาเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเท่านั้น

2. ความเชื่อและศาสนา ประเพณีและพิธีกรรมหลายอย่างมีที่มาจากความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย ซึ่งไม่สามารถอธิบายด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์และความคิดเชิงเหตุผล เป็นความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่นำความรู้สึกละแวกและประสบการณ์มาอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคน จึงยังคงมีประเพณีและพิธีกรรมบูชาบวงสรวงภูตผีวิญญาณ และเทพดาที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาในหมู่บ้านหรือชุมชนท้องถิ่น แม้ว่าจ้ะรับพระพุทธรศาสนาหลักัทธิมหายาน และหินยานตามลำดับ ได้รับคำสอนและข้อกำหนดในการประพฤติปฏิบัติของศาสนาแล้วก็ตาม ก็ยังคงมีประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับความเชื่อและศาสนาพุทธมหายาน ส่วนคนที่นับถือศาสนาคริสต์หรืออิสลาม ก็ปฏิบัติตามหลักการของศาสนาที่ตนนับถือ และมีประเพณีพิธีกรรมที่แตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ ในสังคมไทย ต่อมาวิถีชีวิตไทยได้ปรับเปลี่ยนไปตามลักษณะกิจกรรมในชีวิตสมัยใหม่ มีการปรับเปลี่ยนความเชื่อ ตัวอย่างเช่น ศาสนาพุทธมีหลักคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม การทำดีย่อมได้รับผลดี จึงมีประเพณีการทำบุญให้ทาน โดยปรารถนาจะได้รับผลตอบแทนจากการทำบุญ ทำให้ชีวิตได้รับความสุขสบายในชาติหน้า ปัจจุบันมีการทำบุญตามลักษณะกิจกรรมในชีวิตโดยยังคงจุดมุ่งหมายเช่นเดิม ซึ่งทำด้วยความเชื่อทางศาสนาว่า การเป็นผู้ปฏิบัติดีย่อมได้รับกรรมดีหรือความดีงามเป็นการตอบแทน

3. การรับอิทธิพลต่างชาติ คนไทยรับอารยธรรมจากต่างชาติอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่สมัยอยุธยา และทวีความสำคัญมากขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา การติดต่อกับชาวต่างชาติทำให้คนไทยรับประเพณีและพิธีกรรมบางอย่างและนำมาผสมผสานกับของไทยได้อย่างกลมกลืน

4. การลดทอน ดัดแปลงแก้ไข ให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ประเพณีและพิธีกรรมใดที่ไม่เป็นประโยชน์หรือไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตก็ไม่ปฏิบัติซึ่งเสมือนถูกยกเลิกไปโดยปริยาย ตัวอย่างเช่น ประเพณีการไว้ทุกข์ สมัยโบราณได้รับอิทธิพลจากจีน ซึ่งสวมเสื้อผ้าไว้ทุกข์สีขาว ต่อมาได้รับคตินิยมจากตะวันตก เปลี่ยนการแต่งกายเป็นสีดำ เป็นต้น

อนุรักษ์ บุญพยนต์ (2558, หน้า 216-219) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและสูญหายพิธีทำขวัญนาของชาวอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังนี้

1. ต้องการความสะดวกสบาย รวดเร็ว ในการจัดงานในปัจจุบันนิยมจัดกันแบบรวบรัด สะดวกสบาย เน้นเรื่องพิธีกรรมที่สำคัญเท่านั้น ไม่นเน้นเรื่องรายละเอียดและขั้นตอนบางอย่าง ไม่จัดพิธีรีตองเหมือนในอดีตที่ผ่านมา อีกทั้งต้องการความรวดเร็ว รวดรัดตามลักษณะของสังคมเมือง แต่ในวัตถุประสงค์ของการจัดพิธียังคงอยู่

2. สถานที่ในการจัดงานไม่เอื้ออำนวย เนื่องจากวิถีชีวิตของคนในสังคมชนบทในรูปแบบดั้งเดิม นิยมปลูกสร้างบ้านเรือนมีพื้นที่กว้างขวางเหมาะแก่การทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งยังอยู่อาศัยกันแบบเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกันหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบสังคมเมือง

เริ่มแพร่ขยายเข้ามาสู่สังคมชนบท รูปแบบของบ้านเรือนเริ่มมีพื้นที่น้อยลงรวมไปจนถึงการใช้ชีวิตแบบตัวใครตัวมันหรือครอบครัวใครครอบครัวมันเกิดขึ้น การจะจัดงานมงคลหรืองานรื่นเริงเริ่มมีอุปสรรคต่าง ๆ เข้ามากระทบ

3. สภาวะเศรษฐกิจและค่าครองชีพที่สูงขึ้น ปัจจัยในเรื่องสภาวะเศรษฐกิจถือเป็นปัจจัยที่สำคัญส่งผลกระทบโดยตรงต่อการจัดพิธีกรรม เพราะในปัจจุบันข้าวของเครื่องใช้ อาหารสดและอาหารแห้ง มีราคาสูงและจะต้องซื้อหาจ่ายมาแทบทุกอย่าง ต่างจากสมัยก่อนที่ค่าครองชีพไม่สูงอย่างเช่นปัจจุบัน รวมไปถึงข้าวของเครื่องใช้บางอย่างได้รับการเกื้อหนุนจากเพื่อนบ้านใกล้เคียง ไม่จำเป็นต้องซื้อทุกอย่างจึงใช้ต้นทุนในการจัดงานไม่สูงมาก มีการจ่ายค่าตอบแทนต่าง ๆ ในการจัดงานอีกด้วย จึงเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งที่สำคัญของการจัดพิธีขึ้นในแต่ละครั้ง

4. ระยะเวลาของพิธีถูกตัดทอน ปัจจุบันกระแสนิยมเกี่ยวกับสิ่งบันเทิงเข้ามามีบทบาทในสังคมทุก ๆ สังคมในฐานะสร้างความรื่นเริงเฉลิมฉลองในงานพิธีต่าง ๆ ที่จัดขึ้น ซึ่งเรื่องดังกล่าวได้แทรกเข้าไปในพิธีกรรมต่าง ๆ เหตุนี้จึงมีผลกระทบต้องพิธีโดยตรงกล่าวคือระยะเวลาที่เคยมีให้สำหรับการจัดพิธีแบบไม่จำกัด ก็ต้องถูกกำหนดขึ้นว่าต้องสิ้นสุดลงในเวลาที่เจ้าภาพต้องการหรือกำหนดไว้

5. ค่านิยมของเยาวชน ในปัจจุบันกระแสค่านิยมจากต่างประเทศในด้านการแสดงออกและความบันเทิงเข้ามามีบทบาทต่อแนวความคิดของเยาวชนไทยเป็นอย่างมาก วัฒนธรรมอันเป็นศิลปะประจำชาติหลายแขนงถูกมองข้ามและปล่อยทิ้งให้สูญหายไปตามกาลเวลา เนื่องจากความคิดที่ว่าเป็นสิ่งล้าหลังไม่ทันสมัย ไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลรอบข้างในสังคม

จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสามารถสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวิถีชีวิตค่านิยม ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากปัจจัยหลักสองประการ คือ ประการแรก ปัจจัยภายนอก ได้แก่การหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกหรือวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่ไม่ซับซ้อน อันทำให้เกิดการเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตก อีกทั้งด้านความเจริญทางเทคโนโลยีที่เข้ามา เช่น การพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ นับเป็นสื่ออันสำคัญที่ทำให้ชุมชนได้รับข่าวสารเรื่องราวต่าง ๆ เกิดการเรียนรู้ ยอมรับและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมุ่งความทันสมัย ไม่คำนึงถึงรากฐานวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิม และอีกปัจจัยหนึ่ง คือ ปัจจัยภายใน เช่น ความเจริญทางด้านสังคมและชุมชนทำให้มีความสะดวกสบายในด้านต่าง ๆ มากกว่าในอดีต การศึกษามีส่วนเปลี่ยนแปลงประเพณีดั้งเดิม วัฒนธรรมดั้งเดิม ๆ ได้มาก เมื่อคนมีการศึกษาเพิ่มขึ้นความเชื่อดั้งเดิมก็ลดน้อยลงไป สังคมประเพณีและวัฒนธรรมบางอย่างถูกสังคมสมัยใหม่ เข้ามาเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย อาหาร หรืออะไรก็ตาม ถูกสังคมสมัยใหม่ที่มีชนหมู่มากหลากหลายภาษาค่อย ๆ เปลี่ยนไป ซึ่งเป็นความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิม ไม่ได้ศึกษา ทำให้ยากต่อการปฏิบัติและขาดความกล้าในการปฏิบัติตามวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ จึงเป็น

สาเหตุที่ทำให้วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามสาเหตุดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดลำปาง

ดวงตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดลำปาง

ภาพ 3 แสดงดวงตราสัญลักษณ์ของจังหวัดลำปาง

ที่มา: สำนักงานจังหวัดลำปาง ศาลากลางจังหวัดลำปาง, 2565, หน้า 2

ดวงตราประจำจังหวัดลำปาง เป็นภาพไก่ขาวยืนอยู่ในซุ้มมณฑปพระธาตุลำปางหลวง ไก่ขาว หมายถึง ไก่เผือก เป็นสัญลักษณ์ที่มีมาตั้งแต่สมัยเมืองกุ๊กกฏนคร (ตำนานเมืองลำปาง) และได้กลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญ โดยปรากฏเครื่องหมายไก่เผือกคู่กับดวงตราแผ่นดินในศาลากลางเมืองลำปาง ตั้งแต่สมัยเริ่มเปลี่ยนที่ทำการเมืองจาก “เค้าย่านหลวง” เป็นศาลากลางเมืองนครลำปางขึ้น ในสมัยเริ่มสร้างศาลากลางหลังแรก เมื่อปี พ.ศ. 2452 และซุ้มมณฑปพระธาตุลำปางหลวง หมายถึง ซุ้มมณฑปที่วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นศิลปกรรมล้านนาที่งดงามมาก วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองลำปาง มีองค์พระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า เป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก

ความหมายของคำขวัญของจังหวัดลำปาง

“ถ่านหินลือชา รถม้าลือลั่น เครื่องปั้นลือนาม งามพระธาตุลือไกล ฝึกช้างใช้ลือโลก”

ธงประจำจังหวัดลำปาง

ภาพ 4 แสดงธงประจำจังหวัดลำปาง

ที่มา: สำนักงานจังหวัดลำปาง ศาลากลางจังหวัดลำปาง, 2565, หน้า 2

ต้นชะจาวต้นไม้ประจำจังหวัดลำปาง

ภาพ 5 แสดงต้นชะจาวต้นไม้ประจำจังหวัดลำปาง

ที่มา: สำนักงานจังหวัดลำปาง ศาลากลางจังหวัดลำปาง, 2565, หน้า 2

ความเป็นมาของจังหวัดลำปาง

จังหวัดลำปาง เป็นจังหวัดที่มีอายุเก่าแก่ไม่น้อยกว่า 1,300 ปี มีชื่อเรียกขานกันหลายชื่อ ซึ่งปรากฏหลักฐานตามตำนานต่าง ๆ รวม 11 ชื่อ ได้แก่ กุกกุงนคร ลัมภากับปะนคร ศรีนครชัย นครเวียงคอกวัว เวียงดิน เขลางค์นคร นครลำปางคำเขลางค์ อาลัมภางค์ เมืองลคร และเมืองนครลำปาง จากการที่เรียกขานกันว่า “กุกกุงนคร” แปลว่า เมืองไก่ ดังนั้น ตราประจำจังหวัดลำปาง คือ “ไก่ขาว”

จังหวัดลำปางสร้างเมื่อปี พ.ศ. 1223 จากหนังสือพงศาวดารโยนกกล่าวว่า “สุพรมฤชัย” สร้างเมืองเพื่อให้เจ้านันทยศ โอรสพระนางจามเทวี ครองคู่กับเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) ให้ชื่อเมืองว่า “นครเขลางค์” ต่อมาเปลี่ยนเป็น “นครอัมภางค์” และเปลี่ยนชื่อเป็น “นครลำปาง” ในภายหลัง

ในสมัยโยนกเชียงแสน นครลำปางเคยตกอยู่ภายใต้อำนาจของขอม เคยเป็นเมืองประเทศราชของพม่าและเมืองเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี “เจ้าทิพย์ช้าง” สามารถขับไล่พวกพม่าออกจากเมืองลำปางได้สำเร็จจึงได้รับการสถาปนาเป็น “เจ้าพระยาสุลวฤชัยสงคราม” ขึ้น ครองนครลำปาง ในปี พ.ศ. 2279

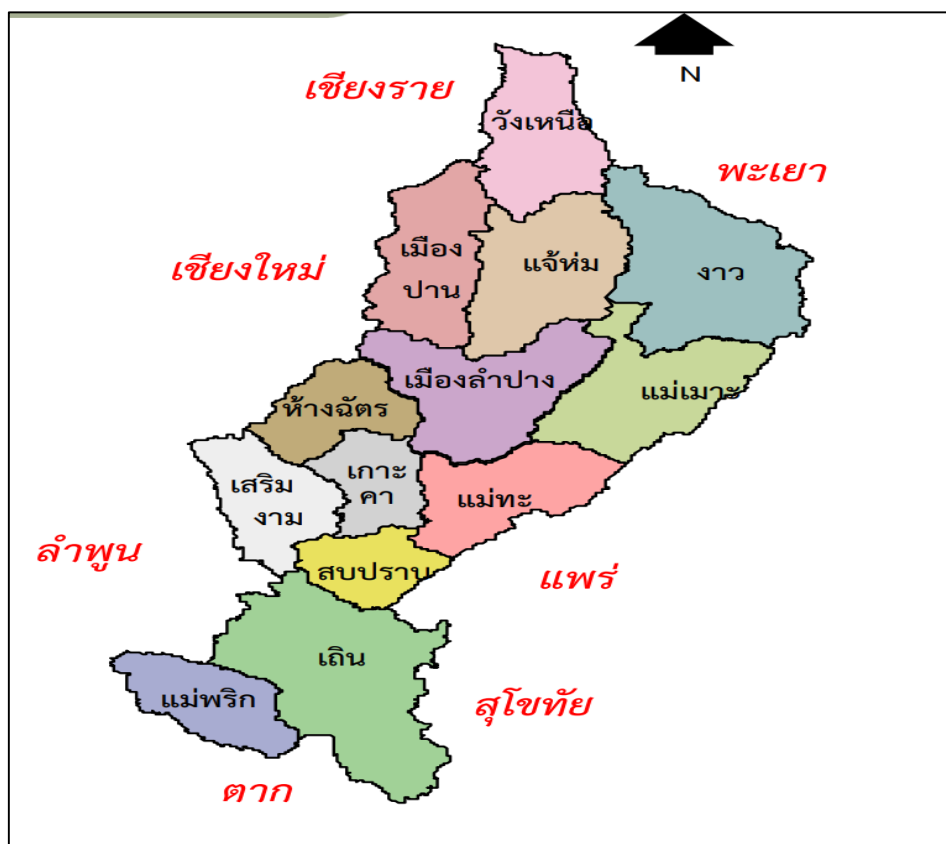
ในปี พ.ศ. 2307 “เจ้าแก้วฟ้า” พระโอรสของเจ้าทิพย์ช้างได้ขึ้นครองนครลำปาง และเป็นต้นตระกูล ณ ลำปาง ณ ลำพูน รวมทั้ง ณ เชียงใหม่ ในเวลาต่อมา และมี “เจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต” เป็นผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย

จังหวัดลำปาง ได้ประกาศจัดตั้งเป็นจังหวัด ในปี พ.ศ. 2435 (สมัยรัชกาลที่ 5) โดยขึ้นอยู่กับมณฑลพายัพสมัยหนึ่ง (พ.ศ. 2443) ต่อมาแยกเป็นมณฑลมหาสารคาม ในปี พ.ศ. 2458 ซึ่งในเวลาต่อมาได้มีประกาศยกเลิกมณฑลทั่วราชอาณาจักร ลำปางจึงมีฐานะเป็น “จังหวัดลำปาง” ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2476 (สำนักงานจังหวัดลำปาง ศาลากลางจังหวัดลำปาง, 2565, หน้า 1)

ลักษณะทางกายภาพ

จังหวัดลำปางตั้งอยู่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครตามทางหลวงแผ่นดินสายพหลโยธิน ประมาณ 602 กิโลเมตร ตามทางรถไฟ ประมาณ 625 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 12,533.961 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7,833,726 ไร่ มีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ 10 ของประเทศ และอันดับ 5 ของภาคเหนือ รองจากเชียงใหม่ ตาก แม่ฮ่องสอน และเพชรบูรณ์ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดข้างเคียง 7 จังหวัด ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และพะเยา
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดตาก
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดแพร่ และสุโขทัย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดลำพูน

ภาพ 6 แสดงแผนที่ของจังหวัดลำปาง

ที่มา: สำนักงานจังหวัดลำปาง ศาลากลางจังหวัดลำปาง, 2565, หน้า 5

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดลำปาง พื้นที่มีลักษณะเป็นรูปยวรี ภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง อยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 268.80 เมตร มีภูเขาสูงอยู่ทั่วไปทอดตัวยาวตามแนวทิศเหนือไปทางทิศใต้ของจังหวัด และในบริเวณตอนกลางของจังหวัดบางส่วนมีที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ และตามลักษณะทางกายภาพทางด้านธรณีสัณฐานวิทยา จังหวัดลำปางมีพื้นที่เป็นที่ราบล้อมรอบด้วยภูเขา มีลักษณะเป็นแอ่งแผ่นดินที่ยาวและกว้างที่สุดในภาคเหนือเรียกว่า “อ่างลำปาง” เป็นอ่างที่ยาวและกว้างที่สุดในภาคเหนือ ลักษณะภูมิประเทศแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. บริเวณตอนบนของจังหวัด เป็นที่ราบสูง ภูเขา และเป็นป่าค่อนข้างทึบ อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้มีค่า ได้แก่ พื้นที่อำเภอเมืองปาน แจ้ห่ม วังเหนือ และงาว
2. บริเวณตอนกลางของจังหวัด เป็นที่ราบและที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญของจังหวัด ได้แก่ พื้นที่อำเภอห้างฉัตร เมืองลำปาง เกาะคา แม่ทะ และสบปราบ

3. บริเวณตอนใต้ของจังหวัด เป็นป่าไม้รัง บางส่วนเป็นทุ่งหญ้า ได้แก่ พื้นที่อำเภอเถิน แม่พริก บางส่วนของอำเภอเสริมงาม และแม่ทะ

จังหวัดลำปางมีภูเขาที่สำคัญ ได้แก่ ดอยขุนตาล กั้นเขตแดนจังหวัดลำปางกับจังหวัดลำพูน ดอยผีปันน้ำหรือดอยนางแก้ว อยู่ในเขตอำเภอวังเหนือ กั้นเขตแดนระหว่างจังหวัดลำปางกับจังหวัด เชียงรายสูง ประมาณ 1,500 เมตร ดอยผาจ้อ ดอยกึ่งมณฑา และดอยขุนแม่เหล็ก แหล่งน้ำผิวดิน ที่สำคัญของจังหวัดลำปาง ได้แก่ แม่น้ำวัง น้ำแม่จาง น้ำแม่ต้า น้ำแม่ตุ๋ย แม่น้ำตาน แม่น้ำยาว แม่น้ำ สอย และน้ำแม่เงา (สำนักงานจังหวัดลำปาง ศาลากลางจังหวัดลำปาง, 2565, หน้า 5)

ลักษณะภูมิอากาศ

ฤดูกาล ของจังหวัดลำปาง แบ่งออกเป็น 3 ฤดู ดังนี้

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม อากาศจะร้อนอบอ้าว ทั่วไปโดยเฉพาะในเดือนเมษายนเป็นเดือนที่มีอากาศร้อนอบอ้าวมากที่สุดในรอบปี

ฤดูฝน เริ่มประมาณกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม เดือนที่มีฝนตกมากที่สุด คือ เดือนกันยายน

ฤดูหนาว เริ่มประมาณกลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ อากาศโดยทั่วไปจะหนาว เย็นและแห้ง เดือนที่มีอากาศหนาวที่สุดคือเดือนมกราคม

อุณหภูมิ เนื่องจากจังหวัดลำปางอยู่ทางภาคเหนือตอนกลาง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง มีภูเขาล้อมรอบและมีบางส่วนเป็นป่าไม้ ลักษณะพื้นที่ของจังหวัดที่เป็นแอ่งคล้ายก้นกระทะ จึงทำให้อากาศร้อนอบอ้าวในฤดูร้อนและมีอากาศหนาวเย็นในฤดูหนาว โดยมีอุณหภูมิสูงสุด 44.2 องศาเซลเซียส เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2562 ณ สถานีตรวจวัดอำเภอเถิน และมีอุณหภูมิต่ำสุด 3.7 องศาเซลเซียส เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2542 ณ สถานีตรวจวัดอำเภอเมืองลำปาง

ฝน จังหวัดลำปางมีฝนอยู่เกณฑ์น้อย พื้นที่บริเวณอำเภอแม่ทะ สบปราบ แม่พริก ปริมาณฝนเฉลี่ยประมาณ 900 มิลลิเมตร สำหรับบริเวณเกาะคา วังเหนือ แม่เกาะ ห้างฉัตร มีปริมาณฝนเฉลี่ยประมาณ 1,100–1,300 มิลลิเมตร ส่วนบริเวณอำเภอเมืองลำปาง ปริมาณฝนตลอดปี ประมาณ 1,045.5 มิลลิเมตร และมีฝนตก 112 วัน เดือนกันยายนมีฝนตกมากที่สุด ปริมาณฝนตกมากที่สุด ใน 1 วัน วัดได้ 191.2 มิลลิเมตร เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2554 ที่สถานีตรวจวัดน้ำฝนอำเภอเมืองลำปาง และปริมาณฝนตกมากที่สุดใน 1 เดือน วัดได้ 491.2 มิลลิเมตร เมื่อเดือนสิงหาคม 2563 ที่สถานีตรวจวัดน้ำฝนอำเภอเถิน (สำนักงานจังหวัดลำปาง ศาลากลางจังหวัดลำปาง, 2565, หน้า 6)

ลักษณะการปกครอง

จังหวัดลำปางแบ่งการปกครองท้องถิ่นออกเป็น 13 อำเภอ 100 ตำบล 934 หมู่บ้าน 107 ชุมชน (เป็นชุมชนในเขตเทศบาลนครลำปาง 43 ชุมชน และเทศบาลเมืองเขลางค์นคร 64 ชุมชน) มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย 1 องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 เทศบาลนคร 3 เทศบาล

เมือง 39 เทศบาลตำบล 59 องค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดลำปางแบ่งการปกครองเป็น 13 อำเภอ คือ

1. อำเภอเมืองลำปาง		
2. อำเภอแม่เมาะ	ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง	22 กิโลเมตร
3. อำเภอเกาะคา	ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง	16 กิโลเมตร
4. อำเภอเสริมงาม	ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง	41 กิโลเมตร
5. อำเภองาว	ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง	87 กิโลเมตร
6. อำเภอแจ้ห่ม	ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง	58 กิโลเมตร
7. อำเภอลี้	ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง	111 กิโลเมตร
8. อำเภอเถิน	ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง	94 กิโลเมตร
9. อำเภอแม่พริก	ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง	117 กิโลเมตร
10. อำเภอแม่ทะ	ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง	24 กิโลเมตร
11. อำเภอสบปราบ	ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง	57 กิโลเมตร
12. อำเภอห้างฉัตร	ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง	23 กิโลเมตร
13. อำเภอเมืองปาน	ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง	63 กิโลเมตร

ด้านประชากรและอาชีพ

ในปี พ.ศ. 2564 จำนวนประชากรในจังหวัดลำปางทั้งหมด 724,678 คน เพศชาย 352,894 คน เพศหญิง 371,784 คน และจำนวนบ้าน 298,848 หลังคาเรือน อำเภอที่มีประชากรมากที่สุด ได้แก่ อำเภอเมืองลำปาง รองลงไป คือ อำเภอเกาะคา เถิน และแม่ทะ ผู้คนในพื้นที่จังหวัดลำปางส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักมาแต่โบราณเนื่องจากพื้นที่แถบนี้เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำแอ่งหุบเขา จึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับเพาะปลูก ดังนั้นทุกพื้นที่ในจังหวัดลำปาง จึงเป็นสังคมเกษตรกรรมมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน เมื่อฤดูกาลเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตรแล้วเสร็จ ก็มักจะหากิจกรรมการงานอื่น ๆ เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพและครอบครัว ตามความรู้ความสามารถที่ตนมีอยู่ ซึ่งบางกลุ่มประกอบอาชีพที่เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของท้องถิ่น ซึ่งในพื้นที่จังหวัดลำปางปัจจุบันมีหลากหลายกลุ่มอาชีพที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นอันเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ที่สะท้อนถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดลำปางได้เป็นอย่างดี สามารถจำแนกเป็นกลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มอาชีพขบถมั่ว ช่างผลิตล้อเกวียน กลุ่มผลิตกล่องข้าวลำปาง กลุ่มอาชีพกระต๊อไม้ไผ่ (กระต๊อ) กลุ่มผลิตดาบโบราณ ช่างทำปราสาทศพ ช่างเครื่องปั้นดินเผา สล้าโคม่านแปดเหลี่ยม ช่างทำตุ๊กตา ช่างตีเหล็ก ช่างทำกลอง กลุ่มทำครกหินบ้านไร่ศิลาทอง งานแกะสลักไม้บ้านหุลูก พ่อค้าวัวต่างม้าต่าง ช่างปั้นดินขอ ช่างเจียรไนแก้วโป่งขาม อาชีพชุดศิลาแลง ช่างเงิน ช่างทำเครื่องเงิน ฯลฯ (สำนักงานจังหวัดลำปาง ศาลากลางจังหวัดลำปาง, 2565, หน้า 6)

ข้อมูลทั่วไปของอำเภอเมืองลำปาง

อำเภอเมืองลำปาง เป็นเมืองที่เก่าแก่มีประวัติความเป็นมาเช่นเดียวกับจังหวัดลำปาง กล่าวคือ อำเภอเมืองลำปาง เป็นที่ตั้งของอำเภอเมืองลำปาง สำหรับประวัติความเป็นมามีเรื่องสำคัญต่อกันมาหลายตำนาน คือ ตำนานแรกเล่าสืบกันมาว่า ณ ดินแดนที่เป็นอำเภอเมืองลำปาง ขณะนั้นมีผู้คนอาศัยอยู่มากแต่ไม่ปรากฏชื่อเรียก ครั้นในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ได้ทรงโปรดสัตว์ ได้เสด็จมาถึงที่แห่งนี้และได้ประทับอยู่ เมื่อพระอินทร์ได้ล่วงรู้จึงได้แปลงกายเป็นไก่ขาว เพื่อที่ร้องปลุกชาวในตอนเช้าที่พระพุทธองค์จะออกโปรดสัตว์ให้ลุกขึ้นมาประกอบอาหารใส่บาตรได้ทัน ชาวเมืองนี้จึงพร้อมใจขนานนามว่า กุกกุกนคร หรือเมืองไก่ขาว เมืองลำปางนำรูปไก่ขาวเป็นสัญลักษณ์มาจนถึงทุกวันนี้

ตำนานต่อมา กล่าวถึงเมืองลำปาง ซึ่งเป็นเมืองก่อนประวัติศาสตร์ ตั้งอยู่ในเขตวัดพระธาตุลำปางหลวง โดยมีคันคูล้อมรอบ มีพื้นที่บริเวณเมือง 220 ไร่ มีตำนานเมืองโดยเฉพาะ คือ เมืองลัมภากับปะนคร เมื่อครั้งพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้และได้จาริกแสวงบุญพร้อมพระอรหันต์ 3 องค์ มาถึงหมู่บ้านลัมภการีน หรือบ้านลำปางหลวง ประทับอยู่เหนือดอยม่อนน้อย ณ ที่นั้นมีผู้ขายผู้หนึ่งชื่อ ลีวะอ้ายกอง ผ่านมาเห็นพระพุทธองค์เกิดความเลื่อมใสศรัทธา นำเอาน้ำผึ้งกระบอกไม้ป้าง มะพร้าว และมะตูมอย่างละลูก หาบคอนด้วยไม้ชะจาว มาน้อมถวาย พระพุทธองค์ฉันน้ำผึ้งและพยากรณ์ว่ากาลเบื้องตัน จะมีผู้สร้างเมืองชื่อลำปาง (ลัมภากับปะ) ขึ้น ณ ที่นี้ พระองค์ทรงยกพระหัตถ์ลูบพระเศียรได้เกศาหนึ่งเส้น ดัดพระหัตถ์มาแล้วมอบเกศานั้นแก่ลีวะอ้ายกอง ลีวะอ้ายกองได้รับไว้ด้วยความชื่นชมยินดี และนำไปบรรจุไว้ในผอบทองคำหนัก 8 กำ อันเชิญประดิษฐานในหลุมกว้างยาว 5 วา กับ 7 ศอก พระพุทธองค์ได้ตรัสพยากรณ์ต่อไปว่า เมื่อพระองค์เข้าสู่ปรินิพพาน แล้วเป็นเวลานาน 215 ปี จะมีพระอรหันต์นำพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์มาบรรจุไว้ในเจดีย์นี้อีก ปัจจุบันนี้คือ บริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง บ้านลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ตำนานเมืองละกอน หรือ เมืองนคร คือ เมืองในรูปหอยสังข์ มีชื่อในภาษาบาลี เมืองเขลางค์ เป็นเมืองใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยของคนมากมายคู่กับเมืองลำพูน ซึ่งมีชื่อ ทางภาษาบาลีว่า เมืองหริภุญชัย ตำนานของเมืองเขลางค์อยู่ในตำนานพื้นเมือง มีประวัติการสร้างเมืองราว พ.ศ. 1223 โดยสุพรรณฤาษีสร้างให้แก่เจ้าอนันตยศโอรสคู่แฝดกับเจ้ามหันตยศ ของพระนางเจ้าจามเทวี สร้างเพื่อให้เป็นนครหลวงคู่กับเมืองหริภุญชัย เจ้าอนันตยศยังได้สร้างเมืองใกล้เคียง ๆ กับเขลางค์นคร เพื่อเป็นเมืองประทับของพระนางเจ้าจามเทวี เมื่อครั้งเสด็จมาเยี่ยมคือ นครอลัมภางค์ หลังจากนั้นเมืองสองเมืองนี้ก็รวมตัวกันเป็นเขลางค์อลัมภางค์ ปัจจุบันคือ บริเวณวัดพระแก้วดอนเต้า และเคยเป็นเมืองที่ประดิษฐานพระมหามุนีรัตนปฐมาภรณ์ (พระแก้วมรกต) ที่อันเชิญมาจากจังหวัดเชียงรายในสมัยของหมื่นโลกนคร และเจ้าหาญราว พ.ศ. 1979-2011

ลำปางในสมัยโยนกเชียงแสนราว พ.ศ. 1208-1800 ตกอยู่ในอำนาจของอาณาจักรของ
หริภุญชัย ครั้นถึงสมัยสุโขทัยเมื่อพระเจ้ามังรายชนะลำพูน และได้สร้างเมืองเชียงใหม่แล้วจึงยกทัพตี
นครเขลางค์ขึ้นอยู่ในอำนาจ พ.ศ. 1838 ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยาเมืองลำปางบางคราวก็อยู่ใน
การปกครองของพม่า บางคราวก็อยู่ในอำนาจของล้านช้างและบางคราวก็อยู่ในการปกครองของ
เชียงใหม่

ในระหว่าง พ.ศ. 2272-2290 บ้านเมืองในภาคเหนือตอนบนมิได้เป็นปกติสุข เกิดจาก
การจลาจลไปทุกหนทุกแห่ง เช่น เชียงแสน เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงใหม่ ต่างก็ตั้งตัว
เป็นอิสระไม่ขึ้นกับใคร เชียงใหม่ก็เป็นเจ้าองค์คำภีร์ล้านช้างปกครอง และลำพูนก็มีท้าวมหายศ
ปกครอง ส่วนลำปางนั้นก็มีเจ้าลิ้นก่าปกครอง แต่ไม่มีอำนาจสิทธิขาด มีแต่ขุนเมือง 4 คน ต่างก็
แก่งแย่งอำนาจกัน ทางเชียงใหม่จึงให้ท้าวมหายศ เมืองลำพูน ยกทัพมายึดเมืองลำปาง ทำให้เกิด
วีรบุรุษขึ้น คือ หนานทิพย์ช้าง สามารถปราบท้าวมหายศเมืองลำพูนได้ และชาวเมืองได้สถาปนาให้เป็น
เจ้าทิพจักรหลวง หรือ เจ้าพระยาสุวภาไชยสงคราม ในปี พ.ศ. 2275 และได้เป็นต้นตระกูลเชื้อเจ็ดตน
ครองเมืองเหนือตอนบน พระยาสุวภาไชยสงคราม มีโอรสและธิดา จำนวน 6 คน และใน
จำนวน 6 คนนี้ มีเจ้าฟ้าชายแก้ว ซึ่งต่อมาเจ้าฟ้าชายแก้วก็มีโอรสธิดา อีก 10 คน และในจำนวน
10 คน มีโอรสอยู่ 7 คน ที่เป็นต้นตระกูล ณ ลำปาง, ณ ลำพูน, ณ เชียงใหม่ สกุลเชื้อเจ็ดตนแห่ง
เชียงรายและเชียงแสน ซึ่งมีเจ้ากาวิละ, เจ้าคำโสม, เจ้าธรรมลังกา, เจ้าดวงทิพย์, เจ้าหมูล้า
, เจ้าคำฝั้น และเจ้าบุญมา (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2566, สืบออนไลน์)

คำขวัญอำเภอเมืองลำปาง

“เจดีย์ขาวงามเลิศ ชูเชิดวัดพระแก้ว แวะแควบ้านแสนรัก แวะพักเชื่อนกวิมล ชื่นชมพ่อเจ้า
ทิพย์ช้าง ลำปางเมืองรุ่มรวย ลือชาถ้อยคำไ่ยิ่งใหญ่ครุบาเกษม อิ่มเอมวิถีคนละกอน”

ตำแหน่งที่ตั้ง

อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอแม่ฮ่อน (จังหวัดเชียงใหม่), อำเภอเมืองปาน, อำเภอแจ้ห่ม และ
อำเภอแม่เมาะ

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอแม่ทะและอำเภอเกาะคา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอแม่เมาะ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอห้างฉัตร และอำเภอแม่ทา (จังหวัดลำพูน)

ภาพ 7 แสดงแผนที่ของอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

ที่มา: สถานีพัฒนาที่ดินลำปาง, ม.ป.ป., สื่อดอนไลน์

สภาพภูมิประเทศ

อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง มีเนื้อที่ประมาณ 1,156 ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลโดยเฉลี่ยประมาณ 268.60 เมตร ลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่ราบและที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำวัง ตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของแอ่งกระทะ โดยพื้นที่ทางด้านเหนือของแม่น้ำวังมีระดับสูงกว่าพื้นดินด้านทิศใต้ และลาดเอียงสู่แม่น้ำวัง ซึ่งไหลผ่านใจกลางเมือง จากทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปยังทิศตะวันตกเฉียงใต้ สภาพทั่วไปในช่วงฤดูหนาวอุณหภูมิต่ำระหว่าง 10-12 องศาเซลเซียส ฤดูร้อนประมาณเดือนมีนาคม-มิถุนายน อุณหภูมิ 35-43 องศาเซลเซียส ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม-ตุลาคม

ประชากรและอาชีพ

อำเภอเมืองลำปาง มีประชากร ณ เดือนกรกฎาคม 2566 รวมทั้งสิ้น 89,969 คน ประชากรชาย จำนวน 44,030 คน ประชากรหญิง จำนวน 45,939 คน 37,731 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่ประชากรอำเภอเมืองลำปางมีอาชีพหลักคือ เกษตรกรรม คือ ข้าว พืชไร่ ไม้ผล ทำนา ทำสวน โดยมีพื้นที่ทางการเกษตร 119,554.82 ไร่ และประกอบอาชีพทั่วไป ได้แก่ ค้าขาย รับราชการ ฯลฯ

การปกครอง

อำเภอเมืองลำปาง แบ่งเขตการปกครองตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พุทธศักราช 2457 เป็น 19 ตำบล 182 หมู่บ้าน ได้แก่

1. ตำบลกล้วยแพะ	มีจำนวน	5 หมู่บ้าน
2. ตำบลชมพู	มีจำนวน	14 หมู่บ้าน
3. ตำบลต้นธงชัย	มีจำนวน	13 หมู่บ้าน
4. ตำบลทุ่งฝาย	มีจำนวน	10 หมู่บ้าน
5. ตำบลนิคมพัฒนา	มีจำนวน	14 หมู่บ้าน
6. ตำบลบ่อแฮ้ว	มีจำนวน	17 หมู่บ้าน
7. ตำบลบ้านคำ	มีจำนวน	8 หมู่บ้าน
8. ตำบลบ้านเป้า	มีจำนวน	12 หมู่บ้าน
9. ตำบลบ้านแลง	มีจำนวน	12 หมู่บ้าน
10. ตำบลเสด็จ	มีจำนวน	17 หมู่บ้าน
11. ตำบลบ้านเอื้อม	มีจำนวน	15 หมู่บ้าน
12. ตำบลบุญนาคนพัฒนา	มีจำนวน	9 หมู่บ้าน
13. ตำบลปงแสนทอง	มีจำนวน	11 หมู่บ้าน
14. ตำบลพระบาท	มีจำนวน	8 หมู่บ้าน
15. ตำบลพิชัย	มีจำนวน	17 หมู่บ้าน

16. ตำบลเวียงเหนือ เขตเทศบาลนครลำปาง

17. ตำบลสบตุ๋ย เขตเทศบาลนครลำปาง

18. ตำบลสวนดอก เขตเทศบาลนครลำปาง

19. ตำบลหัวเวียง เขตเทศบาลนครลำปาง

เทศบาลนคร มีจำนวน 1 แห่ง คือ เทศบาลนครลำปาง

เทศบาลเมือง มีจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ เทศบาลเมืองเขลางค์นคร, เทศบาลเมืองพิชัย

เทศบาลตำบล มีจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ เทศบาลตำบลบ่อแฮ้ว, เทศบาลตำบลต้นธงชัย

องค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 10 แห่ง ได้แก่

1. องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง
2. องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเสด็จ
3. องค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย
4. องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งฝาย
5. องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเอื้อม

6. องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเป้า
7. องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านคำ
8. องค์การบริหารส่วนตำบลบ่อแฮ้ว
9. องค์การบริหารส่วนตำบลนิคมพัฒนา
10. องค์การบริหารส่วนตำบลบุญนาควพัฒนา (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2566, สือออนไลน์)

ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม

ชาวอำเภอเมืองลำปางส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับชาวล้านนาทั่วไปและยังมีความเชื่อในอำนาจลี้ลับเหนือธรรมชาติประกอบกับความเชื่อเรื่องภูตผี วิญญาณ การนับถือผีบรรพบุรุษ ชาวอำเภอเมืองลำปางมีประเพณีและพิธีกรรมอันเป็นรูปแบบการประพุดหรือการกระทำของบุคคลหรือส่วนรวม และมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อของชาวเมืองลำปาง ซึ่งสะสมเป็นความรู้ และประพุดปฏิบัติมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นมรดกของสังคมแก่คนรุ่นต่อ ๆ มา นอกจากนี้ ประเพณีและพิธีกรรมของชาวอำเภอเมืองลำปาง มีพื้นฐานที่มาจากความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นอันเป็นสิ่งสำคัญในการใช้ขับเคลื่อนประเพณีและพิธีกรรมให้คงอยู่สืบไป ชาวอำเภอเมืองลำปางมีความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมซึ่งเริ่มต้นจากเดือนเมษายนซึ่งถือเป็นเดือนแรกตามระบบปฏิทินล้านนา โดยในแต่ละเดือนมีดังนี้

1. ประเพณีเดือน 7 เหนือ (ราวเดือนเมษายน) ประเพณีสงกรานต์ เทศกาลสงกรานต์ที่ชาวล้านนาเรียกว่า “ป่าเวณีปีใหม่เมือง” ในช่วงเทศกาลนี้กินเวลา 5 วัน โดยในส่วนประชาชนทั่วไปจะหยุดงานเพื่อฉลองเทศกาลนี้ ด้านศาสนาและพิธีกรรม จะถือเอาวันที่พระอาทิตย์เคลื่อนจากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษ เป็นวันสังขารล่อง หรือวันมหาสงกรานต์ ในแต่ละปีจะตรงกับวันที่ 13 หรือ 14 เมษายน

2. ประเพณีเดือน 8 เหนือ (ประมาณช่วงเดือนพฤษภาคม) ส่วนใหญ่ในช่วงเดือนนี้มักจะมีประเพณีและพิธีกรรมสำคัญ โดยเฉพาะวันเดือน 8 เบ้งท้าวภาคเหนือ เนื่องจากถือเป็นวันที่ ตรงกับวันประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวล้านนานิยมพากันไปไหว้ปูชนียสถานที่สำคัญ และในเขตอำเภอเมืองลำปาง คือ ประเพณีสรงน้ำพระธาตุวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จัดขึ้นในเดือน 8 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ มีการสูตรเบิก 9 วาร

3. ประเพณีเดือน 9 เหนือ (ราวเดือนมิถุนายน) ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า ผีปู่ย่า ถือเป็นผีประจำตระกูล สืบทอดมาทางฝ่ายหญิงซึ่งลูกหลานจะต้องให้ความเคารพโดยจัดทำหิ้งผีไว้บนเสาหัวนอน ให้ความเคารพโดยไม่กระทำการสิ่งที่ไม่ควรโดยจะนำเครื่องสักการะแล้วแต่จะมีการกำหนดและถวายเครื่องสังเวยแก่ผีปู่ย่าที่หิ้งเพื่อผีปู่ย่าจะได้คุ้มครองให้ลูกหลานได้อยู่ดีมีสุขตลอดไป และในช่วงเดือนนี้มีประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมืองลำปาง คือ ประเพณีสรงน้ำพระธาตุวัดพระธาตุม่อนพระยาแช่

เดือน 9 เหนือ แรม 8 ค่ำ มีสูตรเบิก 4 วารและ ประเพณีสงฆ์นำธาตุวัดพระเจดีย์ขาวหลัง เดือน 9 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ(เดือน 9 เป้ง) มีสูตรเบิก 4 วาร เป็นประจำทุกปี

4. ประเพณีเดือน 10 เหนือ ราวเดือนกรกฎาคมถึงต้นเดือนสิงหาคม เป็นช่วงประเพณีเข้าวัสสา หรือเทศกาลเข้าพรรษา คือ การที่พระสงฆ์จะต้องปวารณายู่ประจำที่ใดที่หนึ่งในช่วงฤดูฝน โดยไม่ไปแรมคืนที่อื่นภายในกำหนด 3 เดือน เรียกว่า “เข้าวัสสา” ซึ่งถือเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกวันหนึ่งโดยชาวบ้านส่วนใหญ่จะทำบุญใส่บาตร มีการทานขันข้าวให้ผู้ที่ยากจนไป รวมทั้งการถวายทานแก่พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยายที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วย ในช่วงเวลาเข้าพรรษาโดยทั่วไปแล้ว จะพบประเพณีหรือพิธีกรรมที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลายทั้งประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนาและเกี่ยวกับศาสนา อาทิ ประเพณีแหกนา หว่านกล้า ประเพณีถวายเทียนพรรษา ประเพณีทานขันข้าวอุทิศให้แก่ผู้ตาย ถวายผ้าอาบน้ำฝน ประเพณีตานก๋วยสลาก ประเพณีการระคุบอาจารย์ (ประเพณีสามัคคีธรรม) ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปางมักจะมีข้อห้ามที่พึงตเว้นจัดกิจกรรมหรือประเพณีในช่วงฤดูเข้าพรรษา เช่น ไม่นิยมบวชลูกหลานกลางฤดูพรรษา ไม่เลี้ยงผีปู่ย่า ไม่เผาศพพระ และไม่จัดพิธีแต่งงาน เป็นต้น ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับการทำนา และการทำบุญอันเนื่องในพุทธศาสนา

5. ประเพณีเดือน 11 เหนือ (ราวเดือนสิงหาคม) จะเป็นช่วงฤดูฝนที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะลงมือดำนาปลูกข้าวซึ่งจะมีประเพณีการเอามือปลุกนาเป็นประเพณีที่ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันทำนา ต่อมามีการว่าจ้างเรียกว่า “ใส่รางวัล” ประเพณีสู่ขวัญควาย ชาวล้านนามักจะมี ความผูกพันธัญอยู่ใกล้ธรรมชาติ โดยเฉพาะท้องถิ่นมักจะให้ความสำคัญกับการเกษตรและแรงงาน สัตว์เลี้ยง เช่น ควาย คนล้านนามักจะนึกถึงบุญคุณของควายที่ช่วยทำงาน เมื่อหมดฤดูไถหว่านหรือในการไถหว่าน มักจะมีพิธีบายศรีสู่ขวัญที่เรียกว่า “สู่ขวัญควาย” หรือ “ฮ้องขวัญควาย” คนโบราณมักจะยกย่องควายว่ามีบุญคุณแก่ตนและในขณะที่ทำงานมักจะโกรธต่อควายจึงทำให้ควายขวัญหนีดีฝ่อ จึงทำให้เกิดประเพณีสู่ขวัญควายขึ้น

6. ประเพณีเดือน 12 เหนือ หรือราวช่วงเดือนกันยายน จะมีประเพณีจาเคะข้าว คนเผ่าจำศีล การจาเคะ คือ การเสียดสละบริจาคข้าวของตนให้เป็นทานแก่ผู้อื่น จาเคะข้าว คือ การถวายข้าวเปล่าอาหารแด่พระสงฆ์ คนเผ่าจำศีล คือ อุบาสก อุบาสิกา ผู้สูงอายุ หมตภาระหน้าที่ทางบ้านจึงพากันเข้าสู่พระศาสนาประพฤติปฏิบัติภาวนาส่งสมบุญกุศล ประเพณีจาเคะข้าวคนเผ่าจำศีลนั้นได้ทำกันมาช้านานในภาคเหนือ นิยมทำกันในเดือน 12 เหนือ และช่วงเดือนนี้จะมีประเพณีตานสลากภัตที่สำคัญในเขตอำเภอเมืองลำปาง ได้แก่ วัดปงสนุกเหนือ วัดแสงเมืองมา และวัดเชียงราย จัดขึ้นในเดือน 12 เหนือ แรม 15 ค่ำ (เดือน 12 ดับ)

7. ประเพณี เดือน เกียง หลังจากแต่ละวัด แต่ละหมู่บ้าน ได้ทำบุญตานเปรตพีหรือตานก๋วยสลากไปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เป็นช่วงปลายฝนต้นหนาว ชาวชาวอำเภอเมืองลำปาง จะเตรียมตัวในการทำบุญออกวัสสา (ออกพรรษา) เดือนเกียงเหนือ ขึ้น 15 ค่ำ ก่อนวันออกพรรษา ชาวบ้าน

จะเตรียมทำขนมจ็อกหรือขนมเทียนทั้งไส้หวานไส้เค็ม ต้มวุ้น แกงฮังเล หรืออาหารอื่น ๆ ไปทำบุญทานกันข้าว ปฏิบัติคล้าย ๆ กับประเพณีเข้าพรรษา ฟังเทศน์ สรงน้ำพระพุทธรูป พระภิกษุสงฆ์ ทำการกล่าวการขอมาต่อพระภิกษุที่มีอาวุโสกว่าในวัดเดียวกัน และไปทำการสักการะพระภิกษุที่อาวุโส ในเขตการปกครองเดียวกัน ที่เรียกว่า “สามิจิกรรม” ผู้ที่นอนวัดจำศีล ทำการขอมาต่อพระภิกษุ สามเณรที่ตนเองไปจำศีลที่วัดนั้น ๆ และมีประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมืองลำปาง คือประเพณี ล่องสะเปา เป็นประเพณีที่ยึดถือและปฏิบัติมายาวนานของหมู่บ้าน คือ บ้านฟ่อน บ้านลำปางกลาง ตะวันออก บ้านชมพู บ้านต้า บ้านลำปางกลางฝั่งตะวันตก บ้านแม่กีย บ้านสำเภา และมีประเพณี ที่สำคัญของเขตอำเภอเมืองลำปาง คือ ในเดือนเกียงเหนือ ขึ้น 1 ค่ำ คือ วันออกพรรษา และประเพณี สรงน้ำต้นศรีมหาโพธิ์ ที่วัดศรีรองเมืองในวันเดียวกัน และตานก๋วยสลาก วัดพระธาตุเสด็จ

8. ประเพณีเดือน ยี่ เหนือ หรือราวเดือนพฤศจิกายน เทศกาลสำคัญคือ ประเพณีเทศกาล วันเพ็ญเดือนยี่เหนือ แต่ดั้งเดิมพิธีสำคัญของเทศกาลนี้อยู่ที่พิธีกรรมตั้งธรรมหลวงหรือฟังเทศน์ มหาชาติ หมายถึง การฟังธรรมเทศนามหาเวสสันดรชาดก และประเพณีอีกอย่างหนึ่ง คือ ประเพณี ลอยสะเปาหรือลอยกระทง และมีประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมืองลำปาง ในเดือนนี้ คือ ประเพณี สรงน้ำพระธาตุวัดปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ ประเพณีสรงน้ำพระธาตุศรีจอมไคล จะถือเอากำหนดวัน เดือนยี่ ขึ้น 1 ค่ำ ของทุกปีเป็นประเพณีสรงน้ำพระธาตุ ในพิธีกรรมจะให้ความสำคัญกับองค์พระธาตุ และถือเป็นลักษณะพิเศษ ทางวัดปงสนุกรักษาไว้ คือ ขบวนแห่เครื่องหลวง เครื่องสักการบูชาพระธาตุ และพิธีสูตรเบิก 9 วาร ตั้งแต่หัวค่ำจนถึงรุ่งเช้าในพิธีกรรมเหล่านั้นยังมีพิธีกรรมอื่น ๆ เช่น พิธีแห่ พระอุปคุต พิธีกว่นข้าวทิพย์ พิธีเบิกเนตรพระเจ้า พระพุทธรูปองค์สำคัญ ซึ่งขั้นตอนพิธีกรรมเหล่านี้ ทางชุมชนยังสามารถรักษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และประเพณีสรงน้ำพระธาตุวัดม่อนกระติง ในเดือนยี่เป็ง มีพิธีสูตรเบิก 9 วาร

9. ประเพณีเดือน 3 เหนือ (ราวเดือนธันวาคม) ประเพณีเกี่ยวข้าวเอาเฟือง เมื่อเอาข้าวในนา ที่ปลูกไว้สุกมีสีเหลืองทองเต็มท้องทุ่ง ก็จะเป็นฤดูเก็บเกี่ยว ซึ่งบ้างก็เรียกว่า เกี่ยวข้าวเอาเฟือง คือ การเก็บเกี่ยวข้าวและฟางข้าวเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ การเก็บเกี่ยวเอาเฟืองจะเริ่มทำกันตั้งแต่ ประมาณปลายเดือนพฤศจิกายน เป็นต้นไป ในล้านนาเมื่อเข้าสู่ฤดูหนาว อากาศก็เริ่มแห้งแล้งเป็นฤดู เก็บเกี่ยวข้าวเข้าสู่ยุ้งฉาง มักจะมีประเพณีเลี้ยงผียุงข้าว หรือ “ฮ้องขวัญข้าว” ประเพณีโสทนกรรม หรือเข้ารุกขมูล (เข้ากรรม) ซึ่งพระจะถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดมักจะทำกันในปีข้า ที่เรียกว่า “อยู่กรรม” ประเพณีที่ชาวล้านนาต้องการให้พระสงฆ์ได้ร่วมกันกิจกรรมเพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น หาเงิน สมทบทุนสร้างสุสาน หรือป่าช้า เป็นต้น

10. ประเพณีเดือน 4 เหนือ (ราวเดือนมกราคม) ประเพณีทานหัวหิงไฟพระเจ้า หรือการถวายพื้นเพื่อจุดไฟหิงแก่พระพุทธรูป เป็นพิธีที่จัดขึ้นในฤดูหนาวประเพณีถวายข้าวจีข้าวหลาม ในประเพณี เดือน 4 และการตานหัวหิงไฟพระเจ้า “หัว” คือ ฟืนที่นำมาเป็นก่อกองไฟ “หิง” คือ

การฝัง ภาคนี้อธิบายการฝังไฟว่า หิงไฟ หิงแดด หรือฝังแดด ประเพณีตานหิ้วหิงไฟพระเจ้านั้น เกิดขึ้นเพราะเหตุผลทางภูมิศาสตร์ของภาคเหนือว่า ในสมัยโบราณนั้นมีอากาศหนาวอปรกับความเชื่อว่าพระพุทธรูปนั้นมีชีวิตจิตใจ ดังนั้นจึงเกิดสภาวะอากาศที่เปลี่ยนแปลงก็เชื่อว่าพระพุทธรูปย่อมมีความรู้สึกไม่ต่างจากคนทั่วไป จึงเป็นที่มาของประเพณีการถวายข้าวพระพุทธรูป การสรงน้ำพระพุทธรูป การห่มผ้า และการทานหิ้วหิงไฟพระเจ้า

11. ประเพณีเดือน 5 เหนือ (ราวเดือนกุมภาพันธ์) เป็นช่วงฤดูแล้งที่เสร็จสิ้นภาระงาน ในฤดูกาลเก็บเกี่ยวจึงนิยมจัดงานบุญต่าง ๆ ขึ้นมากมาย อาทิ ประเพณีปอยลูกแก้วหรือปอยน้อย เป็นงานบุญในพิธีบรรพชาหรือบวชเณร จะทำกันในเดือน 5, 6, 7, 8 เหนือหรือเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนพฤษภาคม จุดประสงค์เพื่อลูกศิษย์วัดหรือญาติโยมที่มาคอยรับใช้ทำงานวัดเป็นเวลานาน พอสมควร ทางวัดญาติโยมผู้ใหญ่ก็จะมาร่วมกันจัดพิธีบรรพชาให้เป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา และในช่วงนี้มีประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมืองลำปาง คือ ประเพณีสรงน้ำพระธาตุวัดเสด็จ มีขบวนแห่ครัวทานพิธีสูตรเบิก 9 วาร ประเพณีสรงน้ำพระธาตุวัดกู่คำ มีสูตรเบิก 4 วาร และประเพณีสรงน้ำพระธาตุวัดท่าครวน้อย มีสูตรเบิก 4 วาร จัดขึ้นในเดือน 5 เหนือ ขึ้น 15 ค่ำ (เดือน 5 เป็ง) ตรงกับวันมาฆบูชา และประเพณีเลี้ยงเจ้าพ่อลั่นก่านบ้านปงสนุกจัดขึ้นในเดือน 5 เหนือ ขึ้น 13 ค่ำ

12. ประเพณีเดือน 6 เหนือ (ราวเดือนมีนาคม) นิยมจัดงานฉลองเสนาสนะของวัดต่าง ๆ เรียกว่า ประเพณีปอยหลวง เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กำแพงวัด หรือกุฏิ เหตุที่เรียกว่าปอยหลวง เพราะเป็นงานใหญ่ที่อาศัยความร่วมมือจากบุคคลต่าง ๆ เป็นจำนวนมากมีกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งศาสนพิธีและงานมหรสพเพื่อเป็นความบันเทิง ในการเตรียมงานต้องมีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างทางวัด และกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ เพื่อแบ่งหน้าที่กัน ประเพณีเดือน 6 เป็นช่วงฤดูแล้ง และในช่วงนี้มีประเพณีที่สำคัญในเขตอำเภอเมืองลำปาง คือ ประเพณีสรงน้ำพระธาตุวัดม่อนพิชัย จัดขึ้นในเดือน 6 เหนือขึ้น 15 ค่ำ (เดือน 6 เป็ง) สูตรเบิก 4 วาร (รัชชชัย ทำทอง และคณะ, 2565, หน้า 208-278)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมการบวงสรวง

ดวงใจ ดำรงสุทธิพงศ์ (2542) ได้ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของชาวมอญคำแหงต่อพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะความเชื่อ รูปแบบพิธีกรรม ความหมายของสัญลักษณ์ในพิธีกรรม ศึกษาบทบาทหน้าที่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางสังคม ได้แก่ เพศ ภูมิลำเนา สาขาวิชา กับลักษณะความเชื่อ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพจากการสังเกตและสัมภาษณ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญและกลุ่มตัวอย่างนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง

จำนวน 200 คน ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อของชาวมอคำแห่งต่อพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช แบ่งได้ 4 ลักษณะ คือ เป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัย, เป็นอนุสาวรีย์ของวีรบุรุษหรือกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่, เป็นเสมือนพ่อและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญ รูปแบบพิธีกรรมมีทั้งพิธีส่วนบุคคลและของส่วนรวม สัญลักษณ์ในพิธีกรรมมีความหมายแสดงถึงความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ พิธีกรรมได้ก่อให้เกิดผลดีในการสร้างพลังใจและมีผลต่อความเป็นปึกแผ่นของชุมชนส่วนรวม การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางสังคมกับลักษณะความเชื่อ พบว่า เพศมีความสัมพันธ์กับลักษณะความเชื่อ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จินดา แก่นสมบัติ (2552) ศึกษาพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้า บ้านโนนทอง ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาด้านการประกอบพิธีกรรม และวิเคราะห์ทำนองลำพร้อมดนตรีประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้า นายบุญหนา เทพท่า โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษ ของหมอลำผีฟ้า พบว่า มีการประกอบพิธีกรรมขึ้นพละหนึ่งครั้ง ครั้งละ 3 วัน ดังนี้ วันแรก คือ วันพงพาคายใหญ่ ลงจากหิ้งบูชาผีบรรพบุรุษ วันที่สองคือวันประกอบพิธีกรรมบวงสรวง และวันที่สาม คือวันพงพาวาน ส่วนทำนองลำบวงสรวง พบว่าโครงสร้างของทำนองซ้ำวกไปวนมาและไม่มีการประสานเสียง ในด้านดนตรีประกอบพิธีกรรมบวงสรวงใช้แคนแปดเพียงตัวเดียว

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ (2554) ได้ศึกษาลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของพิธีและหน้าที่ของลัทธิพิธีเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่มีต่อชุมชนชายฝั่ง โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง ที่สำคัญ 4 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ประเพณีส่วงเฮือประจำปี ประเพณีสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้าเมือง และพิธีถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม ทุกพิธีกรรมประกอบด้วยสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพของเจ้าแม่สองนางเสมือนเจ้าเมืองมุกดาหารและบรรพบุรุษในอดีต ที่ลงมาพบปะลูกหลานและให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ และความมั่งคั่งแก่ชุมชน ขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน และพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางแสดงให้เห็นบทบาทต่อชุมชนชายฝั่ง โยงในหลายมิติ บทบาทเหล่านี้ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม พิธีกรรมมีบทบาทในการให้ความหวังด้านความปลอดภัย การปกป้องคุ้มครอง และขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย เพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลาน มีบทบาทในการสร้างความสมานฉันท์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันและมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายผู้สืบทอดอำนาจหน้าที่ทางวัฒนธรรมให้แก่ชุมชนอีกด้วย

ธวัชชัย ธาตุดี (2555) ได้ศึกษาประเพณีการบวงสรวงเลี้ยงเจ้าปู่ศรีสุทโธ บ้านโนนเมือง ตำบลบ้านม่วง อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเพณีการบวงสรวง

เลี้ยงเจ้าปู่ศรีสุทโธ บ้านโนนเมือง และพิธีกรรมเกี่ยวกับประเพณีการบวงสรวงเจ้าปู่ ศรีสุทโธ โดยใช้วิธีใช้วิธีการศึกษาทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีการบวงสรวงเลี้ยงเจ้าปู่ กำหนดจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ชาวบ้านเรียกประเพณีนี้ว่า ประเพณีทำบุญเดือนหก เป็นการบวงสรวงเจ้าปู่ศรีสุทโธ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณป่าคำชะโนด ชาวบ้านโนนเมืองจะมาร่วมทำบุญเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว งานประเพณีดังกล่าวจัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงความเคารพนับถือศรัทธาต่อเจ้าปู่ศรีสุทโธ จรรโลงศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น และสร้างความรักความสามัคคีในชุมชน การจัดงานในประเพณีเริ่มจากการถวายภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุสามเณร จากนั้นจึงมีพิธีบวงสรวงเลี้ยงเจ้าปู่ศรีสุทโธ การรำบวงสรวงถวายเจ้าปู่ศรีสุทโธ การแก้บนและการจุดบั้งไฟถวายเจ้าปู่ศรีสุทโธ ประเพณีดังกล่าว เป็นประเพณีของชุมชนที่สืบทอดกันมานาน เกิดจากความศรัทธาต่อเจ้าปู่ศรีสุทโธ ซึ่งหมายถึงพญาสุทโธนาคราช และพิธีกรรมเกี่ยวกับประเพณีการบวงสรวงเลี้ยงเจ้าปู่ศรีสุทโธ ที่ชาวบ้านโนนเมืองปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้ ได้แก่ พิธีการบวงสรวงเลี้ยงเจ้าปู่ศรีสุทโธ เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ชาวบ้านและพิธีแก้บน จัดขึ้นหลังจากเสร็จพิธีการบวงสรวง โดยชาวบ้านจะแก้บนด้วยการถวายเครื่องสักการะ การบวช การฉายภาพยนตร์ หรือการแสดงหมอลำ

ยุพารักษ์ ชนะบวรวัฒน์ (2560) ได้ศึกษา การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธในสังคมไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธในสังคมไทย เพื่อวิเคราะห์การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธในสังคมไทยตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา และเพื่อวิเคราะห์แนวทางการบวงสรวงที่เหมาะสมตามคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวพุทธไทยนิยมบวงสรวงมีด้วยกันหลากหลาย สามารถจำแนกได้เป็นหมวดหลัก 5 หมวด ได้แก่ พระพุทธรูป รูปเคารพพระเกจิ พระเครื่อง เทพ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ซึ่งจุดประสงค์ที่ทำให้ชาวพุทธบวงสรวงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นมีหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสำเร็จด้านการงาน การเงิน การศึกษาเล่าเรียน ความรัก ครอบครัว สุขภาพ และความปลอดภัย เมื่อได้สมความปรารถนาตามที่บวงสรวงไว้ ก็จะมีการแก้บนตามคำบอกกล่าวของผู้บวงสรวง เช่น การแก้บนด้วยการถวายวัตถุสิ่งของ การแสดง การสร้างบุญหรือการทำความดี ในแนวทางการบวงสรวงที่สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนานั้น คือ การอธิษฐาน อธิษฐานในทางพระพุทธศาสนา คือ ความตั้งใจมั่นในสิ่งที่ต้องการหรือสิ่งที่จะทำให้หมายความว่า เมื่อตั้งใจอธิษฐานแล้ว จะต้องทำอย่างนี้เรื่อยไป จนประสบความสำเร็จ ดังเช่นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตั้งสัจจะอธิษฐานว่าจะไม่ลุกไปไหนหากแม้มิได้บรรลุธรรม แม้ต้องแลกด้วยชีวิตก็ตาม

วีรวรรณ ศชรรัตน์ (2560) ได้ศึกษาดนตรีกันตรึมในพิธีบวงสรวงงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพิธีกรรมการบวงสรวงแบบเขมรและดนตรีกันตรึมที่ใช้ในงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมของการบวงสรวงงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งแบบเขมร แบ่งออกเป็น 2 ส่วน

ได้แก่ ส่วนที่ 1 พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ และส่วนที่ 2 พิธีเชิญชวนให้ร่วมทำบุญบวงสรวงในส่วนของพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ประกอบด้วย ขั้นตอนการจตุรปูเทียนบูชาพระรัตนตรัย การอัญเชิญเทพเทวดาตามบทสวด และการรำถวายมือ ในส่วนที่สอง ประกอบด้วย การร้องทักทายผู้ฟัง การเชิญชวนให้มาร่วมทำบุญ การเล่นกลอนสออุปมาอุปไมย ร้องโต้ตอบกัน และการกล่าวอวยพรผู้มาร่วมพิธี

ทิพย์วรรณ สีนโสด (2560) ได้ศึกษาคติความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนในประเพณีบวงสรวงปราสาทภูมิโพน อำเภอสว่าง จังหวัดสุรินทร์ เพื่อออกแบบหนังสือภาพประกอบ เรื่อง ประเพณีสืบสานตำนานปราสาทภูมิโพน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีบวงสรวงปราสาทภูมิโพน และคติความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนในประเพณีบวงสรวงปราสาทภูมิโพน อำเภอสว่าง จังหวัดสุรินทร์ โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีบวงสรวงปราสาทภูมิโพน ในอดีตเป็นการกระทำเนื่องจากการกระทำผิดผี หรือมีการกระทำที่ผิดไม่พอใจจนเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่คาดคิดเกิดขึ้น การบวงสรวงปราสาทภูมิโพนในอดีตไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด มีเพียงการบอกเล่าแบบปากต่อปากจากผู้อาวุโสและผู้นำในชุมชน จนเกิดความเชื่อความศรัทธาในประเพณีพิธีกรรมบวงสรวงปราสาทภูมิโพนได้ขยายวงกว้างออกไป จนกระทั่งผู้นำชุมชนและชาวบ้านในละแวกนั้นเห็นว่าการจัดการบวงสรวงบูชาปราสาทภูมิโพนขึ้นเป็นประจำทุกปี คติความเชื่อและพิธีกรรมในประเพณีบวงสรวงปราสาทภูมิโพนของชุมชนยังมีความเชื่อความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณของบรรพบุรุษเหมือนในอดีต ที่เชื่อว่าการบวงสรวงปราสาทภูมิโพน เป็นการเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มาปกป้องรักษาคุ้มครองให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่อยู่ในละแวกนั้น ซึ่งชาวบ้านได้ให้การยอมรับนับถือในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงและปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจนกลายเป็นประเพณี

ทรงพล อินททำ (2560) ได้ศึกษาพิธีกรรมการเล่นปู่ของชาวอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีกรรมการเล่นปู่ของชาวอำเภอนครไทย ในเชิงคติชนวิทยา 3 มิติ โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า มิติแห่งปัจเจกบุคคล มีการสืบทอดตำแหน่งทางสายตระกูล จะต้องมียุคเฉพาะพิเศษและผ่านการประกอบพิธีกรรมเพื่อเปลี่ยนผ่านภาวะจากบุคคลธรรมดาเป็นร่างทรงปู่ เพื่อเป็นการสร้างความตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ใน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจและด้านร่างกายหรือพฤติกรรม และพิธีกรรมเล่นปู่มีอิทธิพลต่อปัจเจกบุคคลผู้เข้าร่วมพิธีในด้านจิตใจ ลดความกังวล และเพิ่มความมั่นคงทางจิตใจ ในด้านมิติแห่งสังคมวัฒนธรรม พิธีกรรมเล่นปู่ก่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคงใจของคนในสังคม 2 ด้าน คือ ด้านการทำมาหากินและด้านการดำรงชีวิต อีกทั้งยังก่อให้เกิดการร่วมแรงร่วมใจของคนในสังคม ทำให้คนในสังคมเกิดความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน และมีมิติแห่งเทพปกรณัม (มิติเหนือโลก) พบว่า ปู่จำนวน 23 องค์ โดยปู่ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติใน 2 ประเด็น คือ การแสดงอำนาจเหนือธรรมชาติต่อสังคม และการแสดงอำนาจเหนือธรรมชาติต่อปัจเจกบุคคล และชาวอำเภอนครไทยยังได้ยกย่องให้ปู่อยู่ใน

ฐานะผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยได้ประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงปูเป็นประจำทุกปี พร้อมทั้งยกให้พื้นที่บริเวณของศาลปูเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

ศิริวรรณ มูลใจ (2563) ศึกษา เจ้าพ่อโมกขละ: ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวปกาเกอะญอหมู่บ้านห้วยปลากอง ตำบลชะเนือ อำเภอมะรุม จังหวัดตาก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเจ้าพ่อโมกขละ รวมถึงบทบาทของเจ้าพ่อโมกขละที่มีต่อชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากอง โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า ในอดีตพิธีกรรมการสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละ มี 3 รูปแบบ คือ การสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละประจำปีของชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากอง การสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละของชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากอง ที่ทำพิธีจารีตประเพณีของชุมชน และการสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละของพ่อค้าผู้ได้รับสัมปทานไม้เพื่อบอกกล่าวและแสดงความเคารพนับถือเจ้าพ่อโมกขละ แต่เนื่องจากไม่มีผู้สืบทอดเป็นป่อไซ (ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม) ประกอบกับอิทธิพลของศาสนาคริสต์ และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้พิธีกรรมการสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละ ทั้ง 3 รูปแบบ หายไป จนเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2555 ชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากองได้รื้อฟื้นพิธีกรรมการสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละขึ้นมาอีกครั้ง โดยปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมให้เรียบง่ายขึ้น สอดคล้องกับบริบทสังคมในปัจจุบัน ในด้านบทบาทของเจ้าพ่อโมกขละที่มีต่อชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากอง มี 4 ประการ ได้แก่ บทบาทในการช่วยเหลือ ปกป้องคุ้มครองและเป็นที่พึ่งทางใจให้กับคนในชุมชน บทบาทในการอธิบายที่มาของพิธีกรรมและยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม บทบาทในการควบคุมพฤติกรรม และบทบาทในการส่งเสริมด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องท้าวเวสสุวรรณ (ท้าวเวสสุวรรณ)

อุษา โพธิ์นิษฐ (2527) ได้ศึกษารูปแบบและคติการนับถือพระกุเวรในสมัยทวารวดี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติการนับถือเทพกุเวรในไทยสมัยทวารวดี โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า เทพกุเวร เป็นเจ้าแห่งยักษ์ในลัทธิบูชายักษ์ต่อมาได้รับยกย่องให้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและโลกบาลประจำทิศเหนือในศาสนาฮินดู ในพระพุทธศาสนาจัดให้เทพกุเวรเป็นบริวารขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและโลกบาลประจำทิศเหนือ เมื่อมีฐานะเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งได้รับพระนามว่า เทพขัมภล ส่วนในศาสนาเชนนับถือเทพกุเวรเป็นบริวารของอรหันต์องค์ที่ 19 ซึ่งมีชื่อว่า อวสุรปณิ ซึ่งคติการนับถือเทพกุเวรเข้ามาในไทยพร้อมกับอารยธรรมอินเดียที่แพร่หลายเข้าสู่ดินแดนเอเชียอาคเนย์ และผู้ที่นำเข้ามาได้แก่ พ่อค้าชาวอินเดียที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายและตั้งหลักแหล่งในแถบนี้ และพบอีกว่าในไทยรูปเทพกุเวรทำขึ้นตามคติแบบ 2 แบบ คือ แบบเทพแห่งความมั่งคั่งและแบบเทพรักษาทิศ

กิตติยวดี ชาญประโคน (2560) ได้ศึกษาท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาและบทบาทของท้าวเวสสุวรรณ วิเคราะห์บทบาทและรูปแบบของ

ท้าวเวสสุวรรณ ในสังคมและวัฒนธรรมไทยตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน และเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ภาพในปัจจุบันของบทบาทของท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า ท้าวเวสสุวรรณมีบทบาทในสังคมและวัฒนธรรมไทย ตั้งแต่ก่อนสมัยราชอาณาจักรไทยจนถึงปัจจุบัน ทั้งในระดับราชสำนักและประชาชนทั่วไป โดยมีบทบาทใน 3 ฐานะ คือ ฐานะโลกบาล เป็นผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง เป็นผู้ประทานทรัพย์สมบัติและโชคลาภ และในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถานเป็นผู้คุ้มครองป้องกันมิให้สิ่งชั่วร้ายรุกล้ำเข้าในเขตพุทธสถาน หรือทำอันตรายพุทธศาสนิกชน

ปริวรรต ศิริเกียรติสกุล (2562) ได้ศึกษาเรื่องท้าวเวสสุวรรณ: บทบาทด้านการสั่งสอนในการปริวรรตทางจิตวิญญาณมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติความคิดเรื่องท้าวเวสสุวรรณที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู คติความคิดเกี่ยวกับท้าวเวสสุวรรณในบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทย และศึกษาบทบาทของท้าวเวสสุวรรณด้านการสั่งสอนในการปริวรรตทางจิตวิญญาณมนุษย์ โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า ท้าวเวสสุวรรณ คือ เทพพระองค์เดียวกับท้าวเวรและท้าวไพศรพณ์ มีบทบาทหน้าที่และความสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ บทบาทในการเป็นผู้คุ้มครองดูแลศาสนา บทบาทในการเป็นจตุโลกบาล และบทบาทในการเป็นผู้สั่งสอนและช่วยเหลือท้าวเวสสุวรรณยังมีบทบาทด้านการสั่งสอนมนุษย์เพื่อให้สามารถปริวรรตทางจิตวิญญาณหรือค่อย ๆ ไต่ระดับจิตไปสู่ภาวะอันประเสริฐสูงสุดได้นับว่าเป็นบทบาทสำคัญที่สุด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม บทบาทหน้าที่และสัญลักษณ์ในพิธีกรรม

นักรบ นาคสุวรรณ (2551) ได้ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของประชาชนที่มีต่อพระพิฆเนศ: กรณีศึกษาเทวสถานในกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะความเชื่อและบทบาทของพระพิฆเนศที่มีต่อประชาชน และศึกษารูปแบบพิธีกรรมและสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมของประชาชนที่มีต่อพระพิฆเนศ โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีความเชื่อว่า พระพิฆเนศเป็นเทพแห่งความสำเร็จมากที่สุด รองลงมา คือ เทพแห่งศิลปะวิทยาและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เครื่องรางของขลังตามลำดับ ความเชื่อดังกล่าวได้รับการบอกเล่าจากพราหมณ์จากหนังสือ ได้ผลสำเร็จกับตนเองและจากคติความเชื่อเดิมบทบาทของพระพิฆเนศที่มีต่อประชาชนเรียงตามลำดับดังนี้ คือ บทบาทในการประทานความสำเร็จอันจะส่งผลให้การดำเนินชีวิตของตนเองดีขึ้นและมีความมั่นใจในการใช้ชีวิต บทบาทของพระพิฆเนศในฐานะเทพบรมครูแห่งศิลปศาสตร์ เพื่อให้เกิดความสำเร็จและเจริญรุ่งเรืองในอาชีพ และบทบาทของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประทานความปลอดภัยและโชคดี และรูปแบบพิธีกรรมของประชาชนที่มีต่อพระพิฆเนศ มีการไหว้แบบไหว้พระพุทธรูปในศาสนาพุทธมากที่สุด รองลงมาเป็นการผสมผสานกันระหว่างการไหว้พระในพระพุทธศาสนาและการไหว้เทพในศาสนาฮินดู สุดท้ายคือ การไหว้เทพในศาสนาฮินดู ส่วนสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม ประชาชนจะใช้

เครื่องสังเวบุญตามที่แต่ละเทวสถานจัดบริการไว้ให้ ความหมายของเครื่องสังเวบุญ ประชาชน จะให้ความหมายตามพราหมณ์และผู้รู้หรือหนังสือ แต่บางส่วนก็ไม่สามารถบอกความหมายได้

นิตยา วรรณกิตร์ (2554) ได้ศึกษาพลวัตของลัทธิการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทยวน และไทลื้อในภาคเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพลวัตและการผสมผสานความเชื่อและตำนาน เกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดง รวมทั้งองค์ประกอบและพลวัตของลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของ ไทยวนและไทลื้อในภาคเหนือตอนบน โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า การประกอบพิธีกรรมของชาวไทยวนและไทลื้อมีข้อแตกต่างกันในด้านจารีตเกี่ยวกับการเข้าร่วมพิธีกรรม ช่วงเวลาการประกอบพิธีกรรมรูปแบบการประกอบพิธีกรรม และความหมายของพิธีกรรม สะท้อนให้เห็นว่า แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงดำรงอัตลักษณ์ด้านการประกอบพิธีกรรมของตนเอง พิธีกรรมการบูชา เจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบันมีบทบาทในการเป็นสื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมบรรลุถึงการรวมตัวกับอำนาจ ศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือบทบาทในการสร้างสำนึกร่วม สร้างความสามัคคี และเป็นสัญลักษณ์ของ ความเป็นกลุ่มสังคม รวมไปถึงบทบาทในฐานะพื้นที่เพื่อใช้ต่อรองกับอำนาจรัฐและอำนาจทุน นอกจากนี้ ยังพบว่า การประกอบพิธีกรรมในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่มุ่งไปสู่ความทันสมัย รวมทั้ง อำนาจและบทบาทของกลุ่มผู้นำทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

พิมพ์นภัส จินดาวงศ์ (2554) ได้ศึกษา การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรม ที่เกี่ยวกับผิอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการดำรงอยู่และ บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผิอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน โดยใช้การศึกษาด้วยวิธี ทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับผิอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้งพิธีบูชาเสาอินทขิล พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ ทั้งสามพิธีมีลักษณะการดำรงอยู่ โดยมีการผสมผสานความเชื่อทางพุทธ พราหมณ์ ผี โดยพิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และพิธีบูชาเสาอินทขิล มีการนำความเชื่อทางพระพุทธศาสนาผสมผสานอย่างเข้มข้น ในขณะที่พิธี บูชาผีปู่แสะย่าแสะนั้นมีความเชื่อดั้งเดิมเป็นจุดเด่นของพิธี นอกจากนี้ยังพบลักษณะการดำรงอยู่ของ ความเชื่อและพิธีกรรมที่มีการปรับให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน อันได้แก่ การปรับองค์ประกอบ บางส่วนในพิธีเพื่อตอบสนองต่อนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด การนำเสนออัตลักษณ์เมือง เชียงใหม่ และนำเสนอความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในจังหวัดเชียงใหม่ผ่านพิธีกรรม ในส่วนของ บทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับผิอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันพบว่ายังคงมีบทบาทในการตอบสนอง ความต้องการทางด้านจิตใจ ตอบสนองความต้องการทางด้านสังคม และตอบสนองนโยบายของรัฐ ในการสืบสานประเพณีของจังหวัดเชียงใหม่

อัมพิกา ยะคำป้อ (2554) ได้ศึกษาพลวัตและบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ ผิอารักษ์บ้านที่บ้านไม้ลุงชน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย โดยมีวัตถุประสงค์พลวัตและบทบาทของ

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านที่บ้านไม้ลุงชน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า มีพลวัตทั้งในเชิงกายภาพและในเชิงพิธีกรรม พลวัตในเชิงกายภาพ คือ มีการเปลี่ยนแปลงที่ตั้งและรูปแบบของศาลเจ้าบ้านเพื่อเปิดโอกาสให้เข้าถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ง่ายขึ้นจากเดิมที่อยู่ท้ายหมู่บ้านมาอยู่กลางหมู่บ้าน ส่วนพลวัตในทางพิธีกรรม พบว่า ประการแรก มีการรับเอาชื่อเจ้าพ่อคำแดงผู้เป็นอารักษ์เมืองเชียงใหม่มาเป็นชื่ออารักษ์บ้านไม้ลุงชน ประการที่สอง มีการเพิ่มจำนวนพิธีกรรมโดยการรับพิธีกรรมแบบคนไทยทางภาคเหนือมาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีเกี่ยวกับการบูชาผีอารักษ์บ้าน นอกจากนี้ยังพบว่าการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบของพิธีกรรมเนื่องด้วยบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป เรื่องบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรม พบว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านเป็นพิธีกรรมสำคัญระดับชุมชนที่มีบทบาทในการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมของชาวไทยลื้อในบริบทใหม่ ขณะเดียวกันก็มีบทบาทในฐานะที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและเสริมสร้างความสมานฉันท์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชน และมีบทบาทสำคัญในการให้ความมั่นคงทางด้านจิตใจแก่ปัจเจกบุคคลในชุมชน

ปริยารัตน์ เขาวลิตประพันธ์ (2554) ได้ศึกษาวัฒนธรรมโนรา: การดำรงอยู่และการสืบทอดในบริบทของบ้านปลายระไม อำเภอเป็นดั่ง รัฐเคดาห์ (ไทรบุรี) ประเทศมาเลเซีย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมโนราของชาวสยาม บ้านปลายระไม และปัจจัยในการสืบทอดและบทบาทของวัฒนธรรมโนราของชาวสยาม โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า การดำรงอยู่ของพิธีกรรมโนราโรงครู มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อแก้บนและเพื่อตัดจุกโนราใหม่ ธรรมเนียมปฏิบัติและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมยังคงดำเนินตามแบบแผนที่เคยปฏิบัติมาตั้งแต่อดีต และที่บ้านปลายระไมมีโนรา 2 คณะ มีทั้งโนราหญิงและโนราชาย นิยมให้โนราเพศชายเป็นผู้ประกอบพิธี ตัดเหมยรย ชาวสยามที่ไทรบุรียังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับครุหมอโนรา นับถือครุหมอโนราทั้งที่เป็นบรรพบุรุษและเป็นครุหมอโนราในท้องถิ่นและเชื่อว่าครุหมอส่วนใหญ่เดินทางมาจากประเทศไทย ส่วนร่างทรงนั้น มาจากการเลือกของครุหมอ ร่างทรงคนหนึ่งอาจมีครุหมอมาลงได้หลายองค์ ปัจจัยในการสืบทอดวัฒนธรรมโนราบ้านปลายระไม มีทั้งหมด 4 ประการ ได้แก่ การยังคงมีผู้สืบทอดการเป็นโนรา การที่ชาวบ้านปลายระไมยังคงมีความเชื่อเรื่องครุหมอโนราอย่างเหนียวแน่น พิธีกรรมโนราโรงครูจึงยังคงมีการจัดสืบเนื่องต่อมาและในปัจจุบันยังมีมากขึ้นเนื่องจากชาวบ้านบนบานครุหมอกันมาก และชุมชนปลายระไมมีความพร้อมในด้านต่าง ๆ ทั้งความพร้อมด้านเศรษฐกิจ การมีเครือข่ายญาติพี่น้องที่เหนียวแน่น ความสามารถในการสื่อสารด้วยภาษาไทย ค่านิยมเรื่องการบูชาครุ ความกตัญญูต่อบทบาทของการรักษาสังคม รวมทั้งความภาคภูมิใจในการเป็นคนสยาม

พิพัฒน์ วิถี (2554) ได้ศึกษา สัญลักษณ์ในพิธีกรรมงานบวชของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-เขมร: กรณีศึกษา ตำบลเมืองที อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีกรรมงานบวช ศึกษาสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานบวช คติความเชื่อและคุณค่าพิธีกรรมงานบวช โดยใช้วิธีการ

ทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า การบวชในสมัยพุทธกาลพระพุทธรูปเจ้าทรงบวชให้แก่สาวกด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาและรับไตรสรณคม ต่อมามีการมอบอำนาจการบวชให้แก่คณะสงฆ์ด้วยวิธีญัตติ จตุตถกรรมวาจา กลุ่มชาติพันธุ์ไทย-เขมร ตำบลเมืองที่ พบการบวช 2 อย่างคือ การบวชนาค มีขั้นตอนการบวสรวงเช่นไหว้ ปลงผมนาค และการสู่ขวัญนาค และการบวชสามเณรและพระภิกษุ มีขั้นตอนการขอบวช การสอนข้อมณฺฑิตจตุตถกรรมวาจา และการบวชด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา ด้านสัญลักษณ์ในพิธีกรรมงานบวช พบว่า การบวสรวงเช่นไหว้เป็นสัญลักษณ์แห่งการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับผีและเทพ เครื่องยกครูเป็นสัญลักษณ์แห่งการสักการะ สัญลักษณ์ในพิธีบายศรีสู่ขวัญเป็นการจำลองภพภูมิ การเจริญพระพุทธมนต์เป็นสัญลักษณ์แห่งความตั้งมั่นในหลักคำสอน การบวชนาคเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ การบวชสามเณรและพระภิกษุเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์แห่งสังฆกรรม ด้านคติความเชื่อและคุณค่า คือ การเช่นไหว้สะท้อนคุณค่าความกตัญญู การบวสรวงเทพเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้พิธีกรรม การยกครูผู้นำประกอบพิธีกรรมสะท้อนการยกย่องให้เกียรติ การบายศรีสู่ขวัญเป็นการให้กำลังใจ การเจริญพระพุทธมนต์สะท้อนหลักคำสอน พิธีกรรมการบวชนาคสะท้อนกระบวนการขัดเกลาก่อนเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ การบวชสามเณรและพระภิกษุเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาและหลักคำสอน

ชนิษฐา จิตชนะกุล (2556) ได้ศึกษาวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของศาลปู่ดู่เป่ง อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์หน้าที่ของประเพณีการไหว้เจ้าปู่ดู่เป่งที่มีต่อสังคมของชาวอำเภอโพธารอง และเพื่อศึกษาความเชื่อของชาวอำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีต่อประเพณีการไหว้เจ้าปู่ดู่เป่ง ผลการศึกษาหน้าที่ของประเพณีการไหว้เจ้าปู่ดู่เป่ง โดยใช้วิธีการทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า เจ้าปู่ดู่เป่งมีอิทธิพลต่อคนสองกลุ่มคือ ชาวไทยที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านอำเภอโพธารอง และชาวจีนที่อาศัยอยู่ในตลาดอำเภอโพธารอง ซึ่งคนทั้งสองกลุ่มนี้มีการจัดประเพณีไหว้เจ้าปู่ดู่เป่งเป็นประจำทุกปี แต่จะจัดในช่วงเวลาและมีรายละเอียดในการจัดงานที่แตกต่างกันไป แต่ถึงกระนั้นทั้งสองกลุ่มก็มีวัตถุประสงค์ในการจัดงานประเพณีการไหว้เจ้าปู่ดู่เป่งเช่นเดียวกัน คือ เพื่อความเป็นสิริมงคลในด้านหน้าที่ประเพณีการไหว้เจ้าปู่ดู่เป่งนั้นมีหน้าที่ 4 ประการ คือ ประการแรก สร้างความรักความสามัคคีให้แก่คนในชุมชน ประการที่สองเป็นที่พึ่งทางใจให้แก่คนในชุมชน ประการที่สาม ทำนายนเรื่องความอุดมสมบูรณ์ และประการที่สี่เป็นการแสดงความกตัญญูต่อเจ้าปู่ดู่เป่งในฐานะผีปู่ตาที่ทำหน้าที่คุ้มครองดูแลให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ส่วนในด้านความเชื่อนั้นชาวอำเภอโพธารอง มีความเชื่อต่อประเพณีการไหว้เจ้าปู่ดู่เป่ง มี 5 ประการ คือ ชาวบ้านเชื่อกันว่าหากเข้าร่วมประเพณีการไหว้เจ้าปู่ดู่เป่งแล้วจะเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว เกิดความสงบสุขในพื้นที่ เกิดความอุดมสมบูรณ์ ช่วยพิทักษ์รักษาป่าไม้ ช่วยเหลือและดลบันดาลสิ่งที่ชาวบ้านปรารถนา

เจริญ ศรีศัลลักษณ์ (2557) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยดำ บ้านสะแกราย ตำบลดอนยายหอม จังหวัดนครปฐม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา

ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยดำ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม และแนวทางในการอนุรักษ์ ประเพณีและวัฒนธรรม โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงจากสังคมปิดเป็นสังคมเปิด จากที่เคยอยู่แบบโดดเดี่ยว พัฒนาไปสู่การมีความสัมพันธ์กับประชาชนทั่วไป และมีการเปลี่ยนแปลงเห็นได้ เช่น เส้นทางคมนาคม การรักษาทางการแพทย์ ส่วนทางวัฒนธรรม พบว่า ในด้านประเพณี ภาษา อาชีพ และวิถีการดำรงชีวิตตลอดจนบ้านพักอาศัยก็เปลี่ยนแปลงจากแบบบ้านไทยดำดั้งเดิมมาเป็นแบบสมัยนิยมปัจจุบัน ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การดำรงวิถีชีวิตดั้งเดิมปรับเปลี่ยนไป มีการพัฒนาด้านต่าง ๆ เพื่อให้มีความสอดคล้องต่อสังคมภายนอก และทางวัฒนธรรม ไม่เกิดผลกระทบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลง ด้านการปรับให้สอดคล้องต่อยุคสมัย แต่ยังดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิม

ณรงค์ฤทธิ์ สุขสวัสดิ์ (2557) ศึกษาการดำรงอยู่ของวิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของกลุ่มชนชาวไทยเขมร (เขมรถิ่นไทย) ที่อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาวิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในฐานะสื่อเชิงวัฒนธรรมชุมชน และ เพื่อศึกษาสถานภาพ บทบาทและการดำรงอยู่ของประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทยเขมรหรือเขมรถิ่นไทย ที่อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวไทยเขมรจะเป็นวิถีแบบชาวชนบทที่เรียบง่าย อาศัยอยู่ รวมกันเป็นกลุ่มหมู่บ้าน เป็นสังคมมิตรไมตรีที่ทุกคนมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี ใช้ภาษาเขมรเป็นภาษาในการสื่อสาร ศาสนะดาที่ตั้งอยู่ใจกลางชุมชน เป็นจุดศูนย์รวมจิตใจที่ชาวชุมชนศรัทธา เคารพนับถือ ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทยเขมร จะมีอยู่หลากหลายรูปแบบทั้งที่เกี่ยวกับวงรอบชีวิต เช่น การกำเนิดที่เชื่อว่าทุกคนที่เกิดมามีเทพเจ้าประจำตัว ทำหน้าที่ปกป้อง และพิธีโอ้อังปะวะที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม เป็นการรักษาพยาบาล ที่ใช้ความร้อนของไฟมาเป็นเครื่องมือในการรักษา พิธีตามความเชื่อที่เกี่ยวกับชุมชน เช่น พิธีกรรมเช่นควาย ที่ประกอบขึ้นเพื่อเซ่นสรวงเจ้าที่ไร่นาที่คอยปกป้องไร่นา พิธีกรรมตามความเชื่อที่เกี่ยวกับความเป็นมงคลต่อชีวิต เช่น พิธีแกคร๊วะที่ประกอบขึ้นเพื่อเป็นสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น การดำรงอยู่ประเพณี พิธีกรรมตามความเชื่อที่มี 3 ลักษณะ คือ คงอยู่แต่ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เหมาะสมกับวิถีชุมชนเลือนหายเหลือเพียงเรื่องเล่า และประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน พิธีกรรมและความเชื่อมีบทบาทต่อความเป็นชุมชนอย่างมากในการขัดเกลา กล่อมเกลา กลุ่มชนให้ประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่เป็นมาตรฐานของสังคม

ประเสริฐ รุณรา (2557) ได้ศึกษาเรื่องพิธีสวดนพเคราะห์: พลวัตของพิธีกรรมประดิษฐ์ในสังคมไทยปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาและการผลิตซ้ำพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทย วิเคราะห์วิธีการประดิษฐ์พิธีสวดนพเคราะห์รูปแบบต่าง ๆ ในสังคมไทยในปัจจุบัน

และศึกษาบทบาทของพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทยในปัจจุบัน โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับนพเคราะห์ในสังคมไทยเป็นการประสานความเชื่อเกี่ยวกับเทพนพเคราะห์ ที่ได้รับแนวคิดจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับความเชื่อที่เกี่ยวกับเทพนพเคราะห์ ที่ได้รับแนวคิดแบบศาสนาพุทธ การศึกษาพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า ช่วงเวลาในการจัดพิธีมักจัดในช่วงปลายถึงค่ำ กลุ่มผู้ประกอบพิธีมีหลากหลาย ได้แก่ พระสงฆ์ ไหฺร พราหมณ์ บัณฑิต และคณะเร่ ในส่วนประเภทของพิธีกรรม พบทั้งพิธีสวดนพเคราะห์ที่สืบสานมาจากพิธีบูชา เทวดานพเคราะห์ และพิธีสวดนพเคราะห์ที่ประดิษฐ์เพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ ด้านการศึกษาบทบาทหน้าที่ของพิธีสวดนพเคราะห์และปัจจัยในการดำรงอยู่ของพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า พิธีสวดนพเคราะห์ สามารถบรรเทาทุกข์และขจัดความกลัว เสริมความมั่นคงทางจิตใจ ตลอดจนสามารถผ่อนคลายความตึงเครียดทางเศรษฐกิจและการเมือง และในขณะเดียวกันพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทยปัจจุบันนำแนวคิดทางทุนนิยมมาใช้บริหารจัดการพิธีกรรม ดังนั้นพิธีกรรมจึงสามารถระดมมวลชน ระดมทุน ตลอดจนสามารถชักจูงคนเข้าวัดได้มากยิ่งขึ้น ในส่วนปัจจัยที่ทำให้พิธีสวดนพเคราะห์ได้รับความนิยมนั้น เนื่องจากพิธีสวดนพเคราะห์มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของพิธีให้เข้ากับพลวัตทางสังคม มีต้นทุนและค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีลดลง และมักจัดพิธีสวดนพเคราะห์ในวันหยุดสำคัญและวันหยุดนักขัตฤกษ์ทำให้เดินทางมาร่วมงานได้สะดวก อีกทั้งพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทยปัจจุบันมีการประดิษฐ์รูปแบบของพิธีให้อลังการ ผู้ประกอบพิธีกรรมมักสร้างรูปแบบใหม่ ๆ เสมอ เพื่อจูงใจมวลชนให้เข้าร่วมพิธีกรรม

อนุรักษ์ บุญพนธ์ (2558) ได้ศึกษาพิธีทำขวัญนาค: การสืบทอดความรู้ทางคติชนวิทยาผ่านพิธีกรรมแห่งวิถีชุมชน ชาวอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อศึกษารวบรวมและวิเคราะห์พัฒนาการขององค์ประกอบและขั้นตอนในการประกอบพิธีทำขวัญนาค อีกทั้งวิเคราะห์บทบาทและคุณค่าของคติชนวิทยาในพิธีกรรมที่มีต่อชุมชน รวมไปถึงจนถึงสังเคราะห์ปัจจัยซึ่งส่งผลกระทบต่อ การดำรงอยู่ เปลี่ยนแปลง แนวทางการสืบทอดพิธีกรรมให้ดำรงอยู่ โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า การประกอบพิธีทำขวัญนาคของชาวอำเภอบางบาล มีพัฒนาการจากเดิมเป็นพิธีตามคติความเชื่อของพราหมณ์ มีการจัดเตรียมเครื่องสังเวยและมีหมอทำขวัญอ่านเพ็ญบทเชิญขวัญในทำนองธรรมวัตร วงปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงเรื่องทำขวัญในช่วงของการเวียนเทียนเมื่อออกพระราชบัญญัติวัฒนธรรม ปีพุทธศักราช 2485 ส่งผลให้ศิลปินต่าง ๆ เข้ามาอาศัยในเขตพื้นที่และถ่ายทอดความรู้ให้นักดนตรีและหมอทำขวัญส่งผลให้มีการนำการร้องส่งและการแห่เข้ามาประกอบในพิธี เพื่อความไพเราะและความสนุกสนาน และพบว่า พิธีทำขวัญนาคมีบทบาทต่อชุมชน ได้แก่ การสร้างจิตสำนึกเรื่องความกตัญญูต่เวทีย การกล่อมเกล่าจิตใจด้วยหลักธรรม การสร้างความสามัคคีด้านภูมิปัญญา การสร้างสุนทรียะ และหมอทำขวัญ คือผู้นำทางจิตวิญญาณ อีกทั้งพิธียังมีคุณค่าต่อชุมชน ได้แก่ คุณค่าจากองค์ประกอบและขั้นตอน คุณค่าด้านวรรณศิลป์ในบททำขวัญนาค คุณค่าด้าน

สะท้อนวิถีชุมชน คุณค่าด้านการกลมเกลียวจิตใจ ซึ่งปัจจุบันเมื่อสังเคราะห์ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพิธีพบว่า คนรุ่นใหม่ตระหนักถึงบทบาทและคุณค่าของพิธีน้อยลงจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธี ซึ่งอาจส่งผลให้พิธีทำขวัญนาคเสื่อมสูญไปในอนาคต

กานต์ทิศา สิทมาท (2558) ได้ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในพิธีกรรมของไทยทรงดำ กรณีศึกษาเขตตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านความเชื่อดั้งเดิม ความเชื่อในพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ และวิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า ไทยทรงดำ ตำบลหนองปรัง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องผี ขวัญ ข้อปฏิบัติ ข้อห้าม และความเชื่อเกี่ยวกับมนต์ โดยมีผีบรรพบุรุษเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของไทยทรงดำมากที่สุด ความเชื่อในพิธีกรรมของไทยทรงดำ ตำบลหนองปรัง ในรุ่นปัจจุบัน แบ่งได้เป็น 6 เรื่อง ได้แก่ ความเชื่อในพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด ความเชื่อในช่วงวัยเด็ก ความเชื่อในช่วงวัยรุ่น ความเชื่อในช่วงวัยผู้ใหญ่ ความเชื่อในพิธีกรรมเกี่ยวกับการเจ็บป่วย ความเชื่อในพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายและหลังการตาย ในส่วนของปัจจัยที่ทำให้ยังดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไป มีทั้งสาเหตุที่มาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในที่ยังคงดำรงอยู่ ได้แก่ ครอบครัว ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความสามัคคี การมีผู้นำชุมชนที่ใส่ใจกับความเป็นไทยทรงดำ และระบบเศรษฐกิจ ส่วนปัจจัยภายนอกที่ยังคงดำรงอยู่ ได้แก่ ระบบการปกครองของบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย ระบบการศึกษาในโรงเรียนเทคโนโลยีสื่อสารและการโทรคมนาคม ส่วนปัจจัยภายในที่ทำให้เปลี่ยนแปลง ได้แก่ การปลูกฝังความเชื่อและค่านิยมในครอบครัว สภาพแวดล้อมของชุมชน สภาพแวดล้อมทางสังคม และเศรษฐกิจ ส่วนปัจจัยภายนอกที่ทำให้เปลี่ยนแปลง ได้แก่ เหตุการณ์บ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย ความเจริญทางการศึกษา คติความเชื่อทางพุทธศาสนา ความเจริญทางการแพทย์และสาธารณสุข ความเจริญทางเทคโนโลยี ความเจริญทางด้านสังคมและชุมชน

เปรมวิทย์ วิวัฒนเศรษฐ์ (2561) ได้ศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในพิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อ จังหวัดพะเยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาขั้นตอนการจัดพิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อที่จังหวัดพะเยา วิเคราะห์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อที่ปรากฏในพิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อที่จังหวัดพะเยา และวิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่ของพิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อที่จังหวัดพะเยา ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน โดยใช้วิธีการทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อ จังหวัดพะเยา ทั้ง 2 ลักษณะ คือ พิธีกรรมที่จัดขึ้นเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในช่วงชีวิต อันเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นตามปัจเจกบุคคล และพิธีกรรมที่จัดขึ้นในทุกรอบปี อันเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อชุมชน พบว่า ขั้นตอนการประกอบพิธีแห่งชีวิตแต่ละพิธีมีโครงสร้างและขั้นตอนการจัดพิธีที่ชัดเจนและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะพิธี และพิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อที่จังหวัดพะเยา ได้แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อ อันได้แก่ แนวคิดของพิธีกรรม ความเชื่อ

รูปแบบและข้อบัญญัติของพิธีกรรม ภาษา ตลอดจนสัญลักษณ์เฉพาะที่แสดงถึงกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ นอกจากนั้น เมื่อวิเคราะห์อัตลักษณ์ของพิธีกรรมแห่งชีวิตตามแนวการศึกษามิติที่ 3 ทางคติชนวิทยา พบว่า พิธีกรรมเป็นกระบวนการสานสัมพันธ์ระหว่างชาวไทลื้อกับพลังจากนามธรรมอันสูงส่ง ผ่านผู้ประกอบพิธี ตัวบททางวรรณกรรม และอุปกรณ์ประกอบพิธี ในขณะเดียวกันปัจจัยที่ทำให้พิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อที่จังหวัดพะเยา ยังคงดำรงท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบันนั้น ประกอบด้วย ความเชื่อที่มีต่อพลังจากนามธรรมอันสูงส่ง ความภาคภูมิใจในความเป็นชาติพันธุ์ไทลื้อ กระบวนการสร้างและถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมให้แก่เยาวชนไทลื้อ รวมทั้งบทบาทและหน้าที่อันสำคัญของพิธีกรรมที่มีต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทลื้อในจังหวัดพะเยา

ดำรงค์ โพธิ์สิงห์ (2561) ได้ศึกษาพลวัตบุญพิธีศาลหลักเมืองจังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์ ศึกษาพลวัตบุญพิธีเกี่ยวกับศาลหลักเมืองมหาสารคาม โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า พลวัตบุญพิธีเกี่ยวกับศาลหลักเมือง มีการเปลี่ยนแปลง 5 ด้าน คือ สถานที่ทำพิธีบวงสรวง ภูเขยายพื้นที่และสร้างอาคารเพิ่มขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้เข้าร่วมที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น ระยะเวลาทำพิธีกรรมโดยใช้เวลามากขึ้นเพราะมีพิธีทางพุทธที่ถูกจัดเข้ามาบุคคลที่เข้าร่วมพิธีมีจำนวนมากขึ้น โดยดึงเอาหน่วยงานราชการ คณะสงฆ์ ชาวบ้าน รวมถึงหน่วยงานการศึกษา เครื่องบวงสรวง เดิมใช้วัตถุที่หาง่ายในท้องถิ่น แต่ปัจจุบัน เริ่มมีวัตถุที่เพิ่มมากขึ้น ขั้นตอนการทำพิธีก็มีการจัดการที่มีพิธีพุทธเข้ามาเกี่ยวข้อง และมีพราหมณ์เป็นผู้มีบทบาทอยู่ แต่ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ คือ หน่วยงานราชการร่วมกับพ่อค้า รวมถึงนักการเมืองทั้งระดับประเทศและท้องถิ่นเข้ามาส่งผลให้การจัดงานบุญพิธีเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างมาก

วิบูล สุณาอาจ (2561) ได้ศึกษาบทบาทหน้าที่และการคงอยู่ของกะจ้ำ ในจังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของกะจ้ำ สภาพปัจจุบันและปัญหาบทบาทหน้าที่และการคงอยู่ของพิธีกรรมของกะจ้ำ และเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดบทบาทหน้าที่และการคงอยู่ของพิธีกรรมของกะจ้ำ จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้การศึกษาด้วยวิธีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า ในปัจจุบันบทบาทหน้าที่ของกะจ้ำมีการเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต เนื่องจากการที่ความเจริญของบ้านเมืองประกอบกับวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์ การรักษาอาการเจ็บป่วยได้ผลดีกว่า ทำให้บทบาทของผีปู่ตาลดลงเป็นเพียงที่พึ่งทางใจ หรือแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถรักษาได้แล้ว จึงจะขอให้ผีปู่ตาช่วยรักษา และในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ตานั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต รวมถึงสถานที่ที่มีการปรับปรุงจนไม่เหลือเค้าความเป็นดอนปู่ตา และสิ่งของบวงสรวงเช่นสังเวยผีปู่ตาก็มีการเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต สวนลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมนั้น ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมเดิมไว้อย่างดี

สุรเชษฐ์ อินธิแสง (2565) ได้ศึกษาเครื่องบายศรีรูปนาคคำชะโนด: ศิลปะนาคาคติ และการประดิษฐ์พิธีกรรมในกระแสดนตรีความเชื่อเรื่องนาค มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเครื่องบายศรี

รูปนาคและพิธีกรรมในพื้นที่สักการะนาคาคติคำชะโนด กระบวนการกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ “นาคาคติ” และวิเคราะห์เครื่องบายศรีรูปนาคคำชะโนดในประเพณีบวงสรวงปู่ศรีสุทโธ ในฐานะวัตถุสักการะและกระบวนการประดิษฐ์พิธีกรรมในกระแสมโนห์เรื่องนาค โดยใช้แนวคิดสัญญาวิทยา หรือสัญศาสตร์ แนวคิดเรื่องการประดิษฐ์ประเพณี และแนวคิดเรื่องพื้นที่มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยใช้วิธีการทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า วัฒนาการของความเชื่อ และเงื่อนไขในการสร้างความเชื่อเรื่องบูชาพญานาคในสังคมไทย ถูกผลิตสร้างโดยกลุ่มคนกลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งเงื่อนไขในการบวงสรวงนั้นก็จะเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย แต่เดิมก็จะมีแค่ดอกไม้ธูปเทียนเท่านั้น เครื่องบายศรีรูปนาค เป็นวัตถุรูปธรรมสิ่งสมมุติแทนเครื่องบูชาที่ถอดแบบมาจากลักษณะทางอุดมคติ เป็นวัตถุที่ประกอบสร้างขึ้นจากความเชื่อ และคติธรรมปรัชญาความเป็นสัญญาะที่ใส่ความคิด ในที่นี้คือการเป็นรูปแทนความคิดทางรูปธรรมของวัตถุที่ประกอบกับตัวหมายนั้น ๆ ประการสำคัญสิ่งที่เกิดจาก เครื่องบายศรีรูปนาค สิ่งแทนเครื่องบูชา ก็คือ ความเข้าใจด้วยปัญญาความรู้ที่นำไปใช้เป็นประโยชน์ต่อ สิ่งสมมุตินั้น เมื่อทำความเข้าใจชนิดประเภทของสัญญาะและสามารถจำแนกความหมายทางสัญญาะที่สื่อออกมาในรูปแบบต่าง ๆ แล้วทำให้เข้าใจระบบกฎเกณฑ์ หน้าที่วิถีแห่งสัญญาะ ตลอดจนลักษณะบทบาท เพื่อไม่ให้ถูกครอบงำด้วยมายาคติที่บิดเบือน หลงมกมายไปจากเนื้อแท้ของสิ่งเหล่านั้น การทำความเข้าใจ เครื่องบายศรีรูปนาคที่เป็นเครื่องบูชาขององค์พญานาค โดยกระบวนการสร้างตัวหมายและการประจุ ความหมายของภาพแทนเครื่องบูชา บายศรีรูปนาคนั้นนับเป็นเครื่องบูชาพญานาคที่สร้างมโนทัศน์ความเชื่อ ความศรัทธาแก่ผู้คน จนนำไปสู่การประกอบสร้างในลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะการเป็นสัญญาะแทน องค์เจ้าปู่ศรีสุทโธ ที่เคารพนับถือ สัญลักษณ์ที่ปรากฏบนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการแสดงออก ผ่านความทรงจำ เรื่องราว และผ่านวัตถุทางวัฒนธรรม ซึ่งบายศรีรูปนาคเป็นสัญลักษณ์ของเครื่องบูชา ตามความเชื่อของกลุ่มคนพื้นถิ่นอีสานพญานาค ที่สามารถประกอบสร้างความมีตัวตนทั้งของปัจเจกบุคคล และของชุมชน ทำให้เกิดแรงผลักดันให้กระทำการบางอย่างร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ หรืออำนวยความสะดวกแก่ตน และครอบครัว บายศรีรูปนาคได้สื่อความเป็นเครื่องบูชา ผ่านช่วงเวลาสำคัญ โดยจำที่ทำหน้าที่เป็น “ตัวกลาง” เพื่อติดต่อสื่อสารระหว่างมนุษย์กับองค์พญานาค เครื่องบายศรีจึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางที่เป็นจุดกึ่งกลางระหว่างโลกของมนุษย์กับโลกสวรรค์หรือโลก บาดาลขององค์พญานาค โดยองค์พญานาคเสด็จมายังโลกมนุษย์ผ่านพิธีกรรมของจำ โดยมีการบายศรีแทนบัลลังก์ที่ประทับขององค์พญานาค “เครื่องบายศรี” จึงเป็นทั้ง “ตัวหมาย” (Signifier) และเป็นทั้ง “ตัวที่ทำให้มีความหมาย” (Signified) ผู้สื่อความหมายขององค์พญานาคในมิติของการเป็นตัวแทน สำหรับมิติการอัญเชิญองค์พญานาคศรีสุทโธจากโลกสวรรค์ให้มาประทับบนบัลลังก์นาค มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อเปิดทางให้เทวโลก และโลกมนุษย์สามารถเชื่อมต่อกัน โดยจำทำหน้าที่เป็นผู้ “ส่งสาร” และ “รับสาร” เป็นเจตนารมณ์ตามความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถทำให้ สำเร็จบรรลุผลกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับองค์พญานาค โดยมีเครื่องบายศรีรูปนาคที่

ประดิษฐ์ฐานตั้งอยู่บนแท่นบูชา เป็นเสมือนตัวแทนทางสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมเป็น “ตัวเชื่อม” ในการโอนถ่ายอำนาจผลึกกับเจ้า ด้วยอำนาจลึกลับของพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ และจิตวิญญาณกับองค์พญานาคที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งความเชื่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่ไร้ตัวตน ได้ทำหน้าที่ควบคุมความเป็นไปของชีวิตมนุษย์

คงอมร เหมรัตน์รักษ์ (2565) ได้ศึกษาพิธีกรรมและแนวทางการสร้างสรรค์พิธีกรรมในชุมชนเขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบ ขั้นตอนของพิธีกรรม รวมถึงสภาพและปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม ตลอดจนแนวทางการสร้างสรรค์พิธีกรรมในชุมชนเขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ จำนวน 21 พิธีกรรม โดยผู้วิจัยใช้วิธีทางคติชนวิทยา ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมของชาวแพร่มาจากความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพุทธ พราหมณ์ และผีเข้าด้วยกัน มีองค์ประกอบเป็นโครงสร้างของพิธีกรรม คือ จุดประสงค์ของพิธี วัน เวลา และสถานที่ อุปกรณ์ ผู้เข้าร่วมในพิธี และขั้นตอนของพิธีกรรม ซึ่งโครงสร้างเหล่านี้มีหน้าที่ทำให้พิธีกรรมนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และพบสภาพของพิธีกรรมอย่างเคร่งครัด และสภาพเปลี่ยนไปตามบริบทสังคมอย่างเป็นพลวัต โดยมีปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากนโยบายจากภาครัฐ หรือนโยบายของผู้จัดความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การท่องเที่ยวและเศรษฐกิจ สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตนี้ และผู้วิจัยยังพบแนวทางการสร้างสรรค์ ได้แก่ การตัดและการสลับลำดับขั้นตอนในพิธีกรรม การเปลี่ยนรายละเอียดในพิธีกรรมการขยายความในพิธีกรรม การผนวกพิธีกรรม การผลิตซ้ำพิธีกรรม และการวิจัยยังพบว่า พิธีกรรมเป็นโครงสร้างของประเพณีวัฒนธรรมอันมีหน้าที่ทำให้สังคมชาวแพร่ผู้นั้นอยู่อย่างผาสุก นอกจากนี้ยังทำให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมในเมืองเก่าแพร่ที่เป็นไปตามปัจจัยของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต ตลอดจนได้พบแนวทางที่น่าสนใจสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดในรูปแบบการสร้างสรรค์พิธีกรรมของเมืองเก่าแพร่ต่อไป

ความเชื่อเป็นภาวะแห่งความรู้สึกที่แฝงอยู่ในมนุษย์ทุกคน ซึ่งการแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมนั้น จะแสดงออกในลักษณะของพฤติกรรมที่บุคคลได้แสดงออกในวาระหรือโอกาสต่าง ๆ โดยจะปรากฏออกมาอย่างมีรูปแบบที่ชัดเจนในลักษณะของพิธีกรรม จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาด้วยการทบทวนวรรณกรรม ทั้งที่เป็นตำรา หนังสือ หรืองานวิจัย ทำให้เห็นลักษณะของพิธีกรรมที่มีลักษณะคล้ายกันในภาพรวม แต่แตกต่างกันไปในรายละเอียด และก็มีผู้ที่สนใจได้ทำการศึกษาพิธีกรรมในแง่มุมที่หลากหลาย แม้จะศึกษาในแง่มุม/ประเด็นเดียวกัน แต่ผลการศึกษาที่ปรากฏในลักษณะที่ต่างกันไป ดังเช่น การวิเคราะห์สัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่ปรากฏผลการตีความสัญลักษณ์ที่มีมุมมองที่ต่างกันออกไป ผู้วิจัยเห็นว่าความแตกต่างทางความคิดเป็นทางที่ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ จึงได้นำแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องพิธีกรรมทั้งในเรื่องประวัติความเป็นมา การตีความสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม และการดำรงอยู่แห่งพิธีกรรม ที่นักวิชาการหลายท่าน

ได้นำเสนอไว้ มาประยุกต์เป็นแนวทางในการศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมห้ายักษ์สามพันตน ซึ่งเป็นพิธีกรรมของชาวลำปางที่น่าสนใจและยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดศึกษาอย่างลึกซึ้งซึ่งมาก่อน โดยเชื่อว่า ผลการศึกษาครั้งนี้จะเป็นแนวคิดของพิธีกรรมที่น่าสนใจอีกมุมมองหนึ่ง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิหลัง พัฒนาการ แห่งความเชื่อสู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิประวัติของเจ้าพ่อมหายักษ์ สามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง วิเคราะห์พัฒนาการ แห่งความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ตลอดจนวิเคราะห์ บริบททางสังคมและบทบาทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของ พิธีกรรมที่มีต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

วัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้น เป็นประเด็นหลักของการศึกษา โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษา ตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

1. พื้นที่ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล
5. การเสนอผลการศึกษา

พื้นที่ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

พื้นที่ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การวิจัยในวัดศรีล้อมและชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยได้ศึกษาและเก็บข้อมูลพื้นฐานของวัดและชุมชน ดังนี้

1. ประวัติวัดศรีล้อม วัดศรีล้อม ตั้งอยู่เลขที่ 42 ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอ เมืองลำปาง จังหวัดลำปาง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินของวัดมีเนื้อที่ 7 ไร่ 93 ตารางวา อาณาเขต ทิศเหนือ ประมาณ 80 วา จรดถนนพระแก้ว ทิศใต้ ประมาณ 80 วา จรดทางสาธารณะ ทิศตะวันออก ประมาณ 65 วา จรดถนนพระแก้วและทางสาธารณะ ทิศตะวันตก ประมาณ 65 วา จรดทางสาธารณะ วัดศรีล้อม ระบุว่าเคยเป็นวัดตำแหน่งกลาง ระหว่างเมืองเขลางค์ยุคที่ 1 (พ.ศ. 1223) และเมืองเขลางค์ ยุคที่ 2 (พ.ศ. 1845-2325) สร้างขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 2346 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ. 2400 เดิมชื่อว่า “วัดศรีล้อมเวียงดิน” ตามประวัติที่ผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าสืบกันมาว่า วัดศรีล้อม แห่งนี้ ได้สร้างขึ้นครอบวัดเก่าที่มีมาแต่เดิมซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานระบุแน่ชัดว่าวัดเดิมนั้นสร้างขึ้นเมื่อใด ภายในบริเวณวัดนี้มีศาลาการเปรียญ กุฏิ หอสมุดศรีล้อมเวียงดิน มีพระพุทธรูปเชียงแสน สิ่ง 1

มีศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนชาวจังหวัดลำปางให้ความเคารพนับถือ สักการบูชา มีรอยพระพุทธรูป และไม้ค้ำศรี (ไม้ค้ำตันโพธิ์) ที่เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต (เจ้าผู้ครอง นครลำปาง) ได้ถวายเป็นพุทธบูชา จำนวน 1 ต้น นับแต่สร้างวัดศรีล้อมเวียงดิน มีหลักฐานปรากฏ รายนามเจ้าอาวาส ดังนี้ (วัดศรีล้อม, ม.ป.ป, ป้ายประกาศ)

พระอธิการปัญญา อุตตมปณฺโญ	พ.ศ. 2358-2409
พระอธิการเทพวงศ์ คุณธมฺโม	พ.ศ. 2410-2430
พระวิบูลย์เมธี (ตาคำ นนทิโย)	พ.ศ. 2462-2505
พระครูวิธานธรรมกิจ (ศรีนวล ชินวิโส)	พ.ศ. 2506-2539
พระครูมงคลคุณธาดา (สม ธมฺมจารี)	พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน

2. ประวัติหมู่บ้าน บ้านศรีล้อมหรือชุมชนศรีล้อม แต่เดิมเรียกว่า “บ้านโง้งศรีล้อม” โดยเรียกชื่อตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ ซึ่งคำว่า “โง้ง” ตามภาษาท้องถิ่น หมายถึง พื้นที่ลุ่ม เพราะบริเวณที่ตั้งชุมชนศรีล้อมเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นแอ่ง กาลเวลาต่อมาบ้านโง้งศรีล้อม ชาวบ้าน นิยมเรียกชื่อหมู่บ้านสั้น ๆ ว่า “บ้านศรีล้อม” โดยตัดคำว่า “โง้ง” ออก ที่เป็นเช่นนี้เพราะเรียกขาน ตามชื่อของวัดประจำหมู่บ้านที่ชื่อว่า “วัดศรีล้อม” ซึ่งบริเวณภายในวัดศรีล้อมแห่งนี้มีต้นศรีมหาโพธิ์ ขนาดใหญ่ ที่มีความสำคัญและมีตำนานที่เล่าขานสืบกันมาเกี่ยวกับการสร้างเมืองเขลางค์นคร โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่า ต้นศรีมหาโพธิ์นี้มีเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน หรือท้าวเวสสุวรรณเป็นผู้ดูแล และเชื่อว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะช่วยปกป้องคุ้มครองรักษาหมู่บ้านชุมชนและประชาชน ชาวจังหวัดลำปาง รวมถึงผู้นับถือศรัทธาที่มักแวะเวียนมาบนบานศาลกล่าว ขอให้เจ้าพ่อมหายักษ์ สามพันตน ช่วยเหลือให้ได้ในสิ่งที่ต้องการ ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 บ้านศรีล้อม บ้านแสงเมืองมา บ้านดอกบัว บ้านดอกพัว ซึ่งพื้นที่ติดกัน ทางเทศบาลนครลำปางจึงได้รวมกันเป็นชุมชนเดียวกัน มีชื่อเรียกว่า “ชุมชนศรีล้อม-แสงเมืองมา”

ชุมชนศรีล้อม ตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง มีเนื้อที่ ทั้งหมดจำนวน 94 ไร่ 3 งาน 51 ตารางวา มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับชุมชนพระแก้ว-หัวข่วง ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
ทิศใต้	ติดต่อกับชุมชนท่ามะโอ-ประตูป่อง ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับชุมชนแจ้งหัวริน- สันโค้ง ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับชุมชนประตูต้นฝ้าย-ท่านางลอย ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

ภาพ 8 แสดงพื้นที่วิจัย

ที่มา: เทศบาลนครลำปาง, 2565, สื่อด้านออนไลน์

จากการสำรวจข้อมูลประชากร ณ วันที่ 11 กรกฎาคม 2567 พบว่าประชากรในชุมชนศรีล้อม มีจำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 349 คน แยกเป็นชาย 142 คน หญิง 207 คน (เทศบาลนครลำปาง, 2566, ไม่มีเลขหน้า) ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีพุทธสถานสำหรับการประกอบศาสนกิจ 4 วัด คือ วัดศรีล้อม วัดแสงเมืองมา วัดดอกบัว และวัดดอกพราวด์ ในขณะที่มีสถานศึกษาสำหรับเป็นที่เล่าเรียนของเด็กในชุมชนอยู่ 1 แห่ง คือ โรงเรียนเทศบาล 1 (บ้านแสนเมืองมูล) เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ชาวชุมชนศรีล้อมมีอาชีพที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 7 กลุ่มอาชีพ ได้แก่ อาชีพรับราชการ ข้าราชการบำนาญ รัฐวิสาหกิจ ธุรกิจส่วนตัว พนักงานบริษัท ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป

ด้านสาธารณูปโภค ชุมชนศรีล้อมมีไฟฟ้าใช้ครบทุกครัวเรือน มีประปาส่วนภูมิภาค มีศาลาอเนกประสงค์ 1 หลัง และมีหอกระจายข่าวสำหรับประชาสัมพันธ์ ชุมชนศรีล้อมทุกครัวเรือนมีน้ำสะอาดสำหรับบริโภค และใช้ในครัวเรือนเพียงพอตลอดปี ทุกครัวเรือนมีการกำจัดขยะมูลฝอยโดยรถเทศบาลนครลำปาง มีการกำจัดสัตว์แมลงที่เป็นพาหะของโรค และทุกครัวเรือนมีส่วนร่วมใช้ที่ถูกสุขลักษณะ

ด้านสาธารณสุข แม้ในชุมชนศรีล้อมจะไม่มีสถานบริการทางการแพทย์ แต่ชาวชุมชนศรีล้อม ก็ไปใช้บริการที่โรงพยาบาลลำปาง ซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ 1.7 กิโลเมตร หรือโรงพยาบาลค่ายสุรศักดิ์มนตรี อยู่ห่างออกไปประมาณ 3.6 กิโลเมตร และในชุมชนมีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่คอยให้บริการและให้คำแนะนำในด้านสุขภาวะให้แก่ชาวบ้าน

ชุมชนศรีล้อมมีประเพณีต่าง ๆ ในรอบปีที่แสดงถึงวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นคล้ายกับชุมชนอื่น ๆ ในจังหวัดลำปาง ได้แก่

เดือนมกราคม	ประเพณีตานข้าวเจ้าข้าวหลาม
เดือนกุมภาพันธ์	ประเพณีสวดเบิก (สี่แยกวัดแสงเมืองมา)
เดือนมีนาคม	ทำบุญวันมาฆบูชา
เดือนเมษายน	ประเพณีปี๋ใหม่เมือง (สงกรานต์) แห่ไม้ก้ำศรี
เดือนพฤษภาคม	ประเพณีทำบุญเนื่องในวันมาฆบูชา
เดือนมิถุนายน	พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ณ วัดศรีล้อม
เดือนกรกฎาคม	ประเพณีทำบุญทอดผ้าป่าสามัคคี ทำบุญวันอาสาฬหบูชา และทำบุญเนื่องในวันเข้าพรรษา
เดือนตุลาคม	ประเพณีทำบุญเนื่องในวันออกพรรษา
เดือนพฤศจิกายน	ประเพณีล่องสะเปา (ลอยกระทง)
เดือนธันวาคม	วันพ่อแห่งชาติ (เทศบาลนครลำปาง, 2566, ไม่มีเลขหน้า)

วิทยาการ

ผู้วิจัยได้แบ่งวิทยากรออกเป็น 2 กลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มมีคุณสมบัติ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้มีความรู้ความสามารถที่จะให้ข้อมูลเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

1. อายุ 50 ปีขึ้นไป กับทั้งเป็นชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาและปัจจุบันอาศัยอยู่ในชุมชนศรีล้อม หรืออาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครลำปาง
2. เคยเป็นผู้ประกอบพิธีและหรือเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 5 ครั้ง
3. ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนว่ามีความรู้อย่างแท้จริงเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน
4. มีความพร้อมและเต็มใจที่จะให้ข้อมูลเพื่อการวิจัยในครั้งนี้

กลุ่มที่ 2 ผู้เลื่อมใสศรัทธาและขอพรจากเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ซึ่งมีความพร้อมและเต็มใจที่จะให้ข้อมูลถึงความศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

การวิจัยในครั้งนี้ได้รับความร่วมมือและอนุเคราะห์จากวิทยากรผู้มีความรู้ และมีคุณสมบัติตามที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ข้างต้น ซึ่งวิทยากรดังกล่าว ประกอบด้วย

กลุ่มที่ 1 ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้มีความรู้ความสามารถที่จะให้ข้อมูลเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ได้แก่

1. พระพัฒนพงษ์ ปภาโส อายุ 60 ปี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศรีล้อม สังกัดวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ผู้ให้การสนับสนุน อำนวยความสะดวก และให้คำปรึกษาในการจัดพิธีกรรม
2. นายบุญศรี วรรณศรี อายุ 96 ปี บ้านเลขที่ 71 ชุมชนท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ ค้าขาย และได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านเคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 60 ครั้ง
3. นายศักดิ์ชัย แสนรังสีเมธา อายุ 79 ปี บ้านเลขที่ 35 ชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 60 ครั้ง
4. นางทองวาทย์ ทองย้อย อายุ 79 ปี บ้านเลขที่ 85 ชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 60 ครั้ง
5. นายกำจร กำบังถัย อายุ 76 ปี บ้านเลขที่ 37/1 ชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 55 ครั้ง
6. นางนัฐกานต์ กิตติจันทร์ธนา อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 40 ชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพแม่บ้าน เป็นร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ตั้งแต่นั้นปี พ.ศ. 2558 จนถึงปัจจุบัน
7. นายอนิรุทธิ์ เมฆรัศมี อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 50/2 ชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ ช่างภาพ เคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 45 ครั้ง
8. นายเกษม คำพิชัย อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 435/6 ตำบลสวนดอก อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 10 ครั้ง
9. นายชาติรี ยศสมแสน อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 45 ชุมชนประตูดั้งฝั้ง ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ รับจ้าง เคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 43 ครั้ง

10. นางอรนุช อุ่ณจันทร์ตา อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 153/136 บ้านฮ่องคำ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ แม่บ้าน เคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 40 ครั้ง

11. นางพรพิมล กิตติจันทร์ธนา อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 21/7 ชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 42 ครั้ง

12. นางทองกร เกตุวงศ์ อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 31/2 ชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 41 ครั้ง

13. นางศิริพร จรูญโรจน์ ณ อุรุยา อายุ 53 ปี บ้านเลขที่ 32 ชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 30 ครั้ง

14. นางอังคณา จรูญโรจน์ ณ อุรุยา อายุ 51 ปี บ้านเลขที่ 32 ชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ แม่บ้าน เคยเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่น้อยกว่า 30 ครั้ง

15. นางจิตรา เนรา อายุ 50 ปี บ้านเลขที่ 197/15 ชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ แม่บ้าน เป็นร่างทรงยักษ์บวราเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 จนถึงปัจจุบัน

กลุ่มที่ 2 ผู้เลื่อมใสศรัทธาและขอพรจากเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

1. นางวรารณ มณีเทศ อายุ 83 ปี บ้านเลขที่ 78 ตำบลหัวเวียง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ ข้าราชการบำนาญ

2. นางสุพิน ศรีวิไล อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 153 บ้านดงไชยวราราม ตำบลสบตุ๋ย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ ข้าราชการบำนาญ

3. นางศรีประจิม สองกิติ อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 285 บ้านแม่คำมีรัตนปัญญา ตำบลแม่คำมี อำเภอหนองม่วงไข่ จังหวัดแพร่ อาชีพกสิกร

4. นายอุดร มาปลูก อายุ 61 บ้านเลขที่ 244 หมู่ 5 บ้านกาศเมฆ ตำบลชมพู อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ รับจ้าง

5. นายสำออง ทองเพ็ง อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 171 หมู่ที่ 8 บ้านหัวถนน ตำบลศาลาลาย อำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์ อาชีพรับจ้าง

6. นายณัฐกิตติ ศิริรัตน์ อายุ 58 บ้านเลขที่ 88/8 หมู่ที่ 8 บ้านเด่นมะขาม ตำบลตุลกลองทุ่ง อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก อาชีพ รับราชการ

7. นางทองเหรียญ เกาพทุธา อายุ 57 ปี บ้านเลขที่ 187 หมู่ที่ 7 บ้านหนองนกเขียน ตำบลโนนทอง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น อาชีพ ค้าขาย
8. นางประทีป ดอนจักร อายุ 52 ปี บ้านเลขที่ 333 หมู่ที่ 2 บ้านแม่หล่าย ตำบลแม่หล่าย อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ อาชีพ ค้าขาย
9. นางกำไร พิมพ์ทอง อายุ 50 ปี บ้านเลขที่ 127 หมู่ที่ 1 บ้านโนนพันชาติ ตำบลหนองบัวบาน อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ อาชีพ รับจ้าง
10. นางวันดี กาศสกุล อายุ 45 ปี บ้านเลขที่ 300 หมู่ที่ 6 บ้านแม่หล่าย ตำบลแม่หล่าย อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ อาชีพ ธุรกิจส่วนตัว
11. นายปิยวิศว์ รักขันธ์ไพบุลย์ อายุ 45 ปี บ้านเลขที่ 9809/2 หมู่ที่ 7 บ้านนาแหม ตำบลนาแหม อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี อาชีพ รับจ้าง
12. นางธนัญญา อินตาวงค์ อายุ 40 ปี บ้านเลขที่ 146/28 หมู่ 1 ตำบลดอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่
13. นางสาวหทัยรัตน์ วานม่วง อายุ 38 ปี บ้านเลขที่ 188/64 เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร
14. นายชนกานต์ แซ่ย่าง อายุ 27 ปี บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 6 บ้านแม่ตำ ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ อาชีพ รับจ้าง
15. นางสาวสุนิรันดร์ ตามอารมณ์ อายุ 25 ปี บ้านเลขที่ 10 บ้านห้อยลี่ ตำบลลี่ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน อาชีพ นักศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เป็นแบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะคำถามปลายเปิดที่ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อคำถามอย่างกว้าง ๆ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งคำถามสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์และความเหมาะสม อาทิ
 - 1.1 ข้อมูลส่วนบุคคลของวิทยาการ
 - 1.2 ภูมิประวัติเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน
 - 1.3 ความเชื่อ/ความศรัทธา ของวิทยาการและชุมชนต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน
 - 1.4 ข้อมูลพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนในชุมชนศรีล้อม เกี่ยวกับองค์ประกอบและขั้นตอนในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน
 - 1.5 การสื่อความหมายของอุปกรณ์ประกอบพิธีและกระบวนการของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน
 - 1.6 บริบทหรือสภาพการณ์ที่ทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน

1.7 ความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจากอดีตถึงปัจจุบัน
ในการสัมภาษณ์วิทยากร ผู้วิจัยได้ดำเนินการบันทึกเสียงและจดบันทึกในขณะที่
ทำการสัมภาษณ์ในขณะเดียวกัน

2. การสังเกต ผู้วิจัยใช้วิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมควบคู่กันไปขณะศึกษา
ในชุมชนและพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยใช้โอกาสขณะที่เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์
สามพันตน โดยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพิธี คือ การช่วยเหลือในการเตรียมพิธี ตลอดจนเข้าร่วมพิธี
ที่ทางชุมชนจัดขึ้น โดยการเข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้พูดคุยอย่างไม่เป็นทางการและ
ดูพิธีกรรมต่าง ๆ แล้วจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

3. เครื่องบันทึกภาพและเสียง ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว และเสียง
ด้วยกล้องถ่ายภาพนิ่ง กล้องวิดีโอ และเครื่องบันทึกเสียง เพื่อบันทึกบรรยากาศ ลำดับขั้นตอน
เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะทำพิธีกรรม แล้วนำมาวิเคราะห์และทำความเข้าใจข้อมูลในขั้นตอน
ต่าง ๆ ของการประกอบพิธีกรรม อันจะทำให้การวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ เป็นไปอย่างละเอียดและชัดเจน
ในทุกขั้นตอนและกระบวนการ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ของการวิจัย โดยดำเนินการ ดังนี้

1. ศึกษาและเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ด้านสังคม ประชากร เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม
โดยการสัมภาษณ์และค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ จากหน่วยงานของภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคนในชุมชน
2. สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการได้รับข้อมูล
3. สืบหาและคัดเลือกบุคคลในชุมชนตามคุณสมบัติที่กำหนดไว้เพื่อเป็นวิทยากรที่จะให้ข้อมูล
4. สัมภาษณ์วิทยากรที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกมาแล้ว การสัมภาษณ์เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก
โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างที่ผู้วิจัยได้สร้างไว้ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้บันทึกภาพนิ่งและบันทึกเสียง
วิทยากรไปในขณะเดียวกัน
5. ผู้วิจัยเก็บข้อมูลพิธีกรรมโดยการร่วมสังเกตแบบมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์
สามพันตน

ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ซึ่งทำให้สามารถ
บันทึกองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรม และยังทำให้ผู้วิจัยสามารถสัมภาษณ์วิทยากรขณะ
ประกอบพิธีกรรมได้ แต่พิธีกรรมบางช่วงก็ไม่สามารถสัมภาษณ์วิทยากรได้ ผู้วิจัยได้ใช้กล้องบันทึกภาพ
เคลื่อนไหวเพื่อบันทึกพิธีกรรมทุกขั้นตอนและสอบถามสัมภาษณ์วิทยากรหลังเสร็จพิธีกรรม

6. ดำเนินการจัดการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เกี่ยวกับ “เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน และพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน” เพื่อระดมความคิดและอภิปรายถึงประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ความเชื่อและสถานะของพิธีกรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนที่เก็บรวบรวมจากวิทยากรกลุ่มที่ 1 ที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้

7. การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยตระหนักถึงประเด็นของการวิจัยครั้งนี้เป็นสำคัญโดยเชื่อว่าข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมานั้น ต้องครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้และสามารถตอบปัญหาของการวิจัยได้ชัดเจน สมบูรณ์ครบถ้วน ดังนั้นผู้วิจัยจึงตรวจสอบข้อมูลทุกครั้งที่ทำการศึกษาข้อมูลในชุมชน โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ จัดทำแบบบันทึกข้อมูลขึ้นมาเฉพาะ ทำให้ผู้วิจัยมีความสะดวกในการแยกหมวดหมู่และประเภทของข้อมูลไว้ และการตรวจสอบข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล และตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างข้อมูลการสัมภาษณ์กับข้อมูลพิธีกรรมที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วม

ภาพ 9 แสดงการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลและแยกเป็นหมวดหมู่แล้ว ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

1. รวบรวมและเรียบเรียงภูมิประวัติเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนตามข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ
2. สังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน จากการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ตลอดทั้งการสัมภาษณ์วิทยากรทั้ง 2 กลุ่ม
3. วิเคราะห์ขั้นตอน ความเชื่อ การตีความสัญลักษณ์จากอุปกรณ์ประกอบพิธีและในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน
4. วิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ตามบทบาทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และบริบททางสังคม

การเสนอผลการศึกษา

การนำเสนอผลการศึกษานี้ เป็นการนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ พัฒนาการ แห่งความเชื่อสู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่” ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกตในขณะ เข้าร่วมพิธีกรรม ตลอดจนสัมภาษณ์วิทยากรผู้ที่มีความรู้อย่างแท้จริงเกี่ยวกับพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั่วไปของ ชุมชนศรีล้อม ที่ได้จากเอกสารที่เกี่ยวข้องตลอดจนการลงพื้นที่สำรวจชุมชน และข้อมูลภาคสนาม ที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมมาทำการศึกษา สังเคราะห์และวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ภูมิประวัติเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

ในเรื่องภูมิประวัติของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาและประมวลข้อมูลจาก แหล่งความรู้ที่หลากหลาย ทั้งข้อมูลมุขปาฐะและข้อมูลลายลักษณ์ต่าง ๆ และได้สังเคราะห์ข้อมูล ดังกล่าว มาเรียบเรียงเป็นข้อมูลเชิงพรรณนาในเรื่องที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของ เจ้าพ่อมหายักษ์ สามพันตน โดยจะอธิบายความเป็นมาตั้งแต่ต้นกำเนิดของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนตามลำดับ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจน ซึ่งผู้วิจัยจะจำแนกข้อมูลเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกจะกล่าวถึงความเป็นมาของ ท้าวกูเวอร์ (ท้าวเวสสุวัณ) โดยจะนำเสนอข้อมูลหัตถ์ภูมิที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร และตำราต่าง ๆ ในส่วนที่สอง จะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์ไบเบิล ทั้งต้นฉบับและที่ได้ปริวรรตแล้ว รวมถึงการสัมภาษณ์วิทยากร จากการปฏิบัติงานภาคสนามในพื้นที่วิจัย

ท้าวกูเวอร์ (ท้าวเวสสุวัณ) ในฐานะเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เป็นนามของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวชุมชนศรีล้อม ตำบล เวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง และชาวลำปางโดยทั่วไปเคารพศรัทธาและเป็นที่พึ่งทางใจของผู้ที่มี ความทุกข์ และเป็นนามที่ชาวชุมชนวัดศรีล้อมใช้เรียกท้าวกูเวอร์หรือท้าวเวสสุวัณ ซึ่งเป็นหนึ่งในเทวดา ผู้เป็นใหญ่ในทิศต่าง ๆ หรือที่รู้จักกันในนาม “ท้าวจตุโลกบาล”

ท้าวจตุโลกบาล หรือจตุโลกบาล พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556, หน้า 311) อธิบายว่า จตุโลกบาล หมายถึง ท้าวมหาราชหัวหน้าเทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช มีหน้าที่ รักษาโลกในทิศทั้ง 4 เรียกว่า ท้าวจตุโลกบาล คือ “เทวดาผู้เป็นใหญ่แห่งทิศ” เป็นกลุ่มเทวดาที่มีความสัมพันธ์กับทิศและโครงสร้างจักรวาล ในทางพระพุทธศาสนาเรียกท้าวจตุโลกบาลว่า ท้าวจตุมหาราช หรือท้าวจาตุมหาราช มีความหมายว่าท้าวมหาราชสี่องค์อันประจำอยู่ในสวรรค์ชั้นต้น

ในสวรรค์หกชั้น สวรรค์ชั้นนี้เรียกว่า จาตุมหาราชิกา แปลว่า สวรรค์เป็นที่อยู่ของท้าวมหาราชทั้งสี่ ตั้งอยู่บนยอดเขาคุณธรรซึ่งเป็นเทือกเขา ชั้นแรกในเทือกเขาทั้งเจ็ดชั้นที่เรียกว่า สัตตภัณฑ์ อันล้อมรอบเขาพระสุเมรุอยู่ โดยถือเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง มีเทวดาดูแลรักษาในแต่ละทิศทั้ง 4 ทิศ ดังนี้

1. เทวดาประจำทิศบูรพา (ตะวันออก) คือ ท้าวธตรฐ (พระอินทร์) ธตรฐ แปลว่า ผู้รั้งเมือง หรือผู้มีแว่นแคว้นอันมั่นคง ในมหาสมยสูตรและภณียกษกล่าวว่า มีหน้าที่รักษาโลกด้านทิศตะวันออก เป็นหัวหน้าคนธรรพ์ สถิตอยู่บนยอดเขาคุณธรรด้านทิศตะวันออกของเขาพระสุเมรุ มีรัศมีกายสีขาว สูง 2 ควุต เท่ากับ 200 เส้น มีพระขรรค์เป็นอาวุธ มีช้างเป็นพาหนะ สวมอาภรณ์ผ้าทิพย์ยาว 40 ศอก กว้าง 20 ศอก มีบริวารแสนโกฏิถือหอกทอง โล่ทอง ท้าวธตรฐมีพระนครกว้าง 1,000 โยชน์ ยาว 1,000 โยชน์ มีทิพย์วิมานตั้งอยู่ในพระนครด้านทิศเหนือ วิมานมีบริเวณกว้าง 250 โยชน์ มีกำแพงทองล้อมรอบ มีเชิงเทิน ชุ่มประดู หอรบ และเสาสวยงาม นอกพระนครมีสวนอุทยานและสระโบกขรณี ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ในระหว่างสวนและสระนั้นเป็นที่ตั้งแห่งวิมานของบรรดาเทพบุตรและเทพธิดาซึ่งเป็นบริวาร

2. เทวดาประจำทิศประจิม (ตะวันตก) คือ ท้าววิรูปักษ์ มีหน้าที่ดูแลรักษาโลกทางทิศตะวันตก เป็นหัวหน้าเหล่านาค ซึ่งพวกนาคนี้พิษร้ายแรงมาก สามารถกัดผิวคนได้ภายในพริบตา เหมือนกับคมดาบ ทำให้ถึงแก่ความตายได้ นอกจากนั้นพวกนาคยังสามารถแปลงกายได้ หากจะเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ โดยบางครั้งก็เป็นงู หรือบางครั้งก็แปลงร่างเป็นมาณพหนุ่ม เพื่อเที่ยวไปในป่าหรือสถานที่ต่าง ๆ ได้อย่างสุขสบาย ลักษณะของท้าววิรูปักษ์ มีกายสีทอง สูง 2 ควุต เท่ากับ 200 เส้น มีศรเป็นอาวุธ พาหนะเป็นม้ามังกร สวมมงกุฎประดับรูปนาค มีบริวารแสนโกฏิ ถือโล่ แก้วมณี และหอกทอง สถิตอยู่บนยอดเขาคุณธรรด้านทิศตะวันตกของเขาพระสุเมรุ มีวิมานกว้าง 250 โยชน์ มีกำแพงทองล้อมรอบ ภายนอกพระนครมีสวนอุทยานและสระโบกขรณี ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ในระหว่างสวนและสระเป็นที่ตั้งแห่งวิมานของบรรดาเทพบุตรและเทพธิดาซึ่งเป็นบริวาร

3. เทวดาประจำทิศอุดร (เหนือ) คือ ท้าวกุเวรหรือกุเปร มีหน้าที่ดูแลรักษาโลกทางทิศเหนือ เป็นอธิบดีปกครองพวกยักษ์ เหล่ายักษ์ก็มีหลายประเภทหลายระดับ ตั้งแต่ยักษ์ที่มีฤทธิ์น้อย จนถึงยักษ์ที่มีฤทธิ์มาก พระองค์ต้องคอยสำรวจตรวจตราความเรียบร้อยและพฤติกรรมของยักษ์ เพื่อไม่ให้มาทำร้ายมนุษย์ และไม่ให้นำร้ายหรือรุกร้าเขตแดนของกันและกัน ถ้ายักษ์ตนใดทำผิดก็จะถูกลงโทษ ท้าวกุเวรสถิตอยู่บนยอดเขาคุณธรรด้านทิศเหนือของเขาพระสุเมรุและได้รับการยกย่องว่าเป็นเจ้าแห่งขุมทรัพย์ นอกจากนั้น ยังมีชื่อเรียกท้าวกุเวรอีกหลายชื่อ อาทิ ไวศรวัน เวสสุวรรณ และไพศรพณ์ ฯลฯ ท้าวกุเวรนี้มีรัศมีกายสีเขียว สูง 2 ควุต เท่ากับ 200 เส้น ในอรรถกถาอาฎานาฎยสูตร กล่าวว่า ท้าวกุเวรครองอีสานราชธานี มีสระโบกขรณีใหญ่สระหนึ่งชื่อว่า ธรณี กว้าง 50 โยชน์ ในสระมีดอกบัวและสัตว์หลายชนิด ขอบสระมีฉนวนปกคลุมด้วยดอกไม้ กล้วยไม้ 12 โยชน์ เป็นสถานที่พักผ่อน มีเครื่องเสวยทิพย์ปาล์มและผลไม้ และมีดอกห้อยย้อยสวยงาม เป็นสโมสรสถานของเหล่ายักษ์

บริวาร นอกจากนี้ยังมีคนอื่นอีก 10 นคร ท้าวภูเวงมียักษ์เสนาบดี 12 ตน ยักษ์รักษาพระนคร 12 ตน ยักษ์เฝ้าประตูนิเวศ 12 ตน และยักษ์ที่เป็นทาส 9 ตน

4. เทวตาประจำทิศทักษิณ (ใต้) คือ ท้าววิรุฬหก มีหน้าที่ดูแลรักษาโลกทางทิศใต้ พระองค์มีพลังกำลังและฤทธาานุภาพมาก พระองค์ปกครองเทพบริวารทางด้านทิศใต้ และเป็นอธิบดีของพวกกุมภภัณฑ์และพวกครุฑ ซึ่งพวกกุมภภัณฑ์นี้มีรูปร่างแปลกพิกล คือ มีท้องใหญ่ มีอวัยวะเหมือนหมอน ฉะนั้นจึงได้นำมาว่า กุมภภัณฑ์ ซึ่งแปลว่า เหล่าสัตว์ที่มีอวัยวะเหมือนหมอน ส่วนพวกครุฑมีรูปร่างแปลกประหลาด คือ มีตัวเป็นคน มีมือเหมือนคน แต่มีปากเหมือนนก นอกจากนี้พวกครุฑยังมีสัญลักษณ์พิเศษที่สังเกตได้ง่ายก็คือ มีร่างกายกำยำ และมีท่าทางน่าเกรงขาม อีกทั้งมีปีกและเท้าเหมือนนก ท้าววิรุฬหก มีรัศมีกายสีแดงดั่งสีชาดหรรษ สูง 2 ศอก เต่ากับ 200 เส้น มีหอกทองเป็นอาวุธ มีม้าเป็นพาหนะ นุ่งห่มผ้าทิพย์ มีบริวารแสนโกฏิ ถือโล่เงิน หอกทอง สถิตอยู่บนยอดเขาคุณธรรด้านทิศใต้ของเขาพระสุเมรุ พระนครกว้าง 1,000 โยชน์ ยาว 1,000 โยชน์ (ประกอบ นิมมานเหมินท์, 2542, หน้า 1333-1335)

อย่างไรก็ตาม ท้าวภูเวงหรือท้าวเวสสุวัณเป็นเทพที่ได้รับการเคารพนับถือและศรัทธาเป็นอย่างมากของคนในสังคมไทยปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในบริเวณศาสนสถาน เช่น วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร วัดจุฬามณี (สมุทรสงคราม) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร (พิษณุโลก) ฯลฯ ไม่เว้นแม้แต่สถานที่ราชการที่ต้องการแสดงให้เห็นว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็มีรูปเคารพท้าวภูเวงหรือท้าวเวสสุวัณประดิษฐานอยู่ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า ท้าวภูเวงหรือท้าวเวสสุวัณ เป็นเทพผู้คุ้มครองมนุษย์โลก โดยเป็นโลกบาล (เทพผู้รักษาทิศ) ประจำทิศเหนือ และเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง ซึ่งมีทั้งอำนาจ บารมี และทรัพย์สิน แม้จะถือกำเนิดมาจากเทพพื้นเมืองของอินเดีย แต่ก็ได้รับยกย่องเป็นเทพชั้นรองทั้งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พุทธ และเชน โดยในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จะปรากฏในนามของ “ท้าวภูเวง” และศาสนาพุทธจะปรากฏในนามของ “ท้าวเวสสุวัณ” คติการบูชาท้าวภูเวงหรือท้าวเวสสุวัณที่แผ่มายังดินแดนเอเชียอาคเนย์นั้น มีทั้งคติการบูชาในฐานะโลกบาล ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง และในฐานะของเจ้าแห่งยักษ์ทั้งปวง (ผาสุข อินทรารุ, 2542, หน้า 1964) ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารเกี่ยวกับท้าวภูเวงหรือท้าวเวสสุวัณ มีประเด็นที่น่าสนใจโดยสังเขป ดังนี้

1. **ท้าวภูเวงในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู** ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ท้าวภูเวง ได้รับการเคารพยกย่องว่าเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งและเป็นโลกบาลองค์หนึ่ง ท้าวภูเวงเป็นเทพที่แตกต่างจากเทพองค์อื่น ๆ เนื่องจากเทพทั้งหลายของอินเดียส่วนใหญ่มีความใกล้ชิดกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น พระอัคนี พระวายุ พระอาทิตย์ พระจันทร์ เป็นต้น หรือกำเนิดจากพระผู้เป็นเจ้า หรือเป็นเทพที่กำเนิดจากการสืบเชื้อสายของเทพต่าง ๆ แต่ความเป็นเทพของท้าวภูเวงเป็นผลที่เกิดจากความประพฤติและการปฏิบัติที่ดีงาม และเชื่อว่าเป็นวิถีทางหนึ่งที่จะทำให้พระเป็นเจ้าได้มาปรากฏตนและประสาทพร

ให้ตามที่ปรารถนา เรื่องราวเกี่ยวกับท้าวกุเวรมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พอจะประมวลได้ว่า “ท้าวกุเวร” เป็นโลกบาลประจำทิศเหนือ เป็นเจ้าแห่งชุมทรัพย์ มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น ไวศรวัน เวสสวัน และไพศรพณ์ ฯลฯ ทมิฬ เรียกว่า กุเปริน มีเรื่องราวความเป็นมาหลายอย่าง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล่าไว้ในภาคอธิบายท้ายเรื่องลิลิตนารายณ์สิบปาง สรุปได้ดังนี้

ครั้งกฤตยุค มีฤษีนามว่า พระปลัสตยะประชาบดีเป็นโอรสพระพรหม บำเพ็ญมานอยู่ในป่าหิมพานต์ เกิดความรำคาญบรรดาสตรีที่พากันมาร้องเพลงจับระบำอยู่ข้างอาศรมได้ประกาศคำสาปว่า สตรีคนใดก็ตามถ้าเข้าไปใกล้อาศรมอีก ให้เกิดมีครรภ์ขึ้น บังเอิญธิดาท้าวตถุณวินทุไม่ทราบเรื่อง ได้เข้าไปใกล้อาศรมจึงเกิดตั้งครรภ์ ท้าวตถุณวินทุก็เลยยกนางให้แก่พระปลัสตยะ ต่อมาได้ประสูติโอรสและตั้งชื่อว่า วิศระวัสหรือเปาลัสตยะ พระเปาลัสตยะบำเพ็ญเพียรเชี่ยวชาญจนสำเร็จเป็นฤษี และได้สมรสกับธิดาพระภรทวาชประชาบดี มีโอรสองค์หนึ่งซึ่งพระพรหมประทานนามว่า “ไวศรวัน” แต่เนื่องจากมีรูปร่างขี้ริ้วจึงมีฉายาว่า “กุเวร” พระกุเวรได้บำเพ็ญตบะอยู่เป็นเวลานานหลายพันปี จนพระพรหมประทานพรเป็นเจ้าแห่งทรัพย์นามว่า “ธนบดี” และเป็นโลกบาลประจำทิศเหนือ พระวิศระวัสพระบิดาได้แนะนำให้ไปสร้างที่ประทับที่นครลงกา ซึ่งเป็นที่ที่พระวิศวกรรมสร้างไว้ให้เป็นที่อยู่ของพวก राक्षส แต่เนื่องจากพวก राक्षสเกรงเดชพระนารายณ์ได้พากันทิ้งนครลงกา จนนครลงกากลายเป็นเมืองร้าง ต่อมา राक्षสชื่อท้าวสมาลีซึ่งหนีไปอยู่ที่บาดาลได้ขึ้นมาเยี่ยมโลกและได้เห็นพระกุเวรขึ้นบุษบกซึ่งพระพรหมประทานให้ก็เกิดความอิจฉา จึงได้นำธิดาชื่อโกกะสี ไปถวายเป็นชายาพระวิศระวัส นางโกกะสีซึ่งเป็นมารดาทศกัณฐ์ได้ยุยงทศกัณฐ์ให้คิดแข่งกับพระกุเวร ทศกัณฐ์ได้บำเพ็ญตบะเป็นเวลานานจนได้รับพรจากพระพรหม สามารถแย่งนครลงกาและบุษบกจากท้าวกุเวรได้ ต่อมาพระบิดาของท้าวกุเวรได้สร้างเมืองให้ท้าวกุเวรใหม่ มีชื่อเรียกหลายชื่อ คือ อลกา ประภาวสุธรา และวสุสถิ ตั้งอยู่ในป่าหิมพานต์ เมืองและสวนของท้าวกุเวร มีลักษณะพิเศษคือ ผู้ที่อาศัยอยู่จะปราศจากความเศร้าโศก ความเหน็ดเหนื่อย ความวิตก ความหิว และความกลัวภัยต่าง ๆ ทั้งผู้อยู่อาศัยจะมีอายุยืนด้วย นอกจากนี้ต้นไม้ในสวนมีใบเป็นผ้าเนื้อดี มีดอกเป็นแก้วมณี และมีผลเป็นรูปสตรี อีกทั้งปราสาทของพระกุเวรก็งามวิจิตร มีกินนรเป็นคนรับใช้และมีกินรีเป็นนางบำเรอ ท้าวกุเวรยึดมั่นในศีลธรรมความดีงาม ทุกครั้งที่เทวดาต่อสู้กับอสูรพระกุเวร จะเป็นฝ่ายเทวดาอยู่เสมอ (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2542, หน้า 408-409)

คำว่า “กุเวร” แปลตามศัพท์ว่า “รูปอัปลักษณ์” การที่ท้าวกุเวรได้รับนามเช่นนี้ เนื่องจากท้าวกุเวรมีลักษณะร่างกายผิดปกติไปจากลักษณะปกติ คือ มีสามขาเหมือนกับรูปเคารพท้าวกุเวรที่ประดิษฐานอยู่ ณ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์บางแห่ง นอกจากนั้น คัมภีร์อาคมยังได้กล่าวถึงรูปลักษณะของท้าวกุเวรไว้ว่า ท้าวกุเวรมีร่างกายสีทองหรือแดงเข้ม อารมณ์ท่อนบนสีขาว ท่อนล่างสีแดง ตกแต่งกายด้วยเครื่องประดับหลากชนิด สวมกิริฎะ หรือกรัณทะมุกฏ กุณฑล และสร้อยพระศอกทำด้วยเหรียญทอง

ท้าวภูเวรมีทั้งปางปกติและปางดุร้าย ถ้าเป็นรูปสองกร หัตถ์ขวาจะแสดงปางประทานพรหรือประทานอภัย บางทีหัตถ์ซ้ายถือคทา ถ้าเป็นรูปสี่กรจะโอบกอดชาดา คือ วิถวกัฏฐกัฏฐิ หัตถ์ที่เหลือถือกระบองกับหอกศกัฏฐิ (ชื่อเรียกหอก ประกอบด้วยชิ้นโลหะ มีรูปร่างคล้ายกับใบโพธิ์หรือสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด) (อุษา โพธิกนิษฐ, 2527, หน้า 21) ตามเอกสารที่ปรากฏ ท้าวภูเวร มีชายา คือ ภัทราภุทธิ และลักษมี เทพีเหล่านี้เป็นเทพีแห่งความรุ่งโรจน์ โชคลาภ และความอุดมสมบูรณ์ มีโอรสชื่อ นลกุเวร และมณีศรีพ (วรรณกวี) และมีธิดาชื่อ มินากษิ แปลตามศัพท์ว่า “ตาปลา” ซึ่งต่อมานางได้เป็นชายาของพระศิวะ บริวารของท้าวภูเวรเป็นยักษ์ถือกระบองเป็นอาวุธโดยจะอยู่รายล้อมองค์เทพ แต่ไม่ปรากฏกายให้เห็น โดยปกติบริวารของท้าวภูเวรจะไม่ดุร้ายเหมือนพวกรากษส นอกจากในเวลาที่สู้รบหรือเมื่อมีฐานะเป็นผู้พิทักษ์ยักษ์ ซึ่งเป็นบริวารของท้าวภูเวรที่สำคัญ ได้แก่ วิวิษณะ มักรู้จักกันในนามพิเภกษณ เป็นบุตรของฤๅษีปฤสธัต มีศักดิ์เป็นน้องต่างมารดาของท้าวภูเวร เป็นผู้ควบคุมกองทัพยักษ์ของท้าวภูเวร และมณีภัทร บางแห่งเรียก มณีวร หรือ มณีธาร เป็นบุตรของรัชตนาถะ มณีภัทร เป็นหัวหน้าบริวารของยักษ์ ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้คุ้มครองพวกพ้อง และเป็นเจ้าแห่งทรัพย์เช่นเดียวกับท้าวภูเวร นอกจากท้าวภูเวรจะมียักษ์เป็นบริวารแล้วยังมีรากษส คนธรรพ์เป็นบริวารอีกด้วย บริวารของท้าวภูเวรที่รักษาดินแดนทางเหนือ มีอยู่ราว 3,520,000 ตน รวมเรียกว่า จตุรคุณายักษ์หาหะ (อุษา โพธิกนิษฐ, 2527, หน้า 25-26) ซึ่งในคัมภีร์มหาภารตะและรามายณะ กล่าวถึงที่ประทับของท้าวภูเวร ว่าเดิมทีท้าวภูเวรประทับอยู่นครลงกา ต่อมาถูกทศกัณฐ์ผู้มีศักดิ์เป็นน้องชายแย่งชิงไป พระพรหมจึงสร้างเมืองให้ใหม่ชื่อ อลกา (อลกา มีชื่อเรียกหลายชื่อ ได้แก่ ประภา วสุธรา และวสุสาลี) ซึ่งตั้งอยู่ ณ เขาหิมาลัย บางตำนานกล่าวแตกต่างกันไปว่า อยู่เขามันทรคีรี เขาพระสุเมรุในป่าชัย ชื่อว่าโชตรัฐ และเขาโกลาส (พระยาสังฆาภิรมย์ อุดมราชนกคดี, 2502, หน้า 31-33) สำหรับพาหนะของท้าวภูเวรนั้น คัมภีร์แต่ละคัมภีร์ ได้กล่าวถึงพาหนะที่ท้าวภูเวรทรงไว้อย่างหลากหลาย อันได้แก่ คัมภีร์อังศุมัทเททคม กล่าวว่า ท้าวภูเวรมีแกะเป็นพาหนะ คัมภีร์ศีลปรีตนกกล่าวว่า ทรงราชรถซึ่งใช้มนุษย์ลาก คัมภีร์ปรวการณาคม กล่าวว่ามิมมนุษย์เป็นพาหนะ และคัมภีร์รูปมณฑนกล่าวว่า ท้าวภูเวรทรงช้างและม้าสีขาวเป็นพาหนะ (ผาสุข อินทรารุ, 2542, หน้า 1964-1965)

2. ท้าวเวสสุวัณในพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย ภายหลังศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แนวคิดเรื่องเทพหรือเทวดาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และในพระพุทธศาสนาจึงมีส่วนที่คล้ายกันและต่างกันไปในรายละเอียด คติการนับถือท้าวภูเวรในศาสนาฮินดูส่งผ่านมายังศาสนาที่เกิดขึ้นในภายหลังดังเช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาเชน อาจเนื่องด้วยท้าวภูเวรเป็นเทพที่ได้รับการเคารพนับถือและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนมาแต่แรก (กิตติยวดี ชาญประโคน, 2560, หน้า 39) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับท้าวเวสสุวัณในพระพุทธศาสนา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ในทางพระพุทธศาสนา ท้าวกุเวร มีนามว่า “ท้าวเวสสุวัณ” ซึ่งในพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาหมกุฎราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 3 ภาค 2 (2543, หน้า 151) กล่าวถึงความเป็นมาและอดีตชาติของท้าวเวสสุวัณว่า ก่อนที่พระพุทธเจ้าสมณโคดมจะเสด็จมาเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะนั้น ท้าวเวสสุวัณเกิดเป็นพราหมณ์ชื่อกุเวร เป็นเจ้าของโรงงานหีบอ้อยทำน้ำตาลถึง 7 โรง ได้ยกผลประโยชน์จากการทำน้ำตาล 1 โรง ไว้ทำทานแก่ยาจกฉวนพิภคนยากจนทั้งหลาย ต่อมากิจการโรงงานเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ พราหมณ์กุเวรจึงยกผลกำไรทั้งหมดอีก 6 โรง สร้างสาธารณสถาน ให้ทานและสร้างบุญกุศลทั่วไป จนตลอดชีวิต 2,000 ปีตามอายุขัยของคนในยุคนั้น ด้วยผลแห่งบุญกุศลที่ทำไว้ ทำให้ได้ไปอุบัติเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา มีนามว่า “กุเวรเทพบุตร” ต่อมาได้รับเทวาภิเษกเป็นผู้ปกครองพระนครด้านทิศเหนือ และได้รับพระนามว่า “ท้าวเวสสุวัณ” ครองเมืองวิสาขราชธานี มีเมืองที่ทรงเนรมิตไว้กลางอากาศเป็นที่ประทับ 10 เมือง โดยมีเมืองอาภกมณฑาเป็นราชธานี และเมืองบริวาร 9 เมือง คือ อภูนาภา กุสินาภา ปรกสินาภา นาฏปริยา ปรกสภูนาภา กปวันตุ ชุโนชะ นวนวติ อัมพรวดี มัยกษับริวารชั้นผู้ใหญ่ 9 ตน เป็นผู้ดูแลนครทั้ง 9 แห่ง อีกทั้งมัยกษับริวารทำหน้าที่สื่อข่าวและตรวจตราเหตุการณ์ เรียกว่า ยักษรฎฐิกะ 12 ตน มัยกษัทวาร 12 ตน และมียักษเสนาบดี 28 ตน โดยหนึ่งในเสนาบดีของท้าวเวสสุวัณนี้ ปรากฏในพระไตรปิฎกมหานิทานสูตร มหาวรรค ทีฆนิกายว่า คือพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แคว้นมคธ ซึ่งสวรรคตอันเนื่องมาจากการถูกพระเจ้าอชาตศัตรูผู้เป็นพระราชโอรสที่เข้ายึดอำนาจ และกระทำทารุณกรรมจึงได้มาอุบัติเป็นพญายักษ์ชื่อ “ชวนสกะ” เป็นเสนาบดีตนหนึ่งของท้าวเวสสุวัณ (พระศรีวิสุทธิโสภณ, 2514, หน้า 320) ในคัมภีร์ทิวาทานคัมภีร์ลลิตะวัสตระ และคัมภีร์มหาวงศ์ กล่าวถึงท้าวกุเวร (ท้าวเวสสุวัณ) ว่าทรงมีบริวารเป็นยักษ์มีหน้าที่รักษาอาณาเขตของเขาวพระสุเมรุ อาณาจักรของพระองค์ชื่อ “วิสน” อยู่ทางเหนือ ทรงมีโอรส 90 องค์ ชื่อ “อินทร์” เหมือนกันหมด ท้าวเธอจะครองสมบัติเป็นเวลา 500 ปีทิพย์ จึงหมดวาระเนื่องจากความเป็นท้าวเวสสุวัณมิใช่ชื่อเฉพาะ แต่เป็นตำแหน่งเช่นเดียวกับพระอินทร์ เมืองใดที่ท้าวเวสสุวัณจุติจากเทวภพนี้ไป พระอินทร์จะทรงแต่งตั้งท้าวเวสสุวัณองค์ใหม่สืบแทน มเหสีของท้าวเวสสุวัณ คือ นางภุญชติ หรือภขติ มีธิดาชื่อนางถดา ปวรา อัจฉิมติ และลลิตี มีหลานชายชื่อปุนณกะ มีบริวารเป็นยักษ์ 1,000,000,000 ตน มีพาหนะเป็นม้าสีเหลือง เป็นยานทิพย์ มีแท่นประดับไปด้วยประพาฬ ถือกันว่าท้าวเวสสุวัณเป็นอริยบุคคลชั้นโสดาบันองค์หนึ่งในพระพุทธศาสนา (เชิดฉันทรัตนปิยะภารณ, 2531, หน้า 32)

สรุปได้ว่า ท้าวเวสสุวัณ ท้าวกุเวร และท้าวไพศรพณ์ คือเทพเจ้าองค์เดียวกัน ซึ่งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เรียกว่า “กุเวร” และ “ไพศรพณ์” ในพระพุทธศาสนานิยมเรียกว่า “เวสสุวัณ” ซึ่งนามทั้งสามดังกล่าว เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นเจ้าแห่งยักษ์ทั้งปวง และได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งร่ำรวย โดยเป็นโลกบาลองค์หนึ่ง (ผู้รักษาทิศเหนือ) เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งที่ทรงคุณงาม

ด้วยการประพุดิปฏิบัติที่เปรียบพร้อมด้วยคุณธรรมของพระองค์เองสำหรับรูปลักษณะของท้าวเวสสุวรรณ (ท้าวเวสสุวรรณ) นั้น ตามความหมายของชื่อ เศวร ซึ่งแปลตามรูปศัพท์ว่า “รูปอัปลักษณ์” อันมีลักษณะเป็นบุรุษพุงพลุ้ยนั่นเอง วรรณกรรมต่าง ๆ ได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของท้าวเวสสุวรรณ (ท้าวเวสสุวรรณ) ว่ามีพุงพลุ้ย หน้าตาตุ เนื่องจากดื่มเหล้ามาก มีหนวด มีวรรณะทอง สวมอาภรณ์สีแดงและขาว สวมเครื่องประดับเพชรพลอยต่าง ๆ มากมาย รวมทั้งมงกุฎ ด้วยบุคลิกลักษณะดังกล่าวได้กลายมาเป็นรูปลักษณะของคนมีเงินทั่ว ๆ ไป คือ อ้วนพุงพลุ้ย และแต่งกายด้วยเครื่องประดับเป็นจำนวนมาก ดังที่มหากาพย์มหาภารตะกล่าวยกย่องท้าวเวสสุวรรณ (ท้าวเวสสุวรรณ) ว่าเป็นเทพแห่งความรุ่งโรจน์ โชคลาภ และความอุดมสมบูรณ์

เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เป็นอีกนามหนึ่งของท้าวเวสสุวรรณ ที่ชาวจังหวัดลำปาง และพื้นที่ใกล้เคียง เรียกขานและให้ความเคารพนับถือ ซึ่งคำว่า “เจ้าพ่อมหายักษ์” นั้น มีความหมายเสมือนว่าเป็นพญายักษ์ที่เป็นหัวหน้าบรรดายักษ์ทั้งหลาย ส่วนคำว่า “สามพันตน” หมายถึง บริวารของท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งมีจำนวนถึง 3,000 ตน เรื่องราวของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนนี้มีความเชื่อมโยงกับตำนานการสร้างเมืองเขลางค์นคร กุกกุณนคร (เมืองไก่ ชื่อเดิมของเมืองลำปาง) โดยเชื่อว่าท่านสถิตอยู่ที่บริเวณต้นโพธิ์ภายในวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามที่กล่าวไว้ในตำนาน

ภาพ 10 แสดงวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

ตามตำนานพื้นเมืองกล่าวว่า บริเวณเมืองลำปางนี้เคยเป็นมหานครใหญ่เป็นที่อาศัยของมนุษย์ทั้งหลายมากกว่าแสนคน ในขณะนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ พระนามว่า “พระยาสุจวรรณะ” ได้เสด็จมายังดอยยัสสะกิตติ (ปัจจุบันคือ วัดม่อนพญาแช่ ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง) ที่มีฤๅษี 5 ตนอาศัยอยู่ ซึ่งก่อนที่พระพุทธร่องค์จะเสด็จมา ณ สถานที่นี้ พระพุทธร่องค์ประทับอยู่ในป่าชื่อว่า “เขตนาราม” เมื่อเวลาใกล้รุ่งได้บำเพ็ญพุทธกิจโดยตรวจดูสัตว์โลก ด้วยพุทธญาณ พระพุทธร่องค์ได้ทรงเห็นฤๅษีผู้เป็นสหายกัน 5 ตน พระพุทธร่องค์ทรงคิดจะเสด็จไปโปรด ฤๅษีทั้ง 5 ตน จึงได้เสด็จขึ้นสู่อากาศ ไม่นานก็เสด็จมาถึงบริเวณภูเขาสูงหนึ่งชื่อว่า “ยัสสะกิตติ” ที่มีฤๅษี 5 ตน อาศัยอยู่ แล้วได้ประทับนั่งอยู่ ณ ที่นั้น ต่อมาฤๅษีทั้ง 5 ตน เดินบิณฑบาตผ่านมาได้เลื้อบเห็น พระพุทธร่องค์ที่กำลังประทับนั่ง มีพระฉัพพรรณรังสีแผ่จากพระวรกายสว่างรุ่งเรืองไปทั่วทั้งภูเขา ด้วยความอัศจรรย์ใจจึงเข้าไปสักการะพระพุทธร่องค์ และกราบอาราธนาพระพุทธร่องค์ขอให้แสดง พระธรรมเทศนาโปรด ประจวบกับในวันนั้นเป็นวันมหาอุโบสถศีล ตรงกับวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 พระพุทธร่องค์จึงได้ทรงแสดงธรรมชื่อ “อนุပုพพิคา” แก่ฤๅษีทั้ง 5 ตน หลังจบพระธรรมเทศนาฤๅษี ทั้ง 5 ตน ต่างก็มีจิตใจแช่มชื่นเบิกบาน ซึ่งในรสแห่งพระธรรมและเลื่อมใสในพระพุทธร่องค์เป็นอันมาก ด้วยความศรัทธาอย่างแรงกล้า และเกรงว่าจากนี้ต่อไปพวกตนจะไม่มีवासนาได้เฝ้าพระพุทธร่องค์อีก จึงได้กราบทูลขอเส้นพระเกศาไว้เพื่อเป็นที่สักการบูชา พระพุทธร่องค์จึงได้ยกพระหัตถ์ข้างขวา ขึ้น ลูบไปบนพระเศียรได้พระเกศาธาตุมา 5 เส้น แล้วยื่นให้แก่ฤๅษีพร้อมกับตรัสว่า “ดูก่อนท่านฤๅษีทั้งหลาย ท่านจงนำเอาเกศาธาตุของเรานี้ไปบรรจุไว้ในที่ประทับนั่งของเราเถิด” ในขณะเดียวกันนั้นพระพุทธร่องค์ ได้ทรงตั้งจิตอธิษฐาน ทันใดนั้นบันฑุกัมพลศิลาอาสน์ที่สถิตของพระอินทร์ซึ่งตามปกติจะอ่อนนุ่ม เมื่อพระอินทร์ประทับนั่งจะยุบจมลงไปครึ่งองค์ แต่ด้วยพระบารมีอธิษฐานของพระพุทธร่องค์จึงทำให้ พระแท่นนี้แสดงอาการร้อนกระด้าง ทำให้พระอินทร์ทรงพิพเนตรลงมา เมื่อทรงทราบเหตุแล้วก็ได้ เสด็จลงมาเนรมิตปราสาททองหลังหนึ่งมีความสูง 6 ศอก ประดับด้วยแก้ว 7 ประการ มียอดปราสาท 100 ยอด มีประตู 8 ด้าน แสดงให้ฤๅษีทั้ง 5 ตนได้เห็น เมื่อฤๅษีได้เห็นดังนั้นก็ได้นำพระเกศาธาตุ ของพระพุทธร่องค์ไปบรรจุไว้ในปราสาทหลังนั้น ทันใดนั้นปราสาทหลังนั้นได้จมลงใต้ดินมีความลึก ประมาณ 100 วา ฤๅษีทั้ง 5 ตน เกิดความโสมนัสเป็นอย่างยิ่งจึงได้ชักชวนกันก่อเจดีย์ครอบหลุม อันเป็นที่ประดิษฐานพระเกศาธาตุนั้นไว้ (ปัจจุบันคือ “พระธาตุม่อนพญาแช่”) (สรสวดี อ่องสกุล, 2558, หน้า132-134)

ภาพ 11 แสดงภาพมุมสูงพระธาตุม่อนพญาแช่

ที่มา: ลานนาโพสต์, 2560, สื่อออนไลน์

หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแล้ว ทรงทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันตก เห็นสถานที่หนึ่งที่มีชื่อว่า “ภูตูปติยักขะ” (“ช่วงเวียงดิน” บริเวณลานของเมืองโบราณที่ชื่อ “เวียงเขลางค์นคร” ปัจจุบันคือเขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง) แล้วตรัสแก่ ฤๅษีว่า ในภายภาคหน้าจะมีการสร้างเมืองขึ้น ณ ที่นั้น หากแต่มียักษ์จำนวนหนึ่งมาเบียดเบียน มนุษย์ จะไม่สามารถอาศัยอยู่บริเวณนี้ได้ จึงเป็นที่อยู่อาศัยของยักษ์ที่ไม่มีความเคารพในพระพุทธองค์ จากนั้นจึงได้เสด็จมาพร้อมกับฤๅษีทั้งห้า เหาะลงจากภูเขายัสสะกิตติด้วยฤทธิ์ญาณ มาถึงยังบริเวณที่ อาศัยของยักษ์ (บริเวณช่วงเวียงดิน) ซึ่งในขณะนั้นบรรดายักษ์ทั้งหลายกำลังชุมนุมกันอยู่ พระพุทธองค์ จึงได้ประทับยืนอยู่บนอากาศ บรรดายักษ์ทั้งหลายไม่ทราบว่าเป็นผู้ใดเพราะไม่เคยเห็นมาก่อน จึงไม่ได้ แสดงความเคารพสักการะแต่อย่างใด พระพุทธองค์จึงได้แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ด้วยการเนรมิตให้ บริเวณนั้นมีดมนอนธการ มองไม่เห็นสิ่งใดนอกจากพระพุทธองค์ ที่กำลังประทับยืนลอยอยู่กลาง อากาศเท่านั้น เมื่อยักษ์ทั้งหลายเห็นเช่นนั้นจึงเกิดความกลัวต่อสิ่งที่เกิดขึ้น จึงพร้อมใจกันกราบ อารานาพระพุทธองค์ให้เสด็จลงมาจากบนอากาศ แล้วกราบทูลถามว่า “ท่านเป็นใคร มีนามว่า อะไร” พระพุทธองค์จึงตอบไปว่า “เราคือตถาคตผู้เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในโลก” บรรดายักษ์ทั้งหลายจึงทราบว่าบุคคลที่อยู่ตรงหน้าคือองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พญายักษ์ได้ แสดงอิทธิฤทธิ์โดยนำเอาแผ่นหินจากอูตรกรูทวิปมาทำเป็นบัลลังก์ที่ประทับนั่งถวายแด่พระพุทธองค์

เพื่ออาราธนาให้แสดงธรรมโปรดบรรดาโยคีทั้งหลาย พระพุทธองค์ได้แสดงธรรมชื่อว่าปัญญาศีลกลา (ว่าด้วยศีล5) แก่โยคีทั้งหลาย และขอให้หยุดทำร้ายเบียดเบียนมนุษย์ เมื่อพระธรรมเทศนาสิ้นสุดลง ทันใดนั้นเขี้ยวทุกเขี้ยวของโยคีทุกคนได้หลุดออกจากปากโดยไม่เหลือแม้แต่เขี้ยวเดียว จึงเป็นเหตุทำให้โยคีทั้งหลายเหล่านั้นหมดความดุร้ายไปโดยสิ้นเชิง ดังปรากฏเนื้อความตอนหนึ่งในคาวตำนาน วัดศรีล้อม (พระมหากันทร ทาไชยวงศ์, 2492, หน้า 10) ว่า

“พระพุทธเจ้าก็เทศนาว่า ปาโณ น หันตัพโพ อทินนา กาเมสุมิจฉา น ตริตัพพัง มุสา น ตริตัพพัง สุราเม น ตริตัพพัง ดังนี้ โยคีทั้งหลายได้ฟังธรรมเทศนาเท่านั้นแล้ว ส่วนว่าเขี้ยวแห่งโยคีทั้งหลาย หล่นลงบ่หลอ เหลือปากกับคอ เลยหายสวกล้ำตั้งแต่หั้นแล”

จากนั้นพระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ว่า ในภายภาคหน้าจะมีพญานามว่า “มหันตา” มาสร้างบ้านแปงเมืองและสร้างวัดในพระพุทธศาสนาไว้ ณ บริเวณนี้ (ปัจจุบันคือบริเวณวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง) บ้านเมืองจะมีความเจริญรุ่งเรืองประชาชนต่างมีความสุขเป็นอันมาก จึงขอให้โยคีทั้งหลายจงช่วยกันดูแลรักษาบริเวณสถานที่แห่งนี้ตราบสิ้นอายุแห่งพระพุทธศาสนา 5,000 ปี อย่าได้เบียดเบียนมนุษย์ เพราะหากสถานที่นี้ไม่มีผู้คนมาราบไว้ จะเป็นเหตุให้บ้านเมืองร้าง ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นบ้านเมืองจะเกิดอาเพศครั้งใหญ่ เมื่อพญายักษ์และบรรดาโยคีทั้งหลายได้รับพระบัญชาจากพระพุทธองค์เช่นนั้นแล้ว ด้วยความศรัทธาในพระพุทธองค์ พญายักษ์จึงกราบทูลขอพระเกศาธาตุของพระพุทธองค์ไว้สักการบูชา แต่พระพุทธองค์ทรงทัดทาน เพราะสถานที่แห่งนี้ไม่เหมาะที่จะประดิษฐานพระเกศาธาตุ แต่ได้ทรงแนะนำให้พญายักษ์ไปเอาหน่อต้นศรียาโพธิ์ที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ขึ้นมาปลูกไว้ตรงนี้ ส่วนพญายักษ์ก็ไม่ลดละพยายามทูลขอพระพุทธองค์อยู่เช่นนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ขอให้ท่านทั้งหลายจงไปนำเอาแผ่นหินจากภูเขาชื่อว่า “เวทัลลบรรพต” มา เมื่อพญายักษ์นำมาแล้วพระองค์จึงทรงลุกขึ้นประทับรอยพระพุทธบาทลงที่แผ่นหินดังกล่าว ด้วยพุทธานุภาพแห่งพระพุทธองค์ แผ่นหินนั้นได้ยุบเป็นร่องลึกตามรอยพระพุทธบาทประมาณ 3 องค์ และแผ่นหินได้จมลึกลงไปใต้พื้นดินประมาณ 100 วา พระพุทธองค์ได้ทรงแยมพระโอษฐ์ ฤษีเห็นเช่นนั้นจึงเกิดความสงสัยว่าเพราะเหตุใดพระพุทธองค์จึงทรงแยมพระโอษฐ์ พระพุทธองค์จึงได้ตรัสถึงเหตุนี้ว่า ในภายภาคหน้านับจากนี้ไปสถานที่แห่งนี้จะมีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเป็นจำนวนมาก และพระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองเมื่อใดที่แผ่นหินรอยพระพุทธบาทนี้ผุดขึ้นมาจากใต้ดินเสมอกับพื้นดิน เวลานั้นเมืองแห่งนี้จะเป็นมหานครที่ยิ่งใหญ่ เต็มไปด้วยเศรษฐีคหบดี มีผู้คนหลั่งไหลไปมาไม่ขาด แล้วรับสั่งให้ฤษีไปนำเอาหน่อต้นศรียาโพธิ์ที่ตลาดตรัสรู้ขึ้นมาปลูกไว้ ณ ตรงที่พระพุทธองค์ได้ประทับอยู่นี้ เพื่อให้เป็นศรีแก่บ้านเมือง

ภาพ 12 แสดงรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง วัดศรีล้อม

หลังจากที่พระพุทธรองค์ได้ประทับรอยพระพุทธรูปแล้ว ฤๅษีทั้ง 5 คน จะถวายภัตตาหารเช้าแด่พระพุทธรองค์ แต่วันนั้นเป็นวันที่ท้องฟ้าปิด เต็มไปด้วยหมอกลงหนาจัด มองไม่เห็นว่าเป็นเวลาใด ฤๅษีมีความกังวลใจเป็นอย่างยิ่งเพราะเกรงว่าจะล่วงเลยเวลาฉันภัตตาหารตามที่กำหนดในพุทธบัญญัติ ในขณะที่เดียวกันพระอินทร์ได้หยั่งรู้ถึงความวิตกกังวลใจของฤๅษี จึงได้เนรมิตตนเป็นไก่เผือกตัวผู้บินมาจับอยู่บนปลายไม้ไผ่แล้วส่งเสียงขันขึ้น 3 ครั้ง เพื่อบอกเวลาเป็นนัยว่าเป็นเวลาเช้ายังไม่เลยเที่ยงวัน ฤๅษีทั้ง 5 คนจึงรู้ว่ยังไม่ล่วงเลยเวลา ต่างก็มีความโสมนัสและอนุโมทนา กับไก่เผือกผู้ตัวนั้น จึงได้ตั้งจิตอธิษฐานทำบุญอุทิศเจาะจงให้ไก่เผือกผู้ตัวนั้นด้วยความยินดี ซึ่งไก่เผือกได้กลายเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของเมืองลำปางมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพ 13 แสดง ไก่ขาว สัญลักษณ์เมืองลำปาง

ที่มา: ลานนาโพสต์, 2561, สื่อออนไลน์

ครั้นเสร็จจากกัตตกิจ (ฉันกัตตอาหาร) พระพุทธองค์ได้ตรัสพุทธพยากรณ์ว่า “ต่อไป ภายหน้าบริเวณนี้จะเป็นที่ตั้งแห่งมหานครนามว่า “กุกกุณคร” (แปลว่า “เมืองไก่” อันเป็นชื่อเดิมของเมืองลำปาง) ที่มีประชากรกว่า 352,000 คน เมื่อตลาคตปรินิพพานไปแล้วประมาณ 1,100 ปี จะมีบรรดาฤๅษีมาช่วยกันสร้างเมืองจนเสร็จสมบูรณ์ บ้านเมืองจะร่มเย็นเป็นสุข ชาวเมืองนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ประชาชนจากเมืองใหญ่น้อยจะหลั่งไหลเข้ามา ขอให้ท่านฤๅษีทั้งหลายจงจำคำที่เราเล่าวันนี้ให้ดี อย่าลืมเลือน และนำเอาเรื่องนี้ไปแจ้งแก่ท้าววิรุฬหกและท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นโลกบาลสื่อสารไปยังกุมภกันท์ คนธรรพ์ทั้งหลายให้มาเฝ้ารักษาสถานที่ช่วงเวียงดิน (ปัจจุบันคือ บริเวณวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง) แห่งนี้ เพราะในภายภาคหน้าพระพุทธศาสนาจะประดิษฐานตั้งมั่นเจริญรุ่งเรือง ณ สถานที่นี้” จากนั้นพระพุทธองค์ก็ได้อธิษฐานจิตเสด็จกลับสู่เมืองราชคฤห์ตามเดิม (วัดศรีล้อม, 2475, ไม่มีเลขหน้า)

ภาพ 15 แสดงต้นศรีมหาโพธิ์ ภายในวัดศรีล้อม

จากเรื่องราวในตำนานพื้นเมืองนี้ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาตั้งแต่แรกเริ่มของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนว่าท่านมีที่มาอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เพื่อศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากปราชญ์ท้องถิ่นท่านหนึ่ง คือ พ่อหนานบุญศรี วรรณศรี (ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 19 กรกฎาคม 2567) ผู้ที่มีความรอบรู้เรื่องราวของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นอย่างดี รวมถึงเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองลำปาง และเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้านในเขตเทศบาลนครลำปาง ท่านได้เล่าว่า วัดศรีล้อมนั้นเป็นสถานที่สถิตของ “เจนนบ้านเจนเมือง” (ผีอารักษ์เมือง) ของเขลางค์นครในอดีต ตามตำนานสมัยปู่ย่าตายายเล่าขานกันมาว่า ที่แห่งนี้เดิมทีเป็นป่าดงดิบเป็นพื้นที่ของยักษ์ที่มีความดุร้ายและจับมนุษย์กินเป็นอาหาร ชาวเมืองมีความหวาดกลัวต่อบรรดายักษ์เหล่านั้น ต่อมาชาวเมืองทราบข่าวว่าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จมาที่วัดพระแก้ว (ปัจจุบันคือวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง) จึงได้พากันไปกราบทูลเรื่องราวความเดือดร้อนให้พระพุทธองค์ได้ทรงทราบ พระพุทธองค์จึงรับปากกับชาวเมืองที่ไปกราบทูลว่าจะช่วยเหลือและจะเสด็จไปที่นั่น (วัดศรีล้อม) ด้วยพระองค์เอง จากนั้นพระพุทธองค์ได้เสด็จไปยังพื้นที่บริเวณวัดศรีล้อมในปัจจุบันอันเป็นที่อยู่ของบรรดายักษ์ทั้งหลาย ยักษ์ได้แสดงอิทธิฤทธิ์แก่พระพุทธองค์ด้วยการบดบังแดด ทำให้ท้องฟ้ามืดมิดไปทั่วทั้งเมือง จนไม่สามารถรู้ได้ว่าเป็นเวลาใด ชาวเมืองเกิดความกังวลใจว่าพระพุทธองค์ยังไม่ได้ฉันภัตตาหารเพล พระอินทร์จึงจำแลงกายมาเป็นไก่เผือกขึ้นขึ้นพอให้รู้ว่าเป็นเวลาเช้าอยู่ เพื่อให้พระพุทธองค์ได้ฉันภัตตาหารภายในเวลาที่ยังไม่ถึงเวลาเพล พระพุทธองค์ทรงหยั่งรู้ด้วยพระญาณว่ายักษ์ได้แสดงอิทธิฤทธิ์แก่พระองค์ พระพุทธองค์

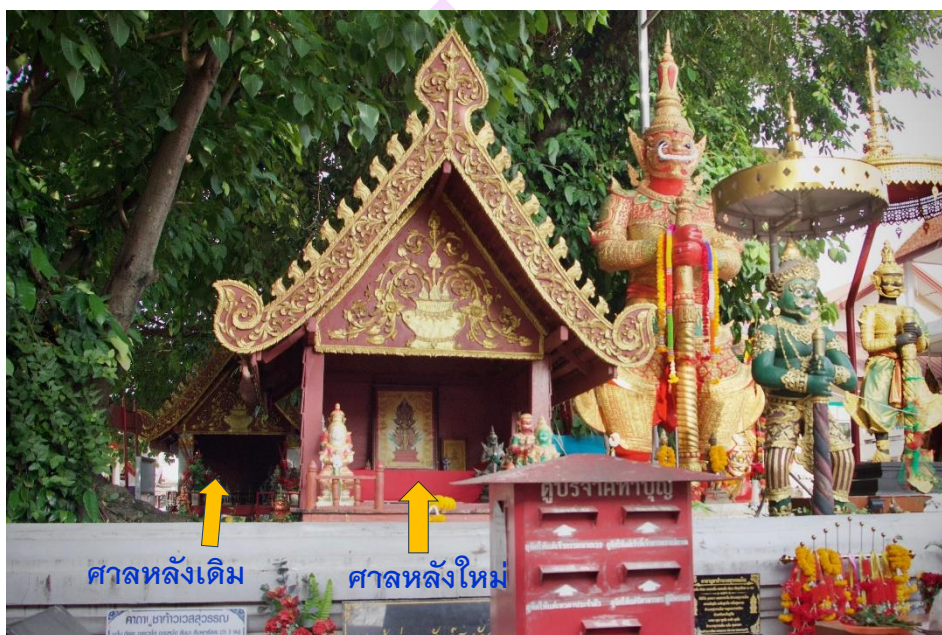
จึงได้แสดงพุทธานุภาพด้วยการให้ฝนที่เย็นเหมือนน้ำแข็งตกลงมาทำใหญ่ ทำให้บรรดายักษ์ทั้งหลายต่างพากันหนาวสั่นกันไปทั่วหน้า บรรดายักษ์ต่างเห็นว่าตั้งแต่อยู่ ณ ที่นี้มาเกินมานานยังไม่เคยเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้นมาแม้แต่ครั้งเดียว บุคคลผู้นี้จะต้องเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการเป็นแน่ ยักษ์ทั้งหลายจึงเกิดความกลัวและเกิดศรัทธาปสาทะ จึงเข้าไปกราบพระพุทธรองค์ พร้อมทั้งให้คำมั่นสัญญาว่าต่อไปนี้จะไม่จับมนุษย์กินเป็นอาหาร จะตั้งมั่นอยู่ในศีล 5 ศีล 8 ตลอดไป และจะสละและปกป้องคุ้มครองในบริเวณพื้นที่แห่งนี้ และที่สำคัญคือจะช่วยดูแลพระพุทธรศาสนาไปจนถึงอายุ 5,000 ปี ตลอดจนช่วยดูแลรักษากันเมือง และคอยช่วยเหลือเกื้อกูลชาวบ้านผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลธรรมที่มีความตกทุกข์ได้ยาก

นับแต่นั้นมา ชุมชนดังกล่าวมีความสงบสุข ร่มเย็น กาลสมัยต่อมาชาวบ้านจึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อบรรดายักษ์ทั้งหลายซึ่งมีพญายักษ์เป็นหัวหน้า โดยชาวบ้านเชื่อว่าพญายักษ์ตนนั้นคือ ท้าวเวสสุวรรณ หรือที่ชาวจังหวัดลำปางเรียกขานนามท่านว่า “เจ้าพ่อยักษ์”(ในอดีตเรียกเจ้าพ่อมหายักษ์ว่า “เจ้าพ่อยักษ์”) หมายถึงผู้ปกครองสูงสุดของยักษ์ทั้งหลายซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวจังหวัดลำปาง โดยเฉพาะชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ให้ความเคารพศรัทธา จึงได้ร่วมกันสร้างศาลเพียงตาขึ้นบริเวณใต้ต้นศรีมหาโพธิ์บริเวณภายในวัดศรีล้อม (ในสมัยแรก ๆ ยังไม่มีรูปปั้นยักษ์มีเพียงศาลเพียงตาเท่านั้น) เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการแสดงความเคารพและเป็นที่สิงสถิตของบรรดายักษ์ทั้งหลายซึ่งมีทั้งสิ้น 3,000 ตนตามตำนานที่ได้เล่าสืบกันมา (ณัฐกานณ์ กิตติจันทร์รัตน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 16 แสดงภาพศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม

อย่างไรก็ตามพื้นที่บริเวณศาลเพียงตาที่สร้างขึ้นนั้น ได้มีข้อกำหนดมิให้สตรีเพศเข้าไป
 ในบริเวณดังกล่าว ในเวลาต่อมา ทางวัดศรีล้อมและชาวชุมชนศรีล้อมจึงได้สร้างศาลเพียงตาหลังใหม่ขึ้น
 ตั้งอยู่ด้านหน้าของศาลเพียงตาหลังเดิม แต่เป็นพื้นที่ที่สตรีเพศสามารถสักการบูชาได้ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ที่
 เลื่อมใสศรัทธาได้สักการบูชาได้อย่างทั่วถึง โดยไม่จำกัดเพศ

ภาพ 17 แสดงศาลเพียงตาหลังใหม่

ภาพ 18 แสดงบริเวณด้านหน้าศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม

อย่างไรก็ตาม ในสมัยก่อนตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนแล้วว่า รูปปั้นยักษ์ 2 ตน ในท่านั่งถือดาบที่เห็นในปัจจุบันนั้น ในอดีตตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าทางเข้าวัดศรีล้อม ด้านซ้าย และด้านขวา ด้านละ 1 ตน โดยรูปปั้นยักษ์นั้นหันหน้าเข้าไปในวัดทางทิศที่ต้นศรีมหาโพธิ์ตั้งอยู่ ดังที่ พ่อหนานบุญศรี วรรณศรี (ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2567) กล่าวว่า เมื่อประมาณ 74 ปีที่ผ่านมา ขณะนั้นพ่อหนานบุญศรี วรรณศรี อายุประมาณ 21 ปี และดำรงเพศเป็นภิกษุ กวนดิน (คำว่า “กวน” คือ ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญ) ซึ่งเป็นผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน เล่าให้พ่อหนานบุญศรี ฟังว่า “เมื่อก่อน ในวัดไม่มีรูปปั้นยักษ์อย่างนั้นนะ แต่มีรูปปั้นยักษ์ 2 ตนซ้ายขวา อยู่หน้าทางเข้าวัด (ปัจจุบันคือบริเวณนอกกำแพงหลังศาลาบำเพ็ญบุญบริเวณหน้าวัด) หันหน้าไปทางต้นศรีมหาโพธิ์ (หันหน้าเข้าไปในวัด) ถือดาบเป็นอาวุธในท่านั่ง ต่อมาเจ้าอาวาส (สันนิษฐานว่าเป็นพระวิบูลเมธี หรือพระมหาตาคำ นนทิโย) ให้ปั้นรูปยักษ์ไว้ใต้ต้นโพธิ์ภายในวัด 2 ตน ในท่านั่ง และหันหน้าออกไปทาง ประตูเข้าหน้าวัด” พ่อหนานบุญศรี วรรณศรี เล่าต่อไปว่า “พ่อหนานก็ไม่เคยเห็นยักษ์ตนที่อยู่หน้าวัด ได้ยินแต่กวนดินเล่าให้ฟัง เห็นก็แต่ยักษ์ที่นั่ง 2 ตนซ้ายขวาใต้ต้นศรีมหาโพธิ์นั้นแหละ ส่วนยักษ์ที่ยืน เอามาที่หลัง เมื่อก่อนไม่มีหรอก มี 2 ตน ที่อยู่ในท่านั่งกับศาลเจ้าพ่อที่อยู่ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ ส่วนยักษ์ สองตนที่อยู่หน้าวัดโดนลบ (รื้อ) ไปแล้ว จากนั้นไปสร้างแทนไว้ 2 ตนในท่านั่งที่เราเห็นในปัจจุบันนี้แหละ น่าเสียดายนะ ของเก่าโบราณไม่คงเค้าเดิมไว้ ยิ่งในปัจจุบันเขาเอาอะไรเข้ามาเยะเยะเอาทางใต้ (ภาคกลาง) มาเยะทำพิธีเหมือนทางใต้ไปหมด ในโบราณเราไม่มีนะแบบนี้ เขาเพิ่มมาที่หลัง”

ภาพ 21 แสดงรูปปั้นยักษ์ 2 ตน ในท่านั่งที่สร้างขึ้นแทนรูปปั้นยักษ์ 2 ตน ที่ถูกรื้อ

รูปปั้นยักษ์ 2 ตนในท่านั่งนี้ มีความเก่าแก่ที่สุดในบรรดารูปปั้นยักษ์ทั้งหมดภายใน วัดศรีล้อม โดยมีอายุราว 100 ปีเศษ ตามคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ ว่าได้สร้างขึ้นแทนรูปปั้นยักษ์ ที่อยู่หน้าวัด ซึ่งทางเจ้าอาวาสในสมัยนั้นมีดำริให้ย้ายเข้ามาไว้ในวัดแทน หรืออาจจะมีการปรับปรุง พัฒนาวัดใหม่ จึงเป็นเหตุให้ต้องย้ายก็อาจจะเป็นไปได้ เพราะทั้งหมดนี้ไม่มีภาพถ่ายหรือมีการบันทึกไว้ แต่ประการใด เป็นเพียงการบอกเล่าสืบกันมาเท่านั้น และถัดจากนั้นยังมีรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณ ที่ชาวบ้านได้นำมาถวายเป็นองค์ที่ 3 มีอายุ ราว 60-70 ปี จากการสัมภาษณ์ พระพัฒนพงษ์ ปภาโส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศรีล้อม (ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2567) และนางณัฐกานต์ กิตติจันทร์รัตน ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อมหาชัยกษสามพันตน (ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2567) ท่านทั้งสองได้ให้ข้อมูล ตรงกันว่า มีที่มาจากหญิงชาวบ้านผู้หนึ่ง อาศัยอยู่ในหมู่บ้านวังหม้อ อำเภอเมืองลำปาง ซึ่งเป็นภรรยา ของนายทหารท่านหนึ่งได้ฝันว่า เจ้าพ่อมหาชัยกษสามพันตนได้ไปเข้าฝันหญิงท่านนี้ (ไม่ทราบรายละเอียด ว่าเนื้อหาความฝันนั้นเป็นเช่นใดเพราะปัจจุบันหญิงท่านนี้เสียชีวิตแล้ว) ถัดจากนั้นมาอีก 1 วัน หญิงท่านนี้พร้อมกับญาติพี่น้องได้เข้ามาปรึกษากับทางวัดว่าจะขอสร้างรูปเคารพยักษ์ (ท้าวเวสสุวรรณ) ตามความนิมิตฝันของตน ทางวัดก็ไม่ได้ขัดข้องแต่ประการใด จึงได้สร้างรูปเคารพยักษ์ขึ้นเป็นองค์ที่ 3 ของวัดศรีล้อมบริเวณใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ และประดิษฐานมาจวบจนปัจจุบัน

ภาพ 22 แสดงรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณองค์ที่ 3 ที่สร้างจากการนิมิตฝันของหญิงชาวบ้าน

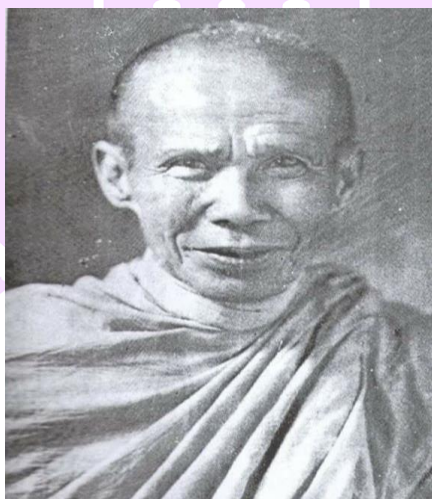
ส่วนรูปเคารพที่นอกเหนือจากองค์ที่ 3 ดังที่กล่าวข้างต้น ซึ่งมีจำนวนมากกว่า 10 องค์ ชาวบ้านที่มีความเลื่อมใสศรัทธา และหรือประสบความสมหวังในสิ่งที่ปรารถนาตามที่ได้บนบานไว้ ต่างนำรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณหรือเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมาถวายวัดศรีล้อม โดยประดิษฐานบริเวณใต้ต้นศรีมหาโพธิ์เพื่อเป็นที่สักการบูชาของชาวบ้าน และผู้ที่มีความศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนต่อไป (ชาตรี ยศสมแสน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 23 แสดงรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณที่ชาวบ้านผู้มีจิตเลื่อมใสศรัทธานำมาถวาย

อย่างไรก็ตาม ในเอกสารโบราณบางฉบับ รวมทั้งจากการสนทนากับผู้สูงอายุชาวลำปาง ที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไป ได้กล่าวถึง “ท้าวเวสสุวรรณ” สิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งวัดศรีล้อมในนาม “เจ้าพ่อยักษ์สามพันตน” แทนที่จะเป็น “เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน” ซึ่งสาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเนื่องมาจากนาม “เจ้าพ่อยักษ์สามพันตน” เป็นนามดั้งเดิมที่ชาวลำปางเรียกขานมาตั้งแต่แรก และได้เปลี่ยนมาเป็น “เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน” นับตั้งแต่พระมหาดำคำ นนทียะ หรือพระวิบูลย์เมธี (ดำคำ ปั่นใจเย็น) ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีล้อม เมื่อปีพุทธศักราช 2462 ซึ่งแต่เดิมนั้น พระมหาดำคำ นนทียะ ได้อุปสมบทและจำพรรษาอยู่ที่วัดสบปุง อำเภอกะเคาะ จังหวัดลำปาง แล้วเข้ามาศึกษาภาษาบาลีในสำนักเรียนวัดสิงห์ชัย ในเมืองลำปาง จนสามารถเรียนจบทั้ง 8 คัมภีร์และท่องจำอภิขุปาฏิโมกข์ได้ พระครูธรรมจินตมณี วัดสวนดอก เจ้าคณะจังหวัดลำปางในสมัยนั้น เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต (เจ้าผู้ครองนครลำปาง) ขุนประพูนนิติสาร (กรรมการจังหวัด) และพระยาสุรสีห์วิศิษฐศักดิ์ (สมุหเทศาภิบาล) ต่างมีความเห็นพ้องต้องกันว่า พระดำคำ นนทียะ มีคุณลักษณะที่เพียบพร้อมแห่งความเป็นสมณเพศสมควรที่จะส่งเสริมและสนับสนุนจึงส่ง พระดำคำ นนทียะ ไปศึกษาปริยัติธรรมต่อที่พระนคร ในปีพุทธศักราช 2456 โดยนำท่านไปฝากเป็นนิสิตวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งท่านสามารถสอบไล่ได้ นักธรรมชั้นตรี โท เอก ตามลำดับ จนในที่สุดเมื่อปีพุทธศักราช 2460 ท่านสามารถสอบบาลีสนามหลวง

ประโยค 3 ได้ จึงได้รับพระราชทานพัดยศจากพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 หลังจากนั้นได้กลับมาอยู่ลำปางโดยพักที่วัดสิงห์ชัยได้ 2 เดือนเศษ เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต (เจ้าผู้ครองนครลำปาง) ทราบข่าวการกลับมาของพระตาคำ นนทิโย ซึ่งได้รับสมณศักดิ์ค่านำหน้าชื่อเป็น “พระมหา” จึงได้นิมนต์ท่านให้มาดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีล้อม เมื่อวันขึ้น 6 ค่ำ เดือนมกราคม พุทธศักราช 2462 พระมหาตาคำ นนทิโย จึงมีความคิดว่า “เจ้าพ่อยักษ์” แห่งวัดศรีล้อมนี้เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน ในจังหวัดลำปาง เมื่อตัวท่านได้รับค่านำหน้าชื่อเป็น “พระมหา” จึงสมควรที่เรียกขานนามเจ้าพ่อยักษ์ว่า “มหา” ด้วยเช่นกัน เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงได้เรียกนามเจ้าพ่อยักษ์สามพันตนว่า “เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน (บุญศรี วรรณศรี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 24 แสดงภาพพระวิบูลเมธี หรือพระมหาตาคำ นนทิโย (ตาคำ ปั่นใจเย็น) อดีตเจ้าอาวาสวัดศรีล้อม

ที่มา: วิบูลเมธีอนุสรณ์, 2506, ไม่มีเลขหน้า

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลและตรวจสอบจากเอกสารต่าง ๆ และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านชุมชนศรีล้อม ทำให้ได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนแห่งวัดศรีล้อม อย่างละเอียด ซึ่งที่ผ่านมาได้มีผู้เขียนประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนหลายสำนวน แต่ข้อมูลบางประการยังมีความคลาดเคลื่อนจากเอกสารโบราณที่น่าเชื่อถือหลายฉบับ อาทิ เอกสารที่พระภิกษุและหนานได้เขียนผูกเป็นตำนานตั้งแต่ปี พ.ศ.2479 และได้มีการเก็บรักษาไว้เป็นเวลานาน รวมทั้งจากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นผู้รู้เรื่องราวในท้องถิ่น ซึ่งจากเรื่องราวที่

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์และประมวลมานี้ ได้กลายมาเป็นความเชื่อที่ชาวบ้านเชื่อว่ามียักษ์บริวารทำเวสสุณ สิ่งสถิตอยู่ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ มากถึง 3,000 ตน ชาวบ้านจึงสร้างศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนขึ้น และนำหมูมาบูชาปีละครั้ง ในขณะเดียวกันชาวบ้านและผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ก็ได้มาไหว้ขอพร บนบานศาลกล่าวเพื่อขอความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งมีผู้คนสำเร็จสมปรารถนาเป็นจำนวนมากจนพูดกันปากต่อปาก ทำให้ประชาชนทั่วไปเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและเวียนมาขอพรและแก้บนด้วยเนื้อหมูอย่างไม่ขาดสาย

ภาพ 25 แสดงภาพประชาชนทั่วไปไหว้ขอพรและแก้บนต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

วิเคราะห์ความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

พิธีกรรมเป็นวิธีการหรือกลวิธีที่มนุษย์ในสังคมสร้างขึ้นตามความเชื่อ ซึ่งมีทั้งความเชื่อดั้งเดิม อันเป็นความเชื่อเกี่ยวกับภูติผีปีศาจและความเชื่อทางศาสนา โดยมนุษย์มีความเชื่อพื้นฐานว่า ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ ล้วนเป็นการกระทำของสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ถ้ามีการประกอบพิธีกรรมด้วยการเซ่นสรวงบูชาสิ่งที่เชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นย่อมจะดลบันดาลหรือช่วยเหลือให้ผู้ที่เซ่นสรวงบรรลุผลหรือสัมฤทธิ์ผลตามที่มุ่งหวังได้ด้วยเหตุนี้เมื่อมนุษย์เกิดความไม่มั่นใจในการดำเนินชีวิต หรือเกรงว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิต และการทำงานของตนจะประสบปัญหาหรืออุปสรรค จึงต้องหาวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งตามพื้นฐานแห่งความเชื่อ เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิตและความราบรื่นในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ นั่นคือการแสดงความอ่อนน้อมและสักการบูชาสิ่งที่มีความอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยพิธีกรรม โดยได้กำหนดองค์ประกอบ ขั้นตอน หรือรายละเอียด ต่าง ๆ ของพิธีกรรมขึ้น ซึ่งเมื่อได้ดำเนินการตามที่ได้กำหนดไว้แล้ว ก็จะทำให้เกิดความสบายใจ มีจิตใจที่กล้าแกร่งในการเผชิญปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ พิธีกรรมจึงนับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและความหมายทางจิตใจของมนุษย์เป็นอย่างมาก

ชาวลำปางก็มีความเชื่อเรื่องสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเช่นเดียวกับคนทั่วไป ซึ่งชาวลำปางมีการประกอบพิธีกรรมพิธีหนึ่งที่แสดงความอ่อนน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าเป็นสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ พิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมสำคัญที่ได้ปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลากว่า 100 ปี ชาวลำปางเรียกพิธีกรรมนี้ว่า “พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน” เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความเคารพนับถือศรัทธาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ทั้งนี้พิธีกรรมที่เกิดขึ้นล้วนมาจากความเลื่อมใสและเชื่อมั่นในเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนว่าท่านสามารถให้ความช่วยเหลือบุคคลและสังคมส่วนรวมได้ตามที่ปรารถนา โดยที่สิ่งดังกล่าวจะต้องอยู่ในกรอบแห่งศีลธรรมและความถูกต้อง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวชุมชนศรีล้อมอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตที่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตัวเองได้ เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะเปรียบเสมือนผู้มีหน้าที่ดูแลช่วยเหลือทุกข์สุขของชาวบ้านและบ้านเมือง ดังนั้นจึงมีผู้มาขอพรและบนบานต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนด้วยความเลื่อมใสศรัทธาอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนนั้นความเชื่อที่แสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาและเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนแสดงออกผ่านพฤติกรรมของบุคคลสัญลักษณ์ที่เป็นวัตถุสิ่งของในพิธีกรรมรวมถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอองค์ประกอบ กระบวนการจัด และสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนดังต่อไปนี้

การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมและชาวลำปาง จัดขึ้นเพื่อเชนสรวงบูชาเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ที่ชาวบ้านเชื่อว่าท่านเป็นเจนนบ้านเจนเมือง (อารักษ์เมือง) เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม และชาวลำปางให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก และถือปฏิบัติสืบทอดจากอดีตจวบจนปัจจุบัน จากการสืบค้นข้อมูลไม่สามารถบอกได้ว่า “พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน” ปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยใด พบเพียงแต่ว่าพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนนั้น มีมานานกว่า 100 ปี โดยนับจากการสร้างวัดศรีล้อมเมื่อ พ.ศ.2346 ในยุคสมัยเมืองเขลางค์ยุคที่ 2 (พ.ศ. 1845-2325) ตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนกล่าวว่า วัดศรีล้อมที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้สร้างขึ้นครอบวัดเก่าที่มีมาแต่เดิมอีกทีหนึ่ง (บุญศรี วรรณศรี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 14 กรกฎาคม 2567) ซึ่ง วราภรณ์ มณีเทศ (ผู้ให้สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2567) ปัจจุบันอายุ 83 ปี กล่าวว่า “ตั้งแต่จำความได้ก็พบว่าการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนแล้ว ทำกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่า ตายาย” จากบทสัมภาษณ์ทำให้สันนิษฐานได้ว่า พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนานกว่า 100 ปี

ภาพ 26 แสดงภาพผู้วิจัยสัมภาษณ์วิทยากรในชุมชนศรีล้อม

อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อแสดงความเคารพศรัทธาและขอบคุณต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ที่ได้ปกป้องคุ้มครองชุมชนและคนในชุมชน ให้รอดพ้นจากภัยอันตราย ตลอดจนทั้งบันดาลความสมหวังในสิ่งที่ปรารถนาให้แก่คนในชุมชนและบุคคลทั่วไป จากการที่ผู้วิจัยได้ไปสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ และเข้าร่วมพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน อาจแบ่งพิธีกรรมออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. พิธีกรรมส่วนรวม คือการจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน โดยทางชาวบ้าน ในชุมชนและชาวบ้านนอกชุมชนร่วมกันจัดขึ้นปีละ 1 ครั้ง

2. พิธีกรรมส่วนบุคคล คือการจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนตามโอกาสที่สมควร เช่น ในโอกาสขอพรแล้วสำเร็จสมดังประสงค์ ก็จะมาทำพิธีเลี้ยง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แก้บน” ต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

ในการประกอบพิธีกรรมทั้ง 2 ประเภทนั้น ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงความเคารพศรัทธาอย่างแรงกล้าของชาวบ้านในชุมชนและต่างชุมชน ที่มีต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนอย่างเหนียวแน่น ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลรายละเอียดของเฉพาะพิธีกรรมส่วนรวม คือ พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เนื่องจากพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ร่วมกันจัดขึ้นโดยมีลักษณะที่จัดขึ้นอย่างเป็นทางการ และมีรูปแบบของพิธีกรรมที่ชัดเจน แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดบางส่วนจากอดีตไปบ้าง แต่ก็คงยังมีจุดประสงค์คงเดิมและเป็นพิธีกรรมที่เกิดจากชาวชุมชนโดยส่วนรวมที่ถือเป็นพิธีกรรมของชุมชนได้ ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. บุคคลที่เข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน บุคคลที่เข้าร่วมในพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งบุคคลที่เกี่ยวข้องในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีทั้งหมดอยู่ 2 ฝ่าย ได้แก่ ผู้ทำพิธี และผู้เข้าร่วมพิธี มีรายละเอียด ดังนี้

1.1 ผู้ทำพิธี คือ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ซึ่งแบ่งผู้นำในการประกอบพิธีกรรมออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1.1.1 ร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้สื่อสารกับองค์เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน บุคคลผู้ที่จะเป็นร่างทรงได้นั้นจะต้องถูกเลือกจากเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ซึ่งจะเลือกกว่าจะให้ใครทำหน้าที่นี้ โดยคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นร่างทรงจะต้องเป็นผู้ที่รักษาศีล 5 ศีล 8 อย่างเคร่งครัด เป็นคนดีอยู่ในศีลธรรม และเป็นผู้ที่ถูกกำหนดหรือเลือกโดยเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่มาจับทรง (แสดงด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่งที่ทำให้ทราบว่าการให้ผู้นั้นเป็นร่างทรง) ในปัจจุบันผู้ที่ทำหน้าที่เป็นร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนนั้น คือ นางนันทกานต์ กิตติจันทร์รัตน อายุ 69 ปี หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แม่หนู” ก่อนที่แม่หนูจะถูกเลือกมาเป็นร่างทรง ท่านเล่าให้ฟังว่า เมื่อปี พ.ศ. 2558 ก่อนจะมีการจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ท่านได้มาสวดมนต์ที่วัดศรีล้อมเป็นประจำทุกวันพระ และในวันหนึ่งหลังจากที่ได้สวดมนต์เย็นเสร็จแล้วท่านได้กล่าวกับคณะญาติโยมที่มาสวดมนต์ที่วัดว่า มีเหตุที่ทำให้รู้สึกว่าจะมีสิ่งเหนือธรรมชาติเข้ามาขอประทับร่าง ซึ่งสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นคือ องค์เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน โดยเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนได้มาเข้าฝันและแสดงให้รับรู้ได้ว่าจะเอาตัวของแม่หนูเป็นสื่อ หรือเป็นร่างทรงของเจ้าพ่อมหายักษ์

สามพันตน อีกทั้งในฝันเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนยังได้สั่งให้แม่หนูจัดเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ให้พร้อมก่อนวันประกอบพิธี พร้อมกำชับสีของเสื้อผ้าที่จะให้แม่หนูใส่ในวันประกอบพิธีด้วย (นัฐกานต์ กิตติจันทรรัตน์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2567) จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าสังเกตการณ์ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ในขณะที่แม่หนูเข้าทรงจะมีการเปลี่ยนชุดสีขาวเป็นชุดสีเขียว นุ่งโจงกระเบน ซึ่งการที่ร่างทรงนุ่งสีต่าง ๆ นั้น จากข้อความการสัมภาษณ์แสดงให้เห็นว่า ได้รับคำสั่งจากเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนว่าให้ร่างทรงใส่ชุดสีอะไร นอกจากแม่หนูที่เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนแล้ว ยังมีคณะร่างทรงที่แม่หนูเป็นผู้เลือกให้ทำหน้าที่ในการประทับทรงของบรรดายักษ์ทั้งหลายที่เป็นบริวารของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนอีกด้วย ทั้งนี้ผู้ที่ถูกเลือกก็จะมาทำหน้าที่ตามแต่ที่แม่หนูจะสั่งการ

ภาพ 27 นางนัฐกานต์ กิตติจันทรรัตน์ ร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

1.1.2 ผู้ประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่กล่าวอัญเชิญเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนพร้อมทั้งบริวาร ให้มารับเครื่องเซ่นทั้งหลายที่ชาวบ้านได้ตระเตรียมไว้ พร้อมทั้งกล่าวอัญเชิญเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนพร้อมบริวารได้ลงมาประทับร่างของร่างทรง เพื่อให้เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนได้พบปะชาวบ้านและประทานพรให้แก่ชาวบ้านที่มาร่วมในงาน สำหรับคุณสมบัติของผู้ที่จะมาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมนั้นจะต้องเป็นผู้รักษาศีล 5 ศีล 8 อย่างเคร่งครัดและเป็นพี่น้องของชาวบ้านในชุมชน ประการสำคัญคือ เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะเป็นผู้เลือกโดยผ่านร่างทรง ซึ่งผู้ประกอบพิธีกรรมในปัจจุบันคือ นายชาติ ยศสมแสน ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมในวันเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน สำหรับการแต่งกายของผู้ประกอบ

พิธีนั้น ร่างทรงจะเป็นผู้บอกทำให้ใส่ชุดแบบใดในวันประกอบพิธีกรรม ซึ่งส่วนใหญ่จะแต่งกายด้วยชุดขาวพาดผ้าสไบลายเสือ และมีผ้าขาวม้าประจำกาย

ภาพ 28 นายชาติรี ยศสมแสน ผู้ประกอบพิธีในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ในครั้งอดีตพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนไม่มีการประทับร่างทรงแต่อย่างใด มีเพียงผู้นำในการประกอบพิธีกรรมเท่านั้น ซึ่งในสมัยก่อนเรียกว่า “กวน” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “กวนเจ้าป้อ” คือ ผู้นำกล่าวบทชุมนุมเทวดา และบอกกล่าวแก่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนว่า วันนี้ได้ทำพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนพร้อมบริวาร ขอให้มารับเอาเครื่องเซ่นสังเวยต่าง ๆ และดลบันดาลประทานพรให้ชาวบ้านในชุมชน รวมทั้งเมืองลำปางให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากทุกข์โศกโรคภัยทั้งปวง และขอบ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป (วารสารณ มณีเทศ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2567)

1.2 ผู้เข้าร่วมพิธี หมายถึง บุคคลที่มาร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มแรก เป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนศรีล้อม และชุมชนใกล้เคียง เช่น ชุมชนแสงเมืองมา ชุมชนพระแก้ว-หัวข่วง ชุมชนท่ามะโอ-ประตูป่อง ชุมชนแจ่งหัวริน-สันโค้ง ชุมชนประตูต้นผึ้ง-ท่านางลอย ฯลฯ และชาวลำปางทั่วไป ซึ่งผู้เข้าร่วมพิธีกรรมกลุ่มนี้จะเป็นเจ้าภาพหลักในการจัดพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ผู้เข้าร่วมพิธีกลุ่มที่สอง ได้แก่ ผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่อาศัยอยู่ต่างจังหวัด เช่น กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ พิษณุโลก เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ ตาก สุโขทัย ฯลฯ และนักท่องเที่ยวสาย “มูเตลู” หรือ “สายมู” ซึ่งทราบข่าวจากการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ต่าง ๆ เช่น Facebook, LINE, Instagram, YouTube, TikTok, Twitter ฯลฯ

ภาพ 29 ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

2. สถานที่ในการประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน สถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน คือ บริเวณศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนภายในวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ซึ่งบริเวณที่ตั้งศาลนั้นเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวลำปางให้ความเคารพ เพราะสถานที่แห่งนี้ตามตำนานพื้นเมืองเคยเป็นสถานที่ที่สมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้าเสด็จมา และได้ทรงแสดงธรรมโปรดแก่บรรดาอริยสงฆ์ทั้งหลาย อีกทั้งได้ประทับรอยพระพุทธรบาทไว้บริเวณดังกล่าว ดังนั้น จึงเป็นสถานที่ที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในการที่จะใช้เป็นพื้นที่จัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน (ทองวาทย์ ทองย้อย, ผู้ให้สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 30 แสดงสถานที่ในการประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

3. วันเวลาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านในชุมชนจะจัดทำร่วมกัน ในการประกอบพิธีจะต้องมีการเตรียมการล่วงหน้า ซึ่งวันเวลาในการจัดพิธีนั้นในสมัยก่อนจะขึ้นอยู่กับ “กวนเจ้าป้อ” (ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน) จะเป็นผู้บอกวันในการประกอบพิธีกรรม แต่จะกำหนดอยู่ในช่วงเดือน 8 เหนือ (เดือนพฤษภาคม) ถึงเดือน 9 เหนือ (เดือนมิถุนายน) ส่วนวันที่ไม่ได้กำหนดวันที่แน่นอน ซึ่งสาเหตุที่จัดขึ้นในช่วงนี้เดือน 8 เหนือนี้ เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ชาวลำปางถือว่าเดือน 8 เหนือ จะมีประเพณีและพิธีกรรมสำคัญ โดยเฉพาะวันเดือน 8 เป็ง (วันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8) หรือวันวิสาขบูชา อันเป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งชาวลำปาง โดยเฉพาะชาวลำปางนิยมพากันไปสักการะบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์อันเป็นสถานที่ในตำนานที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน จนทำให้เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เกิดความศรัทธาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเป็นเหตุให้จัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนขึ้นในช่วงเดือนดังกล่าว นอกจากนั้นในบางปีจะมีการจัดพิธีกรรมในช่วงเดือน 9 เหนือ (เดือนมิถุนายน) เนื่องจากชาวลำปางเชื่อว่า เป็นช่วงที่ชาวบ้านจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่า ซึ่งเป็นที่เคารพของคนในตระกูล ในขณะที่เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนก็เป็นเทพที่ชาวบ้านเคารพและเชื่อว่าเป็นเทวดาผู้รักษากันเมืองเปรียบเสมือนเจ้าเมืองดูแลประชาชน หรือบิดาดูแลบุตร ชาวบ้านจึงจัดพิธีกรรมอยู่ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ส่วนเวลาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

จะเริ่มเวลา 09.09 น. และสิ้นสุดเวลาไม่เกิน 11.00 น. (พระพัฒนพงษ์ ปภาโส, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2567)

4. เครื่องประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน หมายถึง วัตถุและสิ่งของที่นำมาใช้เป็นเครื่องเซ่นสรวง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “เครื่องเลี้ยง” ในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนนั้น เป็นพิธีกรรมใหญ่ที่จะต้องใช้อุปกรณ์ประกอบพิธีกรรมหลายอย่าง ซึ่งแต่ละอย่างล้วนมีความสำคัญและความหมายในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนทั้งสิ้น อันประกอบด้วย

4.1 รูปและเทียนเป็นเครื่องไหว้ ใช้จุดบูชาก่อนพิธีกรรมการเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เป็นการสื่อสารให้เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนพร้อมทั้งบริวารยักษ์ได้รับรู้ เพื่ออัญเชิญให้มารับการสักการะและเครื่องเซ่นไหว้รวมทั้งอาหารและเครื่องดื่มต่าง ๆ ที่ชาวบ้านได้นำมาจัดเลี้ยง ซึ่งรูปที่ใช้จะใช้อัญเชิญจะใช้อัญเชิญ 1 กำมือ (ไม่จำกัดจำนวน) เทียนใหญ่หน้าพิธีจำนวน 3 แท่ง เทียนน้ำมัน จำนวน 7 เล่ม รูปสำหรับจุดเข้าทรง จำนวน 9 ดอก ส่วนรูปและเทียนที่ใช้ประกอบพิธีย่อยไม่มี การกำหนดจำนวนที่ตายตัว (นัฐกานต์ กิตติจันทรรัตน์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 31 แสดงเทียนใหญ่หน้าพิธีและรูปอัญเชิญ

4.2 ดอกไม้ชนิดต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบของเครื่องบูชาที่จะขาดไม่ได้ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ในปัจจุบันชาวบ้านนิยมใช้ดอกกุหลาบ ดอกเบญจมาศ และดอกดาวเรือง ในการประกอบพิธีกรรม เนื่องจากเป็นดอกไม้ที่หาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาด ส่วนในอดีตชาวบ้านจะใช้ดอกไม้ที่หาได้ตามท้องถิ่น เช่น ดอกหางนกยูง ดอกเข็มแดง ดอกชบา ดอกบานไม่รู้โรย ดอกพุดซ้อน

ดอกมหาหงส์ ดอกพุทธรักษา ดอกมะลิ ดอกบัว ดอกป๊อบ และดอกกรรณิการ์ ฯลฯ ตามแต่จะหาได้ ซึ่งการใช้ดอกไม้ในพิธีกรรมไม่มีกำหนดที่ตายตัวว่าต้องใช้จำนวนเท่าใด นอกจากใช้ในการบนบานศาลกล่าว จะใช้ดอกไม้ 9 ดอก นอกนั้นก็สามารถใช้ได้โดยไม่จำกัดจำนวน และดอกไม้ส่วนหนึ่งก็จะนำมาร้อยเป็นพวงมาลัยสำหรับให้ประชาชนได้นำเข้าไปสักการบูชาเจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันตน ในปัจจุบันมีการนำพวงมาลัยพลาสติกมาใช้ในพิธีด้วย อย่างไรก็ตามดอกไม้ต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีนั้นอาจแบ่งออกได้ตามลักษณะการนำไปใช้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) ใช้ประดับตกแต่งสถานที่ประกอบพิธีกรรม 2) ใช้ประดับตกแต่งบายศรีชนิดต่าง ๆ 3) ใช้ในขันครู (พานครู) และใช้ในขันอัญเชิญ (พานอัญเชิญ) (อรนุช อุ๋นจันทร์ตา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 32 แสดงดอกไม้แต่ละชนิดที่ใช้ในเครื่องประกอบพิธีกรรม

ภาพ 33 พวงมาลัยดอกไม้ที่ใช้สักการบูชาเจ้าฟ่อมหายักษ์สามพันตน

4.3 ชันตั้ง (พานเครื่องครู) ชันตั้ง คือ พานชนิดหนึ่งกลึงด้วยไม้ ทรงกลม ปากผายออก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 30 เซนติเมตร สูงประมาณ 10 เซนติเมตร ไม่มีขาแต่มีขอบดิน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ชันดินต่ำ อีกชนิดหนึ่งสานด้วยไม้ไผ่สานสองลาย รูปทรงและขนาดความกว้างประมาณ เท่ากับกับชนิดกลึงด้วยไม้ ขนาดของความกว้าง ความสูง ไม่เป็นมาตรฐานที่แน่นอน ชันตั้ง ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าฟ่อมหายักษ์สามพันตน ทำขึ้นเพื่อใช้ใส่เครื่องบูชาเจ้าฟ่อมหายักษ์สามพันตน รวมทั้งบริวารยักษ์ทั้งหลาย เหล่าทวยเทพเทวดา ภายในชันตั้งประกอบด้วยเครื่องครวระ ได้แก่ หมากแห้ง 12 ขด, กรวยหมากพลู 12 กรวย, กรวยดอกไม้ 12 กรวย, หมากแห้งเส้น 12 เส้น เส้นละ 12 กลีบ, กล้วย 1 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, เหล้าขาว 1 ขวด, ข้าวสาร 1 ถ้วย, ผ้าขาว 1 พับ, ผ้าแดง 1 พับ, เงิน 12 บาท, ด้ายสายสิญจน์ขนาดประมาณ 2 วา สิ่งของทั้งหมดจัดเรียงลงพานให้เป็นระเบียบ โดยกรวยหมากพลู 12 กรวย อยู่ด้านขวามือ กรวยดอกไม้ 12 กรวย อยู่ด้านซ้ายมือ ตามด้วยมะพร้าว กล้วย หมากแห้งขด และถ้วยข้าวสารที่มีผ้าขาวผ้าแดงอยู่ด้านบน พร้อมใส่เงินจำนวน 12 บาท ส่วนตรงกลางจะตั้งเหล้า และหมากเส้น นำด้ายสายสิญจน์พันรอบหมากเส้น และเหล้า กล้วยเข้าด้วยกัน (อนิรุทธ์ เมฆรัศมี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 34 ชั้นตั้ง (พานเครื่องครู)

4.4 ชั้นเจิญ (พานอัญเชิญ) หมายถึง พาน สำหรับใช้อัญเชิญเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน พร้อมทั้งบริวาร และเทวดาทั้งหลาย ให้มารับเครื่องเซ่นสรวงที่ชาวบ้านได้จัดเตรียมไว้ ภายในชั้นเจิญ ประกอบด้วย ดอกไม้ 1 กำ, ธูป 9 ดอก, เทียน 20 เล่ม, ชันน้ำส้มป่อย ชั้นเจิญนี้ผู้ประกอบพิธีจะใช้ในการอัญเชิญเทวดาด้วยบทสวดเศ จากนั้นจะใช้ชั้นอัญเชิญสำหรับอัญเชิญ เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน พร้อมทั้งบริวารยักษ์ทั้งหลาย ให้มาประทับร่างทรง (ชาตรี ยศสมแสน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 35 ชั้นเจิญ (พานอัญเชิญ)

4.5 พานดอกไม้รูปเทียนแพ คือ พานเครื่องสักการะ สำหรับสักการบูชาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ในพานดอกไม้รูปเทียนแพ ประกอบด้วย รูปไม้ระกำวางเรียงเป็นดับ กรวยดอกไม้สด 1 กรวย ลักษณะของการจัดพานดอกไม้รูปเทียนแพ ให้วางดับรูปไม้ระกำซ้อนทับบนเทียนแพ และมีกระถางใส่ดอกไม้สดวางอยู่ด้านบน มีฝาดครอบทำเป็นกรวยเพื่อป้องกันไม่ให้แดด ลม หรือแมลงที่จะทำให้ดอกไม้สดเหี่ยวเฉา ซึ่งพานดอกไม้รูปเทียนแพนี้ต้องทำด้วยความประณีตพิถีพิถัน เพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพอย่างสูงสุดต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนซึ่งเป็นอธิบดีเทพประจำทางทิศเหนือ และเป็นผู้ปกครองยักษ์ทั้งปวง

ภาพ 36 พานดอกไม้รูปเทียนแพ

4.6 เครื่องสังเวยต่าง ๆ หมายถึง สิ่งที่เป็นอาหารทั้งคาวและหวาน ผลไม้ เครื่องดื่มต่าง ๆ ฯลฯ ที่นำมาเช่นสรวงบูชา หรือเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เครื่องสังเวยที่นำมาเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ได้แก่

4.6.1 หมูดิบทั้งตัวหรือหัวหมูดิบและเลือดหมูสด เป็นสิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ซึ่งตามความเชื่อของชาวบ้าน เชื่อว่า เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนพร้อมทั้งบริวารยักษ์ทั้งหลายชอบรับประทานเนื้อหมูดิบ และเลือดหมูสด ๆ มากกว่าสิ่งอื่น ดังนั้น ในทุก ๆ ปีชาวบ้านจะฆ่าหมูอย่างน้อย 1 ตัวเพื่อนำไปถวายแด่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน หรือหากว่าชาวบ้านท่านใดที่มีความจะประสงค์จะถวายหมูเป็นการส่วนตัว ก็สามารถกระทำได้ โดยนำไปรวมกันไว้ที่บริเวณหน้าศาลของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน (ชาตรี ยศสมแสน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 37 หมูดิบทั้งตัว หัวหมู เลือดหมูสด สำหรับถวายเจ้าพ่อกษัตริย์สามพันตน

4.6.2 เป็ดและหรือไก่ ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อกษัตริย์สามพันตนใช้เป็ดต้ม 1 คู่ หรือไก่ต้ม 1 คู่ จัดวางไว้บนโตกไม้ (พานไม้) ซึ่งในสมัยก่อนชาวบ้านในชุมชนจะนิยมนำเป็ดและไก่ มาเลี้ยงเจ้าพ่อกษัตริย์สามพันตน เพราะเป็นสิ่งที่หาได้ง่ายและมีราคาถูกกว่าเนื้อหมู ชาวบ้านบางคน ที่ฐานะไม่ค่อยดีก็จะนิยมใช้เป็ดและไก่แทนเนื้อหมู (กัจจกร กำบังถัย, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 38 เป็ดและไก่สำหรับถวายเจ้าพ่อกษัตริย์สามพันตน

4.6.3 ไข่ไก่ต้ม ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนใช้ไข่ไก่ต้ม จำนวน 100-200 ฟอง จัดเรียงไข่ต้มลงบนขันโตก (พานไม้) ให้ดูเป็นระเบียบสวยงาม

ภาพ 39 ไข่ไก่ต้มสำหรับถวายเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

4.6.4 สำหรับขันโตก หมายถึง สำหรับอาหารและเครื่องดื่มที่ชาวบ้านจัดเตรียมเพื่อถวาย แต่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวาร ซึ่งในขันโตกจะประกอบด้วยอาหารต่าง ๆ ได้แก่ ลาบหมูดิบ, หลู้เลือดหมู, แกงอ่อมหมู, ข้าวเหนียวนึ่ง, เหล้า 2 ขวด และขนมหวาน โดยอาหารทั้งหมดจะจัดลงในขันโตกอย่างสวยงาม ซึ่งในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน จะต้องจัดสำหรับขันโตก จำนวน 12 สำหรับ

ภาพ 40 สำหรับขันโตก

4.6.5 ขนมหวานต่าง ๆ เป็นอาหารหวานหลากชนิดที่ถวายเจ้าพ่อมหัยักษ์ สามพันตนและบริวารโดยมิได้กำหนดว่าจะเป็นขนมหวานชนิดใด เช่น ขนมชั้น ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ขนมหม้อแกง เม็ดขนุน ข้าวเหนียวใบเตย ข้าวเหนียวแดง และถั่วเหลืองกวน ฯลฯ

ภาพ 41 ขนมหวาน

4.6.6 ธัญพืชและไขมันจากสัตว์ ธัญพืชจำนวน 8 ชนิด ได้แก่ งาขาว งาดำ ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ถั่วดำ ข้าวเปลือก ข้าวสาร และลูกเดือย ส่วนไขมันจากสัตว์ ประกอบด้วยนมสด นมข้น และเนย ซึ่งทั้งหมดจัดแยกแต่ละชนิดใส่แก้ว หรือถ้วย ชนิดละ 1 ถ้วย

ภาพ 42 ธัญพืชชนิดต่าง ๆ

4.6.7 ผลไม้ต่าง ๆ ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ใช้ผลไม้หลายชนิด เพื่อเป็นเครื่องสังเวย เช่น แตงโม กล้วย เปือก มัน มะพร้าว มะม่วง ส้ม องุ่น แอปเปิ้ล สับปะรด แก้วมังกร ขนุน ฯลฯ ผลไม้ทั้งหมดจะจัดวางบนชั้นโต๊ะ หรือพานไม้ ไม่ได้กำหนดจำนวนและชนิดของผลไม้ แต่จะใช้ผลไม้ชนิดใดก็ได้ตามแต่จะหาได้ในช่วงฤดูกาลนั้น ๆ (จิตรา เนรา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 43 ผลไม้ต่าง ๆ

4.6.8 เครื่องดื่มชนิดต่าง ๆ เครื่องดื่มที่ใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน จะเป็นเครื่องดื่มประเภทใดก็ได้ แต่เครื่องดื่มที่ขาดมิได้คือ น้ำเปล่า เหล้าขาว หรือเหล้าแดง ในปัจจุบันชาวบ้านนอกจากจะถวายเหล้าแล้ว ยังมีการถวายน้ำชา และน้ำหวานชนิดต่าง ๆ เช่น น้ำแดง น้ำเขียว น้ำส้ม ฯลฯ (อังคณา จรุงโรจน์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 44 เหล้าขาว-แดง และเครื่องดื่มชนิดต่าง ๆ

ภาพ 45 น้ำชา สำหรับถวายเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

4.6.9 เหมี้ยง หมากพลู ยาสูบ (บุหรื) เหมี้ยง หมายถึง ใบเหมี้ยงที่มีลักษณะคล้ายกับใบชา ชาวล้านนานิยมนำมาหมักกับน้ำเกลือ จะมีรสฝาดและเปรี้ยว สำหรับไว้อคมหลังรับประทานอาหาร หรืออมเหมี้ยงในเวลากลางวันเพื่อแก้แ้ว อีกทั้งเหมี้ยงยังเป็นของสำหรับต้อนรับแขกผู้มาเยือน สำหรับเหมี้ยงในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ชาวบ้านผู้หญิงจะช่วยกันจัดเตรียม โดยการนำใบเหมี้ยงมาแผ่บางๆ แล้วใส่เกลือเม็ดลงไป 1-2 เม็ด จากนั้นห่อเหมี้ยงให้เป็นคำ แล้วห่อด้วยใบตองอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งจะต้องใช้เหมี้ยงในพิธีจำนวน 100 คำขึ้นไป ส่วนหมากพลู หมายถึง หมากเคี้ยว เป็นการจัดหมากเคี้ยวเป็นคำ ๆ จำนวน 100 คำขึ้นไป เมื่อได้คำเหมี้ยง และคำหมากพลูครบแล้ว สิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้คือ ยาสูบ ซึ่งหมายถึง ยาสูบ (ยาเส้น) ที่บรรจุในใบตองกล้วยแห้งที่ตัดให้ขนาดพอเหมาะแล้วม้วนเป็นแท่งสำหรับสูบ ชาวล้านนาในอดีตจะสูบบุหรี่ที่ม้วนด้วยใบตองกล้วย มวนหนึ่งมีขนาดเท่านิ้วมือ และยาวประมาณ 1 คืบ ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนจะต้องใช้ยาสูบหรือบุหรืซี่โย จำนวน 100 มวนขึ้นไป ฯลฯ (อรนุช อุณัจฉนธธา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 46 เหนียง คำหมากพลู และยาสูบ (บุหรี)

4.7 บายศรีชนิดต่าง ๆ ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ชาวบ้านจะช่วยกันจัดทำบายศรีขึ้นเพื่อบูชาบวงสรวงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน และเป็นการขออนุญาตต่อเทพดาอารักษ์ที่สถิตอยู่ ณ บริเวณวัดศรีล้อม เพื่อให้การจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนให้เป็นไปอย่างราบรื่น ไม่มีอุปสรรคต่าง ๆ ซึ่งบายศรีที่ใช้ในการประกอบพิธี มีดังนี้

4.7.1 บายศรีปากชาม หมายถึง บายศรีที่ทำจากใบตองแล้วจัดวางลงบนชามหรือถ้วย จึงเรียกว่า “บายศรีปากชาม” ดอกไม้ที่ใช้ในการตกแต่งบายศรี จะใช้ดอกดาวเรืองนำมาตกแต่งให้สวยงาม เพราะดาวเรืองมีความหมายถึง ความเจริญรุ่งเรือง บายศรีปากชามจะประกอบด้วย แม่ 3 องค์ ลูก 3 องค์ ตามลำดับ ซึ่งคำว่า “แม่” และ “ลูก” หมายถึง ตัวหรือนิ้วที่พันด้วยใบตอง มีลักษณะรูปทรงเหมือนยอดเจดีย์นำมาพับรวมเป็นปิ่นหรือองค์ องค์แม่จะมีลักษณะใหญ่กว่าองค์ลูก

ชาวบ้านจะร่วมกันทำ รวมทั้งสิ้นจำนวน 22 สำหรับ สำหรับวางไว้หน้าโต๊ะพิธี 2 สำหรับ และวางด้านซ้ายขวาของโต๊ะพิธี ด้านละ 10 สำหรับ

ภาพ 47 บายศรีปากชาม

4.7.2 บายศรีเทพ ประกอบด้วยองค์บายศรี 16 นิ้ว เรียกว่า “แม่” ซึ่งหมายถึง 16 ชั้นฟ้า มี 4 องค์ และมีลูก 9 นิ้ว อีก 4 องค์ รวมเป็น 8 ทิศ ตามความเชื่อที่ว่า ทิศทั้ง 8 ทิศ มีเทพปกปักรักษาคุ้มครองอยู่ บายศรีเทพ ใช้ในพิธี จำนวน 2 สำหรับ

ภาพ 48 บายศรีเทพ

4.7.3 บายศรีพรหม ประกอบด้วยแม่ 32 นิ้ว ลูก 9 นิ้ว ความสูงของกรวยดูพองาม ได้สัดส่วนกับองค์บายศรี และตกแต่งด้วยดอกดาวเรือง บายศรีพรหมมีความหมายเหมือนกับลักษณะ พระพักตร์ของพระพรหมซึ่งมี 4 พระพักตร์ ใช้บวงสรวงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และเทวดาอารักษ์ จำนวน 2 สำหรับ

ภาพ 49 บายศรีพรหม

4.7.4 บายศรีโต คือ บายศรีที่ใช้ต้นกล้วยเป็นแกนกลางใช้เหล็กเป็นฐาน รััดด้วย บายศรีชั้นหนึ่ง ด้านบนจะใช้บายศรีแม่ตั้งขึ้น 9 นิ้ว แล้วลง 9 นิ้ว เป็น 4 ด้าน ระหว่างช่องใช้ดอก ดาวเรืองคั่น ตรงกลางของช่องว่างใส่สับปะรด บายศรีโตใช้สำหรับต้อนรับองค์เทพที่อยู่ในชั้นภาคพื้นดิน ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนใช้บายศรีโต จำนวน 2 สำหรับ

ภาพ 50 บายศรีตอ

4.7.5 บายศรีหลัก หรือบายศรีต้น มีจำนวน 9 ชั้น สูงประมาณ 2 เมตร ยอดบนสุด ใส่บายศรีปากชาม บายศรีหลัก เป็นบายศรีที่ใช้ในงานพิธีที่สำคัญ ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์ สามพันตน ใช้บายศรีหลัก จำนวน 2 ลำรับ

ภาพ 51 บายศรีหลัก หรือบายศรีต้น

4.7.6 บายศรีพรหมเปิดโลก ใช้ในการบวงสรวงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และเทพดาอารักษ์ที่สถิตในทิศต่าง ๆ รวมถึงเทพที่อยู่บนสวรรค์ ชั้นพรหมโลก เทพที่อยู่ภาคพื้นดิน รวมทั้งองค์เทพที่อยู่ชั้นบาดาล ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ใช้บายศรีพรหมเปิดโลก จำนวน 1 สำหรับ (ทองกร เกตุวงศ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 52 บายศรีพรหมเปิดโลก

4.8 เคียรท้าวเวสสุวรรณและเคียรยักษ์บริวาร ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน มีการนำเคียรของท้าวเวสสุวรรณและเคียรยักษ์บริวารมาเป็นส่วนประกอบของพิธีกรรม โดยเคียรดังกล่าว นั้น ร่างทรงของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะนำมาครอบบนศีรษะให้กับผู้ที่มาร่วมงานเพื่อความเป็นสิริมงคล ซึ่งมีทั้งสิ้น จำนวน 8 เคียร ได้จัดวางไว้บนพานที่ประดับตกแต่งด้วยเครื่องบายศรี จัดเรียงเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นกันไปตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีการนำรูปหล่อลอยองค์ท้าวเวสสุวรรณ 1 องค์ มาประดิษฐานอยู่บนพานที่ประดับด้วยบายศรี และมีการนำธูปธูปเทียนมาวางเป็นรูปทรงกระบอกจากนั้น นำธูปธูปเทียนไปเหน็บไว้ตรงบริเวณพระหัตถ์ที่ถือไม้กระบองอยู่ (ชาตรี ยศสมแสน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 53 เคียรท้าวเวสสุวรรณ และเคียรยักษ์บริวาร

4.9 ดอกไม้สำหรับโปรย ส่วนใหญ่นิยมใช้กลีบดอกดาวเรืองหรือกลีบดอกกุหลาบ ที่ดึ่งกลีบดอกออกเป็นกลีบ ๆ แล้วจัดใส่พานหรือภาชนะอื่น ๆ เพื่อไว้ใช้โปรยขณะประกอบพิธีเลี้ยง เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน (ศักดิ์ชัย แสงรังสีเมธา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 54 ดอกไม้สำหรับโปรย

4.10 ฮ้านเทวดา (แท่นบูชาเทวดา) ทำขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ประทับของเทวดาที่ได้อัญเชิญมาร่วมในพิธีกรรม ฮ้านเทวดามีลักษณะเป็น 4 เสาทำด้วยไม้ไผ่ มีพื้นด้านบน มีไม้รั้วรอบ 3 ด้าน คือ ด้านซ้าย ด้านขวา และด้านหลัง โดยเหลือด้านหน้าไว้ ไข่มุมหรือสัปทนทำเป็นหลังคา มีความสูงจากพื้นถึงฐานด้านบนประมาณ 2 เมตร ความกว้างด้านละ 1 เมตร บนฮ้านเทวดามีหมอนสามเหลี่ยม 1 ใบ เสื้อ 1 ผืน และพวงมาลัยสำหรับคล้องเสาทั้ง 4 เสา เสาละ 1 พวง (ศักดิ์ชัย แสนรังสีเมธา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 55 ฮ้านเทวดา (แท่นบูชาเทวดา)

4.11 ราชวัตร คือ รั้วที่แสดงอาณาเขตในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยฯ สามพันตน เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในการประกอบพิธี ผู้ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องจะเข้าไปในเขตราชวัตรไม่ได้อย่างเด็ดขาด เพราะอาจมีผลกระทบในขณะประกอบพิธี ทำให้พิธีกรรมดำเนินไปอย่างไม่ราบรื่น ส่งผลต่อสัมฤทธิ์ผลในการประกอบพิธีกรรม ราชวัตรทำด้วยไม้ไผ่ โดยทำเป็นคร่าวสี่เหลี่ยมผืนผ้า ใช้ไม้ไผ่กะขนาดพอดีกับรั้วนำมาผ่าซีกให้แข็งพอประมาณ จากนั้นนำไม้ไผ่ที่ผ่าซีกมาสานในลักษณะทแยงข้าวหลามตัด ทำให้มีความแข็งแรงและสวยงาม ซึ่งจะมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดประมาณ 1.5×2 เมตร มีเครื่องประกอบในการตกแต่งราชวัตรทั้ง 4 ทิศ ประกอบด้วย ซ่อสามเหลี่ยม (ธงกระดาด) สีต่าง ๆ จำนวนด้านละ 108 อัน ปักบนกาบกล้วย ขอบด้านบนของไม้ราชวัตร ทั้ง 4 มุม แต่ละมุมประดับด้วยฉัตรเงินหรือ ฉัตรทอง 9 ชั้น มุมละ 1 คัน

สลัปสี่ หน่อกล้วย หน่ออ้อย กล้วย มะพร้าว ลูกขนุน ฟักแฟง ฯลฯ ประดับทั้ง 4 มุม ส่วนบริเวณตรงกลางของราชวัตรจะตั้งโต๊ะสำหรับจัดวางเครื่องเลี้ยง (บวงสรวง) เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน (ชาตรี ยศสมแสน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 56 ราชวัตร

4.12 โองใสน้ำสำหรับทำน้ำมันต์ จัดวางไว้ตรงกลางโต๊ะเครื่องเซ่นสรวง (เครื่องเลี้ยง) และเครื่องบูชา ภายในโองใส่ส้มป่อย ปากโองน้ำมนต์ปักเทียนสีแดงจำนวน 9 เล่ม (ชาตรี ยศสมแสน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 57 โองน้ำมนต์

4.13 ชั้นน้ำสั้มป่อย สำหรับใช้ประพรมให้กับบรรดาร่างทรง หลังจากที่ออกจากการทรงแล้ว ในชั้นใส่ฝักสั้มป่อย 2-3 ฝัก และใบไม้มงคลอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ใบมะขาม ใบยอ ใบมะยม ใบวาสนา ใบมะรุม ใบทับทิม ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ฯลฯ (ชาตรี ยศสมแสน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 58 ชั้นน้ำสั้มป่อย

4.14 สะตวงตัวดั่งสี่ (ท้าวทั้งสี่) ตามความเชื่อของชาวล้านนา แต่ละพื้นที่จะมีเทพ 4 องค์ คอยดูแลรักษาพื้นที่นั้นไว้ ก่อนที่จะลงมือทำสิ่งใด จะต้องมีการบูชาด้วยเครื่องสักการะ เพื่อให้เทพารักษ์ช่วยปกป้องรักษาให้รอดปลอดภัยจากเภทภัยอันตรายทั้งปวง การบูชาเทพทั้งสี่ คนล้านนาเรียกว่า การขึ้นตัวดั่งสี่ (ท้าวทั้งสี่) ได้แก่

1) ท้าวมหาราชตรฐ ผู้เป็นใหญ่แห่งนครธรรพ์ เป็นผู้รักษาทิศตะวันออก รูปร่างสูงโปร่ง และสูงกว่าทุก ๆ องค์ใน 4 ท้าวจตุโลกบาลมีผิวกายสีเขียว

2) ท้าววิรุฬหก ผู้เป็นใหญ่แห่งกุมภภณฑ์ เป็นผู้รักษาทิศใต้ รูปร่างสันทัดงาม มีหน้าสีแดง มือซ้ายมียูเลื่อยฟันฝ่ามือจับคองูไว้ มือขวาถือพระขรรค์ มีมิ่งกฐประดับด้วยรูปนาค

3) ท้าววิรูปักษ์ ผู้เป็นใหญ่แห่งนาค เป็นผู้รักษาทิศตะวันตก มีรูปร่างสันทัดงาม อ้วนใหญ่เหมือนกระพ้อมใส่ข้าว ท้องป่องพุงใหญ่ คอสั้น หัวโต ฟันขาวเขี้ยวโง้งออกจากปาก มีริมฝีปากนูน ๆ ตาใหญ่ ขาสั้น กายาลำสัน มือซ้ายถือธนูทรงอาภรณ์สีแดงเลือด

4) ท้าวเวสสุวรรณหรือท้าวกุเวร ผู้เป็นใหญ่แห่งยักษ์ เป็นผู้รักษาทิศเหนือมี 4 กร พระวรกายขาวกระจ่างสวามิภรณ์งดงาม มีมิ่งกฐเป็นน้ำเต้าทรงอยู่บนพระเศียร แต่มีรูปร่างพิการร่างกายกำยำลำสันดูแข็งแรง สมนั่น มือขวาถือกระบองยาว

ทั้งนี้ นอกจาก 4 ทิศแล้ว ยังมีส่วนของฟ้าที่มีพระอินทร์ ผู้ซึ่งเป็นประมุขของเทพทั้งปวงเป็นผู้รักษา ส่วนของผืนดินมีพระแม่ธรณีเป็นผู้รักษา ดังนั้น เมื่อจะทำการบูชา จึงต้องทำเครื่องสักการะเป็น 6 ส่วน โดย 4 ส่วนใช้บูชาทิศทั้งสี่ อีก 2 ส่วน ใช้บูชาพระอินทร์และพระแม่ธรณี การบูชาท้าวทั้งสี่จะต้องมีการจัดเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ประกอบด้วย

1) เส้าไม้ที่ดีไม้ไขว้เป็นกากบาทหันไปยัง 4 ทิศ มีความสูงประมาณ 2 ฟุต ด้านบนและปลายไม้ติดด้วยแผ่นไม้ขนาดเท่าหรือใหญ่กว่าสะตวง หรือเรียกอีกอย่างว่า หอประสาทเส้าเดียว

2) สะตวงทำด้วยกาบกล้วย นำมาหักพับเสียบด้วยไม้ไผ่ ให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมรองด้วยกระดาษ เพื่อใช้สำหรับบรรจุเครื่องสักการะ

3) เครื่องสักการะในสะตวง มี หมาก เหมียง บุหรี่ ของกินอย่างละสี่ ที่สำคัญมีตุงจ้อ (ตุงช่อ) ที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ในการบูชา ทำด้วยกระดาษตัดเป็นรูปคล้ายธงปักไว้ที่สะตวงทั้งสี่แฉ่ง (มุม) โดยตุงจ้อสีเขียวจะปักไว้ที่สะตวงเพื่อบูชาพระอินทร์ นำไปวางไว้บนสุดของเส้าไม้ ตุงจ้อสีเหลืองจะปักไว้ที่สะตวงเพื่อบูชาท้าววิรุฬหก นำไปวางทางทิศใต้ ตุงจ้อขาวจะปักไว้ที่สะตวงเพื่อบูชาท้าวธรรฐ นำไปวางทางทิศตะวันออก ตุงจ้อสีแดงจะปักไว้ที่สะตวงเพื่อบูชาท้าววิรูปักษ์ นำไปวางทางทิศตะวันตก ตุงจ้อสีหม่นหรือเทาจะปักไว้ที่สะตวงเพื่อบูชาท้าวเวสสุวรรณหรือท้าวกุเวร นำไปวางทางทิศเหนือ และตุงจ้อสีขาวจะปักไว้ที่สะตวงบูชาพระแม่ธรณี นำไปวางด้านล่างสุดบนพื้นดินชิดโคนเส้า (ชาตรี ยศสมแสน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 59 สะตวงตัวตังสี่ (ท้าวตังสี่)

4.15 ไม้กระบอง หมายถึง อาวุธที่ร่างทรงใช้ในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน รวมถึงใช้ประกอบการรักษาโรคให้กับชาวบ้านที่โดนคุณไสย หรือผู้ที่เจ็บป่วย

ภาพ 60 กระบองไม้สำหรับร่างทรง

ขั้นตอนของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน จัดขึ้นเป็นระยะเวลา 2 วัน ซึ่งผู้วิจัยจะแสดงรายละเอียดของลำดับขั้นตอนของพิธีกรรมในแต่ละวันเป็นลำดับไป โดยแบ่งขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมในแต่ละวันออกเป็น 2 ขั้นตอน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

วันที่หนึ่งของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

วันที่หนึ่งของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน หรือที่ชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมเรียกว่า “วันดา” หมายถึง วันเตรียมงาน เป็นวันที่ชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมจะมาจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์สิ่งของต่าง ๆ ที่จะต้องใช้ในพิธีให้ครบถ้วนสมบูรณ์ไม่ให้ขาดตกบกพร่องเพราะเป็นงานประจำปีของชุมชน ซึ่งจะเห็นถึงพลังความสามัคคีของชาวบ้านที่ร่วมแรงร่วมใจกันเป็นอย่างดี โดยมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน และมีการปฏิบัติเป็นขั้นเป็นตอน ดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ เนื่องจากพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นพิธีกรรมส่วนรวม กล่าวคือ เป็นพิธีกรรมของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมและชุมชนใกล้เคียงที่จะต้องมีส่วนร่วมในพิธี ดังนั้น ในวันแรกนี้ ชาวบ้านจะมาช่วยกันจัดเตรียมสถานที่บริเวณศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน พร้อมทั้งจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยดำเนินการดังนี้

1.1 การรวบรวมเงินบริจาค คณะกรรมการผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และคณะกรรมการวัดศรีล้อม จะเป็นผู้รับเงินบริจาคจากชาวบ้านและผู้เลื่อมใสศรัทธาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในงาน โดยการรับบริจาค่นี้เป็นการบริจาคตามจิตศรัทธาที่จะร่วมบริจาค ซึ่งเงินบริจาคีนี้นำไปเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดงาน เช่น ค่าดอกไม้ ค่าผลไม้ต่าง ๆ ค่าเครื่องเลี้ยง (เครื่องเซ่น) ค่าวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ฯลฯ

1.2 การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น มีด พร้า เชือก ฯลฯ ชาวบ้านจะนำมาจากบ้านของตน เพื่อนำมาใช้ในการจัดเตรียมสถานที่และเครื่องประกอบพิธีกรรมแต่ละประเภท

1.3 การทำราชวัตร (ร่วมถวญพิธี) เป็นหน้าที่ของชาวบ้านที่เป็นผู้ชายที่จะช่วยกันทำราชวัตรบริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ซึ่งพื้นที่บริเวณเขตราชวัตรนั้น ประมาณ 5x7 เมตร มี 4 มุม แต่ละมุมนั้นจะนำหน่อกล้วย หน่ออ้อย กล้วย มะพร้าว ลูกขนุน พักแพง มาวางไว้ด้านในของราชวัตรทั้ง 4 มุม และตกแต่งราชวัตรทั้ง 4 มุม ด้วยช่อสามเหลี่ยม (ธงกระดาด) สีต่าง ๆ จำนวนด้านละ 108 อัน ปักบนกาบกล้วยขอบด้านบนของไม้ราชวัตร และแต่ละมุมประดับด้วยฉัตรเงินฉัตรทอง 9 ชั้น มุมละ 1 คันสลัสนี้ ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านส่วนหนึ่งจะช่วยกันจัดตั้งโต๊ะสำหรับวางเครื่องเลี้ยง (เครื่องเซ่น) และเครื่องบูชาต่าง ๆ ซึ่งมีจำนวนหลายชนิด โดยการจัดตั้งโต๊ะสำหรับวางเครื่องเซ่นสรวงทั้งหลายนั้นจะจัดเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นกันไปตามลำดับ และปูโต๊ะด้วยผ้าสีแดง

ภาพ 61 ชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมสถานที่บริเวณพื้นที่ประกอบพิธีกรรม

1.4 การสร้างฮ้านเทวดา (แท่นบูชาเทวดา) สำหรับเป็นที่ประทับของเทวดาที่ได้อัญเชิญมา ซึ่งชาวบ้านผู้ชายจะช่วยกันสร้างขึ้น เมื่อทำเสร็จแล้วจะนำไปตั้งไว้ภายในบริเวณเขตราชวัดทางทิศใต้ โดยหันหน้าไปทางทิศเหนือ

1.5 การเตรียมภาชนะสำหรับทำน้ำมันต์ ภาชนะที่ใส่น้ำเพื่อทำน้ำมันต์จะใช้โอ่งขนาด ประมาณ 50 ลิตร จัดวางไว้บนโต๊ะภายในเขตราชวัด นำน้ำสะอาดใส่ลงไปในโอ่ง และปากโอ่งน้ำมันต์ ปักเทียนสีแดง จำนวน 9 เล่ม สำหรับจุดในการประกอบพิธี

1.6 การทำความสะอาดบริเวณศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ชาวบ้านจะช่วยกันทำความสะอาดบริเวณศาลเพียงตา บริเวณลานใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ และศาลาการเปรียญของวัดศรีล้อม เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนวันงาน

ภาพ 62 ชาวบ้านช่วยกันทำความสะอาดภายในบริเวณเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

1.7 การจัดเตรียมเครื่องบูชาและเครื่องเซ่นไหว้ ชาวบ้านทั้งชายและหญิงต่างพากันจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีกรรมทั้งเครื่องบูชาและเครื่องเซ่นไหว้ ประกอบด้วย รูป เทียน ดอกไม้ต่าง ๆ ชันตั้ง (พานเครื่องครู) ชันเจริญ (พานอัญเชิญ) เหมียง หมากพลู ยาสูบ เหล้า บายศรีแต่ละชนิดผลไม้ชนิดต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งสิ่งของดังกล่าวจะจัดลงในภาชนะที่เหมาะสมเพื่อเตรียมไว้ใช้ประกอบพิธีในวันถัดไป นอกจากนั้นชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งจะจัดเตรียมสวดดวงดาวตั้งสี่ (ท้าวทั้งสี่) ซึ่งรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีกรรมแต่ละประเภท ผู้วิจัยได้อธิบายไว้แล้วในหัวข้อเครื่องประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

ภาพ 63 ชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมเครื่องบูชาและเครื่องเซ่นไหว้

ภาพ 64 ชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมบายศรีแต่ละชนิดเพื่อใช้ในพิธีกรรม

ภาพ 65 ชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมผลไม้ต่าง ๆ เพื่อใช้ในพิธีกรรม

1.8 การจัดทำอาหารหวานคาวสำหรับเลี้ยงชาวบ้านที่มาช่วยงาน ชาวบ้านที่เป็นผู้หญิง เป็นผู้ที่ได้รับหน้าที่จัดทำข้าวปลาอาหารไว้สำหรับเลี้ยงชาวบ้านที่มาช่วยกันเตรียมงาน ซึ่งอาหารส่วนใหญ่ ก็จะเป็นอาหารประจำถิ่น เช่น แกงฮังเล แกงวุ้นเส้น ยำปลาแห้ง แกงฟัก ฯลฯ โดยจะร่วมกันทำใน บริเวณวัดศรีล้อม ในขณะเดียวกันก็จะมีชาวบ้านนำผลไม้และอาหารชนิดต่าง ๆ มาร่วมเลี้ยงชาวบ้าน ที่มาช่วยงานด้วย

1.9 จัดเตรียมสถานที่สำหรับทำโรงทาน ชาวบ้านจะช่วยกันกางเต็นท์ จัดวางโต๊ะ รวมถึง เก้าอี้ เพื่อเป็นโรงทานที่จะแจกอาหารให้กับผู้ที่เข้าร่วมพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

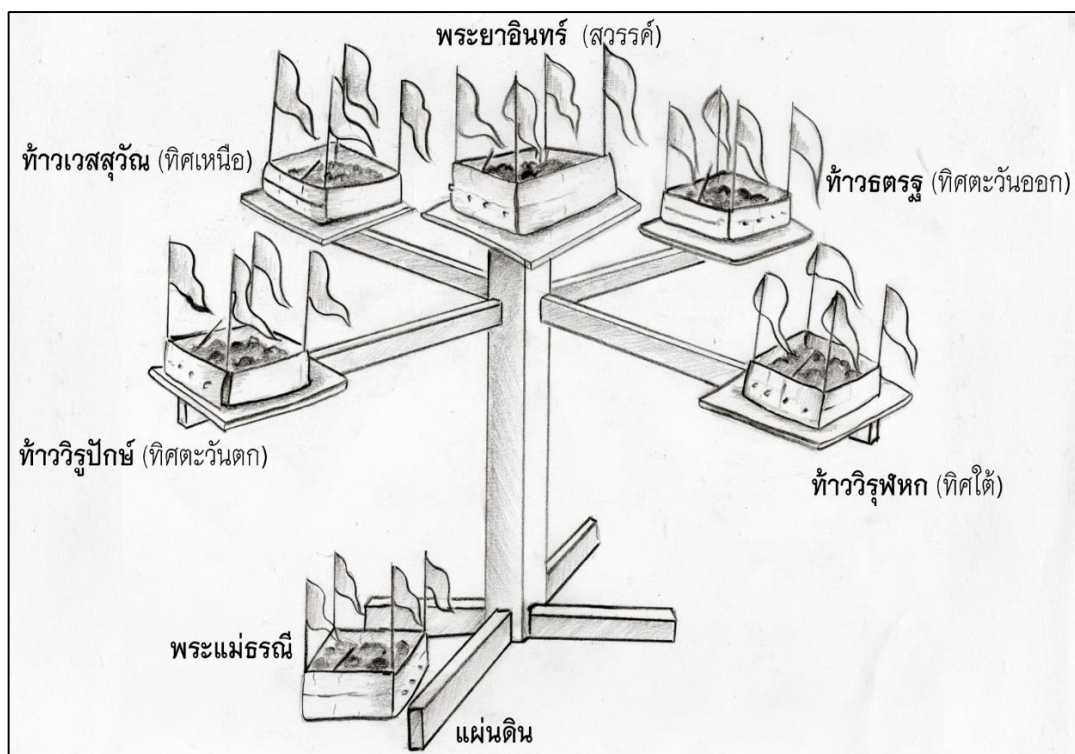
2. ขั้นตอนการดำเนินการ หลังจากเตรียมสถานที่และเครื่องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เสร็จแล้ว ในเวลาประมาณ 18.00 น. พ่ออาจารย์กับชาวบ้านส่วนหนึ่งจะมาทำพิธีขึ้นตัวดั่งสี่ ซึ่งจะดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

2.1 ขั้นตอนการจัดวางสะตวง พ่ออาจารย์จะนำสะตวงมีทั้งหมด 6 สะตวง ซึ่งในแต่ละสะตวงประกอบด้วย อาหารหวานคาว ผลไม้ เหมียง บุหรี่ หมาก พลุ น้ำ ดอกไม้ ธูป เทียน ภาษาพื้นเมืองเหนือเรียกว่าเอาใส่ “สะตวง” ซึ่งทำด้วยกาบกล้วยพร้อมด้วยปักตุงจ้อ (ธงช่อ) สีต่าง ๆ ตามทิศต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ปักตุงจ้อ (ธงช่อ)	สีดำ
ทิศใต้	ปักตุงจ้อ (ธงช่อ)	สีเหลือง
ทิศตะวันออก	ปักตุงจ้อ (ธงช่อ)	สีขาว
ทิศตะวันตก	ปักตุงจ้อ (ธงช่อ)	สีแดง
พระยาอินทร์	ปักตุงจ้อ (ธงช่อ)	สีเขียว
พระแม่ธรณี	ปักตุงจ้อ (ธงช่อ)	สีขาว

ภาพ 66 การวางสะตวงในพิธีขึ้นตัวตังสี่ (ท้าวตังสี่)

ภาพ 67 ภาพจำลองการวางเสตงตัววางตั้งสี่ (ท้าวทั้งสี่)

2.2 ขั้นตอนการอัญเชิญเทวดาประจำทิศต่าง ๆ หลังจากทีวางเสตงตามทิศต่าง ๆ เสร็จแล้ว พ่ออาจารย์ (มคณายก) จะกล่าวบทสวดเคอัญเชิญท้าวทั้ง 4 ดังนี้ (ชาตรี ยศสมแสน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2567)

สัคเค กาเม จะรูปเป คิริสิขะระตะณู จันตะลิกเข วิมานะ ทีเป รัฏฐะ จะ คาเม ตะรุวะ นะคะหะเน เคหะ วัดถุมหิ เขตเต ภูมมา จายันตุ เทวา ชะละณะละ วิสะเม ยักกะคันธัพพะนาคา ติฏฐันตา สันติเกยัง มุนีวะระวะ จะนัง สาระโว เม สุนันตุ ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมมะทันตา ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมมะทันตา ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมมะทันตาฯ

2.3 ขั้นตอนการกล่าวคำโอกาสอัญเชิญ เมื่อกล่าวคำอัญเชิญเทวดาประจำทิศแล้ว พ่ออาจารย์จะกล่าวคำโอกาส ว่า (ชาตรี ยศสมแสน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 10 กรกฎาคม 2567)

“สุนันตุ โภณโต เทวตา ดุราตัวเจ้าเตปาจู้ตันจ้องค์ บัดนี้หมายมีคณะศรัทธา วัดศรีล้อม บ้านศรีล้อม จุ้ผู้จู้คน มีเจตนาศรัทธาจะได้จัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าป้อมหายักษ์สามปันตัน ขอตัวเจ้าตั้งสี่กับตั้งตัวอินตะราชา และแม่นางเจ้าธรณี จูงจักมาเป็นสักขีพยาน และปกปักรักษา ยังการจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าป้อมหายักษ์สามปันตันในวันพุกนี้ สารุ โอกาสะ โภณโต เทวสังขา ดุราฝูงหมู่ เทวดา มีอินตาราชอันเป็นเจ้าเป็นใหญ่แก่สองสวรรค์จันฟ้า มีตัวจำตุ่มหาราชิกาเป็นแก้ว มีตัวระภูระฐะ วิรุฬหะ วิรุฬหกและตัววฤเวระ และเสนาแก้วหาญจุนจ้องค์ นางธรณีเป็นที่สุด ผู้ข้าก็ขอ

อาราธนาเจ้าตั้งหลายย้ายต้นตื๋บลมมารับเอายังเครื่องชียาปูจา เสวยยังข้าวน้ำ โภชนะอาหาร มีดังของ
 คาวและของหวาน อันได้ตกแต่งตามาพร้อมผู้ข้าขอนบน์อมปูจา เจ้าตั้งหลายหมายมี พระอินตาริราชเจ้า
 เป็นเก้า และตัวจตุโลกบาลตั้งสี่ จุ่งมารับเอายังเครื่องชียาปูจา ตั้งหลายมวลงนี้ จุ่งได้เสวยสุขจุต้น ๆ
 แล้วจูงเอากันกลาดแก้ว เมื่อสู่ผาสารทแก้วเมืองบน อันเป็นที่อยู่แห่งต้น ของจูงเลงหันยังกณแห่ง
 ผู้ข้าตั้งหลาย อันได้กระต่ายการกระต่ายพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าป้อมหายักษ์สามปันต้นแห่งวัดศรีล้อม
 ละกอนลำปางฐานะดีดัดนี้ ในกาละบัดนี้ยามนี้ ขอจูงที่อพนเสวยยังอนาคตะหน้อยใหญ่ เจ็บไข้ในต้น
 ขออย่าหื้อมีกังวลสนสอ กำร้ายต่อในหู อันใดจักเป็นสัตว์หื้อหลักปักหนิใกล้แสนโยชน์ ดังนางตัวเทศ
 ธรณีผู้เป็นสักขีพยานหมายหมั้น หยาดน้ำหมายตาน ขอจูงมาอนุโมทนายินดีเชิงผู้ข้าตั้งหลาย และขอ
 เจ้ากูต้นผาเสริจุต้น ๆ ได้มาปกปักรักษายังต้นตั่วแห่งผู้ข้าตั้งหลาย จงหื้อป็นจากกังวลอนตรายตั้งหลาย
 พยาเวสสุวันและศรีศุตะอะมาตย์ ผู้จำบุญและจำบาป จุ่งกำหราบมารร้ายจัญไร จุ่งได้หลักปักหนิ
 จากเขตบ้านแดนเมืองแห่งผู้ข้าตั้งหลาย หื้อผู้ข้าตั้งหลายจูงได้อยู่เย็นเป็นสุขสวัสดี ขออย่าหื้อมีเคราะห์
 มาปานมารมาป้อ อย่าเจ็บไข้ได้หนาวจูงป็นจากภัยยะตั้งมวลง ประกอบด้วยข้าวของเงินคำ จ้างม้าจัวควาย
 แก้วแหวนแสนสิ่ง ข้าวเปลือกข้าวสารพราพร้อมบวระมวลงตาม ความมกักำผาละนา จูเยื่องจุประการ
 เตียงแต่ดีหลีแต่เตื่อะ”

ปัญจะมาระ ชิน นาลอ ปัตโต สัมโพธิมุตตะมัง จะตุสัจจัง ปะกาเสสิ อัมมะจักกัง
 ปะวัตตะติ เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ สัพเพมารา ปะลายันตุ ฯ

ปัญจะมาระ ชิน นาลอ ปัตโต สัมโพธิมุตตะมัง จะตุสัจจัง ปะกาเสสิ อัมมะจักกัง
 ปะวัตตะติ เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ สัพเพมารา ปะลายันตุ ฯ

ปัญจะมาระ ชิน นาลอ ปัตโต สัมโพธิมุตตะมัง จะตุสัจจัง ปะกาเสสิ อัมมะจักกัง
 ปะวัตตะติ เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ สัพเพมารา ปะลายันตุ ฯ

สิทธิกิจจัง สิทธิกัมมัง สิทธิลาภัง สิทธิสุขัง ภาวันตุเม ฯ

สิทธิกิจจัง สิทธิกัมมัง สิทธิลาภัง สิทธิสุขัง ภาวันตุเม ฯ

สิทธิกิจจัง สิทธิกัมมัง สิทธิลาภัง สิทธิสุขัง ภาวันตุเม ฯ

2.4 ขั้นตอนการกล่าวบทอัญเชิญท้าวจตุโลกบาลประจำทิศ หลังจากทีอาจารย์ได้กล่าว
 คำโอกาสอัญเชิญเสร็จและ พ่ออาจารย์หันหน้าไปทางทิศตะวันออก แล้วกล่าวว่า (ชาตรี ยศสมแสน,
 ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2567)

“ปฐิมัสมิท ทิสสาภาเค กาเย มัง รักขันตุ อหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง
 อภิสวาหาย, ปฐิมัสมิท ทิสสาภาเค กาเย มัง รักขันตุ อหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง
 อภิสวาหาย, ปฐิมัสมิท ทิสสาภาเค กาเย มัง รักขันตุ อหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง
 อภิสวาหาย”

จากนั้นพ่ออาจารย์หันหน้าไปทางทิศใต้ แล้วกล่าวว่า

“ทักษิณสมิง ทิสภาเค กาเย มัง รักขันตุ อหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง
อภิสวาทาย, ทักษิณสมิง ทิสภาเค กาเย มัง รักขันตุ อหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง
อภิสวาทาย, ทักษิณสมิง ทิสภาเค กาเย มัง รักขันตุ อหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง
อภิสวาทาย”

จากนั้นพ่ออาจารย์หันหน้าไปทางทิศตะวันตก แล้วกล่าวว่า

“ปัจฉิมสมิง ทิสภาเค กาเย มัง รักขันตุ อะหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง
อภิสวาทาย, ปัจฉิมสมิง ทิสภาเค กาเย มัง รักขันตุ อะหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง
อภิสวาทาย, ปัจฉิมสมิง ทิสภาเค กาเย มัง รักขันตุ อะหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง
อภิสวาทาย”

จากนั้นพ่ออาจารย์หันหน้าไปทางทิศเหนือ แล้วกล่าวว่า

“อุตริสมิง ทิสภาเค กาเย มัง รักขันตุ อะหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง
อภิสวาทาย, อุตริสมิง ทิสภาเค กาเย มัง รักขันตุ อะหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง
อภิสวาทาย, อุตริสมิง ทิสภาเค กาเย มัง รักขันตุ อะหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง
อภิสวาทาย”

จากนั้นพ่ออาจารย์แหงนหน้าขึ้นไปทิศดวงที่ตั้งอยู่บนสุด แล้วกล่าวว่า

“อุปะริมสมิง ทิสภาเค กาเย มัง รักขันตุ อะหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง
ปะทัง อภิสวาทาย สัพพะออนตรายา วินาสันตุ, อุปะริมสมิง ทิสภาเค กาเย มัง รักขันตุ อะหัง วันทามิ
สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง อภิสวาทาย สัพพะออนตรายา วินาสันตุ, อุปะริมสมิง ทิสภาเค กาเย
มัง รักขันตุ อะหัง วันทามิ สัพพะทา ยันตัง สันตัง ปะทัง อภิสวาทาย สัพพะออนตรายา วินาสันตุ”

เสร็จแล้วพ่ออาจารย์บอกกล่าวแม่ธรณีผ่านดวงที่ตั้งอยู่ด้านล่าง ว่า

“โอม สาเวถิ เวทิตุทธา ปะคังคา นะระตะเทเวีย อิตะทายะ เทเวญจะ นะมามิหัง,
โอม สาเวถิ เวทิตุทธา ปะคังคา นะระตะเทเวีย อิตะทายะ เทเวญจะ นะมามิหัง, โอม สาเวถิ เวทิตุทธา
ปะคังคา นะระตะเทเวีย อิตะทายะ เทเวญจะ นะมามิหัง”

เมื่อกล่าวคำบอกแม่ธรณีเสร็จ ชาวบ้านต่างพร้อมใจกันเปล่งสัททสาธุการขึ้นพร้อมกัน
3 ครั้ง พร้อมกับยกมือไหว้เหนือศีรษะ

2.5 ขั้นตอนหลังจากพิธีกรรมขึ้นด้าวตั้งสี่เสร็จ ชาวบ้านจะช่วยกันเก็บกวาดบริเวณ
ที่หน้าศาลเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตนอีกรอบหนึ่ง และช่วยกันตรวจสอบความพร้อมสำหรับการจัด
พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตนในวันรุ่งขึ้น

2.6 ขั้นตอนตักถองสะบัดชัย หลังจากประกอบพิธีกรรมขึ้นท้าวทั้งสี่เสร็จแล้ว
เวลาประมาณ 19.00 น. มีการตักถองสะบัดชัยเพื่อเป็นการเอาฤกษ์เอาชัย เพื่อความเป็นสิริมงคล

และเป็นการดีเพื่อเป็นสัญญาณให้ชาวบ้านรู้ว่าวันพรุ่งนี้จะมีพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนขึ้นที่วัดศรีล้อม เป็นการเน้นย้ำให้ชาวบ้านทราบอีกครั้งหนึ่ง

ภาพ 68 การตีกลองสะบัดชัยเพื่อเอาฤกษ์เอาชัยก่อนถึงวันพิธี

วันที่สองของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ในวันที่สองจะประกอบพิธีกรรมในช่วงเช้าเท่านั้น ในเวลาประมาณ 06.00 น. ชาวบ้านและประชาชนทั่วไปที่รับเป็นเจ้าภาพโรงทานมาจัดเตรียมข้าวของต่าง ๆ เพื่อทำโรงทานแจกผู้เข้าร่วมในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ชาวบ้านถือว่าเป็นโอกาสที่ดีที่จะได้สละทานครั้งยิ่งใหญ่ปีละ 1 ครั้ง ซึ่งเป็นไปตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้พุทธศาสนิกชนรู้จักการให้ทานเพื่อผู้อื่น เป็นการแสดงออกถึงความมีน้ำใจต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนและต่างชุมชนต่างก็มีความมุ่งหวังที่จะเสียสละทานครั้งใหญ่นี้ จากการที่ผู้วิจัยสังเกตการณ์ในวันประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ปรากฏว่ามีชาวบ้านในชุมชนและต่างชุมชนต่างรับเป็นเจ้าภาพโรงทานเป็นจำนวนหลายโรงทาน ซึ่งพิธีกรรมในวันนี้จะเสร็จก่อนเวลา 11.00 น. โดยผู้วิจัยแบ่งขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตอนเตรียมการ พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนในวันที่สองเป็นวันที่มีความสำคัญอย่างมากของชาวชุมชนศรีล้อมและชาวลำปาง โดยมีการเตรียมการดังนี้

1.1 การเตรียมสำหรับอาหารเพื่อใช้พิธี ชาวบ้านจำนวนหนึ่งจะช่วยกันจัดเตรียมอาหารหวานคาวจัดใส่ขันโตก (ภาชนะสำหรับวางสำหรับอาหารของชาวล้านนา) จำนวน 12 สำหรับ ซึ่งในขันโตกจะประกอบด้วยอาหารต่าง ๆ ได้แก่ ลาบหมูดิบ, หลู้เลือดหมู, แกงอ่อมหมู, ข้าวเหนียวนึ่ง, เหล้า 2 ขวด และขนมหวาน จากนั้นยกขันโตกทั้งหมดขึ้นสู่โต๊ะเลี้ยง (บวงสรวง) หน้าศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจัดเรียงให้เป็นระเบียบเรียบร้อย

ภาพ 69 ชาวบ้านการเตรียมสำหรับอาหารเพื่อใช้พิธี

1.2 การจัดเครื่องสักการบูชา ชาวบ้านที่รับหน้าที่ดูแลจัดเครื่องสักการบูชาช่วยกันยกเครื่องสักการบูชาแต่ละชนิด เช่น รูปเทียน ดอกไม้ชนิดต่าง ๆ ขันตั้ง ขันเจี๋ย พานดอกไม้รูปเทียนแพ ฯลฯ ขึ้นบนโต๊ะเลี้ยง

1.3 การจัดเครื่องสังเวยประเภทต่าง ๆ อันหมายถึง สิ่งของที่เป็นอาหารทั้งคาวและหวานผลไม้ เครื่องดื่มต่าง ๆ ฯลฯ เพื่อเซ่นสรวงบูชา หรือเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เช่น หมูดิบทั้งตัว,

หัวหมูดิบ, เลือดหมูสด, เป็ด, ไก่, ไข่ไก่ต้ม, ขนมหวานต่าง ๆ, ธัญพืชและไขมันจากสัตว์, ผลไม้ชนิดต่าง ๆ, เครื่องดื่มชนิดต่าง ๆ, เหมียง, หมากพลู, ยาสูบ (บุหรี่) ฯลฯ นำมาจัดวางบนโต๊ะเลี้ยงในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนนี้เครื่องสังเวยที่ขาดมิได้คือหมูดิบทั้งตัว และเลือดหมูสด เพราะชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนชอบเครื่องสังเวยที่เป็นเนื้อหมูสด และเลือดสด ๆ

ภาพ 70 ชาวบ้านเตรียมหมูดิบทั้งตัวเพื่อใช้ในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

1.4 การจัดบายศรีแต่ละชนิด ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งนำบายศรีที่ทำเสร็จแล้วแต่ละชนิด ยกขึ้นตั้งบนโต๊ะที่ตั้งอยู่ในเขตราชวัตรบริเวณพิธี ซึ่งบายศรีชนิดต่าง ๆ ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนของชาวชุมชนศรีล้อมประกอบด้วย บายศรีปากชาม, บายศรีเทพ, บายศรีพรหม, บายศรีตอ, บายศรีหลัก, บายศรีพรหมเปิดโลก และบายศรีรองเศียรท้าวเวสสุวรรณพร้อมทั้งเศียรยักษ์บริวาร ขึ้นจัดวางในตำแหน่งที่กำหนดไว้

ภาพ 71 ชาวบ้านจัดเตรียมยกบายศรีแต่ละชนิดขึ้นวางโต๊ะเลี้ยง

1.5 การตรวจสอบเครื่องประกอบพิธี เป็นขั้นตอนก่อนที่จะเริ่มประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน โดยชาวบ้านผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับเครื่องประกอบพิธี จะตรวจสอบความครบถ้วนสมบูรณ์ของเครื่องประกอบพิธีกรรมแต่ละประเภท ถ้ามีสิ่งที่ขาดก็จะเพิ่มเติมก่อนที่จะเริ่มประกอบพิธี ตลอดจนตรวจสอบว่าเครื่องเช่นไห้วบูชาวางถูกตำแหน่งหรือไม่ ซึ่งในเรื่องเครื่องประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนนี้ เครื่องประกอบพิธีแต่ละประเภทจะต้องวางตามตำแหน่งให้ถูกต้องตามหลักการที่เคยปฏิบัติสืบมา เช่น การวางลำดับบายศรีบวงสรวง จะต้องเรียงไปตามลำดับ บายศรีต่อจะวางไว้กับพื้น ส่วนบายศรีปากชาม บายศรีเทพ บายศรีพรหม บายศรีพรหมเปิดโลก วางไว้บนโต๊ะที่ทำไว้เป็นชั้น ๆ เรียงขึ้นไปตามลำดับ ในส่วนของบายศรีหลักจะวางไว้สองข้างซ้ายขวาของโต๊ะเลี้ยง (โต๊ะบวงสรวง)

ภาพ 72 การตรวจสอบความพร้อมของเครื่องประกอบพิธีทั้งหมด

1.6 การเตรียมความพร้อมเครื่องประกอบพิธี ในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์ สามพันตนมีการประโคมดนตรีพื้นเมืองล้านนาตลอดพิธี หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “วงปี่พาทย์พื้นเมือง” เพื่อให้พิธีมีความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น

ภาพ 73 การเตรียมความพร้อมเครื่องประโคมดนตรีพื้นเมืองล้านนา

2. ขั้นตอนการดำเนินการ หลังจากที่ได้เตรียมสถานที่และเครื่องประกอบพิธีกรรม ครบถ้วนแล้ว ลำดับต่อไปเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญต่อชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมและชาวลำปาง คือ “พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน” ซึ่งผู้วิจัยแบ่งเป็น 17 ขั้นตอน ดังนี้

2.1 การเลี้ยงห่อเสี้ยววัด (ศาลพระภูมิเจ้าที่วัด) เสี้ยววัดหรือเสี้ยววัด คือเทวดาหรือผีที่ดูแลรักษาวัด บริเวณวัดในแถบล้านนาจะมีการสร้าง “ห่อเสี้ยววัด” คือ ศาลสำหรับเป็นที่สถิตของผีเสี้ยววัด ในเวลาประมาณ 06.00 น. ซึ่งเป็นเวลาก่อนประกอบพิธี พ่ออาจารย์หรือพ่อหนานจะนำขันโตกสำหรับอาหารคาวหวานไปถวายห่อเสี้ยววัดที่ตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดศรีล้อม ซึ่งชาวชุมชนศรีล้อมมีความเชื่อว่าเสี้ยววัดคือเจ้าที่เจ้าทางของวัดที่ชาวบ้านจะต้องทำการเลี้ยงหรือเซ่นไหว้ท่านก่อนที่จะประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ หรือจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด อันเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อสถานที่

ภาพ 74 การเซ่นสรวงเสี้ยววัดศรีล้อมด้วยสำหรับอาหารหวานคาว

2.2 การจุดเทียนหน้าพิธี เวลาประมาณ 06.15 น. พ่ออาจารย์จุดเทียนหน้าสถานที่ประกอบพิธี จำนวน 3 เล่ม เพื่อให้ทุกคนทราบว่าพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนประจำปีได้เริ่มขึ้นแล้ว

2.3 การทำนํ้ามนต์ในขันนํ้าส้มป่อย หลังจากที่พ่ออาจารย์จุดเทียนหน้าสถานที่ประกอบพิธีแล้ว จากนั้นจุดเทียนนํ้ามนต์ 1 เล่มหยดลงในขันนํ้าส้มป่อยที่เตรียมไว้ พร้อมกับบริกรรมคาถาบพชัยปริตร ว่า (ชาตริ ยศสมแสน, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 10 กรกฎาคม 2567)

“มะหาการุณโก นาโถ หิตายะ สัพพะปาณินัง ปุเรตวา ปาละมี สัพพา ปัตโต สัมโพธิมุตตะมัง เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ โหตุ เต ชะยะมังคะลัง ชะยันโต โพธิยา มูเล สักกะยานัง นันทิ วัทธะโน เอวัง ตวัง วิชะโย โหหิ ชะยัสสุ ชะยะมังคะเล อะปะราชิตะปัลลังเก สีเส ปะฐะวะ วิโปกชะเร อะภิสเสเก สัพพะพุทธานัง อัคคัปปัตโต ปะโมทะติ สุนักขัตตัง สุมังคะลัง สุปะภาตัง สุหุฏฐัง สุขะโณ สุมุหุตโต จะ สุยิฏฐัง พรหมะจาริสสุ ปะทักขิณัง กายะกัมมัง วาจา กัมมัง ปะทักขิณัง ปะทักขิณัง มะโนกัมมัง ปะณิธี เต ปะทักขิณา ปะทักขิณานิ กัตวานะ ละภันตัตถะ ปะทักขิणे”

จากนั้นสวดบทสัพพมงคลคาถา ว่า
 ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง, รักขันตุ สัพพะเทวะตา, สัพพะพุทธานุภาวนะ, สะทา โสตถิ
 ะวันตุ เต ฯ,
 ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง, รักขันตุ สัพพะเทวะตา, สัพพะธัมมานุภาวนะ, สะทา โสตถิ
 ะวันตุ เต ฯ,
 ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง, รักขันตุ สัพพะเทวะตา, สัพพะสังฆานุภาวนะ, สะทา โสตถิ
 ะวันตุ เต ฯ

สิทธิกิจจัง สิทธิกัมมัง สิทธิการิยะ ตถาคโต สิทธิเตโช ชโยนิจจัง สิทธิลาโภ นิรัน
 ตะรัง สัพพะสิทธิ ะวันตุ เต ฯ

หลังจากที่พ่ออาจารย์บวรกรรมคาถาเสร็จสิ้นแล้วท่านยกเทียนน้ำมันต์ขึ้นเหนือศีรษะ
 พร้อมกับอธิษฐานจิตเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่การจัดงานในครั้งนี้ จากนั้นนำเทียนจุ่มลงในขัน
 น้ำส้มป่อย พร้อมกับการอธิษฐานจิตอีกรอบหนึ่ง เป็นเสร็จพิธีการทำน้ำมันต์

ภาพ 75 พ่ออาจารย์กำลังทำน้ำมันต์ลงในขันส้มป่อย

2.4 การรื้อบวงสรวง เป็นการแสดงพื้นเมืองล้านนาเพื่อถวายแด่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน
 ได้แก่ การรำดาบ การรำของเทพบุตรสลุงหลวง การฟ้อนรำล้านนา และการตีกลองสะบัดชัย

ภาพ 76 การแสดงพื้นเมืองก่อนเริ่มประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

2.5 การอัญเชิญหรือการสื่อสารให้เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนพร้อมทั้งบริวารยักษ์ได้รับรู้เพื่ออัญเชิญให้มารับเครื่องเซ่นไหว้รวมทั้งอาหารและเครื่องดื่มต่าง ๆ ที่ชาวบ้านได้นำมาจัดเลี้ยง ซึ่งผู้ที่อัญเชิญ คือ นางนัฐกานต์ กิตติจันทร์รัตน อายุ 69 ปี หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แม่หนู” เป็นผู้จุดธูปอัญเชิญ จำนวน 1 กำมือ โดยที่มือข้างขวาถือพานดอกไม้ชูขึ้น มือข้างซ้ายกำธูป พร้อมกับยกขาซ้ายขวาสลับข้างไปมา โดยหันหน้าไปทางศาลเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นครั้งแรกสลับกับหันหน้าไปทางที่ชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธี โดยมีเสียงการตีกลองสะบัดชัยที่ดังกระหึ่มในขณะที่กำลังประกอบพิธีดังกล่าว

ภาพ 77 นางนัฐกานต์ กิตติจันทร์รัตน (แม่หนู) กำลังประกอบพิธีอัญเชิญ

2.6 การจุดเทียนอัญเชิญเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนพร้อมบริวารทั้งหลาย หลังจากที่ได้ จตุรปู่อัญเชิญแล้ว ผู้เป็นร่างทรง คือ นางนัฐกานต์ กิตติจันทร์รัตน (แม่หนู) จะจุดเทียนอัญเชิญ เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนพร้อมบริวารทั้งหลายให้มารับเครื่องสังเวยที่ชาวบ้านในชุมชนได้จัดเตรียมไว้ ด้วยการจุดเทียนสีแดง จำนวน 5 เล่ม จากนั้นกำเทียนทั้ง 5 เล่มร่ายรำไปตามจังหวะเสียงดนตรีปี่พาทย์ พร้อมกับหยดน้ำตาเทียนลงบนฝ่ามือและแขน รวมถึงนำเปลวเทียนธูปไปตามแขนและมือ ในขณะที่ หยดน้ำตาเทียนไปตามร่างกายก็จะบริกรรมคาถาไปด้วย จากนั้นดับเทียนด้วยมือเปล่าแล้วร่ายรำไปตาม จังหวะเสียงดนตรีปี่พาทย์แล้วก็จุดอีก ทำเช่นนี้อยู่ประมาณ 4-5 ครั้ง ในขณะเดียวกันพ่ออาจารย์ ก็เปล่งเสียงดังดุดันเร้าความรู้สึกให้เข้มข้น อีกทั้งกล่าวอัญเชิญเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนพร้อมบริวาร ทั้งหมดได้ลงมาประทับร่างทรง สลับกับการสวดคาถาบูชาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน (ท้าวเวสสุวรรณ) ว่า “อิติปิโส ภะคะวา ยะมะราชาโน ท้าวเวสสุวรรณโณ มะระณัง สุขัง อะระหัง สุคะโต นะโม พุทธายะ ท้าวเวสสุวรรณโณ จาตุมะหาราชิกา ยักกะพันตาภิทวาริโต เวสสะ พุสสะ พุทัง อะระหัง พุทโธ ท้าวเวสสุวรรณโณ นะโม พุทธายะ” (นัฐกานต์ กิตติจันทร์รัตน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 78 นางนัฐกานต์ กิตติจันทร์รัตน ผู้เป็นร่างทรงขณะรำรำและบริกรรมคาถา

2.7 การครอบเศียรท้าวเวสสุวรรณ เป็นขั้นตอนต่อจากการจุดเทียนอัญเชิญโดยนางนัฐกานต์ กิตติจันทร์รัตน (แม่หนู) จะนำเศียรท้าวเวสสุวรรณที่อยู่บนโต๊ะบวงสรวงลงมาสวมใส่บนศีรษะจากนั้น รำรำไปตามจังหวะเสียงดนตรีปี่พาทย์ ครูหนึ่งถอดเศียรออกจากศีรษะ แล้วจับเอาไม้กระบองขึ้นแบก เหนือบ่าพร้อมกับรำรำไปตามจังหวะเสียงดนตรีปี่พาทย์

ภาพ 79 การครอบเศียรท้าวเวสสุวรรณและแบกกระบองรำรำไปตามจังหวะดนตรี

2.8 การจุดเทียนบนโต๊ะบวงสรวง เป็นการจุดเทียนเพื่อเริ่มเข้าสู่พิธีเลี้ยง (บวงสรวง) ถวายเครื่องเซ่นไหว้เจ้าพ่อกษัตริย์สามพันตน โดยจุดเทียนหน้าโต๊ะบวงสรวงจำนวน 24 เล่ม ซึ่งการจุดเทียนแต่ละเล่มนั้น พ่ออาจารย์จะเชิญตัวแทนของผู้เข้าร่วมพิธีจำนวน 24 คน เป็นผู้จุด

ภาพ 80 ตัวแทนชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธีจุดเทียนที่โต๊ะบวงสรวง

2.9 การป่าวเทพยดา เป็นการประกาศอัญเชิญเทวดาอารักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย มาชุมนุมในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อกษัตริย์สามพันตน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ชุมนุมเทวดา” ซึ่งก่อนจะทำการป่าวเทพยดานั้นพ่ออาจารย์จะจุดเทียนน้ำมันที่โถงน้ำมันจำนวน 9 เล่ม พ่ออาจารย์เป็นผู้กล่าวอัญเชิญดังนี้ (ชาตรี ยศสมแสน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2567)

นะโม ตัสสะ ะกะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ะกะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ะกะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

สัคเค กาเม จะรูปเป คิริสิขะระตะณเฏ จันตะลิกเข วิมานะ ทีเป รัฏฐเฐ จะ คาเม ตะรุวะ
นะคะหะเน เคหะ วัดถุมหิ เขตเต ภูมมา จายันตุ เทวา ชะละละละ วิสะเม ยักกะคันธัพพะนาคา
ติฏฐันตา สันติเกยัง มุนีวะระวะ จะนัง สาระโว เม สุนันตุ ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมภะทันตา ธัมมัส
สะวะ นะกาโล อะยัมภะทันตา ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมภะทันตา

พอสวดจบถึงตรงนี้ พ่ออาจารย์กล่าวคำบูชาท้าวเวสสุวรรณ ดังนี้

“อิติปิโส ะกะวะ ยะมะราชาโน ท้าวเวสสุวรรณโณ มะระณัง สุขัง อะระหัง สุขะโต
นะโม พุทธายะ ท้าวเวสสุวรรณโณ จาตุมะหาราชิกา ยักกะพันตาภทภูริโต เวสสะ พุสะ พุทธัง
อะระหัง พุทโธ ท้าวเวสสุวรรณโณ นะโม พุทธายะ”

พอสวดคำบูชาท้าวเวสสุวรรณจบลง ดนตรีปี่พาทย์บรรเลงเพลงต่อไป

ภาพ 81 พ่ออาจารย์ทำพิธีป่าวเทพยดา

2.10 เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารประทับร่างทรง เป็นขั้นตอนที่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเข้าประทับร่างของนางนัฐกานันท์ กิตติจันทร์รัตน (แม่หนู) และบริวารเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเข้าประทับบรรดาร่างทรงทั้งหลาย การที่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารเข้าประทับร่างทรง สืบเกิดได้จากพฤติกรรมของผู้เป็นร่างทรงที่สวมชุดสีแดง สีเขียว สีขาว และโพกผ้าบนศีรษะ จะแบกไม้กระบองและร้ายำไปตามจังหวะของการบรรเลงดนตรีปี่พาทย์ พร้อมกับส่งเสียงร้องคำราม ดุคั่นนำกลั้วประหนึ่งว่าเป็นเสียงยักษ์ นั่นแสดงว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารทั้งหลายได้เข้าประทับร่างทรงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ภาพ 82 บรรดาร่างทรงทั้งหลายกำลังร่ายรำไปตามจังหวะเสียงดนตรีปีพาทย์

2.11 การตรวจเครื่องเซ่นไหว้หรือของเลี้ยง เป็นขั้นตอนที่ร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน พร้อมกับร่างทรงผู้เป็นบริวารจะดูเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือหมุดบั้งตัว โดยการแบกไม้กระบองชูมือขึ้นและเดินรอบโต๊ะเครื่องประกอบพิธี เป็นการตรวจดูว่าปีนี้เครื่องเซ่นไหว้อะไรบ้าง เป็นที่น่าพอใจของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนพร้อมยักษ์ผู้เป็นบริวารหรือไม่ หากมีการวางสิ่งของเครื่องเซ่นไหว้ไม่ถูกตำแหน่ง ผู้เป็นร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะสั่งให้จัดใหม่ให้เรียบร้อย เมื่อร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเดินตรวจดูเครื่องเซ่นไหว้เสร็จแล้ว ชาวบ้านผู้ที่เกี่ยวข้องจะเดินปักธูปของเซ่นไหว้ทุกอย่างเพื่อเป็นการบ่งบอกว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนได้รับเครื่องเซ่นไหว้ทุกอย่างไว้แล้ว (ศักดิ์ชัย แสนรังสีเมธา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2567)

ภาพ 83 ร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนตรวจดูเครื่องเซ่นไหว้

2.12 การถวายขันตั้ง (ขันครู) คือขั้นตอนที่ผู้เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน จะสั่งให้ชาวบ้านผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่จับประคองขันตั้งหรือขันครูที่อยู่บนโต๊ะเลี้ยงนำขึ้นไป ถวายแต่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน บนศาลเพียงตาซึ่งเป็นศาลที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สถิตของ เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ในขณะเดียวกันร่างทรงจะยืนคุมพร้อมกับใช้ไม้กระบองขนาดเล็กชี้ไปยัง ศาลเพียงตานั่น

ภาพ 84 ชาวบ้านกำลังถวายขันตั้งหน้าศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

ภาพ 85 ร่างทรงยีนคุมพร้อมกับใช้ไม้กระบองขนาดเล็กชี้ไปยังศาลเพียงตา

2.13 การพบปะชาวบ้านและผู้มาร่วมงาน เป็นขั้นตอนที่ร่างทรงจะพบปะพูดคุยกับชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องพิธี ถ้ามได้ถึงสารทุกข์สุกดิบของชาวบ้าน ชาวบ้านบางคนก็ให้ร่างทรงเป่ากระหม่อมเพื่อความเป็นสิริมงคล บ้างก็ให้เจิมหน้าผาก เจิมมือ ฯลฯ บางคนก็ขอพรให้มีความสุข ความเจริญ สุขภาพแข็งแรง มีโชคลาภ ฯลฯ ในขณะเดียวกันร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน รวมทั้งร่างทรงผู้เป็นบริวารจะมัดข้อมือและมอบวัตถุมงคลให้กับชาวบ้านและผู้ที่มาร่วมงานเพื่อความเป็นสิริมงคล

ภาพ 86 บรรดาร่างทรงพบปะกับชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธีกรรม

2.14 การครอบครู หมายถึง ขั้นตอนที่ร่างทรงนำเศียรท้าวเวสสุวรรณและเศียรยักษ์มาครอบ (รับเป็นลูกศิษย์) ที่ศีรษะให้กับชาวบ้านและผู้ร่วมงานที่มีความประสงค์จะครอบครูเพื่อความเป็นสิริมงคล และเพื่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะคอยดูแลรักษา ปัดเป่าเคราะห์ไข้ภัยเวรภัยทั้งหลาย และเพื่อความเจริญก้าวหน้าในการดำรงชีวิต

ภาพ 87 พิธีครอบครูให้กับชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องพิธี

2.15 การประพรมน้ำมนต์และโปรยดอกไม้ หลังจากทีครอบครูให้กับบรรดาผู้ที่เคารพเลื่อมใสเสร็จแล้ว ร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะประพรมน้ำมนต์ให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธี ในขณะที่ร่างทรงประพรมน้ำมนต์นั้นก็จะโปรยดอกดาวเรืองใส่ผู้เข้าร่วมพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลด้วย

ภาพ 88 ร่างทรงโปรยดอกดาวเรืองใส่ผู้เข้าร่วมพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคล

2.16 พิธีกรรมการรักษา เป็นขั้นตอนที่บรรดาร่างทรงทั้งหลายจะรักษาอาการของชาวบ้าน หรือผู้เข้าร่วมพิธีที่มีอาการเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบายกาย ไม่สบายใจ รวมทั้งผู้ที่โดนคุณไสย วิธีการรักษา คือ ให้ผู้ที่โดนคุณไสยนั่งเหยียดเท้า จากนั้นร่างทรงจะใช้ไม้กระบองขนาดเล็กจี้ไปตามจุดต่าง ๆ ของร่างกาย ผู้ป่วยบางรายมีอาการร้องไห้ทรนทรายในขณะประกอบพิธีกรรมรักษา เมื่อรักษาเสร็จแล้ว ผู้ป่วยก็จะกลับมาเป็นปกติตามเดิม

ภาพ 89 ร่างทรงกำลังทำพิธีรักษาผู้ที่โดนคุณไสย

2.17 การออกจากร่างทรง หลังจากบรรดาร่างทรงทำพิธีรักษาอาการป่วยและพบปะพูดคุยกับชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเสร็จแล้ว เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะออกจากร่างทรง โดยผู้เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะประนมมือยกขึ้นเหนือศีรษะจากนั้นล้มตัวลงแนบไปกับครุหนึ่งก็กลับมาสู่สภาพปกติ

3. ขั้นตอนหลังเสร็จสิ้นพิธีกรรม หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ผู้เป็นร่างทรงและคณะกรรมการวัดศรีล้อมพร้อมทั้งผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนช่วยกันแจกจ่ายสิ่งของเครื่องประกอบในพิธีกรรม เช่น ผลไม้ต่าง ๆ อาหาร บายศรี ดอกไม้ ฯลฯ รวมถึงแจกวัตถุมงคลให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคล

ภาพ 90 คณะราษฎร์มอบสิ่งของและวัตถุมงคลให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธี

อย่างไรก็ตามหลังจากที่พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้วชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมและผู้เข้าร่วมพิธีจะรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน ซึ่งอาหารเครื่องต้มต่าง ๆ ทางชุมชนได้จัดทำโรงทานเพื่อบริการให้กับผู้เข้าร่วมพิธี อันแสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจต่อกันช่วยเหลือกัน และที่สำคัญคือเป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้เสียสละโดยการบริจาคทานครั้งยิ่งใหญ่ในรอบ 1 ปี สำหรับชาวบ้านในชุมชนและชาวลำปาง การทำโรงทานจึงเป็นการทำบุญด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ที่จะได้รับบุญอันยิ่งใหญ่ เพราะการทำโรงทานผู้ประกอบการโรงทานต้องใช้ทุนตนเองหรือญาติมิตรร่วมลงทุน เพื่อจัดหาอุปกรณ์และวัตถุดิบในการประกอบอาหาร เครื่องดื่ม เพื่อที่จะนำไปบริการประชาชนที่มาร่วมงานอย่างทั่วถึง

หลังจากรับประทานอาหารกลางวันร่วมกันเสร็จสิ้น ผู้เข้าร่วมพิธีต่างเดินทางกลับภูมิลำเนาของตน ส่วนชาวชุมชนศรีล้อมยังคงช่วยกันจัดเก็บสิ่งของและทำความสะอาดในบริเวณที่ประกอบพิธีให้กลับสู่สภาพการเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวชุมชนศรีล้อมและชาวลำปางต่อไป

พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ประจำปี 2567 ได้สำเร็จอย่างสมบูรณ์ด้วยความเรียบร้อย นับเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวลำปางได้อีกวาระหนึ่ง

ภาพ 91 การออกโรงทานของบรรดาผู้ที่เคารพเลื่อมใสเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

ความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เป็นพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความกตัญญูและความเคารพศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม และยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อของคนในชุมชนที่ยึดมั่นศรัทธาในเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนอย่างเหนียวแน่น ชาวบ้านเชื่อว่าพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีความศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญต่อการดำรงวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนและชาวลำปางอย่างมาก อีกทั้งเชื่อว่า เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีพลังอำนาจสามารถดูแลรักษาบ้านเมือง และบันดาลโชคลาภ ความสำเร็จให้ผู้ที่มากราบไหว้ขอพร นอกจากนี้ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนยังเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความหมายของพิธีกรรมที่ซ่อนอยู่และส่งผ่านจากบรรพบุรุษสู่ชนรุ่นหลัง

ในการศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนของชาวชุมชนศรีล้อม อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมที่นำเสนอผ่านผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม วันเวลาในการประกอบพิธีกรรม เครื่องประกอบพิธีกรรม พฤติกรรมที่แสดงออก และพื้นที่สัญลักษณ์ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจถึงวิธีการสื่อสารและความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม ที่มีต่อพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนผ่านความหมายเชิงสัญลักษณ์ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิธีการติดต่อสื่อสารของชาวบ้านกับอำนาจเหนือธรรมชาติต่าง ๆ หรือมนุษย์ด้วยกันเอง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

ผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการประกอบพิธีกรรม เพราะความเชื่อมั่นและศรัทธาในพิธีกรรมจะมีมากน้อยเพียงใดนั้น ส่วนหนึ่งจะขึ้นอยู่กับผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่าผู้ประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งร่างทรงจะต้องเป็นผู้รักษาศีล 5 ศีล 8 อย่างเคร่งครัด ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม และที่สำคัญที่สุดคือเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะต้องเป็นผู้ที่เลือกร่างทรงเอง โดยการแสดงด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่งที่ทำให้ทราบว่าการให้ผู้นั้นเป็นร่างทรงซึ่งนางนัฐกานต์ กิตติจันทร์รัตนนา เป็นผู้ที่ได้รับเลือกจากเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนให้เป็นร่างทรงมาตลอดระยะเวลา 10 ปี จึงทำให้คนในชุมชนและผู้เข้าร่วมพิธีต่างมีความมั่นใจในคุณสมบัติความเป็นคนดี มีศีลธรรมในการเป็นร่างทรงของ นางนัฐกานต์ กิตติจันทร์รัตนนา และเชื่อมั่นว่าจะทำให้พิธีกรรมนี้มีความศักดิ์สิทธิ์

2. ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ในการประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

สถานที่ในการประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน คือ บริเวณศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ภายในวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง ซึ่งบริเวณที่ตั้งศาลนั้น ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวลำปางให้ความเคารพยำเกรง เพราะสถานที่แห่งนี้

ตามตำนานพื้นเมืองระบุว่าเคยเป็นสถานที่ที่สมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้าเสด็จมา แสดงธรรมโปรดแก่ บรรดาโยคีทั้งหลาย จนทำให้โยคีทั้งหลายยอมศิโรราบต่อพระพุทธองค์ และพระพุทธองค์ได้ประทับ รอยพระพุทธบาทไว้บริเวณดังกล่าว กับทั้งบริเวณดังกล่าวมีต้นศรีมหาโพธิ์ ซึ่งมีตำนานอันเป็นที่มา ของการเป็นที่สถิตของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวาร ที่จะต้องเฝ้ารักษาอยู่บริเวณดังกล่าว ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวล้วนมีความเชื่อมโยงกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนทั้งสิ้น อันเป็นการตอกย้ำถึง ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีปรากฏในตำนาน

3. ความเชื่อเกี่ยวกับวันเวลาในการประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

วันเวลาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน จัดขึ้นในช่วงเดือน 8 เหนือ (เดือนพฤษภาคม) ถึงเดือน 9 เหนือ (เดือนมิถุนายน) โดยมีความเชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่ดีเป็น มงคล ทั้งเดือน 8 เหนือ เป็นเดือนแปดเป็ง หรือเดือน 9 เหนือ เป็นเดือนที่ชาวเหนือจัดพิธีรำลึกถึง ผู้มีพระคุณคือปู่ย่า ตายาย ส่วนเวลาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์เริ่มเวลา 09.09 น. ชาวบ้านเชื่อว่า เวลา 09.09 น.เป็นเลขที่เป็นมงคลคือคำว่า “เก้า” พ้องกับคำว่า “ก้าว” ที่หมายถึง การก้าวไปข้างหน้า คือ ความเจริญก้าวหน้า อีกนัยหนึ่งวันเวลาดังกล่าวข้างต้นอำนวยความสะดวก ให้ผู้คนได้มีโอกาสสักการะทำบุญเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง

4. ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

การทำความเชื่อซึ่งเป็น “นามธรรม” ให้ปรากฏออกมาเป็น “รูปธรรม” เป็นวิธีการ อย่างหนึ่ง ที่จะทำให้ผู้รับสารทราบถึงเจตนาที่แท้จริงของตัวสารเช่นเดียวกับพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหา ยักษ์สามพันตน เป็นพิธีกรรมทางความเชื่ออย่างหนึ่งที่ประกอบด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ มากมายที่เป็น สื่อส่งผ่านความเชื่อมายังผู้เข้าร่วมพิธี ทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีได้รับรู้เชิงประจักษ์ คือ สัมผัสได้ด้วยผัสสะ พื้นฐานของมนุษย์ สัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมิได้อยู่อย่าง เลื่อนลอยแต่ปรากฏอย่างมีแบบแผน หนึ่งในองค์ประกอบที่สำคัญที่ขาดมิได้ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่ อมหายักษ์สามพันตน คือ เครื่องประกอบพิธีกรรม อันหมายถึงวัสดุสิ่งของที่เตรียมไว้ใช้ในการประกอบ พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ทั้งนี้ในเครื่องประกอบพิธีกรรมชนิดต่าง ๆ เมื่อพิจารณาตาม ความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง แล้วพบว่าเครื่องประกอบพิธีกรรมแต่ละอย่างล้วนเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเชื่อ ความศรัทธาของชาวบ้าน ที่สื่อถึงความหมายต่าง ๆ ที่เป็นมงคลตามความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาจาก บรรพบุรุษ อีกทั้งยังแฝงด้วยคติคำสอนโดยนัยไว้อีกด้วย ดังนี้

4.1 รูปและเทียน รูปเป็นเครื่องบูชาที่มีกลิ่นหอม ซึ่งความหอมของธูปย่อมเป็นที่พึง พอใจของทุกคน ในการจุดธูปจะทำให้เกิดควัน และความหอมที่จะลอยขึ้นสู่ที่สูง จึงเป็นเสมือนสื่อ ที่จะนำสารหรือข้อความที่ต้องการจะสื่อความ ไม่ว่าจะเป็นการขอพรหรือการบนบานต่าง ๆ ส่งไปยัง เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนซึ่งอยู่บนสวรรค์ได้รับทราบถึงความต้องการของผู้ส่งสาร (ผู้เป็นเจ้าของ

รูปหอมนี้) ส่วนเทียน เป็นสัญลักษณ์แห่งแสงสว่างที่จะนำทางสารไปยังเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ซึ่งอยู่ในดินแดนที่ห่างไกล อีกทั้งรูปเทียนยังแสดงถึงสัญลักษณ์ของการแสดงความเคารพสักการบูชาในเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนอีกด้วย

4.2 ดอกไม้ชนิดต่าง ๆ เป็นเครื่องบูชาซึ่งการเอาของหอมบูชาชีวิตจะได้สดชื่นชื่อเสียง ขจรขยายเหมือนกลิ่นดอกไม้ที่กระจาย อีกนัยหนึ่งดอกไม้ยังเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงการแสดงความรัก ความเคารพ การแสดงความยินดี รวมถึงการแสดงถึงการบูชาสิ่งที่เคารพนับถือ ในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนมีการใช้ดอกไม้เป็นจำนวนมากอันเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเคารพสักการบูชาของชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธีที่มีต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

4.3 ชันตั้ง (พานเครื่องครู) และชันเจิญ เป็นเครื่องประกอบพิธีที่มีความสำคัญเป็นอันดับต้นของพิธีกรรม ทั้งนี้ชันตั้งและชันเจิญเป็นเสมือนอุปกรณ์ในการอัญเชิญเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เหล่าทวยเทพ พร้อมบริวารยักซ์ทั้งหลายให้มาร่วมในพิธีกรรมที่จัดขึ้น โดยการอัญเชิญนั้นได้กระทำด้วยความนอบน้อม และเคารพบูชาอย่างสูงสุดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้อัญเชิญมา ซึ่งการที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวได้มาร่วมในพิธีกรรมนั้น เป็นมงคลอย่างยิ่งแก่พิธีกรรมที่จัดขึ้นและผู้มาร่วมพิธีกรรมที่มาร่วมงาน เมื่อผู้เข้าร่วมพิธีได้เห็นกรรมวิธีการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว จะเกิดความรู้สึกถึงความขลัง และความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม อันจะนำมาสู่ความมั่นใจและความศรัทธาในพิธีกรรมมากยิ่งขึ้น

4.4 พานดอกไม้รูปเทียนแพ เป็นพานเครื่องสักการะ สำหรับสักการบูชาเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเคารพอย่างสูงสุดของชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธี ที่มีต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนผู้เป็นอธิบดีเทพประจำทิศเหนือและปกครองยักซ์หมด และแสดงถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้เป็นใหญ่

4.5 หมูดิบทั้งตัวหรือหัวหมูดิบและเลือดหมูสด ตามความเชื่อของชาวบ้าน เชื่อว่าเนื่องจากเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนพร้อมทั้งบริวารยักซ์ทั้งหลายชอบรับประทานเนื้อหมูดิบ และเลือดหมูสด ๆ มากกว่าสิ่งอื่น ดังนั้น ในทุก ๆ ปีชาวบ้านจะฆ่าหมูอย่างน้อย 1 ตัวเช่นสังเวแด่เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน อีกนัยหนึ่งด้วยเหตุที่หมูมีรูปลักษณ์ที่สื่อสัญลักษณ์เป็นมงคล เพราะรูปร่างอ้วนท้วน แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ที่มีความหมายว่าร่ำรวยมีอันจะกิน สะท้อนถึงความกินดีอยู่ดี นอกจากนั้น เนื่องจากหมูเป็นสัตว์ที่มีราคาแพง เมื่อนำมาทำเป็นอาหารจะต้องมีค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูง ดังนั้น หมูจึงเป็นอาหารพิเศษที่จะนำมาเลี้ยงเฉพาะบุคคลพิเศษเท่านั้น การที่ใช้หมูเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม จึงแสดงถึงการยกย่องเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นเสมือนบุคคลพิเศษ

4.6 เป็ดและหรือไก่ ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนใช้เป็ดต้ม 1 คู่ และหรือไก่ต้ม 1 คู่ จัดวางไว้บนโตกไม้ (พานไม้) ซึ่งในสมัยก่อนชาวบ้านในชุมชนนิยมนำเป็ดและไก่มาเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เพราะเป็นสิ่งที่หาได้ง่ายและมีราคาถูกกว่าเนื้อหมู ชาวบ้านบางคนก็ฐานะไม่ค่อยดีก็จะนิยมใช้เป็ดและไก่แทนเนื้อหมู ซึ่งเป็ดเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงความเก่งรอบด้าน เหมือนกับเป็ด

ที่สามารถว่ายน้ำได้และยังบินได้อีกด้วย อยู่ได้ทั้งบนบกและในน้ำ ส่วนไก่ เป็นสัตว์ที่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ซึ่งไม่เพียงแต่จะขันในตอนเช้าทุกเช้าเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่รับผิดชอบในการเลี้ยงลูกและดูแลความเป็นอยู่ของลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพาลูกไก่ไปหาอาหาร และเมื่อมีภัยอันตรายแม่ไก่จะปกป้องดูแลลูกด้วยชีวิต

4.7 ไช้ไก่ต้ม ไช้ไก่เป็นอาหารที่หาได้ง่ายเพราะเป็นสัตว์เลี้ยงในบ้าน และไช้ไก่อังสื่อถึงการเริ่มต้นใหม่ การมีชีวิตใหม่ และจะพบกับสิ่งใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้น อันเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนเสมือนกับการเริ่มต้นชีวิตใหม่ที่จะได้พบกับสิ่งที่ดีหลังจากได้มาเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

4.8 สำนับขันโตก หมายถึง สำนับอาหารและเครื่องดื่มที่ชาวบ้านจัดเตรียมเพื่อถวายแด่เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและบวรา เป็นสัญลักษณ์แห่งการแสดงความต้อนรับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและบวรา ด้วยสำรับอาหารและเครื่องดื่ม เพราะในสมัยโบราณคนไทยนิยมต้อนรับแขกผู้มาเยือน ด้วยการเชื้อเชิญให้รับประทานอาหารบนเรือนของเจ้าของเรือน ด้วยการจัดสำรับอาหารอย่างประณีต ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมและชาวลำปางจึงมีความเชื่อว่าเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านชุมชนศรีล้อมและชาวลำปางให้ความเคารพศรัทธา จึงจัดสำรับขันโตกไว้เป็นการเฉพาะเพื่อเป็นการแสดงการต้อนรับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและบวราที่ได้ลงมาโปรดชาวบ้านในวันประกอบพิธีกรรมเลี้ยง

4.9 ขนมหวานต่าง ๆ เป็นอาหารหวานหลากหลายชนิดที่ถวายเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและบวรา ขนมหวานจัดว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความสุข อาหารเกือบทุกชนิดมีส่วนผสมของรสหวาน เจือปนอยู่ทำให้รสชาติอาหารอร่อย ดังนั้น เมื่อได้กินเข้าไปก็ย่อมทำให้มีความสุข หรือแม้แต่การดำเนินชีวิตถ้ามีความสุขก็จะเรียกว่า “หวาน” ถ้าชีวิตมีปัญหาอุปสรรคไม่มีความสุขก็จะเรียกว่า “ขม” เป็นต้น และเพราะความหวานของขนมทำให้ผู้ที่รับประทานมีความสุข อารมณ์ดี ชาวบ้านจึงเชื่อว่า การได้ถวายขนมหวานแด่เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและบวราจะทำให้ท่านพึงพอใจ พร้อมกันนี้ก็เชื่อว่า การได้ถวายขนมหวานชนิดต่าง ๆ แด่เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ท่านจะบันดาลให้บ้านเมืองอยู่ดีกินดีมีความสุข ขนมหวานต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนไม่ได้กำหนดว่าจะต้องเป็นขนมหวานชนิดใด หากแต่ในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนในปีนี้มีปรากฏขนมหวาน ซึ่งชาวบ้านอาจต้องการสื่อเป็นสัญลักษณ์ ดังนี้

4.9.1 ขนมชั้น ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงการได้เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง ความเจริญก้าวหน้า เนื่องด้วยขนมชั้นมีส่วนประกอบด้วยแป้งที่เหนียวประกบติดกันถึงเก้าชั้นสื่อถึงความก้าวหน้าในชีวิต

4.9.2 ทองหยิบ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายถึงความมั่งคั่งร่ำรวย ทำการงานสิ่งใดก็จะร่ำรวยมีเงินมีทองใช้ไม่ขาดมือ หยิบเงินหยิบทองสมดังชื่อ “ทองหยิบ”

4.9.3 ทองหยอด ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายถึง ความร่ำรวยมีเงิน มีทอง ตามลักษณะของขนมทองหยอดที่คล้ายหยดน้ำเป็นก้อนสีทอง เปรียบเสมือนกับการมีเงินมีทอง

4.9.4 ฝอยทอง ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายถึง เงินทองไหลมาเทมา ตามรูปลักษณะของฝอยทองที่เป็นเส้นยาวคล้ายกับเส้นด้ายทองย่อมหมายถึงการได้เงินได้ทองอย่างต่อเนื่อง หรืออีกนัยหนึ่งด้วยลักษณะของฝอยที่เป็นเส้นยาวและสีทองอร่าม ยังสื่อถึงการมีชีวิตที่ยืนยาวเหมือนเส้นของฝอยทองอีกด้วย

4.9.5 ขนมหม้อแกง หรือขนมกุ่มกามาต ซึ่ง “กุ่มกะ” มีความหมายว่าหม้อ ส่วน “มาต” แปลว่าทอง ชาวบ้านเชื่อว่างานหม้อแกงเป็นขนมที่ใช้สำหรับถวายเจ้านายชั้นสูงในวังและถวายพระสงฆ์ เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนในฐานะเป็นอธิบดีแห่งเทพด้านทิศเหนือเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธา ขนมหม้อแกงจึงถือได้ว่าเป็นขนมชั้นสูงที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน และขนมหม้อแกงยังเป็นสัญลักษณ์แห่งการเชื่อมโยงและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในการทำขนมหม้อแกง ต้องเป็นโอกาสที่ชาวบ้านจะมีโอกาสทำความรู้จักและสร้างมิตรภาพกับผู้อื่นในชุมชนได้มากขึ้น เพราะขนมหม้อแกงเป็นขนมที่มีขั้นตอนกระบวนการทำที่ค่อนข้างซับซ้อน คือ ต้องมีการกวนอยู่ตลอดเวลาและต้องอาศัยความละเอียดประณีต รวมถึงจำนวนคนทำที่จะต้องใช้ความร่วมมือร่วมใจกันในการทำ

4.9.6 เม็ดขนุน มีลักษณะสีเหลืองทอง รูปร่างลักษณะคล้ายกับเม็ดขนุนข้างในมีไส้ถั่วที่มีสัมผัสนุ่มชุ่มลิ้น หอมหวานกำลังดีชาวบ้านมีความเชื่อว่า ชื่อของขนมเม็ดขนุนจะเป็นสิริมงคลช่วยให้มีคนสนับสนุน หนุนนำเรื่องต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตและในหน้าที่การงานหรือกิจการต่าง ๆ ชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมและชาวลำปางยังเชื่อว่าการถวายขนมเม็ดขนุนแด่เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและบริวาร ท่านจะคอยช่วยเหลือหนุนนำให้ชาวบ้านอยู่ดีมีสุขตลอดไป

4.9.7 ข้าวเหนียวใบเตย ข้าวเหนียวแดง และถั่วเหลืองกวน เป็นขนมที่ต้องใช้วิธีการกวนและออกแรงมาก และต้องอาศัยกำลังชาวบ้านลงแรงกวนขนม ข้าวเหนียวใบเตย ข้าวเหนียวแดง และถั่วเหลืองกวนจึงเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของความสามัคคีของชาวบ้านในชุมชน และลักษณะของข้าวเหนียวยังเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมืองที่มีความเหนียวแน่นความสมัครสมานสามัคคีของผู้คนในบ้านเมืองอีกด้วย

4.10 ัญพิช เป็นสัญลักษณ์ของการมีกินมีใช้มีเหลือมีเก็บตลอดไปไม่อับจน ความอุดมสมบูรณ์ ความสุข เพราะัญพิชเป็นพืชที่ออกงามเร็วโตง่าย จึงเป็นสิ่งที่สื่อได้ถึงความสมบูรณ์ และเจริญงอกงาม และเป็นอาหารที่มีคุณภาพสำหรับมอบให้สิ่งที่เคารพบูชาหรือผู้มีพระคุณ ซึ่งในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนประกอบด้วยัญพิชจำนวน 8 ชนิด ได้แก่

4.10.1 งาขาว งาดำ เป็นัญพิชมีประโยชน์ต่อร่างกายและมีรสชาติที่ไม่หวานมากเกินไป คนสมัยโบราณนิยมนำมากลั่นเป็นน้ำมันเพื่อเป็นส่วนประกอบหลักในการทำยารักษาอาการ

ต่าง ๆ ชาวบ้านมีความเชื่อว่านอกจากงาขาวและงาดำจะหมายถึงความอุดมสมบูรณ์แล้วยังหมายถึงการไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนอีกด้วย

4.10.2 ถั่วเหลือง เป็นสัญลักษณ์แห่งโชคลาภเงินทอง และยังเชื่อว่าช่วยเสริมเรื่องโชคลาภเมตตามหานิยมอีกด้วย เนื่องจากถั่วเหลืองมักจะนำไปกวนทำเป็นไส้ขนมต่าง ๆ มากมาย และรูปลักษณะของถั่วเหลืองมีสีทองจึงเชื่อว่าเงินทองจะไหลมาเทมาไม่ขาดสาย

4.10.3 ถั่วลิสง มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “ถั่วดิน” เป็นสัญลักษณ์แห่งโภคทรัพย์และความร่มเย็นเป็นสุข เพราะถั่วลิสงเกิดอยู่ใต้ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีความเชื่อว่า ถั่วลิสงเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งโภคทรัพย์และความร่มเย็นเป็นสุข

4.10.4 ถั่วดำ มีลักษณะสีดำและมีเมล็ดที่ค่อนข้างแข็ง ชาวบ้านมีความเชื่อว่า “ถั่วดำ” เป็นสัญลักษณ์แห่งความเข้มแข็ง น่าเกรงขาม อดทน มีอำนาจ และบารมี

4.10.5 ข้าวเปลือก ข้าวสาร เป็นอาหารที่มนุษย์ใช้บริโภคกันมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์แล้ว ยังนำมาเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน มีการนำข้าวเปลือกข้าวสารมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมด้วย ชาวบ้านมีความเชื่อว่าข้าวเปลือกและข้าวสารสื่อความหมายถึงความเจริญงอกงาม ความอุดมสมบูรณ์ และเป็น การเปรียบเทียบให้เห็นถึงสัจธรรมของชีวิตว่า ข้าวเปลือกนั้นเมื่อตกลงในที่แห่งใดก็พร้อมที่จะงอกเงยขึ้นเมื่อได้ความชุ่มชื้น ส่วนข้าวสารมีลักษณะเป็นสีขาวที่สื่อถึงความบริสุทธิ์ และมีจิตใจที่ผ่องใส จึงสื่อให้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งทั้งสอง กล่าวคือสัญลักษณ์ของข้าวเปลือกคือการสืบทอดให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนนี้ยืนยาวต่อไป เปรียบเหมือนข้าวเปลือกที่มีการขยายพันธุ์ให้แพร่ออกไปไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนข้าวสาร ให้มีจิตใจที่บริสุทธิ์สะอาดปราศจากกิเลสสิ่งเศร้าหมองทั้งปวง ก็จะทำให้ชีวิตประสบแต่ความสุขตลอดไป

4.10.6 ลูกเดือย มีลักษณะกลม ๆ มีเปลือกหุ้ม เมื่อขัดสีเอาเปลือกออกก็จะเป็นเนื้อภายในสีขาว ๆ เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ เป็นเครื่องหมายแทนความกินดีอยู่ดีของชาวบ้าน

4.11 นมเนย นมเป็นสัญลักษณ์ของการเลี้ยงดู การดูแล ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์อื่น ๆ เช่น วัว ควาย แพะ ฯลฯ ต่างก็ใช้น้ำนมในการเลี้ยงดูลูกของตน อาจกล่าวได้ว่า นม เป็นสิ่งที่กลั่นมาจากเลือด แต่มีลักษณะเป็นสีขาวขุ่น อันหมายถึงความบริสุทธิ์ ความรัก ความเสียสละของผู้เป็นแม่ การใช้นมมาเป็นหนึ่งในเครื่องประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน แสดงให้เห็นถึงความรักความเมตตาที่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีให้แก่ชาวบ้านในชุมชน เมื่อใดก็ตามเมื่อชาวบ้านเกิดความทุกข์ใจ ก็มักจะไปขอพรกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และความทุกข์ใจนั้นก็ค่อย ๆ เบาบางจางหายไป ในที่สุดเป็นความรักความเมตตาที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่าแต่สัมผัสได้ด้วยใจและความรู้สึก

ส่วนเนย มีความเหนียวอยู่ในตัว เนยจึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเหนียวแน่น ความผูกพันของชาวบ้าน ในชุมชนที่มีความรักความสามัคคีกันอย่างเหนียวแน่น

4.12 แดงโม เป็นผลไม้ที่มีน้ำมากและมีรสหวาน เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ อยู่เย็นเป็นสุข อาจกล่าวได้ว่าแดงโมเป็นผลไม้มงคล ที่มีความหมายสื่อถึงการสืบทอดไม่รู้สิ้น เหมือนแดงโมที่มีเมล็ดมากมายพร้อมจะเจริญเติบโตได้ทุกเมื่อ

4.13 กล้วย เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญงอกงาม ไม่มีอุปสรรคขวางกั้น เพราะกล้วยมีสีเหลืองทอง สื่อถึงความมั่งมี ร่ำรวยเงินทอง และกล้วยยังเป็นอาหารที่คนเรานิยมรับประทานในชีวิตประจำวันและนำมาประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิตมาตั้งแต่โบราณเนื่องจากมีคุณค่าและประโยชน์มากมาย

4.14 เผือก มัน เป็นพืชที่มีอยู่ในป่าที่อุดมสมบูรณ์ เป็นอาหารของมนุษย์มาช้านาน จึงถือว่าเป็นธัญญาหารที่มีคุณค่าจึงนำมาถวายแด่เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมและชาวลำปาง โดยมีความเชื่อว่าเผือกและมันเมื่อนำไปต้มหรือเผาจนสุก จะมีความเหนียวและติดกัน อันเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเหนียวแน่น กลมเกลียว และความสามัคคีกันของชาวบ้านในชุมชน

4.15 มะพร้าว เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความบริสุทธิ์ สะอาด ปราศจากสิ่งเจือปนต่าง ๆ และมะพร้าวมีความหอมหวาน จึงสื่อถึงความอ่อนหวาน

4.16 มะม่วง เป็นผลไม้ที่นิยมนำมาจัดถวายในพิธีมงคลต่าง ๆ นอกจากนี้มะม่วงยังถือว่าเป็นต้นไม้มงคล ที่เชื่อว่าหากนำต้นมะม่วงมาปลูกหน้าบ้านจะช่วยขับไล่และป้องกันสิ่งชั่วร้าย และยังทนแดดทนฝนได้ดีอีกด้วย เหตุนี้ชาวบ้านจึงมีการนำผลมะม่วงมาถวายแด่เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

4.17 ส้ม มีสีเหลืองอร่าม คล้ายกับทองคำ เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายของคำว่าสิริมงคล หมายถึง ความโชคดี มั่งคั่ง และมีความเป็นมงคล

4.18 องุ่น เป็นผลไม้มงคลชนิดหนึ่งที่มีความหมายถึงความเจริญงอกงาม อีกทั้งองุ่นแดงยังมีสีมงคล และองุ่นมีลักษณะการออกผลเป็นพวง จึงช่วยอวยพรให้ชาวบ้านในชุมชนมีความเจริญรุ่งเรือง

4.19 แอปเปิ้ลสีแดง เป็นสีมงคล ที่ช่วยดึงดูดทั้งความโชคดีและความมั่งคั่งมาให้ อีกทั้งยังเชื่อกันว่าช่วยป้องกันโรคร้ายและทำให้คนในหมู่บ้านมีสุขภาพแข็งแรง

4.20 สับปะรด ลักษณะผลของสับปะรดมีตารอบผล เป็นสัญลักษณ์แห่งความชาญฉลาด มีสติปัญญา และอีกนัยหนึ่งสับปะรดเป็นผลไม้ที่สื่อถึงความรอบรู้ เชื่อว่าหากถวายสับปะรดแด่เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน จะเพิ่มความรอบคอบมากขึ้น มีการมองการณ์ไกลยิ่งขึ้น ทำให้กิจการงานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

4.21 แก้วมังกร ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผลไม้แห่งความอุดมสมบูรณ์เปลือกสีแดง อันเป็นสีของความเป็นมงคลนี้จะนำพาความรวยมาให้

4.22 ขนุน เป็นไม้ยืนต้นเนื้อในเป็นยางมีรสหวานหอม นิยมปลูกไว้ในบ้านเรือนของชาวไทยมาตั้งแต่โบราณ ชาวบ้านเชื่อว่าการนำขนุนมาประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นการหนุนกันขึ้นไป สร้างเสริมความเจริญขึ้น

4.23 ต้นอ้อย เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของความสุกส่งผลให้ชีวิตมีแต่ความหวานชื่น เพราะอ้อยเป็นพืชที่ให้ความหวานและทำเป็นน้ำตาล จึงเปรียบเหมือนความหวานของอ้อยเหมือนกับความสุข และอีกนัยหนึ่งมีความเชื่อว่าอ้อยเป็นพืชที่เกี่ยวกับเทพเจ้าหรือเทวดามาก่อนเป็นพืชที่มีอยู่ในแดนสวรรค์ ดังนั้นชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมจึงมีความเชื่อว่าอ้อยเป็นอาหารทิพย์อย่างหนึ่งของชาวสวรรค์ที่มีอยู่บนโลกมนุษย์ จากความเชื่อที่ว่าอ้อยเป็นพืชสวรรค์จึงทำให้ผู้คนนิยมนำต้นอ้อยมาใช้ปักในบริเวณที่ประกอบพิธีกรรม

4.24 ต้นกล้วย เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญงอกงามและความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้าน เพราะกล้วยเจริญเติบโตได้ง่ายและแตกหน่อไปเรื่อย ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด และการนำต้นกล้วยมาใช้เป็นเครื่องประกอบหรือประดับบริเวณสถานที่ประกอบพิธีกรรมก็เพื่อความเป็นสิริมงคลและความอุดมสมบูรณ์

4.25 พัก เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของความอุ่มชู พุ่มพัก ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองเหลือกินเหลือใช้ อุดมสมบูรณ์ เพราะธรรมชาติของพักมีการดึงสารอาหารแร่ธาตุให้เนื้อเปลี่ยนเป็นสีเหลืองทอง อันเป็นสิริมงคล

4.26 เหล้า จัดเป็นเครื่องดื่มที่มนุษย์นิยมดื่มเพื่อการสังสรรค์ และเหล้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการกินอยู่ของคนไทยสมัยก่อนมาช้านาน ดังสำนวนที่ว่า “เหล้ายาปลาบั้ง” หมายถึงสุราและกับแกล้ม เมื่อมนุษย์ชอบสิ่งใดก็มีความคิดว่าเทพเจ้าก็ชอบเหมือนกันจึงนำเหล้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน โดยชาวบ้านเชื่อว่า เหล้า เป็นสัญลักษณ์แห่งความสุขการเฉลิมฉลอง

4.27 น้ำเปล่า เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แทนความใสสะอาด บริสุทธิ์ เพราะน้ำกำเนิดจากท้องฟ้าที่ผ่านการกลั่นตัวเป็นน้ำฝนตกลงสู่พื้นดิน ให้ความชุ่มชื้น และมีคุณประโยชน์อีกมากมาย นอกจากจะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิตแล้ว น้ำยังมีลักษณะสิ้นไหลสื่อถึงความมีชีวิตที่ดำเนินไปด้วยความราบรื่น ไม่มีอุปสรรค

4.28 น้ำชา เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของความแน่วแน่ กล่าวคือชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมมีความเคารพศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนด้วยใจที่บริสุทธิ์แน่วแน่ไม่แปรเปลี่ยน เปรียบเสมือนกับต้นชาที่เกิดจากเมล็ดชา เมื่อเมล็ดชางอกเป็นต้นกล้าอ่อนแล้วหากมีการย้ายกล้าอ่อนไปปลูกที่อื่นกล้าชานั้นจะตาย ปลูกไม่รอด จึงเป็นเหตุผลว่าการปลูกต้นชาต้องไม่ย้ายที่เมื่อปลูกแล้วต้องออกผล

อย่างแน่นนอน อันแสดงให้เห็นถึงความแน่วแน่ ไม่คลอนแคลน มั่นคง และบริสุทธิ์ใจ อีกทั้งน้ำชายังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงมิตรภาพ ความสัมพันธ์ไมตรี และการแสดงถึงการต้อนรับอีกด้วย

4.29 เหมียง หมาก พลู และยาสูบ (บุหรื) เป็นสัญลักษณ์ของการแสดงความเคารพนับถือ และแสดงการต้อนรับด้วยความยินดี ในที่นี้หมายถึงการแสดงความเคารพนับถือและต้อนรับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวาร เพราะว่าในสมัยอดีตเป็นของขบเคี้ยวที่ชาวล้านนาสมัยโบราณใช้ในการต้อนรับผู้มาเยือน และใช้แสดงความเคารพนับถือ เช่น ลูกศิษย์มอบให้อาจารย์ ภรรยา มอบให้สามี ลูกหลานมอบให้ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น และอย่างหนึ่งโดยทั่วไปของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม และชาวลำปางในอดีตนิยมเคี้ยวหมาก รับประทานเหมียง และสูบบุหรืกันอยู่โดยทั่วไป ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงเชื่อและเข้าใจว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารต่าง ๆ ก็น่าจะนิยมด้วยเช่นกัน จึงได้จัดใส่ไว้เป็นเครื่องเซ่นสังเวย

4.30 บายศรี เป็นสิ่งประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้ในพิธีเลี้ยงหรือบวงสรวงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เป็นการบวงสรวงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน (ท้าวเวสสุวรรณ) ผู้เป็นอธิบดีเทพประจำทิศเหนือ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความละเอียดประณีตเพื่อใช้เป็นเครื่องสักการบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และบายศรียังเป็นสิ่งที่ใช้ในการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามลัทธิพราหมณ์ ซึ่งบายศรีที่ใช้ในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนประกอบด้วย

4.30.1 บายศรีปากชาม หมายถึง บายศรีที่ทำจากใบตองแล้วจัดวางลงบนชามหรือถ้วย จึงเรียกว่า “บายศรีปากชาม” ซึ่งบายศรีปากชามจะมีลักษณะเป็นชั้นที่ลดหลั่นกันลงมา เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางจักรวาล

4.30.2 บายศรีเทพ เป็นบายศรีทรงสูงรองฐานด้วยพาน ตามความเชื่อของชาวบ้านจัดทำขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการสักการบูชาเทพดาทั้งหลาย

4.30.3 บายศรีพรหม เป็นสัญลักษณ์แทนลักษณะพระพักตร์ของพระพรหม ซึ่งมี 4 พระพักตร์ ใช้บวงสรวงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และเทวดาอารักษ์

4.30.4 บายศรีตอ เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์การขอขมาต่อเทพดาและต้อนรับองค์เทพที่อยู่ในชั้นภาคพื้นดิน เนื่องจากบายศรีตอตั้งอยู่บนพื้นดิน

4.30.5 บายศรีหลัก หรือบายศรีต้น เป็นบายศรีทรงสูงมีจำนวน 9 ชั้น ขนาดใหญ่ เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ด้านการตั้งตัว มีหลักมีฐานที่มั่นคง ตามลักษณะของบายศรีที่มีขนาดสูงใหญ่และมีจำนวนถึง 9 ชั้น ที่สำคัญต้องมีฐานที่มั่นคง

4.30.6 บายศรีพรหมเปิดโลก เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ใช้ในรับรองเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และเทพดาอารักษ์ที่สถิตในทิศต่าง ๆ รวมถึงเทพที่อยู่บนสวรรค์ชั้นพรหมโลก และใช้สำหรับรับรององค์เทพที่อยู่ภาคพื้นดิน รวมทั้งองค์เทพที่อยู่ชั้นบาดาล

4.31 เคียวท้าวเวสสุวรรณและเคียวยักษ์บริวาร เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน (ท้าวเวสสุวรรณ) และบรรดายักษ์ผู้เป็นบริวารที่เสด็จมาประทับอยู่ในบริเวณพิธี และยังแสดงถึงควมมีตัวตนของสิ่งศักดิ์ที่เป็นเสมือนประธานในพิธีกรรม

4.32 ดอกไม้สำหรับโปรย ใช้ดอกดาวเรืองหรือดอกกุหลาบ ที่ดัดกลีบดอกออกเป็นกลีบ ๆ เพื่อใช้โปรยใส่ชาวบ้านและผู้ร่วมพิธี อันเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเสมอภาคเท่าเทียมกันของผู้คนในชุมชนและผู้เข้าร่วมพิธี ด้วยการใช้ดอกไม้เป็นสื่อกลางว่าผู้เข้าร่วมพิธีจะได้รับดอกไม้มงคลเหมือนกันทุกคน โดยมีร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นผู้โปรยดอกไม้ใส่ผู้เข้าร่วมงาน อีกนัยหนึ่ง การโปรยดอกไม้เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการอวยพรให้ชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธี มีความเจริญงอกงาม ปลอดภัย ความอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งเป็นนิมิตมงคลในการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเพื่อสร้างนิมิตมงคลทางการเจริญรุ่งเรืองให้กับสถานที่แห่งนั้นอีกด้วย

4.33 ฮ้านเทวดา (แทนบูชาเทวดา) สร้างขึ้นด้วยความเชื่อว่าเป็นสถานที่ประทับชั่วคราวสำหรับบรรดาเทวดาทั้งหลายที่ได้ัญเชิญมาจากทิศต่าง ๆ เพื่อมาร่วมในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ซึ่งข้างในประกอบด้วยเสื่อ หมอน เป็นสัญลักษณ์แทนการจัดรับรองไว้สำหรับให้บรรดาเทวดาทั้งหลายที่อัญเชิญมาได้มาพักผ่อนชั่วคราวในขณะที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการรับรู้ถึงเจ้าของสถานที่บูชา อันแสดงถึงการนอบน้อมต่อบุคคลผู้เป็นเจ้าของสถานที่ การรู้จักกาลเทศะ และบุคคลที่ควรเคารพ

4.34 ราชวัตร หมายถึง ร้วนฉลพิธี มีสี่มุมปักด้วยฉัตร มีลักษณะเป็นแผงไม้ไผ่สานทแยงข้าวหลามตัด รอบเป็นรั้วทั้งสี่มุม เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงอาณาเขตของบุคคลพิเศษหรือความศักดิ์สิทธิ์ ในที่นี้คือ แสดงอาณาเขตของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารที่จะมารับการสักการบูชาและการเลี้ยงจากชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม เพื่อกันผู้ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าไปภายในบริเวณฉลพิธีดังกล่าว ในราชวัตรทั้ง 4 มุม มีการประดับด้วยฉัตร 9 ชั้น เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งผู้ชนะ เพราะฉัตร 9 ชั้น เป็นสิ่งแทนพระมหากษัตริย์ และอธิบดีแห่งเทพผู้ปกครองในทิศทั้งสี่ที่จะคอยป้องกันดูแลไม่ให้สิ่งชั่วร้ายเข้ามาในบริเวณฉลพิธี และฉัตร 9 ชั้น เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงความยกย่องเชิดชูเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นผู้ยิ่งใหญ่

4.35 น้ำมนต์ เป็นสัญลักษณ์แทนความเป็นสิริมงคล เพราะว่าเป็นน้ำที่ผ่านพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งชาวบ้านจะนำกลับไปที่บ้านของตนเองเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยเชื่อว่าน้ำมนต์ที่ผ่านพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนสามารถช่วยขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายและคุ้มครองป้องกันภัยพิบัติทั้งปวง ให้ชีวิตมีความร่มเย็นเป็นสุข เป็นสัญลักษณ์สื่อในการสร้างกำลังใจให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม

4.36 ไม้พรมน้ำมนต์ ทำจากลำต้นของหญ้าคา เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงการปัดเป่าสละสิ่งชั่วร้ายและสิ่งที่เป็นอัปมงคลให้ออกไป อีกนัยหนึ่งหญ้าคาเป็นสัญลักษณ์แทนความอดทน ยั่งยืน

เพราะว่าเป็นพืชที่มีความทนต่อดินฟ้าอากาศ และหญ้าคาเป็นที่รอนั่งของพระพุทธเจ้าในกาลตรัสรู้ เรียกว่ามหาโพธิบัลลังก์ ชาวบ้านจึงมีความเชื่อว่าหญ้าคาเป็นเครื่องกำจัดศัตรู เภทภัย โรคฯ พญามารต่าง ๆ

4.37 น้ำส้มป่อย สำหรับใช้ประพรมให้กับบรรดาร่างทรง หลังจากที่ออกจากการทรงแล้ว เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งการปลดปล่อย กล่าวคือการปลดปล่อยจากการที่ร่างทรงออกจากการเข้าทรง และอีกนัยหนึ่ง คำว่า “ป่อย” พ้องกับคำว่า “ปล่อย” คือปลดปล่อยจากการเข้าทรงตลอดจนสิ่งที่ไม่ดีทั้งปวงนั่นเอง

4.38 สะตวงตำต้างสี่ (ท้าวทั้งสี่) เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งท้าวจตุโลกบาล อันเป็นความเชื่อของชาวล้านนา ที่เชื่อว่าแต่ละทิศจะมีเทพ 4 องค์ คอยดูแลรักษาพื้นที่นั้นไว้ ก่อนที่จะลงมือทำสิ่งใดจะมีการบูชาด้วยเครื่องสักการะ เพื่อให้เทพดาอารักษ์ช่วยปกป้องรักษาให้รอดปลอดภัยจากเภทภัยอันตรายทั้งปวง และยังแสดงถึงความเคารพผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ สะตวงมีทั้งสิ้นจำนวน 6 สะตวงประกอบด้วย

4.38.1 สะตวงด้านทิศเหนือ ปักตุงจ้อ (ธงช่อ) สีดำ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงท้าวเวสสุวรรณ ปกครองยักษ์

4.38.2 สะตวงด้านทิศใต้ ปักตุงจ้อ (ธงช่อ) สีเหลือง เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงท้าววิรุฬหก ปกครองกุมภัณฑ์

4.38.3 สะตวงด้านทิศตะวันออก ปักตุงจ้อ (ธงช่อ) สีขาวเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงท้าวธตรฐ ปกครองคนธรรพ์

4.38.4 สะตวงด้านทิศตะวันตก ปักตุงจ้อ (ธงช่อ) สีแดงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงท้าววิรูปักษ์ ปกครองนาค

4.38.5 สะตวงด้านทิศเบื้องบน ปักตุงจ้อ (ธงช่อ) สีเขียวเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงพระยาอินทร์ (พระอินทร์)

4.38.6 สะตวงทิศเบื้องล่าง (วางบนพื้น) ปักตุงจ้อ (ธงช่อ) สีขาว เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงพระแม่ธรณี

4.39 ไ้กระบอง เป็นอาวุธของยักษ์ที่แสดงถึงการเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนโดยเฉพาะ และแสดงถึงอำนาจในการพิทักษ์ปกป้องเรื่องไม่ดีต่าง ๆ ที่เป็นภัยต่อคนและชุมชน และไม้กระบองเป็นอาวุธที่ร่างทรงใช้ในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจเพื่อการขับไล่สิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย เพราะไม้กระบองเป็นอาวุธประจำกายของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน (ท้าวเวสสุวรรณ) ชาวบ้านเชื่อว่าไม้กระบองของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีอานุภาพขับไล่ภูตผีปีศาจ สิ่งชั่วร้ายทั้งหลายได้

เครื่องประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ของชุมชนศรีล้อม อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน รวมถึงบ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ความเป็นอยู่ของท้องถิ่นในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมสมัยนั้น ๆ และเครื่องประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ได้แสดงถึงวิธีการสื่อสารของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม และชาวลำปาง ผ่านพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่ใช้เครื่องเช่นไหว้บูชาเป็นสัญลักษณ์ เพื่อให้เกิดความหมายแทนสิ่งที่กำหนดขึ้นในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ความหมายและความเชื่อที่ปรากฏผ่านสัญลักษณ์ในพิธีกรรมจึงแสดงให้เห็นถึงวิธีการสื่อสารของมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่มนุษย์ไม่สามารถติดต่อสื่อสารได้โดยตรงจึงต้องสื่อผ่านสัญลักษณ์ในพิธีกรรมแทน

5. พฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีการกำหนดพื้นที่ส่วนในราชวัตร และส่วนนอกราชวัตรไว้เพื่อร่างทรงของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและร่างทรงบริวารยักษ์ และชาวบ้านที่มาร่วมพิธีกรรมประพาศปฏิบัติให้อยู่ในบริบทของความศักดิ์สิทธิ์ ลักษณะดังกล่าวจะเห็นว่าพื้นที่และบริบทของพิธีกรรมมีแนวปฏิบัติ และข้อจำกัดในการแสดงออกของร่างทรง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ แฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส ที่ว่าสัญลักษณ์วิทยา (Semiology) เป็นศาสตร์ที่ศึกษากระบวนการต่าง ๆ ที่มนุษย์ในสังคมใช้ในการสื่อความหมายกัน อันเป็นสัญลักษณ์แนวโครงสร้าง (Structural Semiotics) ซึ่งสัญลักษณ์แนวนี้นับว่าหลักการเรื่อง “โครงสร้าง” ที่ว่าสื่อความหมายของสัญลักษณ์แต่ละตัวเกิดจากความสัมพันธ์ที่สัญลักษณ์ตัวนั้น ๆ มีกับสัญลักษณ์อื่น ๆ ที่อยู่รวมในระบบเดียวกัน มิใช่ว่าสัญลักษณ์แต่ละตัวจะสื่อความหมายได้ด้วยตัวของมันเองโดด ๆ ในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ร่างทรงและผู้ที่เกี่ยวข้องต่างก็มีบทบาทหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติไปตามขั้นตอนของพิธีกรรม ในการปฏิบัติหรือแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ในพิธีกรรมย่อมมีความหมายไปตามบริบทและความเชื่อของกลุ่มคน พฤติกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ได้แก่

5.1 การฟ้อนรำ การฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิง และการตีกลองสะบัดชัย ก่อนเริ่มพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะมีการฟ้อนรำพื้นเมือง การตีกลองสะบัดชัย การฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการแสดงการต้อนรับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารที่อัญเชิญให้มารับเครื่องสักการบูชาและเครื่องเซ่นสรวงทั้งหลายที่ชาวบ้านได้จัดเตรียมไว้

ภาพ 92 การฟ้อนรำแสดงการต้อนรับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

5.2 การยกขาและแขนของร่างทรง เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงท่าทางของยักษ์เพื่อสื่อความหมายว่า ที่จะให้เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมาประทับร่างของผู้เป็นร่างทรง

ภาพ 93 ร่างทรงยกขาและแขนแสดงท่าทางของยักษ์

5.3 การขีดเขียนพื้นดิน ก่อนที่จะประกอบพิธีอัญเชิญ นางนัฐกานันท์ กิตติจันทร์รัตนนา (แม่หนู) ผู้เป็นร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน จะทำการขีดเขียนพื้นดิน เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของการบอกกล่าวไปยังแม่พระธรณีเจ้าที่เจ้าทางให้รับรู้ว่าจะประกอบพิธีกรรมเลี้ยง

เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน จึงขออนุญาตใช้พื้นที่ที่แม่พระธรณีปกปักรักษาอยู่เพื่อการประกอบพิธีกรรมในครั้งนี้

ภาพ 94 ร่างทรงกำลังขีดเขียนพื้นดินเพื่อบอกกล่าวแก่แม่ธรณีเจ้าที่เจ้าทาง

5.4 การรำเทียนและการหยดน้ำตาเทียนไปตามร่างกายของร่างทรง เป็นสัญลักษณ์ของการแสดงถึงความแข็งแกร่งและเข้มแข็งของร่างทรงที่เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนจะลงมาประทับทรง เพื่อเป็นการสื่อไปยังเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนว่าร่างทรงผู้นี้พร้อมที่จะให้พระองค์ลงมาประทับร่าง

ภาพ 95 ร่างทรงรำเทียนสื่อไปยังเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

ภาพ 96 ร่างทรงหยดน้ำตาเทียนไปตามร่างกายของตนเอง

5.5 การครอบเศียรท้าวเวสสุวรรณของร่างทรง เป็นสัญลักษณ์แสดงให้เห็นถึงการเป็นเสมือนตัวแทนของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่ได้ลงมาประทับทรงแล้ว

ภาพ 97 ร่างทรงครอบเศียรท้าวเวสสุวรรณ

5.6 แบกไม้กระบอง ไม้กระบองเป็นอาวุธประจำกายของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน (ท้าวเวสสุวรรณ) และยักษ์บริวาร การแบกไม้กระบองของร่างทรงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกให้รู้ว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบรรดาบริวารยักษ์ทั้งหลายได้เข้าประทับร่างแล้ว ผู้เป็นร่างทรงจะแบกไม้กระบองเดินไปมา ซึ่งลักษณะของการเดินมีท่าทางน่าเกรงขาม เดินถ่างขา ยกเท้าสูง และกระเทีบเท้า ในขณะที่เดียวกันร่างทรงบางคนมีการส่งเสียงร้องคำรามดุจนกแก้วประหนึ่งว่าเป็นเสียงยักษ์ แสดงถึงการมีพลังกำลังและพลังอำนาจ

ภาพ 98 ร่างทรงแบกไม้กระบองขึ้นบนบ่า

5.7 การถวายพวงมาลัยดอกดาวเรืองและดอกกุหลาบ เป็นสัญลักษณ์ของการต้อนรับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวาร ขณะชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธีถวายพวงมาลัยดอกดาวเรืองและดอกกุหลาบ บรรดาชาวบ้านและผู้เข้าร่วมทุกคนจะต้องหมอบคลานเข้าไป หรือก้มศีรษะน้อมตัวลงและมอบพวงมาลัยถวายแต่ร่างทรง และชาวบ้านหรือผู้เข้าร่วมพิธีบางคนขอฝากตัวเป็นศิษย์และเปลี่ยนสถานะเป็นลูกศิษย์ของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนโดยสมบูรณ์ และจะต้องมาร่วมพิธีกรรมปีต่อไป พฤติกรรมการหมอบคลานและการก้มศีรษะน้อมตัวของบรรดาชาวบ้านและผู้เข้าร่วมงาน รวมถึงลูกศิษย์ที่มีโอกาंपกิริยานอบน้อมต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจึงเป็นภาพแทนการแสดงเคารพศรัทธาอย่างสูงสุด

5.8 การเปลี่ยนผ้าทรง เป็นสัญลักษณ์ของการออกพบปะชาวบ้านของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารอย่างเป็นทางการ อันเป็นการแสดงถึงบทบาทหน้าที่ของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ในการปกป้องคุ้มครองและดูแลความเป็นอยู่ของชาวบ้านในปกครอง อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนยังคงอยู่ใกล้ชิดกับชาวบ้าน โดยเมื่อเจ้าพ่อมหายักษ์

สามพันตนและบิรवारเปลี่ยนเสื้อทรงเป็นสีต่าง ๆ ได้แก่ สีแดง สีเขียว สีขาว และโพกผ้าบนศีรษะแล้ว จะเดินไปพบปะชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธี ในขณะที่เดินไปก็จะมีชาวบ้านมาขอพรและกราบไหว้ตลอด เส้นทางที่ท่านเดิน จากนั้นเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนจะกลับมานั่งบนเก้าอี้ที่ชาวบ้านจัดเตรียมไว้ เสมือนเป็นบัลลังก์ให้ท่านได้นั่งพบปะพูดคุยกับชาวบ้าน โดยมีชาวบ้านต่อแถวรอเข้าสักการะเจ้าพ่อ มหัยักษ์สามพันตนเป็นจำนวนมาก

ภาพ 99 เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนพบปะพูดคุยกับชาวบ้าน

5.9 ตรวจเครื่องเลี้ยง (เครื่องเซ่นไหว้) เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนหลังจากที่พบปะ ชาวบ้านเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ท่านจะเดินตรวจเครื่องเลี้ยง เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเอาใจใส่ ของชาวบ้านที่มีต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน อีกนัยหนึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการที่เจ้าพ่อ มหัยักษ์สามพันตนสำรวจความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองจากเครื่องเลี้ยงทั้งหลายที่ชาวบ้านจัดเตรียม มาถวาย ประหนึ่งว่าถ้าปีใดบ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ชาวบ้านอยู่ดีกินดีปีนั้นจะมีเครื่องเซ่นสังเวยมาก เช่น มีหมูมากกว่า 1 ตัว หรือ ผลไม้มากกว่า 1 อย่าง เป็นต้น ถ้าปีใดชาวบ้านเกิดความทุกข์ยาก เกิดภาวะข้าวยากหมากแพง เครื่องเลี้ยงในปีนั้นจะมีน้อยกว่าปีที่ผ่านมา

ภาพ 100 เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเดินตรวจเครื่องเลี้ยง (เครื่องเช่นสังเว)

5.10 เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนร้ายร่ารอบกระบอง เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงความพึงพอใจของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่มีต่อเครื่องเลี้ยงหรือเครื่องเช่นสรวงที่ชาวบ้านได้นำมาถวายในปีนั้น ซึ่งจะแสดงถึงระดับความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนและความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชน

ภาพ 101 เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนร่ำรอบกระบอง

5.11 การร่ายรำของบรรดาร่างทรง เป็นสัญลักษณ์ของความดีใจและพึงพอใจของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารยักษ์ทั้งหลาย ในการจัดพิธีเลี้ยงในครั้งนี้ที่ชาวบ้านเลี้ยงตีพลีถูก หมายถึง การที่ชาวบ้านจัดเครื่องเช่นสรวงหรือเครื่องเลี้ยงถูกต้องสมบูรณ์ไม่ขาดตกบกพร่องแต่ประการใด ทำให้เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารยักษ์ดีใจและพอใจจึงร่ายรำตามเสียงดนตรีป่าพาทย์พื้นเมือง

ภาพ 102 การร่ายรำของบรรดายักษ์ผู้เป็นบริวาร

5.12 การรับเป็นศิษย์ด้วยการครอบเศียรท้าวเวสสุวรรณ การเจิมหน้าผาก การเจิมฝ่ามือ และการเป่ากระหม่อมให้กับชาวบ้านและผู้ร่วมพิธี โดยผู้เป็นร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะนำเศียรท้าวเวสสุวรรณมาครอบศีรษะให้กับชาวบ้านและผู้ร่วมพิธีที่มีความประสงค์จะครอบครู เป็นสัญลักษณ์แห่งการรับเป็นศิษย์ และความเป็นสิริมงคล รวมทั้งเพื่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะคอยดูแลรักษา ปัดเป่าเคราะห์ที่ชั่วร้ายทั้งหลาย และเพื่อความเจริญก้าวหน้าในการดำรงชีวิต

ให้กับบุคคลนั้น อันเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้มาร่วมพิธี ตลอดจนความมีน้ำใจในการดำรงชีวิต

ภาพ 103 ร่างทรงครอบเศียรท้าวเวสสุวรรณให้กับชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธี

ภาพ 104 เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเจิมหน้าผากและฝ่ามือให้กับชาวบ้าน

ภาพ 105 บรืวารเจ้าฟ่อมหายักษ์สามพันตนเป่ากระหม่อมให้กับบรรดาชาวบ้าน

5.13 การโอบกอด การลูบศีรษะ และการลูบหลัง เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความรัก ความเมตตาของเจ้าฟ่อมหายักษ์สามพันตนและบรืวารที่มีต่อชาวบ้านและผู้ร่วมพิธี

ภาพ 106 เจ้าฟ่อมหายักษ์สามพันตนโอบกอดและลูบหลังชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธี

5.14 การถวายขันตั้งและเครื่องเซ่นไหว้ เป็นสัญลักษณ์การแสดงความเคารพต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ต่อหน้าศาลและรูปเคารพเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน บรรดาชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธีสำรวมอาภักฎิรียาค่อย ๆ ยกขันตั้งขึ้นเหนือศีรษะพร้อมเครื่องเซ่นไหว้ พฤติกรรมดังกล่าวเป็นเป็นการแสดงความเคารพนบ้น้อมและศรัทธาอย่างสูงสุดต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ที่ทุกคนแสดงต่อร่างทรงซึ่งในพิธีกรรมคือตัวแทนของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวาร

ภาพ 107 ชาวบ้านถวายขันตั้งหน้าศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

5.15 การผูกข้อมือ เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารจะผูกข้อมือด้วยสายสิญจน์ให้กับชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธี อันเป็นสัญลักษณ์แทนความรักความผูกพันระหว่างเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารกับชาวบ้าน หลังจากที่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารออกจากร่างทรงแล้ว การที่ชาวบ้านจะมีโอกาสได้พูดคุยพบปะและสัมผัสกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารยักษ์ได้อย่างใกล้ชิดเช่นนี้ต้องรอไปเป็นระยะเวลาแรมปี สายสิญจน์ที่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารได้ผูกข้อมือให้กับบรรดาชาวบ้านและผู้เข้าร่วมงาน นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นสิ่งแทนตัวหรือเป็นสิ่งที่ระลึกที่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารได้มอบไว้ให้กับชาวบ้านได้ระลึกถึงแล้ว ยังเป็นเสมือนเครื่องรางที่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนได้มอบให้ไว้คุ้มครองชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธีอีกด้วย

ภาพ 108 เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารผูกข้อมือให้กับชาวบ้านและผู้ร่วมพิธี

5.16 การใช้ไม้กระบองจี๋ไปท้าวัยะส่วนต่าง ๆ ของชาวบ้าน เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และบริวารใช้ไม้กระบองที่เป็นอาวุธ จี๋ไปยังส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเช่น ศีรษะ ป่า ลำตัว เป็นต้น อันเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการใช้พลังอำนาจอันลึกลับผ่านกระบองในการปิดเป่าสิ่งชั่วร้าย โรคภัยไข้เจ็บทั้งหลายให้ออกจากร่างกายและให้พบแต่ความสุขความเจริญมีโชคลาภ และที่สำคัญให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่นไม่มีอุปสรรคมาขัดขวาง อันเป็นการสร้างกำลังใจให้แก่ชาวบ้านผู้เข้าร่วมพิธี

ภาพ 109 บริวารยักษ์ใช้ไม้กระบองจี๋ไปที่ชาวบ้าน

5.17 การรักษา เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความเอื้ออาทรของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ที่มีต่อชาวบ้าน ในการช่วยเหลือชาวบ้านผู้ประสบกับความทุกข์ไม่สบายกายไม่สบายใจ เพื่อให้ชาวบ้านเหล่านั้นดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข

ภาพ 110 เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนกำลังรักษาชาวบ้านที่เจ็บป่วย

5.18 การแจกของเลี้ยง (ของเซ่นสรวง) หลังเสร็จพิธี หลังจากพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารเสร็จสิ้นลง บรรดาช่างทรงจะช่วยกันแจกเครื่องเลี้ยงทั้งหลายให้แก่ชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธี อันเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการให้ทานและการมีน้ำใจแก่กันและกัน อีกนัยหนึ่งเครื่องเลี้ยงที่เหลือจากการถวายเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสิ่งที่เป็นสิริมงคลเมื่อนำไปรับประทานหรือนำกลับบ้านจะนำมาซึ่งความโชคดีมีชัย ชีวิตมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองต่อไป

ภาพ 111 การแจกของเลี้ยง (ของเซ่นสรวง) หลังเสร็จสิ้นพิธีกรรม

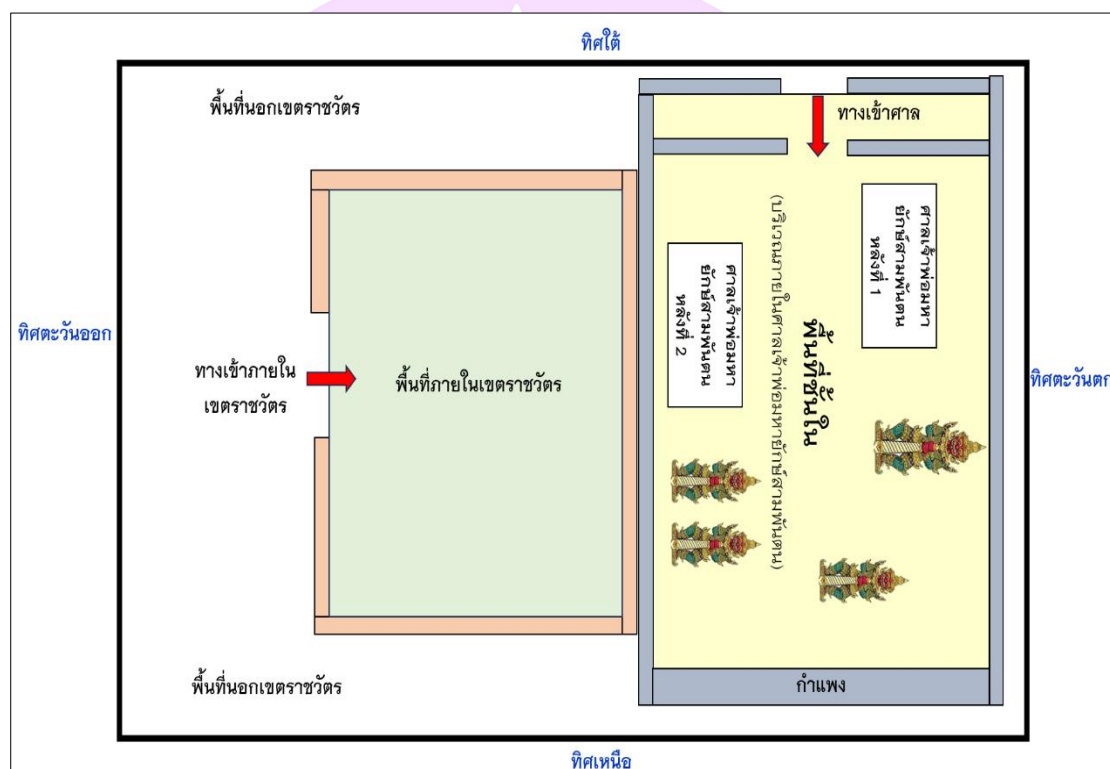
6. พื้นที่สัญลักษณ์

การจัดพื้นที่ในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนแบ่งพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมออกเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย

6.1 พื้นที่ชั้นใน หมายถึงบริเวณพื้นที่ภายในที่ตั้งศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนได้ต้นศรีมหาโพธิ์ ซึ่งมีกำแพงสูงประมาณ 1 เมตรกั้นไว้ เป็นพื้นที่ที่ห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปขณะประกอบพิธีกรรมโดยเด็ดขาด นอกจากช่างทรงเท่านั้น พื้นที่ดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้ทราบว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สงวนไว้สำหรับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารเท่านั้น

6.2 พื้นที่ภายในเขตราชวັตร หมายถึง บริเวณภายในเขตราชวັตรที่กั้นไว้ มีลักษณะเป็นพื้นที่ 4 เหลี่ยม มีประตูทางเข้า 1 ด้าน เป็นพื้นที่แสดงสัญลักษณ์ของมณฑลพิธีที่กั้นไว้สำหรับรับรองต้อนรับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวาร และเทพยดาอารักษ์ ขณะที่ลงมารับเครื่องสักการบูชาและเครื่องเลี้ยง ซึ่งมีให้ผู้ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าไปขณะประกอบพิธีกรรม

6.3 พื้นที่นอกเขตราชวັตร หมายถึง บริเวณภายนอกของเขตราชวັตรทั้ง 4 ด้าน เป็นสัญลักษณ์แสดงพื้นที่สำหรับให้ชาวบ้านทั่วไปและผู้เข้าร่วมพิธีสามารถอยู่ได้

ภาพ 112 ผังการแบ่งพื้นที่ในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

การกำหนดขอบเขตของพื้นที่ จึงเป็นเสมือนการกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคคลที่อยู่ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ซึ่งการกำหนดขอบเขตของพื้นที่นั้นนอกจากจะเป็นการบ่งบอกให้ทราบถึงสถานะของแต่ละบุคคลแล้ว ยังเป็นการทำให้การจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนดำเนินไปอย่างราบรื่นและเรียบร้อยอีกด้วย

ปัจจัยการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ตามบทบาทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และบริบททางสังคม

พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและความเชื่อในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ของชาวจังหวัดลำปาง และผู้ที่เลื่อมใสศรัทธา สามารถที่จะดำรงอยู่ได้ในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ในสังคมเมืองที่มีความเจริญทางวิทยาการแขนงต่าง ๆ เกิดจากปัจจัยหลายอย่างที่คอยเกื้อหนุนส่งเสริมให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนตามความเชื่อยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลากว่าร้อยปี จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องนี้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งการค้นคว้าจากเอกสาร การสัมภาษณ์ชาวชุมชน การสังเกตวิถีชุมชนและการเข้าร่วมในพิธีกรรมทำให้ทราบว่าปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนของชาวจังหวัดลำปาง เกิดจากปัจจัยหลายประการ ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ ล้วนสืบเนื่องมาจากบทบาทหน้าที่ที่ส่งผลให้ความเชื่อในเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนยังคงอยู่และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ก่อนที่ผู้วิจัยจะนำเสนอปัจจัยการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ในเบื้องต้น ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน โดยผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดบทบาทหน้าที่ของคติชนของ วิลเลียม บาสคอม (William Bascom) มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ ผลจากการวิเคราะห์ผู้วิจัยพบว่า พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีบทบาทหน้าที่ต่อชาวชุมชนศรีล้อม และประชาชนทั่วไปที่มีความเลื่อมใสศรัทธา 6 ประการ ดังนี้

1. สร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดลำปางที่มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในการเป็นที่พึ่งทางใจให้แก่คนในชุมชน ทั้งผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำปาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนศรีล้อม ตลอดจนผู้คนที่อยู่ในพื้นที่โดยรอบ จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรม ต่างก็ให้คำตอบตรงกันเป็นส่วนใหญ่ว่า เมื่อได้มาร่วมพิธีกรรมและได้มาขอพรเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนแล้วมีความสุข รู้สึกสบายใจ มีขวัญกำลังใจที่จะต่อสู้กับเรื่องราวต่าง ๆ ที่สร้างความกังวลและความทุกข์ใจให้ตนเอง มีพลังใจและความมั่นใจในการเผชิญอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ดังเป็นที่ปรากฏว่า เมื่อบุคคลใดมีเรื่องทุกข์ร้อนใจ ก็จะมาขอพรให้เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนช่วยเหลือ ซึ่งจากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์วิทยากร พบว่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่สร้างความทุกข์ใจ ความกังวลใจให้แก่บุคคลที่เดินทางมาขอพรเพื่อความเป็นสิริมงคล และให้รอดพ้นจากความวิบัติทั้งปวง ประกอบด้วย

1.1 การประกอบอาชีพ ผู้คนจำนวนไม่น้อยที่มาขอพรเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

เพื่อให้ท่านดลบันดาลให้การประกอบอาชีพต่าง ๆ ของตนเองเจริญก้าวหน้าโดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับการค้าขายการลงทุนต่าง ๆ เพราะเชื่อว่าท้าวเวสสุวรรณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นเทพเจ้าแห่งความมั่งคั่ง สามารถดลบันดาลให้กิจการการค้าขายเจริญรุ่งเรืองได้ ในขณะเดียวกันผู้ที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการเกษตร ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนไทยที่ต้องพึ่งพาอาศัยฝนหรือน้ำที่มี

ปริมาณที่เหมาะสม คือ ไม่มากหรือน้อยเกินไป รวมถึงสภาพอากาศและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเจริญงอกงามของพืชผลที่จะนำมาซึ่งผลผลิตที่มีคุณภาพและได้ปริมาณตามที่ต้องการ แต่ด้วยธรรมชาติเป็นสิ่งที่ยากต่อการจะควบคุมได้ เกษตรกรจึงจำเป็นต้องมีที่พึ่งทางใจและได้มาขอให้เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ได้ช่วยดลบันดาลให้สภาวะทางธรรมชาติที่เป็นปัจจัยการผลิตมีความอุดมสมบูรณ์ อันจะส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรของตนเองมีผลผลิตที่ดี ไม่เกิดความเสียหาย และสามารถจำหน่ายผลผลิตได้ในราคาที่ดีและเป็นจำนวนมาก ซึ่งเมื่อบุคคลต่าง ๆ ได้มาขอพรแล้วต่างก็มีพลังใจในการประกอบอาชีพของตนอย่างมีความสุข ด้วยความเชื่อมั่นในความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ภาพ 113 ผู้เลื่อมใสศรัทธาไหว้ขอพรและแก้บนต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

1.2 ความสำเร็จด้านการศึกษาเล่าเรียนและการเข้าทำงาน นักเรียน นิสิต นักศึกษา และคนในวัยทำงาน รวมถึงพ่อแม่ผู้ปกครอง ต่างมาขอพรบนบานศาลกล่าวต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เพื่อให้เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนดลบันดาลความสำเร็จ นับตั้งแต่การสอบเข้าศึกษา ในสถานศึกษาต่าง ๆ การสอบเพื่อได้ผลการเรียนที่ดี ตลอดจนสอบคัดเลือกเข้าทำงานในองค์กร และหรือสอบบรรจุเข้ารับราชการเป็นข้าราชการ พนักงานราชการ ทุกคนต่างมีความเชื่อว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน จะสามารถดลบันดาลให้ผู้ที่มาขอพรหรือบนบานศาลกล่าวสำเร็จได้สมดังที่ปรารถนา จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มาขอพร ทุกคนตอบไปในทิศทางเดียวกันว่า เมื่อได้มาประกอบพิธีกรรม และขอพรต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนในเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียนและการสอบต่าง ๆ แล้ว จะมีกำลังใจอ่านหนังสือสอบมากขึ้น มีสมาธิมากขึ้น ลดความตื่นเต้นหรือกังวลใจ โดยทุกคนที่มาขอพร เชื่อว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะสามารถช่วยให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี และประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหวัง เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจึงเป็นที่พึ่งทางใจและเป็นพลังใจให้กับนักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้ที่ทำการสอบเข้าทำงานได้เป็นอย่างดี

ภาพ 114 กลุ่มวัยทำงานและกลุ่มวัยเรียนไหว้ขอพรต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

1.3 สุขภาวะด้านสุขภาพ ในยุคปัจจุบันนี้ผู้คนจำนวนไม่น้อยที่ประสบกับปัญหาด้านสุขภาพ อันเป็นผลมาจากการเผชิญกับโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันและการมีโรคประจำตัวที่เนื่องมาจากกรรมพันธุ์ สภาพแวดล้อม ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันมีโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก โรคบางโรคสามารถรักษาให้หายขาดได้ด้วยการรักษาแบบพื้นบ้านที่ต้องอาศัยไสยศาสตร์หรือสมุนไพรและการรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบัน ในขณะเดียวกัน บางโรคก็ไม่สามารถรักษาให้หายได้ ผู้คนจำนวนมากที่ประสบกับปัญหาดังกล่าว เมื่อเข้ารับการรักษาจากการแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หายขาด หรือเกิดความวิตกกังวลจากการคาดหวังผลของการรักษาและการคาดเดาสาเหตุของอาการป่วยจนมากเกินไปที่ส่งผลให้หมดกำลังใจในการดำเนินชีวิต เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนจึงเปรียบเสมือนแพทย์ผู้รักษาทางใจและเป็นที่พึ่งสุดท้ายให้กับบรรดาผู้คนเหล่านี้ เพื่อให้มีกำลังใจต่อสู้

กับโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ผู้ป่วยบางรายสามารถหายเป็นปกติได้หลังจากที่ได้มาขอพรและบอกกล่าวต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ซึ่งหากพิจารณาตามหลักความจริง เมื่อจิตใจของคนเรามีกำลังใจที่ดีแล้ว ย่อมจะส่งผลไปถึงสุขภาพทางกายให้ดีขึ้นไปด้วย ดังสำนวนที่ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” ในผู้ป่วยบางรายที่มีอาการป่วยไม่มาก เมื่อได้มาขอพรต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนก็หายเป็นปกติได้ หรือบางรายที่ป่วยเรื้อรังมาเป็นเวลานานหรืออยู่ในขั้นวิกฤต อาการป่วยก็ทุเลาเบาบางลง ด้วยเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนที่จะช่วยปลดปล่อยความเจ็บป่วย เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน จึงเป็นพลังใจที่ผู้ป่วยในชุมชนศรีล้อมร่วมทั้งบุคคลทั่วไปที่เลื่อมใสศรัทธา ต่างยึดถือและเชื่อมั่นในยามประสบปัญหาสุขภาพด้านสุขภาพได้เป็นอย่างดี

1.4 ปัญหาและความเดือดร้อนต่าง ๆ เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นเสมือนที่พึ่งทางใจให้แก่ผู้คนที่ต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ ที่ตนเองไม่สามารถคลี่คลายได้ เช่น ในกรณีที่ชาวบ้านทำสิ่งของสำคัญตกหล่นและสูญหาย ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สิน สิ่งของมีค่าต่าง ๆ รวมถึงคนและสัตว์เลี้ยง ฯลฯ ก็เกิดความทุกข์ใจกังวลใจ เมื่อได้มาขอพรกับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนแล้วก็ทำให้มีความหวังที่จะพบเจอสิ่งที่หายไป หรือในกรณีที่เกิดความขัดแย้งต่าง ๆ โดยถูกกล่าวหา หรือถูกใส่ความ มีความทุกข์ใจซึ่งส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต ทำให้ชีวิตไม่สามารถดำเนินไปตามปกติได้ จึงมาขอพรให้เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนได้ช่วยเหลือให้รอดพ้นจากคดีความและสิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์ใจดังกล่าวนี้ เพื่อให้การดำเนินชีวิตได้กลับคืนสู่สภาพปกติดังเดิมต่อไป

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันการบนบานต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนได้มีพัฒนาการจากการบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยทั่วไป ทางวัดศรีล้อมโดยคณะผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนได้อำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่ประสงค์จะบนบานเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน แต่ไม่สามารถจะเดินทางมาด้วยตนเอง และหรือหากเดินทางมาบนบานด้วยตนเองได้ แต่เกรงว่าจะกล่าวคำบนบานได้ไม่ครบถ้วน ด้วยการจัดทำใบสำหรับบนบานเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน โดยมีรายละเอียดอย่างครบถ้วน ทั้งชื่อนามสกุล และที่อยู่ของผู้บนบาน รายละเอียดของเรื่องที่จะบนบาน ตลอดจนสิ่งของที่จะนำมาถวาย เมื่อเรื่องที่บนบานนั้นประสบผลสำเร็จ ดังตัวอย่างในภาพ 115 ซึ่งเมื่อกรอกข้อความในใบสำหรับบนบานเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนนี้แล้ว ผู้บนบานหรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย จะนำไปถวายเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ในบริเวณศาลเพียงตาทั้งหลังใหม่และหลังเก่า หรือบริเวณที่ทางวัดศรีล้อมได้จัดไว้

[illegible]

ภาพ 115 ใบสำหรับบนบานกับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า เจ้าพ่อมหาภัยภัยสามพันตนและพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยภัยสามพันตน มีบทบาทสำคัญในการเป็นที่พักทางใจ สร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คนในชุมชน และบุคคลทั่วไปที่เลื่อมใสศรัทธา ซึ่งสิ่งที่เห็นได้ชัดที่สุดคือเมื่อบุคคลใดต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ การที่ได้มาขอพรจากเจ้าพ่อมหาภัยภัยสามพันตนจะช่วยบรรเทาความทุกข์ใจ ช่วยให้เกิดความสบายใจ มีความมั่นใจ ทั้งยังช่วยให้มีกำลังใจในการดำเนินชีวิตอย่างเข้มแข็งต่อไป

2. เสริมสร้างความรัก ความสามัคคีระหว่างคนในชุมชน เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน
เป็นศูนย์รวมจิตใจชาวลำปาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง

จังหวัดลำปาง ดังจะเห็นได้จากในแต่ละวันจะมีผู้คนในชุมชนสับเปลี่ยนกันมาดูแลศาลเจ้าพ่อมหาภัยกษ
สามพันตน และอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่เข้ามาสักการบูชาขอพรเจ้าพ่อมหาภัยกษสามพันตนกันอย่าง
ต่อเนื่อง และในแต่ละปีจะมีการจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยกษสามพันตนขึ้นในช่วงเดือนพฤษภาคม-
มิถุนายน เพื่อเป็นการแสดงเคารพและศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหาภัยกษสามพันตน โดยงานพิธีกรรมดังกล่าว
ชาวชุมชนศรีล้อมและผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาจะร่วมกันเป็นผู้จัดการดำเนินการเองทั้งหมด
นับตั้งแต่การวางแผนการจัดงาน การเตรียมงาน ตลอดทั้งการประกอบพิธีกรรม ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้น
พิธีการ โดยร่วมกันรับผิดชอบค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นทั้งหมด สำหรับของที่ใช้เลี้ยงหรือบวงสรวงในแต่ละปี
จะใช้ หมู ไก่ เหล้า และผลไม้ต่าง ๆ หรือบางรายก็นำอาหารและเครื่องดื่มมาจากบ้านมารวมกัน
เพื่อถวายเจ้าพ่อมหาภัยกษสามพันตน นอกจากนั้นในพิธีกรรมยังมีการทำโรงทานเพื่อแจกจ่ายอาหาร
และน้ำดื่มให้กับผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมด้วยจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเอื้ออาทรต่อกัน กระบวนการจัด
พิธีกรรมดังกล่าว ตั้งแต่การเตรียมพิธีจนเสร็จสิ้นพิธีล้วนแสดงให้เห็นถึงการร่วมแรงร่วมใจความรัก
และสามัคคีของผู้คนที่ร่วมกันจัดงานได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยกษสามพันตน
นอกจากจะสร้างความรักความสามัคคีในชุมชนแล้ว ยังมีบทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่าง
ผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งคนในชุมชน และชุมชนอื่น ๆ ทั้งในจังหวัดลำปาง และต่างจังหวัด ทำให้คนใน
ชุมชนและผู้ที่มีมาร่วมงานต่างมีอารมณ์ร่วมกันภายใต้บริบทแห่งสถานการณ์เดียวกัน จนเป็นเหมือนคน
ในครอบครัวเดียวกัน มีความรู้สึกที่ผูกพันและเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน จนอาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมเลี้ยง
เจ้าพ่อมหาภัยกษสามพันตนเป็นศูนย์รวมจิตใจที่สร้างความรัก ความสามัคคี และความเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกันของผู้คนในชุมชนและคนต่างชุมชนอย่างแท้จริง

ภาพ 116 ชาวบ้านในชุมชนร่วมกันเตรียมงานพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน

3. แสดงอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของกลุ่มชน ชาวจังหวัดลำปางจะกล่าวนามท้าวเวสสุวรรณในวัดศรีล้อมว่า “เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน” ซึ่งการใช้คำว่า “เจ้าพ่อ” นำหน้าแสดงให้เห็นว่า เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนได้รับการยกย่องให้เป็นเทพเจ้าที่ได้รับการเคารพนับถือเป็นอย่างมาก อันเป็นผลมาจากเนื้อหาในตำนานพื้นเมืองรวมถึงเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนว่าเป็นผู้ดูแลรักษาศาสนสถานในพระพุทธศาสนารวมถึงชุมชนในจังหวัดลำปางด้วย ชาวบ้านจึงเห็นว่าเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นเทพเจ้าผู้มีความสำคัญที่ควรแก่การเคารพสักการบูชา เป็นเทพอารักษ์ที่ปกป้องคุ้มครองเมืองลำปางและชาวลำปางให้ร่มเย็นเป็นสุข จึงได้ร่วมกันสร้างศาล เพื่อเป็นสถานที่ที่ให้ผู้คนได้ระลึกถึงคุณงามความดีที่เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนได้ช่วยเหลือชาวบ้านที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมและดูแลรักษาพระพุทธศาสนารวมถึงบ้านเมือง กับทั้งได้จัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนขึ้น เพื่อบวงสรวงเซ่นไหว้อย่างต่อเนื่องเป็นเสมือนประเพณีที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี หรือที่ชาวชุมชนศรีล้อม เรียกว่า “พิธีกรรมเลี้ยง” โดยพิธีกรรมดังกล่าวที่จัดขึ้นนอกจากจะเป็นพิธีกรรมที่แสดงความเคารพและความกตัญญูต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนแล้ว ยังเป็นพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชาวลำปาง กล่าวคือ การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงหรือบวงสรวงนั้น ชาวลำปางถือเป็นประเพณีที่สำคัญที่ชาวชุมชนศรีล้อมจัดขึ้น โดยในงานพิธีดังกล่าวจะมีกิจกรรมการแสดงที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นล้านนาและหรือเมืองลำปาง อันประกอบด้วย การประโคมดนตรีพื้นเมืองล้านนา การรำยี่

ของเทพบุตรสลุกลงหวง การตีกลองสะบัดชัย ในด้านเครื่องเช่นสังเวฬุพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่ไม่เหมือนที่อื่น คือ มีการนำหมูสด เลือดสด มาเป็นเครื่องเช่นสังเวฬุแต่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน อาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนของชาวจังหวัดลำปาง เป็นพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชาวชุมชนลำปางที่ทำให้กลุ่มชนอื่นได้รับรู้วิถีปฏิบัติในการบวงสรวงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนของชาวชุมชนลำปางอย่างแท้จริง

ภาพ 117 การแสดงต่าง ๆ ในพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

ภาพ 118 การใช้หมูดิบทั้งตัวและเลือดสดในการเซ่นสังเวย

4. เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในวัชพพิธีกรรมและสัจจะในการดำเนินชีวิต พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตนเป็นพิธีกรรมที่มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ในเรื่องราวและรายละเอียดต่าง ๆ ของพิธีกรรมนั้น จะมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีทั้งการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและการบอกเล่าจากปากต่อปากเป็นข้อมูลขบปฐะในภาพรวมของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตนนั้นมีสิ่งที่ให้เรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในวัชพของพิธีกรรมอย่างมากมาย ทั้งในด้านที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ดังนี้

4.1 ด้านรูปธรรม ในวัชพิธีกรรมสามารถเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจตั้งแต่การเตรียมพิธีกรรมตั้งแต่ต้นจนจบถือเป็นศาสตร์และองค์ความรู้เกี่ยวกับเซ่นบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งท้าวเวสสุวัณ (เจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน) ที่คนรุ่นหลังควรบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติต่อไป เช่น เครื่องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งเครื่องเซ่นไหว้ สิ่งของที่ต้องใช้ในการประกอบพิธีเลี้ยงหรือบวงสรวง บายศรีบวงสรวง และเครื่องประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ ซึ่งแต่ละชนิดล้วนสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์แตกต่างกัน เมื่อต้องการความรู้ความเข้าใจก็สามารถสอบถามผู้ทำหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดพิธีกรรม เพื่อให้ท่านเหล่านั้นอธิบายความหมายที่แฝงอยู่ในเครื่องประกอบพิธีกรรมหรือขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรม จะทำให้ได้ความรู้ความเข้าใจว่า สิ่งของเครื่องประกอบพิธีกรรมแต่ละชนิด ใชบูชาสิ่งใด มีขั้นตอนและวิธีการทำอย่างไร สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมไปถึงการสื่อความหมายของสิ่งเครื่องประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตนแต่ละชนิดด้วย ซึ่งสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในองค์ประกอบของพิธีกรรมล้วนแต่มีความหมายที่แฝงด้วยข้อคิดคำสอนที่ดี เพื่อให้ผู้ที่ได้เข้าร่วมพิธีกรรมได้ศึกษาหาค้นคว้าวิเคราะห์ร่วมกัน จนสามารถนำไปสู่การนำคำสอนหรือข้อคิดในพิธีกรรมนั้นไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้

ภาพ 119 เครื่องประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

4.2 ด้านนามธรรม พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ให้แนวคิดแนวทางปฏิบัติ อันเป็นเสมือนปริศนาธรรมที่ให้แก่คนในชุมชนและคนทั่วไปได้รับรู้ด้วยการคิดวิเคราะห์ และนำไปเป็นแนวทางการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งพอจะสรุปได้เป็น 3 ประการ คือ

ประการแรก พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่จะประพฤติปฏิบัติอยู่ในครรลองที่ถูกต้องเหมาะสม เพราะในการบนบานศาลกล่าวหรือการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนนั้นตามความเชื่อของชาวบ้านมีข้อที่พึงระวังว่าสิ่งที่ขอพรต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนนั้นจะต้องไม่ผิดต่อทำนองคลองธรรม เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าหากผู้ใดขอพรเรื่องที่ผิดต่อทำนองคลองธรรมจะทำให้ผู้นั้นประสบแต่ความทุกข์ร้อน ไม่ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ขอ ในขณะเดียวกันเมื่อได้ขอพรหรือประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนแล้ว จะต้องตั้งตนอยู่ในศีล 5 ศีล 8 แล้วสิ่งที่ขอพรหรือบนบานศาลกล่าวจะสำเร็จในไม่ช้า

และเมื่อพรที่ขอหรือการบนบานศาลกล่าวนั้นประสบความสำเร็จ บุคคลนั้นจะต้องมาแก้บน ด้วยการถวายสิ่งของเครื่องเซ่นไหว้ เช่น หมู ไก่ ผลไม้ต่าง ๆ ฯลฯ ตามที่บนบานไว้ ถ้าใครไม่มีสัจจะ จะทำให้ผู้นั้นประสบแต่ความหายนะ ไม่มีความสุขในการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตาม ตามความเชื่อของชาวบ้านทั่วไป เชื่อว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นเทพที่รักษาстил 8 อย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะเมื่อวันใดเป็นวันธรรมสวนะ (วันพระ) ท่านจะถือศีลภาวนารักษาอุโบสถศีล (ศีล 8) ด้วยเหตุนี้เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจึงช่วยเหลือผู้ที่ยึดมั่นในศีลธรรมท่านั้น โดยเฉพาะผู้ที่ถือศีล 8 มีสัจจะในคำพูด และการกระทำ ดังนั้น ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจึงเป็นพิธีกรรมที่ทำให้ชาวบ้านและผู้มีความเคารพศรัทธาได้เรียนรู้ที่จะประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีและเหมาะสม อันจะทำให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

ประการที่สอง พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นเสมือนการสอนให้คนในชุมชนแสดงความกตัญญู ความรัก ความห่วงใย และความเอื้ออาทรต่อบุพการีและบรรพบุรุษ รวมถึงบุคคลในครอบครัว หากคนในครอบครัว ประสบกับความลำบาก เจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ไม่ว่าคนในครอบครัวจะอยู่ในฐานะ พ่อ แม่ หรือญาติพี่น้องจะช่วยกันแก้ไขการรักษา ทางด้านจิตใจ ด้วยการขอพรบนบานศาลกล่าวต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเพื่อขอให้ท่านเมตตาช่วยเหลือปลดปล่อยสิ่งที่มีารังควานให้ระงับดับหายไป เป็นการแสดงออกซึ่งความรัก ความกตัญญู และความห่วงใยต่อผู้มีพระคุณหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องอีกทางหนึ่ง

ประการสุดท้าย พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนสอนให้คนในชุมชนเรียนรู้ที่จะเป็นผู้เสียสละ โดยการเสียสละประโยชน์ส่วนตนให้แก่ประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนในแต่ละปีนั้น คนในชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องประกอบพิธีกรรมทั่วไป จะร่วมกันเสียสละทั้งกำลังกาย กำลังทรัพย์ และสิ่งของต่าง ๆ ในการจัดงานพิธีอย่างยิ่งใหญ่ ซึ่งนอกจากจะเป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนแล้ว ตามความเชื่อของชาวบ้านเชื่อว่า เมื่อได้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะทำให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมนี้สอนให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และเข้าใจในเรื่องของการเสียสละเพื่อความสุขทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยรวม

ภาพ 120 บรรยายภาพการทำโรงงานของชาวบ้านในชุมชนและต่างชุมชน

5. ควบคุมพฤติกรรมความประพฤติของคนในชุมชน ชาวชุมชนศรีล้อมและชาวจังหวัดลำปาง ต่างมีความเชื่ออย่างมั่นคงเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนว่า หากผู้ใดลบหลู่ดูหมิ่นเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ไม่รักษาสัจจะ กระทำผิดจารีตประเพณี ไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริวารจะไม่พึงพอใจ จะบันดาลให้ผู้นั้นมีอันเป็นไป หรือหากผู้ปกครองนครลำปาง ไม่ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรม เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะบันดาลให้บ้านเมืองเกิดอาเพศ ประสบความทุกข์เข็ญและภัยพิบัติต่าง ๆ (พระมหากันทร ทาไชยวงศ์, 2492, หน้า 19) เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจึงเป็นเสมือนผู้มีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรมความประพฤติของคนในชุมชน ในเรื่องต่อไปนี้

5.1 รักษาคำสัตย์ บุคคลใดก็ตามเมื่อได้มาขอพรบนบานศาลกล่าวต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนแล้ว เมื่อสิ่งที่ขอนั้นสำเร็จสมดังประสงค์ จะต้องมาประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์

สามพันตน หรือเก็บด้วยเครื่องเช่นต่าง ๆ เช่น เนื้อหมูสด ไก่สด ผลไม้ต่าง ๆ ฯลฯ ตามที่ได้กล่าวไว้ หากผู้ใดไม่รักษาคำสัตย์ก็จะไม่ได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนอีกในครั้งต่อไป และจะประสบพบเจอในสิ่งที่หวัง ดังนั้น ชาวชุมชนศรีล้อมและผู้ที่มาไหว้ขอพรจะต้องรักษาคำสัตย์ในสิ่งที่ได้กล่าวไว้ต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ต้องถือเป็นแนวทางปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

5.2 ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ตามตำนานพื้นเมืองที่ได้เล่าสืบกันมาว่าเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนพร้อมกับบริวารได้ให้สัจจะต่อพระพุทธรองค์ว่าจะตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมไม่เบียดเบียนมนุษย์อีกต่อไป และจะคอยช่วยเหลือมนุษย์ผู้ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมที่ตกทุกข์ได้ยาก หรือมีความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ให้อยู่ดีมีสุข ดังนั้นชาวบ้านจึงมีความเชื่อมั่นว่าเมื่อดำรงตนอยู่ในศีลธรรมแล้ว เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน จะดลบันดาลในสิ่งที่ปรารถนาให้สำเร็จ ประสบแต่ความสุขความเจริญ แต่ในทางกลับกัน หากไม่ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนจะไม่ให้ความช่วยเหลือ แต่ประการใด เหตุนี้ จึงทำให้ชาวชุมชนศรีล้อมและประชาชนทั่วไปที่มีความเคารพศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนคอยเตือนตนเองให้มีสติในการดำเนินชีวิต จะกระทำการสิ่งใดจะต้องตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม เน้นผลแห่งคุณงามความดีเป็นที่ตั้งไม่ประพฤติดนไปในทางที่เสื่อมเสียหรือสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นหรือสังคมโดยส่วนรวมการที่จะไปขอพรหรือบนบานศาลกล่าวต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญว่าเรื่องที่จะขอนั้นต้องเป็นเรื่องที่ไม่ผิดต่อศีลธรรม และเมื่อขอไปแล้วจะต้องคอยระมัดระวังให้มีสติ ควบคุมกาย วาจา ใจให้ดี เพื่อจะเป็นสิ่งที่คอยสนับสนุนให้สิ่งที่ขอนั้นสำเร็จได้โดยเร็ว

5.3 ตำรวมในวาจา นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวชุมชนศรีล้อมและชาวจังหวัดลำปาง มีความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนในเรื่องการใช้คำพูด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพูดลบหลู่ดูหมิ่น เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและบริวารยังคงคอยดูแลรักษาต้นศรีมหาโพธิ์และบริเวณโดยรอบภายในวัดศรีล้อม ผู้ที่ไปยังบริเวณพื้นที่ดังกล่าวจะต้องมีอาการสำรวมพฤติกรรมห้ามพูดจาไม่ดีหรือลบหลู่ดูหมิ่นเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและสถานที่ตั้งศาลเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนรวมถึงต้นศรีมหาโพธิ์ภายในวัดศรีล้อม ทำให้ชาวบ้านในชุมชนและประชาชนในจังหวัดลำปางมีความเคารพยำเกรงต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นอย่างมาก เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยมองว่าสิ่งที่คนรุ่นก่อนได้วางแนวทางการประพฤติปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบันเป็นการควบคุมพฤติกรรมด้านการพูดของผู้คนในชุมชนให้รู้จักสำรวมในการพูด โดยพูดด้วยวจีที่ไพเราะ ไม่พูดจาส่อเสียดหยาบคาย อันแสดงถึงการให้เกียรติต่อผู้อื่นนั้นเป็นการฝึกตนในเรื่องของการสำรวมวาจาเพราะการพูดเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคม

6. เสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรม เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวจังหวัดลำปางรู้จักและให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง เรื่องราวที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของท้าวเวสสุวัณ (เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน)ได้แพร่ขยายวงกว้างออกไปสู่สาธารณชน

ในแต่ละพื้นที่จนถึงต่างประเทศ เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์ จีน เป็นต้น โดยผ่านทางสื่อออนไลน์ ในหลายลักษณะ จึงทำให้เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นที่รู้จักของคนโดยทั่วไป โดยเฉพาะกลุ่มคนที่มีความเชื่อเรื่องโชคลาง เครื่องรางของขลัง หรือที่คนไทยรู้จักกันในนาม “สายมู” ยิ่งไปกว่านั้น ปัจจุบันกระแสการนับถือท้าวเวสสุวรรณมีมากยิ่งขึ้นกว่าครั้งในอดีต ทำให้คนทั่วไปรู้จักเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ในนามท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งในแต่ละวันบริเวณศาลเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเต็มไปด้วยผู้คน ที่เข้ามากราบไหว้ขอพรอย่างไม่ขาดสาย ทางวัดศรีล้อมได้มีการจัดสร้างวัตถุมงคลเหรียญและรูปหล่อ เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้เช่าบูชาอีกด้วย ในขณะเดียวกันในบริเวณวัดศรีล้อม ก็มีบริการจำหน่ายดอกไม้ ธูปเทียน เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้นำไปกราบสักการบูชาอีกด้วย นอกจากนี้ ประชาชนทั่วไปทั้งในชุมชนและนอกพื้นที่ที่ได้มาขอพรบนบานศาลกล่าวต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เมื่อสำเร็จดังที่ปรารถนาก็จะนำเครื่องเซ่นไหว้ไปสักการบูชาเพื่อเป็นการแก้บน ทางชุมชนก็มีบริการ รับทำเครื่องเซ่นไหว้ให้แก่ประชาชนทั่วไป เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ที่มีข้อจำกัดเกี่ยวกับการจัดทำ เครื่องเซ่นไหว้ เพราะการเตรียมสิ่งของเครื่องเซ่นไหว้จะต้องใช้เวลามากพอสมควร ในการจัดหา วัตถุดิบ การจัดทำเครื่องเซ่นไหว้ให้อยู่ในรูปแบบที่สมบูรณ์พร้อมที่จะนำไปถวาย สิ่งที่เกิดขึ้นดังกล่าว ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวกับการให้บริการเช่าวัตถุมงคล การจำหน่ายเครื่องสักการะและเครื่องเซ่นไหว้เจ้าพ่อ มหัยักษ์สามพันตน ทำให้ชาวชุมชนมีรายได้จากการบริการดังกล่าว และด้วยความโดดเด่นทาง วัฒนธรรมด้านความเชื่อเช่นนี้ หน่วยงานภาครัฐ คือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จังหวัด ลำปาง จึงเลือกศาลเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของ จังหวัดลำปาง ที่นักท่องเที่ยวต้องมาเยือน โดยประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางเว็บไซต์แนะนำสถานที่ ท่องเที่ยวต่าง ๆ ในจังหวัดลำปาง ส่งผลให้นักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ “สายมู” เข้ามากราบไหว้ขอพรต่อ เจ้าพ่อมหัยักษ์เป็นจำนวนมาก ช่วยสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนศรีล้อมและชุมชนใกล้เคียงทั้งใน ระดับบุคคลและชุมชน ทั้งในการจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มรวมทั้งของที่ระลึกในชุมชน ซึ่งส่วนหนึ่ง ของรายได้ดังกล่าวนี้ รวมทั้งเงินบริจาคของผู้ที่มากราบไหว้ขอพรเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน นับเป็น ส่วนสำคัญในการพัฒนาวัดและชุมชนในด้านต่าง ๆ ให้เจริญก้าวหน้าและเป็นชุมชนที่น่าอยู่ต่อไป

ภาพ 121 วัดถลุงคลต่าง ๆ และการจำหน่ายวัดถลุงคล ดอกไม้ รูปเทียน ภายในบริเวณ ศาลเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน

ภาพ 122 ร้านค้าในชุมชนรับบริการจัดทำเครื่องแกงเช่นไก่เจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน

ภาพ 123 แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จังหวัดลำปาง

บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ทั้ง 6 ประการดังกล่าวข้างต้น ล้วนเป็นผลมาจากความเชื่อ ความศรัทธาอย่างฝังแน่นของชาวลำปางและผู้ที่มีความศรัทธาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนอย่างไม่เสื่อมคลาย ซึ่งเป็นปัจจัยหลักอันสำคัญที่ทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ยังคงดำรงอยู่ได้ในสภาวะการณ์ปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนผ่านทั้งในเรื่องกาลเวลา ความเจริญในสรรพวิทยาการ และวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์บริบทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริบทต่าง ๆ ทางสังคม พบว่า ยังมีเหตุปัจจัยที่เป็น “ตัวเสริม” ให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนยังคงสืบทอดและดำรงอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นปัจจัยรองหรือปัจจัยเกื้อหนุน เนื่องจากมิได้เกี่ยวข้องกับตัวบทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนโดยตรง ดังนี้

1. การสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจากบรรพบุรุษมาอย่างต่อเนื่อง ความเชื่อและความศรัทธาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน นับเป็นปัจจัยสำคัญประการแรก ที่ชุมชนศรีลอมและชาวลำปางยังมีการบอบาน และการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์เกิดความทุกข์ทางจิตใจก็มักจะแสวงหาที่พึ่ง เมื่อหาที่พึ่งจากบุคคลไม่ได้ จึงหันไปพึ่งสิ่งที่มีอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ไม่ว่าจะเป็นเทพเจ้าหรือ ภูตผีปีศาจ เพื่อต้องการให้สิ่งเหนือธรรมชาตินั้น ช่วยหาทางออกหรือลดบันดาลให้ปัญหานั้นเบาบางหรือหมดไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้มักไม่มีรูปร่างไม่มีตัวตน ประกอบกับในยุคแรกเริ่มมนุษย์มีความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นเบื้องต้นอยู่แล้ว ในยุคต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนา ได้เผยแผ่เข้ามาในประเทศไทย จึงทำให้ผู้คน

ส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะในดินแดนล้านนาไทย มีความรู้และความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าประจำทิศ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “จตุโลกบาล” มากยิ่งขึ้น ซึ่งหนึ่งในจตุโลกบาลนั้นคือ “ท้าวเวสสุวรรณ หรือท้าวกุเวร” ผู้เป็นอธิบดีเทพที่ปกป้องคุ้มครองด้านทิศเหนือ ชาวล้านนาไทยจึงมีความคิดว่า เมื่อท้าวเวสสุวรรณเป็นเทพที่เป็นใหญ่ในทางทิศเหนือ ประกอบกับดินแดนล้านนาอยู่ตอนเหนือของไทย จึงเชื่อว่าท้าวเวสสุวรรณจะปกป้องคุ้มครองดูแลผู้ที่อาศัยอยู่ทางภาคเหนือของไทย ให้อยู่ดีมีสุข รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลาย บ้านเมืองมีแต่ความสงบร่มเย็น ชาวล้านนาจึงให้ความสำคัญและหันไปพึ่งท้าวเวสสุวรรณมากกว่าเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ซึ่งความเชื่อเรื่องนี้ได้มีการสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง จากรุ่นสู่รุ่น โดยเฉพาะชาวบ้านในชุมชนศรีลอมและชาวลำปางที่มีความเชื่อเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ว่าท่านคือท้าวเวสสุวรรณ ที่คอยปกป้องคุ้มครองและดูแลชาวบ้านและบ้านเมือง ให้อยู่เย็นเป็นสุข มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

2. ความต้องการที่จะรอดพ้นจากปัญหาต่าง ๆ ที่ประสบ ปัจจุบันคนไทยได้ประสบกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่องานวิถีชีวิตมากขึ้นทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการดำเนินชีวิต ทำให้ผู้คนจำนวนไม่น้อยต้องอยู่ในสถานการณ์ที่บีบคับและควบคุมไม่ได้ ในขณะเดียวกันคนในสังคมก็มีการแข่งขันกันสูงขึ้น ทำให้เกิดความเครียดความกังวลใจ ทุกข์ใจเพิ่มขึ้น ผู้คนจำนวนหนึ่งจึงแสวงหาสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นที่พึ่งทางใจ ซึ่งแม้ว่าสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติจะไม่มีตัวตนที่ชัดเจน แต่ก็มียอดฮิตต่อจิตใจ ทำให้มีพลังใจในการดำเนินชีวิตต่อไปด้วยความหวัง จากการสังเกตและสัมภาษณ์ประชาชนที่มาราบไหวขอพร บนบานศาลกล่าวเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน หรือมาร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีความทุกข์ใจและต้องการจะหาทางออกแห่งความทุกข์ใจนั้น จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อผู้คนในสังคมประสบกับปัญหาต่าง ๆ มากเท่าใด พิธีกรรมเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาตินี้ย่อมได้รับการตอบรับมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้นความต้องการที่จะรอดพ้นจากปัญหาที่ประสบ จึงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนประการหนึ่ง ที่ทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนสามารถดำรงอยู่ได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน

3. เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นเสมือนตำนานของชุมชนที่เชื่อว่าเป็นจริง เรื่องราวของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีการเล่าขานสืบทอดต่อกันมา ทั้งปรากฏในรูปแบบของมุขปาฐะและลายลักษณ์ ที่กล่าวถึงความเป็นมาเกี่ยวกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระพุทธองค์เสด็จมายังบริเวณดอยยัสสะกิตติ (ปัจจุบันคือ วัดม่อนพญาแช่ ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง) จากนั้นก็ได้เสด็จมายังบริเวณ “ภูตาศิโยกชะ” (“ช่องเวียงดิน” บริเวณลานของเมืองโบราณที่ชื่อ “เวียงเขลางค์นคร” ปัจจุบันคือ เขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง) และได้มาประทับนั่งอยู่บริเวณวัดศรีลอมในปัจจุบัน ซึ่งพื้นที่แห่งนี้แต่เดิมมีบรรดาจารย์ทั้งหลายอาศัยอยู่ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดบรรดาจารย์ทั้งหลาย จนบรรดาจารย์ทั้งหลายเกิดความเลื่อมใสศรัทธา จากนั้นได้ทรงให้พญายักษ์นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์มาปลูกไว้บริเวณที่ประทับนั่งของพระพุทธ

อ

ง

ค

และพระพุทธรองค์ได้ประทับรอยพระพุทธรบาทไว้เพื่อให้เป็นที่สักการบูชา ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวเป็นเสมือนตำนานที่มีสถานที่จริงยืนยันปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าขานที่เล่าสืบกันมาปากต่อปากถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ในเรื่องความสำเร็จในการขอพรและบนบานศาลกล่าว ซึ่งได้รับผลตอบแทนไปในทิศทางบวกหรือในทางที่ดีมาโดยตลอด กล่าวคือเมื่อไปขอพรหรือบนบานศาลกล่าวต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนในเรื่องใด ก็มักจะประสบผลสำเร็จสมดังประสงค์ และได้มีการเล่าเรื่องโดยถ่ายทอดถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนอย่างแพร่หลาย ด้วยเหตุนี้ผู้ที่เลื่อมในศรัทธาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจึงทวีจำนวนและต้องการที่จะมาสักการบูชา ซึ่งนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนยังคงดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

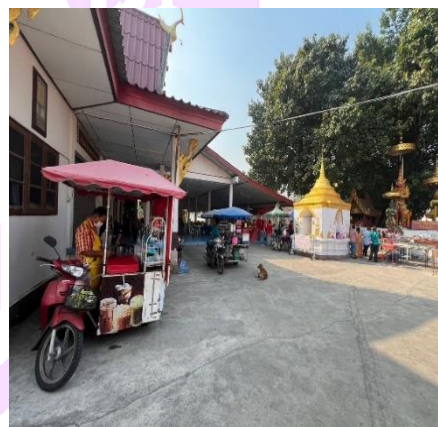
4. การจัดพิธีกรรมมีการพัฒนาและเป็นไปอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน กล่าวว่ามีประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนสืบเนื่องมาเป็นประจำทุกปี นับตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายายมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 100 ปี ชาวบ้านบางคนที่อายุระหว่าง 80-90 ปี ได้เล่าว่า ตั้งแต่เกิดมาก็ได้พบเห็นพิธีกรรมนี้มาโดยตลอด ซึ่งพิธีกรรมในปัจจุบันจะมีรายละเอียดบางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไปจากครั้งในอดีตแต่มิ่วัตถุประสงค์เดียวกันคือเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณและแสดงความเคารพศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน (บุญศรี วรรณศรี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2567) การจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นประจำทุกปีจึงเป็นเสมือนประเพณีของชุมชนที่มีการสืบทอดทางวัฒนธรรมซึ่งในทุกปีพิธีกรรมก็มีการพัฒนารูปแบบและกระบวนการเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนยังคงดำรงอยู่ได้มาจนถึงปัจจุบัน

5. พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นความภาคภูมิใจของชาวชุมชนศรีล้อมและชาวลำปางโดยทั่วไป เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวลำปางให้ความเคารพนับถืออยู่ฐานะเทพเจ้าผู้เป็นอารักษ์ และเป็นอธิบดีเทพผู้รักษาทิศอุดร (ทิศเหนือ) ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาชาวลำปางยังคงรักษาประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมาอย่างต่อเนื่องไม่เสื่อมคลาย และชาวลำปางต่างมีความภาคภูมิใจที่สามารถรักษาสืบสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้พร้อมกันนี้ ยังสามารถพัฒนาสิ่งที่มีอยู่และต่อยอดสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของกลุ่มชน ให้ผู้คนทั่วไปได้รู้จักอัตลักษณ์ของชาวลำปาง ผ่านตัวพิธีกรรมและผ่านการประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อต่าง ๆ ทำให้เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้น อันส่งผลให้ผู้คนต้องการจะมาร่วมพิธีกรรมและมาขอพรเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่วัดศรีล้อมแห่งนี้ นอกจากนี้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของคนลำปางแล้ว ยังแสดงถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชน

ผ่านพิธีกรรม ดังนั้น คนในชุมชนและชาวลำปางจึงพร้อมใจกันที่จะสืบทอดและรักษาประเพณีพิธีกรรมนี้ไว้ให้คงอยู่ชั่วลูกชั่วหลานได้สืบทอดต่อไป

6. การจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาชีวิต

ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ในอดีตพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน มีเพียงชาวบ้านในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเท่านั้นที่มาร่วมพิธี แต่เนื่องจากปัจจุบันเป็นยุคแห่งการสื่อสารไร้พรมแดน ทำให้ผู้คนต่างพื้นที่ได้เข้ามาร่วมในพิธีกรรมเป็นจำนวนมากขึ้น ส่งผลให้เศรษฐกิจในชุมชนมีความเคลื่อนไหวไปในทิศทางที่ดี โดยชุมชนและคนในชุมชนมีรายได้จากการจำหน่ายเครื่องประกอบพิธีกรรมเช่น ไห้ว, ตลอดจนร้านค้าปลีกต่าง ๆ ทั้งร้านอาหาร เครื่องดื่ม สินค้าชุมชน รวมทั้งรถพ่วงข้างจำหน่ายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยวและผู้ที่มาชมในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน นับเป็นการยกระดับเศรษฐกิจในชุมชน ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจที่ร่อการพังทลาย จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน

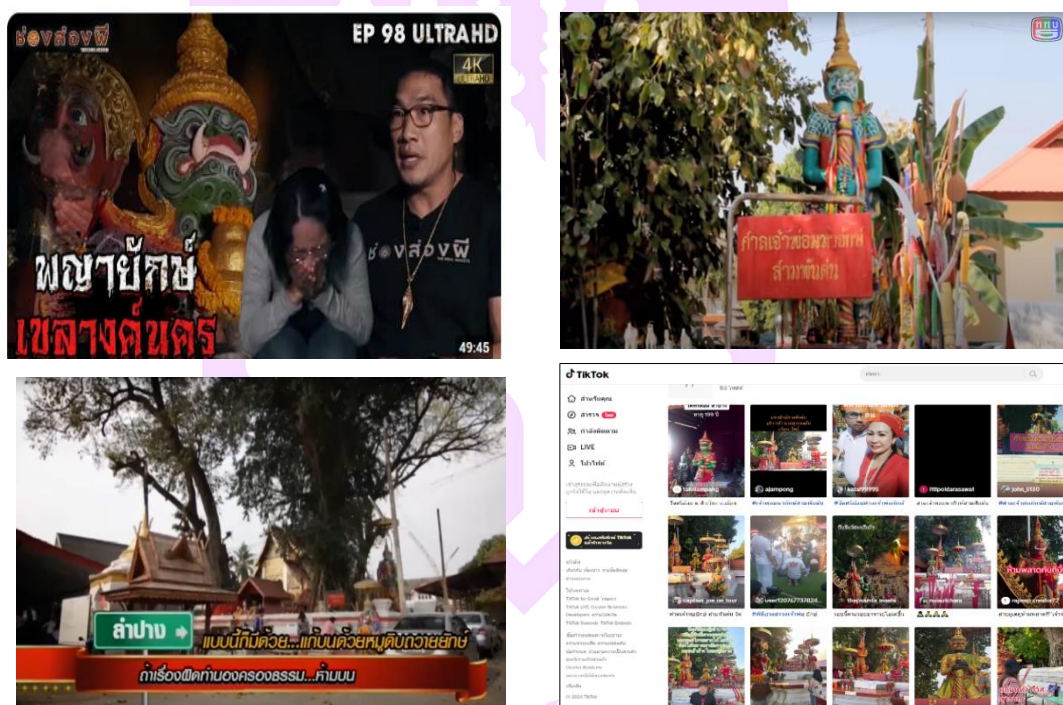

ภาพ 124 การจำหน่ายสินค้าในบริเวณศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

7. การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนผ่านสื่อ

ต่าง ๆ ในปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและอิทธิพลของกระแส “โลกาภิวัตน์” ได้ขยายวงกว้างไปทั่วโลก ทำให้เทคโนโลยีการสื่อสารมีความสะดวกมากยิ่งขึ้นการรับรู้ข่าวสารมีความรวดเร็ว จากการสอบถามบุคคลต่างพื้นที่ที่เดินทางมาสักการะเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ผู้คนจำนวนไม่น้อย ทราบเรื่องเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนผ่านสื่อช่องทางออนไลน์ต่าง ๆ เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook), ไลน์ (Line), TikTok, YouTube, Instagram, เว็บไซต์ ต่าง ๆ รวมทั้งการแพร่ภาพทางโทรทัศน์ ดังตัวอย่างรายการโทรทัศน์ เช่น รายการเมดอินไทยแลนด์ ยุกระดับ กระชับสยาม ทางช่อง GMM25, รายการบันทึกลีลับ ออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5, รายการช่องส่องผี

ออกอากาศทางช่อง 8 และรายการโทรทัศน์อีกหลายรายการที่ได้มาถ่ายทำเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน รวมถึงสื่อต่าง ๆ ได้ลงข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน จึงทำให้ผู้คนทั่วไปรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมากขึ้น และบางคนหลังจากที่ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากการประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางต่าง ๆ แล้วต้องการจะมาสัมผัสสถานที่จริงและสัมผัสพิธีกรรมจริงตามที่ได้รับทราบจากทางสื่อต่าง ๆ ในปัจจุบันมีผู้สนใจที่จะร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเพิ่มมากขึ้นในทุกปี ๆ ด้วยเหตุนี้ การที่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนได้ดำรงอยู่ได้ และจะยังคงมีการสืบทอดต่อไป

ภาพ 125 การประชาสัมพันธ์เจ้าพ่อมหายักษ์ตามสื่อต่าง ๆ

8. ข้อจำกัดเกี่ยวกับจำนวนสถานที่สำหรับการขนานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำเภอเมืองลำปาง เป็นอำเภอที่มีจำนวนประชากรมากกว่าอำเภออื่น ๆ ในเขตจังหวัดลำปาง ชาวลำปางต่างมีความเชื่อคล้าย ๆ กับชาวล้านนาทั่วไป คือ มีความเชื่อเกี่ยวกับการขนานศาลกล่าวกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติจากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ พ่อหนานเกษม คำพิชัย (ผู้ให้สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2567) ได้กล่าวว่า “ในจังหวัดลำปางโดยเฉพาะเขตอำเภอเมืองลำปางไม่มีสถานที่สำหรับให้ชาวบ้านขนานศาลกล่าวหรือขอพร นอกจากเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน” จากคำกล่าวข้างต้นประกอบกับการสำรวจพื้นที่

ศักดิ์สิทธิ์ในจังหวัดลำปาง พบว่า ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองลำปางมีสถานที่สำหรับบนบานหรือขอพรเพียงไม่กี่แห่ง และหากเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการยอมรับเทียบกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ก็ตั้งอยู่ห่างไกลจากอำเภอเมืองลำปางออกไปหลายกิโลเมตร เช่น ศาลเจ้าพ่อประตุมหา (พญาข้อมือเหล็ก) ซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ 50 กว่ากิโลเมตร ทำให้ผู้ที่จะไปบนบานศาลกล่าวต้องเดินทางไกล และต้องใช้เวลาในการเดินทางมาก ชาวบ้านจึงเลือกศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เป็นสถานที่สำหรับกราบไหว้ขอพรและบนบานศาลกล่าว เพราะตั้งอยู่บริเวณกลางเมือง การเดินทางไปมาสะดวก ทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและความเชื่อในเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีมากยิ่งขึ้น และสามารถดำรงอยู่ได้เนื่องจากเป็นสถานที่แห่งเดียวที่อยู่ในเมืองลำปางและเดินทางไปได้สะดวกที่สุด

9. นโยบายของรัฐในการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ ศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน จัดว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดลำปาง เพราะด้วยเรื่องราวของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เป็นที่รู้จักกันมานานทั่วเวสสุวัณ กับทั้งมีประวัติที่เกี่ยวข้องกับเมืองลำปาง คนในพื้นที่และต่างจังหวัดนิยมมากราบไหว้ขอพรโดยเฉพาะเรื่องโชคลาภ การงาน การเงิน ซึ่งนับวันจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ลำปาง-ลำพูน จึงได้ยกย่องให้เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็น 1 ใน 5 มหัศจรรย์แห่งศรัทธา จังหวัดลำปางและลำพูน “Explore 5 Miracles of Lampang & Lamphun” และกำหนดให้ศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นแหล่งท่องเที่ยวสายมู (มูเตลู) จังหวัดลำปางและลำพูนที่นักท่องเที่ยวห้ามพลาด ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ลำปาง-ลำพูน ได้เชิญนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชมและสักการบูชาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เพื่อความเป็นสิริมงคลและความสมหวังในสิ่งที่ปรารถนา นับเป็นการตอบสนองต่อนโยบายการท่องเที่ยวของรัฐบาลที่มุ่งเน้นให้ผู้คนมาท่องเที่ยวในจังหวัดลำปางมากขึ้น ทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนดำรงอยู่ได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน

Amazing Miracles in LAMPs

EXPLORE 5 MIRACLES OF LAMPANG & LAMPHUN

สืบสาน 5 มหัศจรรย์แห่งศรัทธา

Love

1) Miracle of Love ด้านความรัก

- แขนงระตือธิฐาน วัดพระธาตุดอยพระณาน
- สะพานขาวชาวมอญ
- วัดพระธาตุศรีบุญชัย และเจดีย์สุวรรณเจดีย์
- ตามหาตัวปิดกามเทพแห่งรัก ณ วัดพม่า จ.ลำปาง
- ฯลฯ

QR-code ข้อมูล

Faith

2) Miracle of Faith ด้านความเชื่อและศรัทธา

- ครูบาศรีวิชัย
- ครูบาศรีวิชัยขาวปี
- ครูบาศรีวิชัยะวงศ์พัฒนา
- หลวงพ่อเกษม เขมโก
- ฯลฯ

QR-code ข้อมูล

Fortune

3) Miracle of Fortune ด้านโชคลาภ

- โป่งขามน้ำโชค
- เกือกม้าน้ำโชค
- ท้าวเวสสุวรรณ
- ประทานโชค ศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันต้น
- เทวาลัยเทพประทานพร
- ฯลฯ

QR-code ข้อมูล

Safety & Work

4) Miracle of Safety and Work ด้านการทำงานและแคล้วคลาด

- พระรอดเมืองลำพูน
- หลวงพ่อทันใจ วัดศรีรองเมือง
- พระคง วัดพระคงฤๅษี
- กุซังกู๋ม่า
- วัดจามเทวี
- ฯลฯ

QR-code ข้อมูล

Healthy

5) Miracle of Healthy ด้านสุขภาพ

- พระพุทธปางฉัน
- ผลสมอ วัดป่าฝาง
- พระโกษีย์ศุข
- ขอมพรสุขภาพจากพระบรมธาตุ
- ฯลฯ

QR-code ข้อมูล

สอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่
กกก ลำปางงานลำปาง เบอร์โทรศัพท์ 054-222-214

Line Official : @tatlampang

FB Fanpage : กกก ลำปางงานลำปาง

Fortune

3) Miracle of Fortune ด้านโชคลาภ

- โป่งขามน้ำโชค
- เกือกม้าน้ำโชค
- ท้าวเวสสุวรรณ
- ประทานโชค ศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันต้น
- เทวาลัยเทพประทานพร
- ฯลฯ

QR-code ข้อมูล

Line Official : @tatlampang

Miracle of Fortune

"ด้านโชคลาภ ในจังหวัดลำปางและลำพูน"

3

"ท้าวเวสสุวรรณ ประทานโชค"

ศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันต้น วัดศรีล้อม อ.เมือง จ.ลำปาง ศาลเจ้าที่ชาวลำปางมักจะมาขอเรื่องโชคลาภและสมดังหวัง จนมีการแก้บนกันอยู่เป็นประจำ

ภาพ 126 แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จังหวัดลำปาง

10. การประกอบสร้างความคิดดีดีแห่งพิธีกรรม พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนในปัจจุบันมีความแตกต่างจากในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งในครั้งอดีตพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนใช้เวลาในการประกอบพิธีกรรมน้อยกว่าในปัจจุบัน ดังที่ วราภรณ์ มณีเทศ (ผู้ให้สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2567) กล่าวว่า “ในสมัยเด็ก ๆ เมื่อประมาณ 76 ปีมาแล้ว เคยได้มาร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่วัดแห่งนี้กับมารดา แต่ในการประกอบพิธีไม่ได้ยุ่งยากซับซ้อนเหมือนในปัจจุบัน เพราะพิธีกรรมที่จัดขึ้นในปัจจุบันนี้ มีการปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมบางสิ่งบางอย่างขึ้นมา เช่น มีการเข้าทรง ตีกลองสะบัดชัย หรือการแสดงต่าง ๆ เมื่อครั้งอดีตไม่มี” จากคำกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์จึงเป็นสิ่งที่สามารถยืนยันได้ว่า การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีการปรับเปลี่ยนลักษณะของพิธี เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือในพิธีกรรมและอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น มีการครอบครูให้กับผู้ที่มีความศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และการเข้าทรงประทับร่าง เพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมสามารถสื่อสารกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนได้โดยผ่านร่างทรง ทำให้มีความมั่นใจว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน สามารถรับรู้เรื่องราวที่ตนขอพรได้ และผู้ที่เข้าร่วมพิธีสามารถสื่อสารเรื่องราวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนได้ สอดคล้องกับเรื่องราวที่ ชาตรี ยศสมแสน (ผู้ให้สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2567) ซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธี ได้เล่าว่า “การเข้าทรงนั้น ในอดีตไม่มีเริ่มมีขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2558 สาเหตุเกิดจากคุณหนู (นางณัฐกานณ์ กิตติจันทรรัตน์) ผู้เป็นหลานของท่านเจ้าอาวาสวัดศรีล้อม เป็นหนึ่งในคณะสวดมนต์ที่วัดในวันพระก่อนถึงวันพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนในปีนั้น คุณหนู (นางณัฐกานณ์ กิตติจันทรรัตน์) บอกกับคณะผู้ที่มาสวดมนต์ว่า เขามีอาการเหมือนจะมืองค์มาประทับร่าง และฝันว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะขอใช้ร่างของตนเป็นสื่อ ตั้งแต่นั้นมาจึงมีการเข้าทรงมาจนถึงปัจจุบัน” ดังที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์และใช้เชิญชวนผู้คนให้เข้าร่วมพิธีมากขึ้น ดังที่ ชาตรี ยศสมแสน (ผู้ให้สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2567) กล่าวว่า “การเพิ่มพิธีกรรม หรือขั้นตอนต่าง ๆ ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนขึ้นมานั้น ประการสำคัญคือ การเรียกให้ผู้คนมาร่วมงานเยอะขึ้น และเน้นความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เพื่อให้ผู้คนได้หันมาเข้าวัดสวดมนต์นั่งสมาธิในวัดศรีล้อมแห่งนี้” การประกอบสร้างพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนนี้ จึงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนประการหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของความเชื่อและตัวของพิธีกรรมเอง เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่อนุชนสืบไป

ภาพ 127 ร่างทรงกำลังสื่อสารกับผู้เข้าร่วมพิธีและเป่าศีรชะเพื่อความเป็นสิริมงคล

จากบทวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยพบว่า ความเลื่อมใสศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ทั้งจากภูมิประวัติและเรื่องราวต่าง ๆ ของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ล้วนมีอิทธิพลต่อระบบความเชื่อของคนในสังคมไทย โดยเฉพาะชาวชุมชนศรีล้อมและชาวลำปางที่มีความเชื่อมั่นในเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนอย่างเหนียวแน่น จึงทำให้เกิดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่มีลักษณะเฉพาะที่ แตกต่างไปจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติอื่น ๆ และด้วยบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่ปรากฏทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม ล้วนสร้างคุณประโยชน์ให้แก่ชาวชุมชนและชุมชนอย่างอเนกอนันต์ จึงทำให้ความเลื่อมใสศรัทธาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะยังคงมีการสืบทอด เพื่อรักษาวัฒนธรรมชุมชนนี้ให้ดำรงอยู่สืบไปตราบนานเท่านาน

บทที่ 5

บทสรุป

การศึกษาเรื่อง “เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ พัฒนาการแห่งความเชื่อสู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิประวัติของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วิเคราะห์ความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์ และเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ตามบทบาทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง และบริบททางสังคม เป็นการศึกษาด้วยวิธีการทางคติชนวิทยาทั้งการศึกษาจากเอกสารและการปฏิบัติงานภาคสนาม โดยศึกษาข้อมูลที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องผ่านระบบความเชื่อ และสะท้อนออกมาในรูปแบบพิธีกรรม จากนั้นนำข้อมูลมาสังเคราะห์และวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ แล้วนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

ภูมิประวัติของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

จากการศึกษาและสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารโบราณ และการปฏิบัติงานภาคสนามในพื้นที่วิจัย พบว่า เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวชุมชนศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง และชาวลำปางทั่วไปเคารพศรัทธาและเป็นที่พึ่งทางใจของผู้ที่มีความทุกข์ และเป็นนามที่ชาวชุมชนวัดศรีล้อม ใช้เรียกท้าวเวสสุวรรณ หรือท้าวเวสสุวัณ ผู้เป็นหนึ่งในท้าวจตุโลกบาล โดยเป็นเทพเจ้าแห่งยักษ์ที่นอกจากจะเป็นเทพผู้คุ้มครองดูแลโลกมนุษย์ทางทิศเหนือ และเป็นเทพผู้ปกป้องพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเชื่อกันว่าเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งร่ำรวยที่มีอำนาจในการประทอนทรัพย์สั่นไหวแก่ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ ซึ่งคำว่า “เจ้าพ่อมหายักษ์” นั้นมีความหมายเสมือนว่าเป็นพญายักษ์ที่เป็นหัวหน้าบรรดายักษ์ทั้งหลาย ส่วนคำว่า “สามพันตน” หมายถึง บรรหารของท้าวเวสสุวรรณซึ่งมีจำนวนถึง 3,000 ตน เรื่องราวของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนนี้มีความเชื่อมโยงกับตำนานการสร้างเมืองเขลางค์นคร กุ๊กกฏนคร (เมืองไก่ ชื่อเดิมของเมืองลำปาง) โดยเชื่อว่าท่านสถิตอยู่ที่บริเวณต้นโพธิ์ภายในวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามที่กล่าวไว้ในตำนานพื้นเมือง และภูมิประวัติของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนยังมีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่หลายแห่งในเมืองลำปางและการยอมรับโรราบต่ออุทยานภาพของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยพร้อมที่จะเป็นเทพแห่งอสุรฝ่ายธรรมะ ทำหน้าที่ดูแลบ้านเมืองและช่วยเหลือ

ผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม จากประสบการณ์และเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจากอดีต จนถึงปัจจุบันได้สร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้แก่ชาวลำปางและคนทั่วไปเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากจำนวนคนที่เดินทางมาสักการบูชาในแต่ละวันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันหยุดของเทศกาลต่าง ๆ และในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่จัดอย่างต่อเนื่องเป็นเวลากว่า 100 ปี

การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เป็นพิธีกรรมที่ชาวชุมชนศรีล่อมและผู้มีความเลื่อมใสศรัทธา จัดขึ้นเพื่อแสดงความเคารพศรัทธาและขอบคุณต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ที่ได้ปกป้องคุ้มครองชุมชนและคนในชุมชนให้รอดพ้นจากภัยอันตราย ตลอดทั้งบันดาลความสุขความสมหวัง ในสิ่งที่ปรารถนาให้แก่คนในชุมชนและบุคคลทั่วไป ซึ่งพิธีกรรมที่จัดขึ้นมีองค์ประกอบสำคัญ 5 องค์ประกอบ คือ

1. บุคคลที่เข้าร่วมในพิธีกรรม ประกอบด้วยบุคคล 2 ฝ่าย ฝ่ายแรกคือ ผู้ประกอบพิธี ประกอบด้วยร่างทรงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนพร้อมบริวาร และพิธีกรผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรม อีกฝ่ายหนึ่งคือ ผู้เข้าร่วมพิธี แบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนศรีล่อม ชุมชนใกล้เคียง และชาวลำปาง กลุ่มที่สองคือ ผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่อาศัยอยู่ต่างจังหวัด รวมถึงนักท่องเที่ยว

2. สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม คือ บริเวณศาลเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนภายในวัดศรีล่อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่ามีตำนานที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

3. เวลาในการประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจัดขึ้นในช่วงประมาณเดือน 8 เหนือ (เดือนพฤษภาคม) ถึงเดือน 9 เหนือ (เดือนมิถุนายน) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มิวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาหลายโอกาส ส่วนวันที่ไม่ได้กำหนดวันที่แน่นอน เวลาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนเริ่มเวลา 09.09 น. ไปสิ้นสุดเวลาไม่เกิน 11.00 น.

4. เครื่องประกอบพิธีกรรม เครื่องประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนประกอบด้วย

4.1 รูปเคารพ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อัญเชิญมาในพิธีกรรม เช่น ศีรษะท้าวเวสสุวรรณ ศีรษะยักษ์บริวาร ฮ้านเทวดา กระบอง ฯลฯ

4.2 เครื่องบูชา เป็นสิ่งที่ใช้แสดงความเคารพบูชาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เช่น รูปและเทียนในลักษณะต่าง ๆ ดอกไม้ ชันตั้ง บายศรี ฯลฯ

4.3 เครื่องเซ่นไหว้ เป็นอาหารและเครื่องดื่มที่ใช้ไหว้หรือบวงสรวงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อัญเชิญมาในพิธีกรรม เช่น หมูดิบ เลือดหมูสด เป็ด ไก่ ขนม ผลไม้สุรา ฯลฯ

5. การประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีขั้นตอนหรือกระบวนการในการจัดพิธีกรรมที่มีทั้งการสืบทอดต่อกันมาและการพัฒนาขึ้นในบางขั้นตอน ซึ่งระยะเวลาการประกอบพิธีกรรมแบ่งออกเป็น 2 วัน คือ

5.1 ก่อนวันประกอบพิธีกรรม เป็นขั้นตอนที่นอกจากจัดเตรียมสถานที่และเครื่องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ให้พร้อมแล้วยังเป็นการอัญเชิญท้าวจตุโลกบาลและการประกอบพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ด้วย

5.2 วันประกอบพิธีกรรม เป็นขั้นตอนที่ประกอบด้วยกระบวนการต่าง ๆ ในการเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เริ่มตั้งแต่การเลี้ยงห่อเสี้ยววัด การอัญเชิญเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนพร้อมทั้งบริวาร การประทับร่างทรง การตรวจเครื่องเซ่นไหว้ การถวายขันตั้ง การโปรดชาวบ้านผู้เข้าร่วมพิธี การครอบครู การรักษาโรคให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธี และเสร็จพิธีกรรมด้วยการที่เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ออกจากร่างทรง และแจกจ่ายสิ่งของที่เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคล

ความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

การศึกษาความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง พบว่า มีความเชื่อเกี่ยวกับผู้ประกอบพิธีกรรม สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม เครื่องประกอบพิธีกรรม และพฤติกรรมที่แสดงออก ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับผู้ประกอบพิธีกรรม เชื่อว่าเป็นผู้ที่สามารถเป็นสื่อกลางที่คอยประสานติดต่อหรือสื่อสารระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่ชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมนับถือได้

2. ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ในการประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวลำปางให้ความเคารพ เพราะสถานที่แห่งนี้ตามตำนานพื้นเมืองเคยเป็นสถานที่ที่สมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้าเสด็จมา อีกทั้งได้ทรงแสดงธรรมโปรดแก่บรรดาอริยสงฆ์ทั้งหลาย และได้ประทับฝากรอยพระพุทธรูปไว้บริเวณดังกล่าว

3. ความเชื่อเกี่ยวกับระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน จัดขึ้นในช่วงเดือน 8 เหนือ (เดือนพฤษภาคม) ถึงเดือน 9 เหนือ (เดือนมิถุนายน) โดยมีความเชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่ดีเป็นมงคล ทั้งเดือน 8 เหนือเป็นเดือนแปดเป้ง หรือเดือน 9 เหนือ เป็นเดือนที่ชาวเหนือจัดพิธีรำลึกถึงผู้มีพระคุณคือปู่ย่า ตายาย ส่วนเวลาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์เริ่มเวลา 09.09 น. ชาวบ้านเชื่อว่า เวลา 09.09 น. เป็นเลขที่เป็นมงคลคือคำว่า “เก้า” พ้องกับคำว่า “ก้าว” ที่หมายถึงการก้าวไปข้างหน้าคือความเจริญก้าวหน้า

4. ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ผู้วิจัยพบว่าเครื่องประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ล้วนเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อ

ความเคารพศรัทธาของชาวบ้าน ที่สื่อถึงความหมายต่าง ๆ ที่เป็นมงคลตามความเชื่อที่บรรพบุรุษสืบทอดต่อกันมา อีกทั้งยังแฝงคติคำสอนโดยนัยไว้อีกด้วย

5. พฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีกรรม พฤติกรรมการแสดงออกทางพฤติกรรมของผู้ประกอบพิธี และหรือผู้ประกอบพิธีล้วนเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมาย ทั้งที่เป็นความหมายโดยตรงและความหมายโดยนัยที่ต้องทำความเข้าใจด้วยการตีความ แต่อย่างไรก็ตาม ความหมายที่สื่อจากสัญลักษณ์ในพิธีกรรมนั้น นอกจากจะแสดงถึงความสัมพันธ์และความรู้สึกที่ดีระหว่างเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนกับผู้เข้าร่วมพิธี ตลอดจนทั้งผู้เข้าร่วมพิธีกับผู้เข้าร่วมพิธี ดังเช่น ความกตัญญูตเวที ความเอื้ออาทร การแบ่งปันและช่วยเหลือเกื้อกูล ฯลฯ ยังจะสื่อถึงคุณธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่สังคมต้องการ ดังเช่น ความรัก ความสามัคคี การนอบน้อมถ่อมตน การยอมรับในบทบาทหน้าที่ ฯลฯ ซึ่งสิ่งดังกล่าวล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและสังคมก็สงบเรียบร้อย

ปัจจัยการดำรงอยู่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ตามบทบาทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน และบริบททางสังคม

ผลจากการวิจัยพบว่า พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนมีบทบาทหน้าที่ต่อชาวชุมชนศรีล้อม และประชาชนทั่วไปที่มีความเลื่อมใสศรัทธา 6 ประการ ได้แก่

1. สร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เมื่อชาวบ้านหรือประชาชนทั่วไปได้มาร่วมพิธีกรรมและได้มาขอพรเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนแล้วต่างก็มีความสุข ความสบายใจ มีขวัญกำลังใจที่จะต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ที่กำลังเผชิญอยู่ด้วยความมั่นใจ
2. เสริมสร้างความรัก ความสามัคคีระหว่างคนในชุมชน เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นเสมือนศูนย์รวมจิตใจชาวลำปาง ในทุก ๆ ปี ชาวบ้านจะร่วมกันจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนขึ้น นอกจากจะสร้างความรักความสามัคคีในชุมชนแล้วยังมีบทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งคนในชุมชน และชุมชนอื่น ๆ ทั้งในจังหวัดลำปาง และต่างจังหวัด
3. แสดงอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของกลุ่มชน การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงหรือบวงสรวงนั้นชาวลำปางถือเป็นประเพณีที่สำคัญที่ชาวชุมชนศรีล้อมจัดขึ้น โดยในงานพิธีดังกล่าวจะมีอาหารสำหรับการเซ่นสรวงและจัดกิจกรรมการแสดงที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นล้านนาและหรือเมือง
4. เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในวัฏบทพิธีกรรมและสัจจะในการดำเนินชีวิต อันเป็นแนวคิดที่นำไปสู่แนวทางปฏิบัติอันเป็นเสมือนปรีชาธรรมที่ให้แก่คนในชุมชนและคนทั่วไปได้รับรู้ ด้วยการคิดวิเคราะห์ และนำไปเป็นแนวทางการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน
5. ควบคุมพฤติกรรมความประพฤติของคนในชุมชน เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นเสมือนผู้มีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรมความประพฤติของคนในชุมชนให้ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ทั้งนี้เพราะเรื่องที่จะไปขอพรหรือบนบานศาลกล่าวต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนจะต้องเป็นเรื่องที่ไม่ผิด

ต่อศีลธรรม ไม่ทำให้บุคคลต้องได้รับความเดือดร้อน อีกทั้งคนที่จะประสบความสำเร็จในพรที่ขอหรือที่บนบานนั้นจะต้องเป็นคนดี มีศีลธรรม

6. เสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรม การที่บุคคลจากทุกสารทิศได้เดินทางมาบนบานเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเดินทางมาร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนที่มีผู้คนมาร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก ได้ส่งผลให้เกิดกิจกรรมสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนในหลายลักษณะ ซึ่งรายได้ดังกล่าวนี้ เป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาวัดและชุมชนให้เจริญก้าวหน้าและเป็นชุมชนที่น่าอยู่ต่อไป

นอกจากบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนที่ทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบันแล้ว ยังมีเหตุปัจจัยบางประการที่เป็น “ตัวเสริม” ให้พิธีกรรมฯ ดังกล่าวยังคงสืบทอดและดำรงอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้

1. การสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนจากบรรพบุรุษมาอย่างต่อเนื่อง
2. ความต้องการที่จะรอดพ้นจากปัญหาต่าง ๆ ที่ประสบ ด้วยการแสวงหาและพึ่งพาสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นที่พึ่งทางใจ
3. เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นเสมือนตำนานของชุมชนที่เชื่อว่าเป็นจริง เมื่อผู้คนไปขอพรหรือบนบานศาลกล่าวต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนในเรื่องใด ก็มักจะประสบผลสำเร็จสมดังประสงค์ และได้มีการเล่าเรื่องโดยถ่ายทอดถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนสืบทอดมาอย่างแพร่หลาย
4. พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนมีการพัฒนารูปแบบและกระบวนการเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับจัดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี จึงทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนมีความเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ ยังคงดำรงอยู่ได้มาจนถึงปัจจุบัน
5. พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเป็นความภาคภูมิใจของชาวชุมชนศรีล้อมและชาวลำปางโดยทั่วไป ที่สามารถรักษาสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้ พร้อมกันนี้ยังสามารถพัฒนาสิ่งที่มีอยู่และต่อยอดสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของกลุ่มชน ให้ผู้คนทั่วไปได้รู้จักอัตลักษณ์ของชาวลำปาง
6. การจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในสภาวะทางเศรษฐกิจที่รอการฟื้นตัว จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน
7. การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้งนี้ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีในปัจจุบันและอิทธิพลของกระแส “โลกาภิวัตน์” ได้ขยายวงกว้างไปทั่วโลก ทำให้การประชาสัมพันธ์และการเผยแพร่เรื่องราวความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อมหัยักษ์

สามพันต้นผ่านระบบออนไลน์เป็นไปอย่างกว้างขวาง ผู้คนต่างถิ่นจึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและประสงค์ที่จะมาร่วมพิธีกรรม

8. ข้อจำกัดเกี่ยวกับจำนวนสถานที่สำหรับการบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำเภอมืองลำปาง มีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับบนบานหรือขอพรที่ได้รับการยอมรับว่าเทียบด้วยเจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันต้น เพียงไม่กี่แห่ง สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ส่วนใหญ่อยู่ห่างไกลจากอำเภอมืองลำปางออกไปหลายกิโลเมตร ชาวบ้านจึงเลือกศาลเจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันต้น เป็นสถานที่สำหรับกราบไหว้ขอพรและบนบานศาลกล่าว เพราะตั้งอยู่บริเวณกลางเมือง การเดินทางไปมาสะดวก

9. นโยบายของรัฐในการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ลำปาง-ลำพูน ได้ยกย่องให้เจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันต้นเป็น 1 ใน 5 มหัศจรรย์แห่งศรัทธา จังหวัดลำปางและลำพูน “Explore 5 Miracles of Lampang & Lamphun” และกำหนดให้ศาลเจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันต้นเป็นแหล่งท่องเที่ยวสาธุ (มูเตลู) จังหวัดลำปางและลำพูนที่นักท่องเที่ยวห้ามพลาด ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ลำปาง-ลำพูน ได้เชิญนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชมและสักการบูชาเจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันต้น เพื่อความเป็นสิริมงคลและความสมหวังในสิ่งที่ปรารถนา

10. การประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์แห่งพิธีกรรม พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันต้นในปัจจุบันมีความแตกต่างจากในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งในครั้งอดีตพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันต้นเป็นไปอย่างเรียบง่ายใช้เวลาเพียงไม่นานในการประกอบพิธีกรรม หากแต่ในปัจจุบันมีการประกอบสร้างพิธีกรรมโดยปรับเปลี่ยนโครงสร้างของขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ ความขลัง และความเข้มข้นในพิธีกรรมให้มากขึ้น อันเป็นการสร้างความเชื่อมั่นในพิธีกรรมให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีได้เป็นอย่างดี

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง “เจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันต้น วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ พัฒนาการแห่งความเชื่อสู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่” โดยนำแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม พิธีกรรม การบวงสรวง แนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่ ทฤษฎีสัญวิทยา และแนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลง มาเป็นแนวคิดในการวิเคราะห์สามารถนำมาอภิปรายผลการวิจัยในประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

วัดศรีล้อมเป็นวัดเก่าแก่มากกว่า 200 ปี เดิมชื่อว่า วัดศรีล้อมเวียงดิน ตามประวัติที่ผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าสืบกันมาว่า วัดศรีล้อมแห่งนี้ถูกสร้างขึ้นครอบวัดเก่าที่มีมาแต่เดิมซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานระบุแน่ชัดว่าวัดเดิมนั้นถูกสร้างขึ้นเมื่อใด และวัดแห่งนี้เป็นที่ประดิษฐานศาลเจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันต้น ที่ชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมและชาวลำปางให้ความเคารพเลื่อมใสและศรัทธา ซึ่งภูมิประวัติของเจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันต้นมีเรื่องเล่าตำนานที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาภูมิประวัติของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน พบว่าภูมิประวัติของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน มีลักษณะเป็นตำนานศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งระบุว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เป็นนามที่ชาวชุมชนศรีล้อมใช้เมื่อกล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นหนึ่งในท้าวจตุโลกบาล โดยเป็นเทพเจ้าแห่งยักษ์ เป็นเทพผู้คุ้มครองดูแลโลกมนุษย์ทางทิศเหนือ และเป็นเทพผู้ปกป้องพระพุทธศาสนา เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งร่ำรวยที่มีอำนาจในการประทอนทรัพย์สิน สอดคล้องกับงานวิจัยของ กิตยวดี ชาญประโคน (2560) ที่ได้ศึกษาท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย ที่พบว่า ท้าวเวสสุวรรณดำรงอยู่ใน 3 ฐานะคือ ฐานะโลกบาล เป็นผู้คุ้มครองรักษันตรายทั้งปวง ในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่งเป็นผู้ประทอนทรัพย์สมบัติและโชคลาภ และในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถานต่าง ๆ ตามภูมิประวัติของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ได้แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับพื้นที่หลายแห่งในเมืองลำปางและการยอมศิโรราบต่ออุทยานาภของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยพร้อมที่จะเป็นเทพแห่งอสุรฝ่ายธรรมะ ทำหน้าที่ดูแลบ้านเมืองและช่วยเหลือผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม จากประสบการณ์และเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้สร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้แก่ชาวลำปางและคนทั่วไปเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมและชาวลำปางเชื่อว่าเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งร่ำรวยที่มีอำนาจในการประทอนทรัพย์สินโชคลาภ รวมถึงประทอนพรต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อศีลธรรมให้แก่ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของเฉลิมพล ดันสกุล (2543, หน้า 50) ที่กล่าวว่า ความเชื่อมีบทบาทสำคัญต่อเจตคติของบุคคลและเป็นตัวกำหนดแนวทางหรือรูปแบบพฤติกรรมของบุคคล

จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านตำนานภูมิประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อและความเคารพศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจนนำมาสู่การปฏิบัติในรูปแบบพิธีกรรมของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมและชาวลำปาง ตามที่ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของพิธีกรรม เป็น 2 ประเภท คือ 1) พิธีกรรมส่วนรวม คือ การจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน โดยทางชาวบ้านในชุมชนและผู้เลื่อมใสศรัทธาทั่วไปร่วมกันจัดขึ้นปีละ 1 ครั้ง 2) พิธีกรรมส่วนบุคคล คือการจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนตามโอกาสที่สมควร เช่น ในโอกาสขอพรแล้วสำเร็จสมดังประสงค์ ก็จะมาทำพิธีเลี้ยง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แก้บน” ต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ซึ่งการประกอบพิธีทั้ง 2 ประเภทนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธวัชชัย ธาตุดี (2555) ที่ได้ศึกษาประเพณีการบวงสรวงเลี้ยงเจ้าปู่ศรีสุทโธ บ้านโนนเมือง ตำบลบ้านม่วง อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี พบว่า พิธีการบวงสรวงเลี้ยงเจ้าปู่ศรีสุทโธ แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ พิธีการบวงสรวงเลี้ยงเจ้าปู่ศรีสุทโธโดยชาวบ้านจะประกอบพิธีร่วมกัน และพิธีกรรมแก้บนด้วยการถวายเครื่องสักการะ ซึ่งชาวบ้านบางคนก็จะทำเป็นการส่วนตัว และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ดวงใจ ดำรงสุทธิพงศ์ (2542) ที่ได้ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของชาวมอญแห่งต่อพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหง พบว่า รูปแบบของพิธีกรรม

ที่ปรากฏสามารถแบ่งออกอย่างกว้าง ๆ เป็น 2 ระดับ คือ พิธีกรรมส่วนรวม โดยทางมหาวิทยาลัย
รามคำแหง เป็นผู้จัด และพิธีกรรมส่วนบุคคล เป็นพิธีสัการบูชาโดยนักศึกษาและบุคคลทั่วไป

พิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมและชาวลำปาง
จัดขึ้นเพื่อเชนสรวงบูชาเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ที่ชาวบ้านเชื่อว่าท่านเป็นเจนนบ้านเจนเมือง
(อาร์กซ์เมือง) เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความกตัญญูและความเคารพศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน
ของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม และยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อของคนในชุมชนที่ยังยึดมั่นศรัทธาใน
เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนอย่างเหนียวแน่น ชาวบ้านเชื่อว่าพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน
มีความศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญต่อการดำรงวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนและชาวลำปางอย่างมาก
 อีกทั้งเชื่อว่าเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนมีพลังอำนาจสามารถดูแลรักษาบ้านเมือง และบันดาลโชคลาภ
ความสำเร็จให้ผู้ที่มากราบไหว้ขอพร

การที่ความเชื่อดังกล่าวข้างต้นปรากฏอยู่ในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน
เป็นการย้ำว่า ความเข้มแข็งของความเชื่อในเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนฝังแน่นอยู่ในความรู้สึกชุมชน
ศรีล้อมและชาวลำปางอย่างไม่เสื่อมคลาย โดยเชื่อว่าในชุมชนมีสิ่งเหนือธรรมชาติอันศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้าน
เคารพนับถือ คือ เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ที่คอยคุ้มครองปกป้องรักษาและเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ
ให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข นอกจากนี้ยังมีบรรดายักษ์ผู้เป็นบริวารของเจ้าพ่อมหัยักษ์
สามพันตน ที่เปรียบเสมือนกับเป็นเทพเทวดาที่ปกป้องคุ้มครอง และอำนวยพรให้ประสบความสำเร็จ
ในสิ่งที่มุ่งหวังแก่ชาวบ้านและเมืองลำปางอีกด้วย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเมื่อชาวบ้านเกิดความไม่สบายใจ
หรือทุกข์ใจในการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ เมื่อมาขอพรหรือได้ร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์
สามพันตนแล้ว ทำให้สิ่งที่ขอนั้นประสบผลสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำงาน การเงิน การศึกษาเล่าเรียน
ครอบครัว สุขภาพ ฯลฯ จึงเป็นสิ่งที่เน้นย้ำความศักดิ์สิทธิ์ทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อความศรัทธาโดย
สนิทใจ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ยุพารักษ์ ชนะบรรวัฒน์ (2560) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การบนสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ของชาวพุทธในสังคมไทย พบว่า ชาวพุทธในสังคมไทยนิยมกราบไหว้ขอพรบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งใน
เรื่องการทำงาน การเงิน โชคลาภ การดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ เมื่อได้สมความปรารถนาตามที่บนบาน
หรือขอพรไว้ก็จะมีการแก้บนตามคำบอกกล่าวของผู้บน จึงเป็นสิ่งที่สร้างความเชื่อมั่นและความศรัทธา
ต่อสิ่งนั้นเพิ่มขึ้นมากกว่าเดิม

อย่างไรก็ตาม ในการประกอบพิธีกรรม อันเป็นสัญญาณที่สำคัญที่แสดงออกถึงความเชื่อ
ความศรัทธาต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น องค์ประกอบที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรกนั้น คือ
บุคคลที่เข้าร่วมในพิธี ได้แก่ ผู้ประกอบพิธี และผู้เข้าร่วมพิธี ที่มีหน้าที่ทำพิธีกรรมนั้นให้สำเร็จ
เริ่มจากผู้ประกอบพิธีนอกจากจะมีหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่ผู้จัดพิธีในการกำหนดองค์ประกอบอื่น ๆ
ในพิธีกรรม ทั้งวันเวลาและสถานที่ และอุปกรณ์ในพิธีแล้ว ผู้ประกอบพิธีกรรมมีหน้าที่ที่สำคัญ คือ
การประกอบพิธีกรรมตามลำดับขั้นตอน เพื่อให้พิธีกรรมบรรลุตามจุดประสงค์ที่คาดหวัง ทั้งนี้

การกำหนดลำดับขั้นตอนก่อนหลังในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน ผู้วิจัยยังพบว่า ผู้ประกอบพิธีซึ่งประกอบด้วยบุคคลสองฝ่าย คือ ร่างทรง และผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรม มีการทำหน้าที่ของแต่ละฝ่ายไปพร้อม ๆ กันในช่วงเวลาเดียวกัน เช่น ในขณะที่ร่างทรงกำลังร่างทรงหรือลงทรงอยู่ ฝ่ายผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมก็จะถือพานดอกไม้เดินวนไปมาในบริเวณลานพิธี ในขณะที่เดินก็จะกล่าวบทอัญเชิญเทวดา (สัคเค) จำนวนหลายจบ ทำให้ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมดูสับสนว่าขั้นตอนใดต้องทำก่อนหรือหลัง แต่หากพิจารณาถึงข้อกำหนดเรื่องเวลาที่กำหนดว่าพิธีกรรมต้องเสร็จสิ้นไม่เกินเวลา 11.00 น. อาจจะเป็นไปได้ว่าเพื่อกระชับพิธีกรรมให้ทันเวลาจึงต้องมีการประกอบพิธีกรรมในขั้นตอนนั้นไปพร้อม ๆ กัน อีกสิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยพบว่า บทสวดที่ผู้ประกอบพิธีใช้ มี 2 ลักษณะ หากตัวบทเป็นภาษาบาลี เช่น บทชุมนุมเทวดา (สัคเค) คาถาบูชาเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน เป็นต้น ผู้ประกอบพิธีจะมีความเคร่งครัดเป็นอย่างมากในขณะประกอบพิธีกรรม ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากความต้องการที่จะสร้างความศักดิ์สิทธิ์และความน่าเชื่อถือในพิธีกรรม ในขณะที่ตัวบทที่เป็นภาษาพื้นเมืองที่บางครั้งมีการใช้ภาษาไทยกลางปะปนที่ถูกแต่งขึ้นมีรูปแบบโครงสร้างของบทสวดที่สามารถปรับเปลี่ยนได้เนื้อหา ซึ่งเป็นการด้นสดในลักษณะของปฏิภาณกวี บทสวดลักษณะนี้ ความเคร่งครัดก็จะน้อยลงซึ่งจะพบในขั้นตอนการอวยพรให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม หรือการสวดอ้อนวอน สวดสรรเสริญ ขอบคุณ ตลอดจนสวดเพื่อสื่อความไปยังผู้เข้าร่วมพิธีให้พิธีดูเข้มขลังศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธี

นอกจากผู้ประกอบพิธีกรรมที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพิธีกรรมแล้ว ผู้เข้าร่วมพิธีก็มีความสำคัญไม่น้อย ซึ่งผู้เข้าร่วมพิธีนั้นส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม ชุมชนใกล้เคียง และชาวลำปาง จะมีบางส่วนที่เป็นคนนอกพื้นที่ที่มีความเคารพศรัทธาเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน รวมถึงนักท่องเที่ยวสายบุญ นอกจากจะช่วยจัดเตรียมความพร้อมก่อนวันประกอบพิธีและเข้าร่วมพิธีในวันประกอบพิธีแล้ว ชาวบ้านรวมถึงผู้ที่เข้าร่วมพิธีจะให้ความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจในการบริจาคทรัพย์ เพื่อการจัดซื้อเครื่องประกอบพิธีต่าง ๆ การออกโรงทาน การบริจาคทรัพย์เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในพิธี และเมื่อเสร็จพิธีชาวบ้านและผู้เข้าร่วมงานก็จะช่วยกันจัดเก็บวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ และช่วยกันเก็บกวาดทำความสะอาดบริเวณภายในสถานที่ที่จัดงาน ทำให้เห็นถึงพลังความสามัคคีของผู้คนในชุมชน พิธีกรรมจึงเปรียบเสมือนสิ่งที่ทำหน้าที่รวมผู้คน ตลอดจนสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน สอดคล้องกับคำกล่าวของ อุดม เขยกิจวงศ์ (2548, หน้า 85) ที่กล่าวถึงความสำคัญของพิธีกรรมว่า พิธีกรรมเป็นเครื่องผูกพันความเป็นพวกเดียวกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การประพฤติปฏิบัติ การกระทำกิจกรรมร่วมกันเป็นแบบแผนเดียวกัน และเป็นที่ผูกพันในคนในกลุ่มหรือสังคม มีความผูกพันใกล้ชิดกันและรู้สึกว่าเป็นพวกพ้องเดียวกัน

ด้านความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตน ผู้วิจัยพบว่า การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยสามพันตนมีองค์มีความเชื่อที่แฝงอยู่ในองค์ประกอบ

ของพิธีกรรม อันประกอบด้วย ความเชื่อเกี่ยวกับผู้ประกอบการพิธี ผู้เข้าร่วมพิธีสถานที่ในการประกอบพิธี วันเวลาในการประกอบพิธี เครื่องประกอบพิธีกรรม พฤติกรรมสัญลักษณ์ และพื้นที่สัญลักษณ์ ส่วนใหญ่เป็นสัญลักษณ์ที่มีความสัมพันธ์กับเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและบริวาร รวมถึงความเชื่อดั้งเดิม เพราะสัญลักษณ์ที่ปรากฏแสดงถึงการสื่อถึงสถานภาพของเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนที่เป็นอธิบดีแห่งเทพประจำทิศเหนือ หรือผู้เป็นจอมแห่งเทพด้านทิศเหนือ และสัญลักษณ์ส่วนหนึ่งที่ปรากฏจะแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่สื่อถึงความเจริญรุ่งเรือง ความอุดมสมบูรณ์ และที่สำคัญคือเครื่องประกอบพิธีส่วนใหญ่เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนภาพการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับเทพหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พิพัฒน์ วิถี (2554) ที่ได้ศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมงานบวชของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-เขมร ที่พบว่า สัญลักษณ์ในพิธีกรรมงานบวชในส่วนของ การบวงสรวงเช่น ไห้ว เป็นสัญลักษณ์แห่งการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับผีและเทพ และเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง กับทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรเชษฐ์ อินธิแสง (2565) ที่ได้ศึกษาเครื่องบายศรีรูปนาคคำชะโนด ผลการวิจัยพบว่า เครื่องบายศรีรูปนาค เป็นภาพแทนขององค์พญานาคในมิติของการเป็นตัวแทน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างโลกของมนุษย์กับโลกสวรรค์ หรือโลกบาดาลขององค์พญานาค

ทั้งนี้ การที่ชาวบ้านในชุมชนศรีล้อม และชาวลำปาง มีความเชื่อความศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน ส่งผลให้เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนและพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนมีบทบาทต่อชาวบ้านในชุมชนและชาวลำปางเป็นอย่างมาก และหลายลักษณะ ซึ่งผู้วิจัยพบว่ามีทั้งสิ้น 6 ประการ ได้แก่ สร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน เสริมสร้างความรัก ความสามัคคีระหว่างคนในชุมชน แสดงอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของกลุ่มชน เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในตัวบทพิธีกรรมและสัจจะในการดำเนินชีวิต ควบคุมพฤติกรรมความประพฤติของคนในชุมชน และเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรม ในบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนทั้ง 6 ประการดังกล่าวข้างต้นล้วนเป็นผลมาจากความเชื่อ ความศรัทธาอย่างฝังแน่นของชาวลำปางและผู้ที่มีความศรัทธาเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนอย่างไม่เสื่อมคลาย อันเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนเกิดขึ้นและสามารถดำรงอยู่ได้มาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยชาวบ้านและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมส่วนใหญ่ต่างมีความคาดหวังให้เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนช่วยปกป้องคุ้มครอง ให้อุดพ้นจากภัยอันตรายและโรคภัยไข้เจ็บ ประสบแต่ความสุขและสมหวังในสิ่งที่ปรารถนา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริวรรณ มูลใจ (2563) ที่ได้ศึกษา เจ้าพ่อโมกขละ: ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวปกากะญอ ซึ่งพบว่า เจ้าพ่อโมกขละมีบทบาทสำคัญประการหนึ่งต่อชาวบ้านห้วยปลากอง คือ บทบาทในการช่วยเหลือ ปกป้อง คุ้มครอง และเป็นที่พึ่งทางใจให้กับคนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์บริบทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและบริบทต่าง ๆ ทางสังคม พบว่า ยังมีเหตุปัจจัยที่เป็น “ตัวเสริม” ให้พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนยังคงสืบทอดและดำรงอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นปัจจัยรองหรือปัจจัยเกื้อหนุน เนื่องจากมิได้เกี่ยวข้องกับตัวบทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนโดยตรง ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับงานวิจัยของ พิมพันธ์ จินดาวงศ์ (2554) ที่ได้ศึกษา การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน และพบว่า พิธีกรรมดังกล่าวดำรงอยู่ได้เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่ตอบสนองต่อนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด ตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ และสังคม กับทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปรียาร์ตน์ เชาวลิขิตประพันธ์ (2554) ได้ศึกษาวัฒนธรรมโนรา พบว่า ปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมโนราดำรงอยู่ได้เพราะเกิดจากการที่มีผู้สืบทอดการเป็นโนรา ชาวบ้านมีความเชื่อมีการสืบเนื่องต่อกันมา และชาวบ้านมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ (2561) ที่ได้ศึกษา อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในพิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อ จังหวัดพะเยา พบว่า ปัจจัยที่ทำให้พิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อที่จังหวัดพะเยา ยังดำรงท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบันนั้น ประกอบด้วยความเชื่อที่มีต่อพลังจากนามธรรมอันสูงส่ง ความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ไทลื้อ กระบวนการสร้างและถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมให้แก่เยาวชนไทลื้อที่ได้กระทำอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งบทบาทและหน้าที่อันสำคัญของพิธีกรรมที่มีต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทลื้อในจังหวัดพะเยา

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกาภิวัตน์ที่มีความยากลำบากในการดำเนินชีวิต อันเป็นผลเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจ ภัยพิบัติ และโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ได้ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนศรีล้อมและชาวลำปางเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวบ้านที่เชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ได้ตระหนักถึงความสำคัญของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่มุ่งหวังจะขอให้เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนได้ปกป้องคุ้มครอง และบันดาลให้ชาวบ้านมีความสุขกายสบายใจ มีวิถีชีวิตที่เป็นปกติสุข พร้อมกันนี้ความเลื่อมใสศรัทธาต่อเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่เกิดจากการรับรู้ ทั้งจากภูมิประวัติและเรื่องราวต่าง ๆ ของเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน ตลอดจนประสบการณ์ส่วนบุคคลล้วนมีอิทธิพลต่อระบบความเชื่อของคนในสังคมไทย โดยเฉพาะชาวชุมชนศรีล้อมและชาวลำปางที่มีความเชื่อมั่นในเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนอย่างเหนียวแน่น จึงทำให้เกิดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติอื่น ๆ และด้วยบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนที่ปรากฏทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม ล้วนสร้างคุณประโยชน์ให้แก่ชาวชุมชนและชุมชนอย่างอเนกอนันต์ จึงทำให้ความเลื่อมใสศรัทธาเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนจะยังคงมีการสืบทอด เพื่อรักษาวัฒนธรรมชุมชนนี้ให้ดำรงอยู่สืบไปตราบนานเท่านาน

ผลจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ทำให้มีข้อสังเกตประการหนึ่งว่ากิจกรรมในเรื่องของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นนี้เป็นทุนทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ที่เกิดบนพื้นฐานแห่งความเชื่อคือความเชื่อที่เกิดจากตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ในเวลาต่อมา มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในลักษณะของธรรมเนียมปฏิบัติภาษาล้านนา ซึ่งความเชื่อดังกล่าวนี้นำไปสู่การยอมรับของบ้าน วัด และชุมชน จากนั้นก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมดังกล่าวขึ้น และในพิธีกรรมดังกล่าวยังแสดงให้เห็นถึงการประสานความเชื่อทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และความเชื่อในเรื่องผีได้อย่างกลมกลืน โดยมีได้มีความเชื่อในด้านใดด้านหนึ่งที่ปรากฏอย่างชัดเจน ข้อสังเกตที่พบในพิธีกรรมนี้ที่แตกต่างจากพิธีกรรมอื่น ๆ คือแก่นเนื้อหาของพิธีกรรมที่จะแสดงออกในลักษณะของความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และความเชื่อเรื่องผี หากแต่พิธีกรรมได้จัดขึ้นใน “วัด” อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน โดยมีได้มีบุคคลทางศาสนา คือ พระภิกษุสงฆ์และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงนับเป็นการประสานความเชื่อทั้ง 3 ส่วนเข้าด้วยกันได้อย่างแนบเนียน และสร้างความพึงพอใจให้กับกลุ่มชนในทุกความเชื่อ พิธีกรรมดังกล่าว จึงนับเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของชุมชนและของจังหวัดลำปางที่ควรดำรงไว้และสืบทอดให้คงอยู่ต่อไปตลอดกาล ในระยะเวลาต่อมาพิธีกรรมที่จัดขึ้นได้รับความสนใจจากผู้คนเป็นจำนวนมากทั้งในพื้นที่ และต่างจังหวัด หน่วยงานภาครัฐจึงได้เข้ามามีส่วนในการสนับสนุนในเรื่องของการท่องเที่ยว โดยการประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางต่าง ๆ ซึ่งกระบวนการทั้งหมดได้ส่งผลในเชิงบวกอันเป็นผลที่เกิดจากพิธีกรรมอันมีที่มาจากความเชื่อดั้งเดิม ย้อนคืนสู่ชุมชนในลักษณะของการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

เนื่องจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลทั้งจากเอกสาร ซึ่งเป็นเอกสารพื้นบ้านโบราณและเอกสารประเภทต่าง ๆ กับทั้งเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากผู้เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น ๆ ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องดังกล่าวอย่างแท้จริง และได้นำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์และกลั่นกรองด้วยวิธีการต่าง ๆ อาทิ การตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ การจัดสนทนากลุ่มระหว่างผู้รู้ ฯลฯ ข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจึงเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้ในระดับหนึ่ง ดังนั้น ข้อมูลที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงอาจนำไปใช้ประโยชน์ได้ในโอกาสต่าง ๆ ดังนี้

1. เป็นข้อมูลอ้างอิงหรือศึกษาเปรียบเทียบในกรณีที่จะศึกษาเกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมและหรือท้าวเวสสุวรรณ
2. เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหาภัยักษ์สามพันตน เพื่อการอนุรักษ์พิธีกรรมดั้งเดิมของชุมชนและสร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในชุมชน

3. เป็นต้นแบบและแนวทางในการจัดพิธีกรรมสักการบูชาท้าวเวสสุวรรณหรือเทพเจ้าที่เป็น
รูปเคารพบูชาของชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ

บรรณานุกรม

- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2566). **ที่ทำการปกครองอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง**. สืบค้นเมื่อ 9 กรกฎาคม 2566, จาก <https://www.amphoe.com/dods/front/base/html/page-info.php?catm=52010000>
- กรมการศาสนา. (2552). **พิธีกรรมและประเพณี**. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กฤตยา สารพุทธิ. (2563). **การดำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ กรณีศึกษาชุมชนปากาเกะญอ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด., มหาวิทยาลัยรังสิต, ปทุมธานี.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2542). **การวิเคราะห์สื่อ: แนวคิดและเทคนิค** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสัน เพรส โพรดักส์.
- กานต์ทิศา สีหมากสุก. (2558). **วิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในพิธีกรรมของไทยทรงดำ: กรณีศึกษาเขตตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด., มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี.
- กิ่งแก้ว อัดถากร. (2528). **ลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย**. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา: **อารยธรรม**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- กิตติวดี ชาญประโคน. (2560). **ท้าวเวสสุวรรณในสังคมและวัฒนธรรมไทย**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด., มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี.
- ชนิษฐา จิตชินะกุล. (2545). **คติชนวิทยา**. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- ชนิษฐา จิตชินะกุล. (2556). **วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของศาลปู่ดู่เป่ง อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด**. **วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้**, 1(1), 26-41.
- คงอมร เหมรัตน์รักษ์. (2565). **พิธีกรรมและแนวทางการสร้างสรรค์พิธีกรรมในชุมชนเขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด., มหาวิทยาลัยพะเยา, พะเยา.
- จอมพล สมหวัง. (2561). **อิทธิพลของท้าวจตุโลกบาลที่มีต่อสังคมพระพุทธศาสนาล้านนา**. **บัณฑิตแสงโคมคำ**, 3(1), 16-19.
- จินดา แก่นสมบัติ. (2552). **พิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้า บ้านโนนทอง ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์ ศป.ม., มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- จิราภรณ์ ภัทรากานุกัทร. (2528). **สถานภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุฑาพรรษ์ ผดุงชีวิต. (2551). **วัฒนธรรม การสื่อสาร และอัตลักษณ์** (พิมพ์ครั้งที่ 2).

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุฑาทศน์ พยาฆรานนท์. (2542). เครื่องสังเว. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง**

(เล่มที่ 3, หน้า 1071). กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.

เจริญ ศรีศรีสถลภรณ์. (2557). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยตำบล**

บ้านสะแกราย ตำบลตอนยายหอม จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.,

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, นนทบุรี.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2537). **เอกสารรวบรวมบทความ ความเชื่อและพิธีกรรม:**

ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่

สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

เฉลิมพล ต้นสกุล. (2543). **พฤติกรรมศาสตร์สาธารณสุข**. กรุงเทพฯ: สหประชาพาณิชย์.

เชิดฉันท รัตนปิยะภากรณ์. (2531). **การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบของ “ยักษ์” จาก**

ประติมากรรมที่พบในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

ชัยนต์ วรรณระภูติ. (2540). **ความเชื่อพื้นบ้านล้านนา**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

ณรงค์ฤทธิ์ สุขสวัสดิ์. (2557). **การดำรงอยู่ของวิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของกลุ่มชน**

ชาวไทยเขมร (เขมรถิ่นไทย) ที่อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี. วิทยานิพนธ์ ปร.ด.,

มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี.

ณัฐภัทร จันทวิช. (2542). จดุโลกบาลจีน. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้** (เล่มที่ 3,

หน้า 1452-1455). กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.

ดวงใจ ดำรงสุทธิพงศ์. (2542). **ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวมอญแห่งต่อพระบรมราช**

นุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยรามคำแหง,

กรุงเทพฯ.

ดำรงค์ โพธิ์สิงห์. (2561). **พลวัตบุญพิธีศาลหลักเมืองจังหวัดมหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์

ศศ.ม., มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.

ทรงพล อินททำ. (2560). **พิธีกรรมเลี้ยงปู่ของชาวอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก**.

วิทยานิพนธ์ ศศ.ด., มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.

ทัศนีย์ ทานตวนิช. (2523). **คติชาวบ้าน**. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก. ชลบุรี:

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. บางแสน.

- ทิพย์วรรณ สีนโสด. (2560). **คติความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนในประเพณีบวงสรวง
ปราสาทภูมิโปน อำเภอสงขะ จังหวัดสุรินทร์ เพื่อออกแบบหนังสือภาพประกอบ
เรื่อง ประเพณีสืบสานตำนานปราสาทภูมิโปน**. วิทยานิพนธ์ ศป.ม.,
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- ทิพย์วรรณ คำมา. (2546). **การดำรงอยู่ของความเชื่อเรื่องผีของกะเหรี่ยงคริสต์**. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม.,
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- เทวากร คำสัตย์. (2556). **วิเคราะห์ความเชื่อ ความศรัทธา และพิธีกรรม ของประชาชนที่มีต่อ
เจ้าพ่อพระกาฬ จังหวัดลพบุรี**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยรามคำแหง. กรุงเทพฯ.
- เทศบาลนครลำปาง. (2565). **ประกาศการจัดตั้งชุมชนและกำหนดขอบเขตชุมชนในเขตเทศบาลนคร
ลำปาง**. สืบค้นเมื่อ 24 พฤษภาคม 2567, จาก
<https://www.facebook.com/nakhonlampang.pr/>
- เทศบาลนครลำปาง. (2566). **ประกาศเทศบาลนครลำปาง เรื่องการจัดตั้งชุมชนศรีล้อม-
แสงเมืองมา พ.ศ.2565 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2566**.
- ธวัช ปุณโณทก. (2529). **ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน. ใน วัฒนธรรม
พื้นบ้าน: คติความเชื่อ**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธวัช ปุณโณทก. (2542). **เลี้ยงเจ้าบ้าน : พิธีกรรม-ย่อ.ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ภาคอีสาน** (เล่มที่ 8, หน้า 4020-4025). กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- ธวัชชัย ทำทอง และคณะ. (2565). **มรดกทางวัฒนธรรม 8 วิถี จังหวัดลำปาง**. เชียงใหม่: เจริญวัฒน์.
- ธวัชชัย ธาตุดี. (2555). **ประเพณีการบวงสรวงเลี้ยงเจ้าปู่ศรีสุทโธ บ้านโนนเมือง ตำบลบ้านม่วง
อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,
นนทบุรี.
- ฉันทวี สุขประเสริฐ. (2559). **พืชนิยมผีเม็ง**. สืบค้นเมื่อ 26 มิถุนายน 2566,
จาก <https://www.sac.or.th/databases/rituals/detail.php?id=11>.
- ธิดา โมสิกรัตน์. (2555). **ประเพณี พิธีกรรมกับความเชื่อดั้งเดิม. ใน ประมวลสาระชุดวิชา
ไทยศึกษา** (พิมพ์ครั้งที่ 23), นนทบุรี:มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นพพร ประชากุล. (2552). **ยอกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 2 ว่าด้วยสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์**. กรุงเทพฯ: เอช เอ็น กรุ๊ป.
- นักรบ นาคสุวรรณ. (2551). **ความเชื่อและพิธีกรรมของประชาชนที่มีต่อพระพิฆเนศ: กรณีศึกษา
เทวสถานในกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,
นนทบุรี.

นิตยา วรรณกิตร์. (2554). **พลวัตของลัทธิการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทยวนและไทลื้อ**

ในภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์ อ.ด., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

บุญมี แท่นแก้ว. (2547). **ประเพณีและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

บุญเลิศ ครุฑเมือง. (2538). **ฟ้อนผี : บวงสรวงวิญญาณบรรพบุรุษ. ใน ชีวิตไทย**

ชุดฮิตฮอยเฮา. (พิมพ์ครั้งที่ 2), กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

เบญจมาศ แพทอง และศิวพร สกุนาท่าวงศ์. (2565). **บายศรี. ใน สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน**

โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (เล่มที่ 38, หน้า 61).

(พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ.

ปกรณั ดันสกุล (บรรยาย). (2552). **ความสำคัญของพิธีกรรมตามประเพณีโบราณ.**

ใน พิธีกรรมและประเพณี. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (2542). **จตุโลกบาล. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง** (เล่มที่ 3,

หน้า 1333-1335). กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.

ประชิด สกุนะพัฒน์. (2546). **วัฒนธรรมพื้นบ้านประเพณีไทย.** กรุงเทพฯ: ภูมิปัญญา.

ประมวญ คิดคินสัน. (2521). **วัฒนธรรมกับสังคมไทย.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประสาร โกฏิสันเทียะ. (2563). **การศึกษาเปรียบเทียบการทำพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท**

และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. วิทยานิพนธ์ พธ.ม., มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-

ราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา.

ประเสริฐ รุณรา. (2557). **พิธีสวดนพเคราะห์: พลวัตของพิธีกรรมประดิษฐ์ในสังคมไทยปัจจุบัน.**

วิทยานิพนธ์ อ.ด., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ประเสริฐศักดิ์ มีหมู่. (2561). **ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อพญาแลของชาวยายภูมิ.**

วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.

ปรีวัตร ศิระเกียรติสกุล. (2562). **ท้าวเวสสุวรรณ: บทบาทด้านการสั่งสอนในการปรีวัตร**

ทางจิตวิญญาณมนุษย์. วิทยานิพนธ์ ปรัช.ด., มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.

ปรียารัตน์ เขวลิตประพันธ์. (2554) **วัฒนธรรมโนรา: การดำรงอยู่และการสืบทอดในบริบท**

ของบ้านปลายระไม อำเภอบางขัน รัฐเคดาห์ (ไทรบุรี) ประเทศมาเลเซีย. วิทยานิพนธ์ อ.ด.,

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ปิ่นวัฒน์ ผ่องจิต. (2560). (4 พฤษภาคม 2560). **บวงสรวงพ่อพันท้ายนรสิงห์.** สืบค้นเมื่อ 26

มิถุนายน 2566, จาก https://www.sac.or.th/databases/rituals/rituals_pdf.php?id.

เปรมวิทย์ วิวัฒนเศรษฐ์. (2561). **อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในพิธีกรรมแห่งชีวิต**

ชาวไทลื้อ จังหวัดพะเยา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ด., มหาวิทยาลัยพะเยา, พะเยา.

ผลิพันธุ์ พวงช่อ. (2538). **ครุฑมอและตายาย: บทบาทและความสำคัญของการนับถือ**

ผีบรรพบุรุษในภาคใต้ กรณีศึกษา อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่.

การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ศศ.บ., มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

ผาสุข อินทราวุธ. (2542). ชัมภล. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้** (เล่มที่ 4, หน้า 1964-1969).

กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.

พระครูสิริรัตนานวัตร (ทวี ฐานวโร). (2555). **การบนบาน บวงสรวง: แนวคิด หลักการ**

และอิทธิพลต่อสังคมไทย. รายงานการวิจัย. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช, พิษณุโลก.

พระครูโสภณกิตติญาณ (สิงค์ ดวงวิไล). (2555). **เก่าดี ประเพณีและวัฒนธรรมล้านนา**

แต่โบราณ. เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์.

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย. (2543). **พระสูตรตันตปิฎก**

ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 3 ภาค 2. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

พระมหากันทร ทาไชยวงศ์. (2492). **คำตำนานวัดศรีล้อม.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรไทย.

พระยาสังฆาภิรมย์ อุตรราชภักดี. (2502). **เทวกำเนิด.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสาสน์.

พระยาอนุমানราชธน (เสฐียรโกเศศ) (2505). **การศึกษาประเพณีไทย.** กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

พระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ทองคำ). (2514). **ภูมิวิลาสินี.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์.

พิพัฒน์ วิถี. (2554). **สัญลักษณ์ในพิธีกรรมงานบวชของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-เขมร: กรณีศึกษา**

ตำบลเมืองที่ อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัย

ราชภัฏสุรินทร์, สุรินทร์.

พิมพ์นภัส จินดาวงศ์. (2554). **การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ**

ผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ ในปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์ อ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ไพฑูรย์ มีกุล. (2542). แชนยะจิวะชะโร (เช่นผีบ้าน-ชาวภูย). ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย**

ภาคอีสาน (เล่มที่ 4, หน้า 1233-1235). กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2554). **ลัทธิการนับถือแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง.** วิทยานิพนธ์

อ.ด., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. (2522). **ความเชื่อ.** สงขลา: มงคลการพิมพ์.

ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล. (2504). **พิธีของทุกคน.** กรุงเทพฯ: เขษมบรรณกิจ.

มณี พยอมยงค์. (2529). **ความเชื่อของคนไทย ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ** (พิมพ์ครั้งที่ 2).

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2555). **ประเพณีและพิธีกรรมไทย. ใน ประมวลสาระชุดวิชา**

ไทยศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 23), นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- ยุพารักษ์ ชนะบวรวัฒน์. (2560). **การบดบังศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธในสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- รัตนา บำรุงญาติ. (2542). ไหว้แม่ย่านางเรือ. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้** (เล่มที่ 15, หน้า 7277-7279). กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554**. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.
- เริง อรรถวิบูลย์. (2521). **ความรู้เรื่องพิธีสงฆ์**. กรุงเทพฯ: ศึกษาภัณฑ์พานิช.
- ลักขณา ศกุนะสิงห์. (2556). **ความเชื่อและประเพณี : เกิด แต่งงาน ตาย**. กรุงเทพฯ: พราวเพรส (2002).
- ลานนาโพสต์. (2561). (4 กรกฎาคม 2560). **ตำนานเล่าขาน**. สืบค้นเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2567, จาก https://www.lannapost.net/2017/08/blog-post_43.html
- วรารณ จิวชัยศักดิ์. (2542). กองข้าว. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง** (เล่มที่ 1, หน้า 204-205). กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- วัดศรีล้อม. (2475). **ตำนานวัดศรีล้อม**. คัมภีร์โบราณ วัดศรีล้อม ตำบลหัวเวียง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง.
- วัดศรีล้อม. (ม.ป.ป.). **ป้ายประกาศวัดศรีล้อม**. วัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
- วิบูล สุณาอาจ. (2561). **บทบาทหน้าที่และการคงอยู่ของกะหล่ำในจังหวัดมหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- วิบูลเมธีอนุสรณ์. (2506). **ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระวิบูลเมธี**. กรุงเทพฯ: สุริวงศ์การพิมพ์.
- วีรวรรณ ชรัตน์. (2560). **ดนตรีกันตรึมในพิธีบวงสรวงงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2557). **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริวรรณ มูลใจ. (2563). **เจ้าพ่อโมกขละ: ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวปากาเกอะญอ หมู่บ้านห้วยปลากอง ตำบลชะเนือ อำเภอมะรุมมาต จังหวัดตาก**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.
- สถานีพัฒนาที่ดินลำปาง. (ม.ป.ป.). **แผนที่อำเภอมืองลำปาง จังหวัดลำปาง**. สืบค้นเมื่อ 9 กรกฎาคม 2566, จาก <http://www.ldslpg.org/structure/muang.htm>.

- สถาพร ศรีสังข์ และศรีน มณีโชติ. (2542). ลาซัง. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้** (เล่มที่ 10, หน้า 6806-6807). กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- สนธยา พลศรี. (2545). **หลักสังคมวิทยา Principle of Sociology**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สนิท สมักรการ. (2538). **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับพัฒนาการของสังคม**. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. (2536). **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2558). **พินิจตำนานลำปาง**. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานจังหวัดลำปาง ศาลากลางจังหวัดลำปาง. (กุมภาพันธ์ 2565). **บรรยายสรุปจังหวัดลำปาง ประจำปี 2565**. ลำปาง: สำนักงานจังหวัดลำปาง ศาลากลางจังหวัดลำปาง.
- สุกัญญา จันทะสุน. (2538). **ภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการถ่ายทอด: การศึกษา “พิธีเสนเรือน” ของชาวลาวโซ่ง จังหวัดพิษณุโลก**. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม., มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- สุจิตรา หาผล. (2556). **ตำนานเรื่องเล่าลำปาง**. ลำปาง: ลำปางบรรณกิจพริ้นติ้ง.
- สุทธาธิกุล กาญจนภราดร. (2544). **การวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวบ้านที่มีต่อ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.
- สุทธิชัย ฤทธิ์จตุพรชัย. (2563). **เขลางค์นครลำปางแห่งลุ่มน้ำวัง. วารสารเมืองโบราณ, 46(4), 1-172.**
- สุทัศน์ ประทุมแก้ว. (2563). **คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมบูชาศาลปู่ตาของชุมชนในจังหวัด ศรีสะเกษ. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 5(3), 645-656.**
- สุทัศน์ คล้ายสุวรรณ. (2556). **การศึกษาคำบวงสรวงในประเพณีและพิธีกรรมทางล้านนาที่ส่งผลต่อ วิถีชีวิตของประชาชนในจังหวัดเชียงราย. วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยธนบุรี, 7(13), 35-54.**
- สุพัตรา สุภาพ. (2525). **สังคมและวัฒนธรรมไทย: ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี** (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุเมธ เมธาวิทยากุล. (2547). **พิธีกรรมไทย**. สงขลา: เทมการพิมพ์.
- สุรเชษฐ์ อินธิแสง. (2565). **เครื่องบายศรีรูปนาคคำชะโนด: ศิลปะนาคาคติ และการประดิษฐ์พิธีกรรมใน กระแสวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องนาค**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด., มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- เสนาหา บุญยรักษ์. (2535). **คติชนวิทยา**. พิษณุโลก: วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม.

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. (2543). **ทฤษฎีคติชนและวิธีการศึกษา**. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

แสง จันทรงาม. (2534). **ศาสนศาสตร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

อนันต์ วัฒนานิกร. (2542). ปุญาปาตา. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้** (เล่มที่ 10, หน้า 4637-4638). กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.

อนนต์ ศรีศักดิ์. (2550). ทาวจุตโลกบาล: เทวดารักษาโลก. **นักบริหาร**, 27(4), 73-76.

อนุรักษ์ บุญพยนต์. (2558). **พิธีทำขวัญนาค: การสืบทอดความรู้ทางคติชนวิทยาผ่านพิธีกรรมแห่งวิถีชุมชนชาวอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. วิทยานิพนธ์ ปร.ด., มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี.

อัมพิกา ยะคำป้อ. (2554). **พลวัตและบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์บ้านที่บ้านไม้ลุงชน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย**. วิทยานิพนธ์ อ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

อารี ถาวรเศรษฐ์. (2546). **คติชนวิทยา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

อุดม เขยกิจวงศ์. (2548). **วิถีไทย**. กรุงเทพฯ: แสงดาว.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542). ยักษ์. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ** (เล่มที่ 11, หน้า 5469-5472). กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542). “เลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ”. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ** (เล่มที่ 12, หน้า 6063-6064). กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.

อุมาภรณ์ วงศ์วิสุทธิศักดิ์. (2547). **ประเพณีและพิธีกรรมของชาวคลอง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, นครปฐม.

อุษา โพธิกนิษฐ. (2527). **การศึกษารูปแบบและคติการนับถือพระภูเวระในสมัยทวารวดี**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

ภาคผนวก ก วิทยากรกลุ่มที่ 1

พระพัฒนพงษ์ ปภาโส

นายบุญศรี วรรณศรี

นายศักดิ์ชัย แสนรังสีเมธา

นางทองวาทย์ ทองย้อย

นายกำจร กำบังถัย

นางนัฐกานต์ กิตติจันทร์รัตน

นายอนิรุทธ์ เมฆรัศมี

นายเกษม คำพิชัย

นายชาติรี ยศสมแสน

นางอรนุช อุ้นจันทร์ตา

นางพรพิมล กิตติจันทร์รัตน

นางทองกร เกตุวงศ์

นางศิริพร จรูญโรจน์ ณ อยุรยา

นางอังคณา จรุงโรจน์ ณ อยุธยา

นางจิตรา เนรา

ภาคผนวก ข วิทยากรกลุ่มที่ 2

นางวราภรณ์ มณีเทศ

นางสุพิน ศรีวิไล

นางศรีประจิม สONGกิติ

นายอุดร มาปลูก

นายสำอาน ทองเพ็ง

นายณัฐกิตติ ศิริรัตน์

นางทองเหรียญ เกาพุดธา

นางประทีป ดอนจักร

นางกำไร พิมพ์ทอง

นางวันดี กาตสกุล

นายปิยวิศว์ รักษ์วงศ์ไพบูลย์

นางธัญญา อินตาวงค์

นางสาวหทัยรัตน์ วานม่วง

นายธนกานต์ แซ่อย่าง

นางสาวสุนิรันต์ ตามอารมณ์

ภาคผนวก ค เอกสารรับรองโครงการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

บันทึกข้อความ

หน่วยงาน กองบริหารงานวิจัย งานมาตรฐานการวิจัยและสารสนเทศ โทร. 1049

ที่ อว 7308/ว 1439

วันที่ 8 กรกฎาคม 2567

เรื่อง ขอแจ้งเลขที่โครงการและผลการพิจารณาโครงการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

เรียน พระมหาปิยพงษ์ วังศิริ (นิสิตปริญญาเอก สาขาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์)

ตามที่ ท่านได้ส่งเอกสารเพื่อขอรับการพิจารณารับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เรื่อง “เจ้าพ่อมหาภัยกษัตริย์สามพันตน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ พัฒนาการแห่งความเชื่อสู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่” (Chao Pho Mahayaksampanton Wat Srilom Lampang: Background and Development of Belief to Ritual and Existence) นั้น

ในการนี้ คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ได้พิจารณาและมีมติรับรอง และได้ส่งเอกสารรับรองโครงการพร้อมทั้งขอแจ้งเลขที่โครงการของท่าน คือ HREC-UP-HSS 2.2/193/67 เพื่อความสะดวกรวดเร็วในการค้นหาข้อมูลและติดตามโครงการของท่าน ขอให้ท่านดำเนินการ ดังนี้

1. แจ้งเลขที่โครงการทุกครั้ง ที่มีการติดตามและสอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการดังกล่าว
2. กรณีมีการส่งเอกสารใด ๆ เกี่ยวกับโครงการนี้ กรุณาระบุเลขที่โครงการดังกล่าวทุกครั้ง

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ขอความร่วมมือท่านปฏิบัติตามข้อ 1 และข้อ 2 ไม่เช่นนั้นทางคณะกรรมการจริยธรรมฯ จะต้องใช้เวลานานพอสมควรในการสืบค้นหาต้นฉบับหรือรายละเอียดโครงการของท่านและอาจทำให้โครงการของท่านล่าช้าได้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

นันทิพย์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นันทิพย์ เสมอเชื้อ)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
The Human Research Ethics Committee of University of Phayao on Humanities and Social Sciences
19 หมู่ 2 ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา 56000 เบอร์โทรศัพท์ 05446 6666

เอกสารรับรองโครงการวิจัย

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยพะเยา ดำเนินการให้การรับรองโครงการวิจัยตามแนวทางหลักจริยธรรมการวิจัยในคนที่เป็นมาตรฐานสากลได้แก่ Declaration of Helsinki, The Belmont Report, CIOMS Guideline และ International Conference on Harmonization in Good Clinical Practice หรือ ICH-GCP

ชื่อโครงการ : เจ้าพ่อมหาภัยสามพันดอน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ พัฒนาการแห่งความเชื่อ
สู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่
: Chao Pho Mahayaksampanton Wat Srilom Lampang: Background and Development
of Belief to Ritual and Existence

เลขที่โครงการวิจัย : HREC-UP-HSS 2.2/193/67

ผู้วิจัยหลัก : พระมหาปิยพงษ์ วังศิริ

สังกัดหน่วยงาน : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

ที่ปรึกษา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เอี่ยมพร ทิพย์เดช

สังกัดหน่วยงาน : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

วิธีทบทวน : แบบเร่งรัด (Expedited)

รายงานความก้าวหน้า : ส่งรายงานความก้าวหน้าอย่างน้อย 1 ครั้ง/ปี หรือส่งรายงานฉบับสมบูรณ์
หากดำเนินโครงการเสร็จสิ้นก่อน 1 ปี

ลงนาม

(ลายเซ็น)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.น้ำทิพย์ เสมอเชื้อ)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

วันที่รับรอง : 8 กรกฎาคม 2567

วันหมดอายุ : 8 กรกฎาคม 2568

ทั้งนี้ การรับรองนี้มีเงื่อนไขดังที่ระบุไว้ด้านหลังทุกข้อ (ดูด้านหลังของเอกสารรับรองโครงการวิจัย)

ภาคผนวก ง แบบสัมภาษณ์วิทยากรกลุ่มที่ 1

แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล (วิทยากร)

งานวิจัยเรื่อง “เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ พัฒนาการแห่งความเชื่อ
สู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่

แบบสัมภาษณ์ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้มีความรู้เกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนและพิธีกรรมเลี้ยง
เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

ข้อมูลส่วนบุคคล

- ชื่อ-สกุล.....อายุ.....ปี พรรษา.....(กรณีเป็นบรรพชิตระบุจำนวนพรรษา)
- ภูมิลำเนาเดิม (สถานที่เกิด)..... นับถือศาสนา.....
- การศึกษา ☐ ทางโลก ระบุ..... ☐ ทางธรรม ระบุ.....
- อาชีพ (อดีตและปัจจุบัน)
- เข้าร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมาแล้ว.....ครั้ง และทำหน้าที่อะไร

ในพิธีกรรมดังกล่าว ระบุหน้าที่

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

1. ทราบเรื่องเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมาเป็นเวลา.....ปี และทราบได้อย่างไร (เรื่องเล่า, บุคคล)
ระบุ.....

2. เรื่องราวที่ทราบเป็นอย่างไร (ให้วิทยากรอธิบาย/เล่าเรื่อง)
.....
.....
.....

3. เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนมีประวัติความเป็นมาอย่างไร (จากเรื่องราวในอดีตจนถึงปัจจุบัน)
.....
.....
.....

4. การสักการบูชา/การบนบานเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนมีแนวปฏิบัติและข้อห้ามอย่างไร

.....

.....

.....

5. ผู้ที่มาสักการบูชา/บนบานเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนมีความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหัยักษ์อย่างไร

.....

.....

.....

6. พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนในทุกปี จัดขึ้นในเดือน..... สาเหตุที่จัดในเดือนดังกล่าวคือ.....

7. พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน (รายละเอียดตั้งแต่ขั้นเตรียมงาน ขั้นประกอบพิธี และขั้นเสร็จงาน)

7.1 องค์ประกอบของพิธีกรรม และอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม (รวมคุณสมบัติ/คุณลักษณะและความเชื่อที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ)

.....

.....

7.2 ขั้นตอนของการประกอบพิธี

.....

.....

7.3 ข้อปฏิบัติและข้อห้าม

.....

.....

7.4 เรื่องเล่าต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

.....

.....

8. ความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตนจากอดีตถึงปัจจุบัน และสาเหตุของความเปลี่ยนแปลง

.....

.....

.....

9. แนวโน้มของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนในอนาคต

.....

.....

.....

หมายเหตุ 1. คำถามอาจปรับเปลี่ยนตามบริบทของวิทยาการและสถานการณ์

2. คำถามบางคำถามอาจใช้ทั้งการสัมภาษณ์ส่วนบุคคลและการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

ภาคผนวก จ แบบสัมภาษณ์วิทยากรกลุ่มที่ 2

แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล (วิทยากร)

งานวิจัยเรื่อง “เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม ลำปาง: ภูมิประวัติ พัฒนาการแห่งความเชื่อสู่พิธีกรรม และการดำรงอยู่

แบบสัมภาษณ์ กลุ่มที่มาสักการบูชา/ขอพร/บนบานเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

ข้อมูลส่วนบุคคล

- ชื่อ-สกุล.....อายุ.....ปี พรรษา.....(กรณีเป็นบรรพชิตระบุจำนวนพรรษา)
- ภูมิลำเนาเดิม (สถานที่เกิด)..... นับถือศาสนา.....
- การศึกษา ☐ ทางโลก ระบุ..... ☐ ทางธรรม ระบุ.....
- อาชีพ (อดีตและปัจจุบัน)

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

1. จุดประสงค์หลักของการเดินทางมาจังหวัดลำปางคืออะไร (เป็นทางผ่านไปจังหวัดอื่น, มาสักการะเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน)

.....
.....

2. สาเหตุที่มาสักการะเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนในครั้งนี้ คืออะไร (ตั้งใจที่จะเดินทางมา, ติดตามคณะที่มาด้วยกัน, มีเวลาว่างที่จะเดินทางต่อ ฯลฯ)

.....
.....

3. ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนได้อย่างไร

- บุคคล (ระบุ)
- ประสบการณ์ส่วนตัว
- สื่อมวลชน/สื่อออนไลน์

4. เรื่องราวที่ทราบ (ตามข้อ 3) เป็นอย่างไร (ให้วิทยากรอธิบาย/เล่าเรื่องราวที่ได้ทราบ)

.....
.....

5. เคยมาสัมภาษณ์เจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน และหรือร่วมพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน
ทั้งหมดกี่ครั้ง

.....

.....

6. เคยมาขอพร/บนบานเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนในเรื่องใด (ระบุเพียงประเด็นสำคัญของเรื่อง
เช่น การสอบคัดเลือกเข้าทำงาน, การเกณฑ์ทหาร, ปัญหาครอบครัว ฯลฯ โดยไม่ต้องกล่าวถึง
รายละเอียดของเรื่อง)

.....

.....

7. ในกรณีที่บนบาน บนบานด้วยอะไร/แก้บนด้วยอะไร/แก้บนด้วยวิธีใด

.....

.....

8. สมฤทธิผล (ความสำเร็จ) ในพรที่ขอ/การบนบานเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตน

.....

.....

9. ท่านคิดว่าพรหรือการบนบานเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันตนในเรื่องใดที่ประสบความสำเร็จ
ได้มากที่สุด เพราะเหตุใด

.....

.....

หมายเหตุ: ข้อคำถามในแบบสัมภาษณ์นี้เป็นคำถามนำร่องที่สามารถนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์
เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยได้โดยคำถามดังกล่าวอาจมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ภาษาไปตามบริบท
ของวิทยาการและสถานการณ์ขณะสัมภาษณ์

ภาคผนวก จ วัดศรีล้อม

บริเวณด้านหน้าวัดศรีล้อม

บริเวณด้านข้างวัดศรีล้อม

บริเวณภายในวัดศรีล้อม

ป้ายประชาสัมพันธ์งานพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อมหายักษ์สามพันต้นประจำปี 2567

ภาคผนวก ข การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

ภาคผนวก ข คัมภีร์ใบลานตำนานวัดศรีล้อมฉบับอักษรล้านนา (ตัวเมือง)

คัมภีร์ใบลานภาษาล้านนาตำนานวัดศรีล้อม ฉบับวัดศรีล้อม

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	พระมหาปิยพงษ์ วังคีรี
วัน เดือน ปี เกิด	30 มกราคม 2534
สถานที่เกิด	จังหวัดเลย
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2562 ศศ.ม. (ภาษาไทย), มหาวิทยาลัยพะเยา, พะเยา พ.ศ. 2559 พธ.บ. (การสอนพระพุทธศาสนา), มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา
ที่อยู่ปัจจุบัน	156 ถนนบุญวาทย์ ตำบลสวนดอก อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
ผลงานตีพิมพ์	ปิยพงษ์ วังคีรี, เอื้อมพร ทิพย์เดช, บัณฑิต ทิพย์เดช และวัชรินทร์ แก่นจันทร์. (2567). เจ้าพ่อมหัยักษ์สามพันตน วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง: ภูมิประวัติ และบทบาทหน้าที่แห่งพิธีกรรม. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ อุตรดิตถ์, 11(2), 72-85. ปิยพงษ์ วังคีรี, เอื้อมพร ทิพย์เดช, บัณฑิต ทิพย์เดช และวัชรินทร์ แก่นจันทร์. (อยู่ระหว่างตีพิมพ์). พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อมหัยักษ์ สามพันตน วัดศรีล้อม จังหวัดลำปาง: การสื่อความด้วยสัญลักษณ์. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 13(1).
รางวัลที่ได้รับ	-